

Bevándorlás és integráció

Bevándorlás és integráció

Magyarországi adatok,
európai indikátorok

A kötetet szerkesztette:

Kováts András

A kötet a „Magyarországi helyzetkép az integrációs indikátorok tükrében” című, EIA/2011/1.3.1. azonosítószámú projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával valósult meg.

A kötetben közölt tartalmak, azok szerzőinek nézetei, és az abban foglaltak semmiképpen sem tekinthetők az Európai Bizottság vagy a Belügyminisztérium hivatalos állásfoglalásának; sem az Európai Bizottság, sem a Belügyminisztérium nem tehető felelőssé azok, illetve az abban foglaltak bárminemű felhasználásáért.

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

KÉSZÜLT AZ EURÓPAI UNIÓ EURÓPAI
INTEGRÁCIÓS ALAPJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL.

A kötet címe: Bevándorlás és integráció – magyarországi adatok, európai indikátorok

Copyright © MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, szerzők, 2013

A kiadásért felel: az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

www.tk.mta.hu www.mtaki.hu

ISBN 978 963 7372 88 9

Szöveggondozás: *Bognár Róbert*

Borító-, könyvterv és tipográfia: *Rochlitz Vera*

Nyomdai munkák: *Profilm DTP Kft.*

Budapest, 2013

Tartalom

Bevezető	7
KOVÁTS ANDRÁS A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok	9
KOVÁTS ANDRÁS Bevándorlók integrációja Magyarországon korábbi kutatások adatai alapján	25
HÁRS ÁGNES Harmadik országbeli migránsok munkaerő-piaci helyzete	42
HÁRS ÁGNES Túlképzettség és integráció a harmadik országbeli migránsok körében	70
VÁRHALMI ZOLTÁN Vállalkozó migránsok Magyarországon	89
SCHUMANN RÓBERT Magyarországi migránsok iskolázottsága	101
VÁRHALMI ZOLTÁN A magyar nyelvtudás integrációs vonatkozásai	119
GÖNCZ BORBÁLA – SZANYI-F. ELEONÓRA – LENGYEL GYÖRGY A bevándorlók jóléti helyzete Magyarországon	129
SIMONOVITS BORI Bevándorlók diszkriminációja – kisebbségi és többségi szemmel	157

ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA	
Honosítás és aktív állampolgárság a harmadik országbeli bevándorlók körében	172
ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA	
A választójog gyakorlása a bevándorlók körében	200
ÖRKÉNY ANTAL – SZÉKELYI MÁRIA	
A bizalom mint erőforrás a magyarországi bevándorlók körében	212
VÁRHALMI ZOLTÁN	
Magyarországi migránsok identitása, kötődései	227

Bevezető

A bevándorlással kapcsolatban számos kérdés foglalkoztatja a laikus és szakmai közönséget. Kíváncsiak vagyunk, hogy milyen általános trendekbe, mintázatokba illeszkednek az általunk észlelt migrációs folyamatok, kik, honnan és milyen okból és céllal érkeznek Magyarországra, maradnak-e, és ha igen, meddig és miért. Mi történik a Magyarországra települőkkel, gazdasági, társadalmi kulturális helyzetük megfelel-e az általános regionális és globális trendeknek, vagy felfedezhetünk helyi specialitásokat? Milyen szerepet játszanak a bevándorlók a magyar társadalom integrációs folyamataiban, mely területeken hasonlítanak, és melyeken különböznek a többségi társadalom tagjaitól és egymástól? Milyen szerepet játszik a bevándorlás a különféle társadalmi alrendszerek – gazdaság, politika, kultúra, jóléti újraelosztás – működésében; a bevándorlók jelenlétéből milyen társadalmi előnyök és hátrányok fakadnak? Meghatározhatunk-e ezek alapján szakpolitikai célokat, kijelölhetjük-e a jogi szabályozás és intézményi működés alapjául szolgáló migrációs stratégia főbb irányait?

A bevándorlók integrációjának kutatása az alkalmazott pragmatikus célkitűzések mellett egy sor alapvető társadalomtudományi kérdés megértéséhez is hozzásegíthet. Hogyan alakulnak ki gazdasági rendszerek? Mi határozza meg az egyének és csoportok szubjektív és objektív státusértékelését? Mi a személyes autonómia és a társadalmi meghatározottság viszonya az egyén döntéseiben? Mi a kapcsolati hálók szerepe egyének és közösségek társas viselkedésében? Milyen elemekből konstruálódik az identitás, és milyen hatásokra változik? Milyen tényezők határozzák meg a társadalmi csoportok közötti közelség-távolság észlelését?

Az elmúlt évek hazai migrációs kutatásaiból találhatunk válaszokat mindezekre és még egy sor más kérdésre is, de legalább ennyi, ha nem több új kérdést és tisztázni-valót vetnek fel az eddigi kutatási eredmények.

Az Európai Unió integrációs szakpolitikájában egyre hangsúlyosabban fogalmazódik meg az igény, hogy a társadalomtudományos kutatási adatok alapján objektív, többé-kevésbé standard társadalmi mérőszámokkal tudjuk jellemezni a bevándorlók társadalmi integrációját. Az uniós tagállamok integrációs miniszterei által 2010-ben

elfogadott Zaragozai Nyilatkozat négy központi és hét kiegészítő szakpolitikai területet jelöl ki, amelyekre vonatkozóan makrostatisztikai és survey kutatási adatok segítségével a tagállamoknak adatokat kell gyűjteniük annak érdekében, hogy európai szinten és a jövőben idősorosan is összehasonlítható adataink legyenek a bevándorlók integrációjáról.

Tanulmánykötetünk arra vállalkozik, hogy az elmúlt évek migrációs kutatásai alapján számba vegye, hogy a tizenegy szakpolitikai területen milyen minőségű és mennyiségű adatunk van az integrációval kapcsolatos kérdések megválaszolásához. Egyfelől könnyű a helyzetünk, mert nem köti a kezünket az európai szintű összehasonlíthatóság követelménye: egyszerűen egy áttekintést szeretnénk adni a bevándorlók integrációjának magyarországi helyzetéről a zaragozai indikátorok tükrében. Másfelől nehéz az elemzők dolga, hiszen szinte minden esetben hatalmas empirikus adathalmazban kell megtalálni azt a néhány releváns adatsort, melyek segítségével az elemzés elvégezhető. A korábbi hazai integrációs kutatások célja nem volt sem az explicit indikátoralkotás, sem pedig az egymással való összehasonlíthatóság. Az elemző tanulmányok szerzőinek ezért most kell elvégezni ezt a munkát, illetve szembe-sülni az esetleges korátokkal.

Az elemzés felfogható egyfajta számvetésként is. Az elmúlt években – elsősorban az Európai Integrációs Alap bőkezű finanszírozásának köszönhetően – soha nem látott mennyiségben születtek a bevándorlók integrációjának különböző aspektusait vizsgáló kutatások, elemzések. Az esetek nagy részében azonban – a projektfinanszírozás és a kutatási műhelyek projektszerzésben való erős érdekeltsége miatt – nem jutott kellő idő sem az eredmények alapos feldolgozására, sem pedig azok szakmai, szakpolitikai megvitatására. Ezt a hiányt szeretnénk – legalább részben – pótolni e kötet megjelentetésével. A MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetében, az Európai Integrációs Alap támogatásával folyó munkába igyekeztünk bevonni mindazokat a kutatókat, akik az elmúlt években az integrációs indikátorok szempontjából releváns területeken végeztek kutató-elemző munkát. Ennek az együttgondolkodásnak és közös elemzésnek az eredményeként jött létre ez a tanulmánykötet, amelyben két általános bevezető tanulmányt követően tizenegy elemzés olvasható a Zaragozai Nyilatkozat által meghatározott szakpolitikai területekre és indikátorokra vonatkozóan.

Tucatnyi részletes és alapos elemző tanulmány olvasható e kötetben, de az egész mégsem lehet más, mint egy helyenként meglehetősen elmosódott pillanatfelvétel. Reméljük, hogy a kötet nyomán kialakuló szakmai vita és együttműködés lehetővé teszi, hogy az eddigieknél is pontosabb, módszertanilag megalapozottabb és jobban célzott kutatások szülessenek a magyarországi migráns népesség integrációjának megismerésére.

Kováts András

Kováts András

A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok

Az Európai Unió harmadik országbeliek integrációjára vonatkozó alapelveinek meghatározásánál hangsúlyosan jelenik meg az integráció mérhetőségének kérdése, az integrációt ösztönző szakpolitikákat megalapozó adatok indikátorokként való felhasználásának igénye (Európai Bizottság 2005). Egységes, szubsztantív definíció hiányában az integráció meghatározásának központi eleme azon társadalmi alrendszerek és dimenziók kijelölése, amelyek vonatkozásában az integrációs folyamatban érintett társadalmi csoportok helyzetét leírjuk, illetve összehasonlítjuk. Fontos tudatosítanunk, hogy a bevándorlók integrációjával kapcsolatos szakpolitikai diskurzus fogalmi kerete csak részben mutat átfedést a társadalomelméleti és szociológiai szakirodalomban fellelhető értelmezésekkel.

A bevándorlók társadalmi beilleszkedésének vizsgálatához használatos fogalmi keretek közül az integráció csupán az egyik lehetséges keret. A szociológiai, antropológiai szakirodalom leggyakrabban az asszimiláció fogalmával operál (Gordon 1964, Portes – Zhou 1993, Alba – Nee 1997, Biczó 2009). A kulturális és szociálpszichológiai megközelítések gyakran az akkulturáció fogalmi keretében értelmezik a bevándorló egyének és közösségek, valamint a többségi társadalom képviselői közötti dinamikus interakciót (Berry 1997, Schwartz et al 2010). A multikulturalitás, multikulturalizmus fogalmak is gyakran felbukkannak a bevándorlók társadalmi szerepének, helyzetének értékelésekor. A köznyelvi politikai retorika által jelentős mértékben kisajátított fogalmak tudományos és szakpolitikai jelentése egyaránt lehet deskriptív és normatív jellegű is: használható a többkultúrájú társadalmak leírására, és megjelenhet társadalompolitikai programként az etnokulturális diverzitás támogatásával, illetve a kulturális önrendelkezés intézményeinek működtetésével (Kymlicka 2012). A szociológiai és társadalompolitikai szövegekben a társadalmi kirekesztés és befogadás, a szegregáció és deszegregáció dimenziójában jelenik meg a többség és kisebbség sokszor konfliktusokkal terhelt viszonyának bemutatása (Sen 2003, 2004). A transznacionalitás és transznacionalizmus is gyakran felbukkanó fogalmak a szociológiai és antropológiai szakirodalomban. A migráns egyének és közösségek helye-

tének megértése csak töredékesen sikerülhet kizárólag a bevándorlási célország kontextusában, egyre hangsúlyosabb szerepet kap a nemzetállamok közötti mobilitás, illetve a nemzetállami határokon átvélő gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatrendszerek hatása (Vertovec 2004, Levitt – Glick Schiller 2004).

Az integráció fogalmának szociológiai, társadalomelméleti meghatározása elsőként Durkheim munkáiban jelenik meg. A társadalom közös hiedelmei, normái által kialakított kollektív tudat által teremtett konszenzus és szolidaritás eredményezi a társadalmi integrációt, ami lehet mechanikus, itt a hasonlóság a meghatározó tényező, valamint organikus, ezt a munkamegosztás eredményezi (Durkheim 2003). A 20. század második felének társadalomelméletében egyre inkább polarizálódtak az integrációval kapcsolatos koncepciók. A strukturalista-funkcionalista szociológia a társadalmi alrendszerek és intézmények kapcsolatait, kölcsönhatásait és működési dinamikáját vizsgálva használta az integráció kifejezést, a konfliktuselméleti iskola inkább az egyének és csoportok közötti interakcióban és hatalmi konfliktusokban vélte felfedezni azt. A két megközelítés közti ellentmondások feloldására David Lockwood tett kísérletet, bevezetve a társadalmi integráció és rendszerintegráció fogalmait (Lockwood 1964). Az integrációval kapcsolatos szociológiai munkák az elmúlt évtizedekben döntően a két fogalmi terület közötti viszonyok tisztázásával foglalkoznak, a társadalmi működés és cselekvés egyéni és intézményi szintű dinamikáját vizsgálva. A rendkívül komplex, többdimenziós társadalmi rendszerek állandó kölcsönhatást feltételeznek az egyéni, interperszonális és a rendszerszintű, intézményes integrációs folyamatok között (Ager – Strang 2008, Eriksen 2008).

Létezik ugyanakkor az integrációnak egy köznap, inkább a társadalompolitikai koncepciókban tükröződő, gyakran normatív értelmezése is. Az integráció egyszerre jelenik meg célként és eszközként a társadalmi fejlődés elérése érdekében. A modern piacgazdaságokban megfigyelhető rendszerszintű társadalmi konfliktusok (Dahrendorf 1994) és individualizáció (Beck 2007) erőteljes dezintegrációs folyamatokat eredményeznek, ami a társadalmi egyenlőtlenségek növekedéséhez, egyes társadalmi csoportok marginalizációjához és a társadalmi kohézió csökkenéséhez vezet. A társadalmi integráció, az integráltság mértéke így nem csupán egy értéksemleges értelmezési keret, hanem normatív céltételezés is: minél integráltabb egy társadalom, annál stabilabb az alrendszerek működése, illetve annál nagyobb a társadalmat alkotó egyének és közösségek szubjektív és objektív jóléte.

A bevándorlók társadalmi integrációjára vonatkozó szakpolitikai koncepciókban is ez a szemlélet tükröződik. A szakirodalmat vizsgálva szembeötlő, hogy a hangsúlybeli eltolódások és az eltérő konceptuális megközelítések ellenére kirajzolódik egyfajta mintázat az integráció szempontjából relevánsnak tartott társadalompolitikai területek körét tekintve. A bevándorlók integrációja hosszú, időben nem lehatárolt kétirányú folyamatként értelmezhető, a migráns és a befogadó közösség kölcsön-

hatása és változása egyaránt része. Leggyakrabban a szociális-gazdasági, kulturális és jogi-politikai dimenzióban, valamint a többségi társadalom attitűdjét illetően vizsgáljuk (Entzinger – Biezeveld 2003). Az elmúlt években született európai uniós szakpolitikai dokumentumok – az integráció közös alapelvei és az erre épülő közös európai programok – rendre ugyanazokat a területeket jelölik meg a szakpolitikai intézkedések és fejlesztések céljaként (Európai Bizottság 2005, 2011). Ezek a közös területek a munkaerőpiac, az oktatás, a nyelvtudás, a politikai/társadalmi aktivitás, az interkulturális kapcsolatok és kulturális autonómia.

Az Európai Unió Bizottsága által meghatározott közös integrációs alapelvekben az alábbi célok fogalmazódnak meg (Európai Bizottság 2005):

1. „A beilleszkedés a bevándorlók és a tagállamok állampolgárai egymáshoz való alkalmazkodásának dinamikus, kétirányú folyamata.”
2. „A beilleszkedés magában foglalja az Európai Unió alapvető értékeinek tiszteltét.”
3. „A foglalkoztatás a beilleszkedési folyamat kulcsfontosságú része, és a bevándorlók részvételének, a befogadó társadalomhoz való hozzájárulásuknak, valamint e hozzájárulásuk láthatóvá tételének központi elemét képezi.”
4. „A befogadó társadalom nyelvének, történelmének és intézményeinek alapfokú ismerete nélkülözhetetlen a beilleszkedéshez; ezen ismereteknek a bevándorlók számára történő hozzáférhetővé tétele a sikeres beilleszkedés lényeges eleme.”
5. „Az oktatásügy terén tett erőfeszítések döntő fontosságúak annak eléréséhez, hogy a bevándorlók, és különösen azok leszármazottai, a társadalom sikereesebb és aktívabb résztvevőivé váljanak.”
6. „A bevándorlók honos állampolgárokkal azonos és megkülönböztetés-mentes módon való hozzáférése az intézményekhez, árukhhoz, köz- és magánszolgáltatásokhoz nélkülözhetetlen alapja a jobb beilleszkedésnek.”
7. „A bevándorlók és a tagállamok állampolgárai közötti gyakori kapcsolat a beilleszkedés alapvető mechanizmusa. A közös fórumok, a kultúrák közötti párbeszéd, a bevándorlókról és azok kultúrájáról szóló oktatás, és a beilleszkedésre ösztönző városi életkörülmények hatékonyabbá teszik a bevándorlók és a tagállamok állampolgárai közötti kölcsönhatást.”
8. „A sokféle kultúra és vallás gyakorlását, melyet az alapjogi charta biztosít, védelmezni kell, amennyiben az nem ellentétes más megszeghetetlen európai jogokkal vagy a nemzeti joggal.”
9. „A bevándorlók részvétele a demokratikus folyamatban és az integrációs politikák és intézkedések kialakításában, főként helyi szinten, segíti beilleszkedésüket.”
10. „A beilleszkedési politikák és intézkedések általános érvényesítése fontos szempont minden ide vonatkozó szakpolitikai portfólióban, valamint a kormány- és közszolgáltatási szinten a közrend kialakításában és végrehajtásában.”

11. „Világos célok, mutatók és értékelési folyamatok kifejlesztése szükséges a politikák átalakításához, a beilleszkedés terén történő fejlődés értékeléséhez és az információcsere hatékonyabbá tételéhez.”

Az alapelveket olvasva kirajzolódik az a normatív keretrendszer, amelyben a szakpolitika kijelöli az integráció helyét. Az első alapelv a bevándorlók és tagállami polgárok kettős, egymással kölcsönhatásban lévő, egymáshoz alkalmazkodó közösségét feltételezi. Mindjárt a második helyen jelennek meg az Európai Unió alapvető értékei amelyek egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak az EU szakpolitikai dokumentumaiban (Borchardt 2010). A következő hét alapelvből kirajzolódnak azok a területek, amelyeken a társadalmi integráció vizsgálható, és a társadalom egészére vagy egyes csoportokra vonatkoztathatóan alkalmazhatunk mérőszámokat. Ezek a következők: foglalkoztatás-munkaerőpiac, nyelvtudás-nyelvhasználat, oktatási helyzet, diszkrimináció, társas kapcsolatok, kulturális önrendelkezés, aktív állampolgárság.

Az integrációs alapelvek közül az utolsó kettő az intézményi-szakpolitikai keret kialakítására vonatkozik. Az egyik a bevándorlók integrációjának elkülönített, speciális szakterületként való kezelése felől az általános, kormányzati, igazgatási struktúrákban való megjelenítés felé való elmozdulást javasolja. Ez a „mainstreaming” elve, ami az esélyegyenlőségi, kohéziós és integrációs szakpolitikák eszközeként arra helyezi a hangsúlyt, hogy a speciális, célzott, az egyes társadalmi csoportok integrációját, felzárkózását külön kezelő szakpolitikák helyett a társadalmi integráció nagy, rendszerszintű és általános szakpolitikai területein belül kell megoldani az egyes csoportok integrációjának kérdéseit. Az integrációs alapelvek utolsójaként megfogalmazott igény az indikátorok és értékelési rendszerek kifejlesztésére jól jelzi azt a szemléletbeli elmozdulást, ami az általános elvi keretek kijelölésén, és az integrációt segítő társadalmi és intézményi cselekvési formák meghatározásán túl ezek hatását, eredményeit is vizsgálni, mérni kívánja. Az integrációról való szakpolitikai és társadalmi diskurzus egyre kevésbé éri be azzal, hogy csak beszéljen a társadalmi struktúrák és alrendszerek konvergenciájának általános folyamatáról, az ezt biztosító intézmények, szakpolitikák és szolgáltatások meglétéről vagy hiányáról: egyre nagyobb a hangsúly az eredményeken, a mérőszámok, indikátorok által kifejezhető társadalmi valóságon és annak mérhető változásain.

Az elmúlt évtized gazdasági és kulturális feszültségei, különösen az EU-tagállamok gazdasági recessziója vagy stagnálása felerősítette azokat a félelmeket, amelyek a társadalmi kohézió megbomlását, az etnikai és kulturális feszültségek megerősödését vizionálják. A bevándorlók integrációjának szociális-gazdasági és jogi-politikai dimenziója mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a kulturális-identifikációs dimenzió. Az EU közös alapelveiből is kiolvasható a társadalmi értékek melletti elköteleződés megkövetelése és a kulturális és vallási önrendelkezés alárendelése a „sérthet-

len európai jogoknak”. A normatív, kulturalista megközelítések az ezredforduló óta egyre erőteljesebb szerepet kapnak a tagállamok integrációs szakpolitikájában és jogszabályi-intézményi fejlődésében (Brubaker 2002, Favell 2003), és ez a tendencia, ha lassabban is, megjelenik az uniós szintű szakpolitikai diskurzusokban is (Balogh 2010).

Komplex társadalmi rendszerek esetén nehéz a kvantifikálható indikátorok és a társadalmi integráció mértéke és dinamikája közti összefüggések megtalálása. Fontos annak tudatosítása, hogy az egyes társadalmi alrendszerek, csoportok, egyének állapotát leíró adatok mögött eltérő értelmezési szintek és lehetőségek rejlenek, a bevándorlók integrációjának vizsgálatát különböző dimenziókban végezhetjük. Az integráció mérésére alkalmas indikátorok meghatározása hosszabb ideje foglalkoztatja a társadalompolitikai célokból készült elemzések szerzőit, a társadalomtudományi és szakpolitikai koncepciók fogalmi kerete fokozatosan összezsugorodik (Carrera 2008, Penninx et al 2008). Az integráció vizsgálatának dimenziói eltérő elemzési szinteket jelölnek, ahol az általános, formális, rendszerszintű dimenziók felől haladunk a társadalmi, személyközi és személyes-kognitív dimenziók felé.

Az első szint a jogok, jogosultságok, intézményrendszerek, intézményi szakpolitikák vizsgálata. Itt csupán az integrációt meghatározó egyes társadalmi alrendszerek működéséről, egymáshoz illetve a működésük által érintett társadalmi csoportokhoz való viszonyáról van szó. Az összehasonlítás és elemzés történhet egy abszolút-normatív értelmezési keretben valamilyen ideális állapothoz viszonyítva, illetve relatív módon, párhuzamos (pl. EU-tagállami) rendszerek összehasonlításával vagy egyes rendszerek időbeli változását elemezve. Az elmúlt évek elemzéseit tekintve a MIPEX (Huddleston – Niessen 2011) a legismertebb példája e megközelítésnek. A jogi és szakpolitikai rendszerek vizsgálatával kapcsolatban három területen fogalmazható meg kritika. Az első az elemzési rendszer reflektálatlan (a társadalmi rendszer kontextusától független) normativitása. A MIPEX esetében például az egyes szakpolitikai területek értékelésekor a „legmagasabb európai vagy nemzetközi normát” veszi alapul, amelyet az Európa Tanács egyezményei, az EU irányelvei vagy szakpolitikai ajánlásai tartalmaznak. Az egyes indikátorokhoz rendelt pontérték attól függ, hogy a vizsgált szakterület (intézkedés, jogosultság) milyen távol van a hozzá tartozó legmagasabb (az esélyegyenlőséget, hozzáférést, jogosultságot leginkább biztosító) normától. Az elemzési rendszerben így implicit módon megjelenik egy ideális – és idealizált – integrációs rendszer, amelynek minden eleme a maximális pontértéket kapja amiatt, mert a lehető legnagyobb hozzáférést nyújtja a lehető legrövidebb idő alatt a bevándorlók lehető legszélesebb rétegének a lehető legnagyobb támogatással az önkéntes és választható elemek legszélesebb és a kötelező-kényszerítő elemek legszűkebb köre mellett. Arra, hogy a konkrét nemzeti vagy helyi szintű társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális helyzet szempontjából valóban ez az optimális integrációs modell-e, nem kapunk választ.

A másik problematikus elem az integráció vizsgálatának szakpolitikai területeivel kapcsolatos. A MIPEX hét szakterületet határoz meg, ezek a munkaerő-piaci mobilitás, a család egyesítés, az oktatás, a politikai részvétel, a huzamos tartózkodás, az állampolgárság megszerzése és a diszkriminációmentesség. E szakpolitikai területek egymással való kapcsolata, egymáshoz viszonyított relatív súlya és fontossága nem egyformán alakul a vizsgált államokban, így az összehasonlítás és abszolút szempontok szerinti értékelés is problematikus, semmiképpen nem történhet mechanikus módon.

A harmadik gyakran hangoztatott kritika, hogy a szakpolitikai index a jogszabályok és intézményi működés tartalmát és szabályait vizsgálja, nem pedig azok tényleges érvényesülését, megvalósítását. A végrehajtásról, a gyakorlati megvalósulásról, az intézmények működéséről és a szakpolitika által célzott bevándorló csoportok tényleges helyzetéről nincs információnk. Közel azonos szakpolitikai környezet esetén is lehetnek nagyon eltérő integrációs kimenetek, a magas pontértéket kapott integrációs szakpolitikák végrehajtása jelentősen elmaradhat az ideálistól, valamint előfordulhat, hogy jogszabályi, intézményi keretek nélkül is működő integrációs modelleket találunk. Az integrációs szakpolitikák végrehajtásának minőségét igyekezett felmérni az a 2012-ben végzett survey adatfelvétel, ami 15 európai városban kérdezte a bevándorlókat az egyes integrációs intézkedésekkel és lehetőségekkel kapcsolatos véleményükről. Az esetek többségében a kérdések – és emiatt a válaszok – nem kellőképpen differenciáltak, így az eredmény csak korlátozottan alkalmas arra, hogy az integrációs politikák megvalósulásáról érvényes képet kapjunk (Huddleston – Tjaden 2012).

Az integráció vizsgálatának második szintje a bevándorlók szociális, gazdasági, demográfiai helyzetének vizsgálata társadalomstatisztikai mutatók segítségével. A mutatók forrása lehet regiszter alapú, a különféle hivatali, hatósági nyilvántartások adataiból, és lehet adatfelvételeken alapuló, aminek forrásául akár a népszámlálások teljes körű összeírásai, akár kisebb mintákkal dolgozó survey adatfelvételek szolgálhatnak. A klasszikus szociológiai szakirodalom által megfogalmazott rendszerintegráció és társadalmi integráció kettősebből alapvetően a társadalmi integráció kérdése kerül itt előtérbe. Az adatok itt jellemzően egyéni szintűek, a vizsgált változók látszólag objektívek, könnyen verifikálhatók. A demográfiai és munkaerő-piaci helyzet, a vagyoni-jövedelmi mutatók, a lakhatás és lakásviszonyok, az iskolázottság, az egészségi állapot a leggyakoribb területek, amelyek segítségével a bevándorlók integrációját vizsgálható. Ezek a területek egyben az esélyegyenlőséget és társadalmi kohéziót javító szakpolitikák célterületei is, így az itt mért értékek és azok változásai kézenfekvő indikátorai a jogszabályi és intézményi működésnek, hatásoknak. A rendszerintegráció alakulása közvetlenül lefordítható a társadalmi integráció eredményeire.

A helyzet persze nem ilyen egyszerű. A társadalomstatisztikai mutatók használatával kapcsolatosan – csakúgy mint a szakpolitikai indikátorokra vonatkozóan – megfogalmazható egy sor kritika. Az egyik legfontosabb az adatok érvényességének

kérdése: a deskriptív leírásból, azaz bizonyos társadalmi csoportokra vonatkoztatott helyzetértékelésből, nem lehet minden esetben normatív következtetéseket levonni. A társadalomstatistikai mutatók mögötti oksági összefüggések többnyire messze túlmutatnak az egyszerű szakpolitikai, intézményi hatásokon, sőt a többváltozós magyarázó modellek is csak a hatásmechanizmusok kis részét tudják megragadni, az adatokban általában túl sok a „zaj”. Az esetek többségében arról még csak-csak sikerül képet kapnunk, hogy „mi van”, de a „miért” kérdésre már jóval bizonytalanabb válaszokat kapunk. A szakpolitikát igazán érdeklő „mit kezdjünk vele?” kérdésekkel pedig ritkán tud foglalkozni a társadalomtudomány, még akkor is, ha a kiinduló értelmezési keret – például az integráció fogalmi rendszere – erősen normatív természetű.

A másik gyakran hangoztatott kritika az adatok értelmezésének problematikus volta. A bevándorlók integrációjának társadalmi mérőszámait sokszor valamifajta idealizált társadalmi középhez viszonyítjuk, a társadalmi integrációt mint a szocio-demográfiai helyzet konvergenciáját, nivellálódását tekintve. Egy homogén társadalomra vonatkoztatott lineáris asszimilációs modellt alkalmazva lehetne ezzel az egydimenziós közelség-távolság értelmezéssel operálni, azonban napjaink európai társadalmi ennél lényegesen differenciáltabbak és szegmentáltabbak. A földrajzi elhelyezkedés, a településszerkezeten belüli pozíció, a munkaerő-piaci rétegződés és differenciálódás, az osztályhelyzet mind meghatározzák a bevándorló egyének integrációs lehetőségeit. A társadalmi mérőszámok által leírható integráció jelentősen függ a migráció előtti társadalmi helyzettől, a befogadó társadalomba való belépési ponttól (azaz hogy milyen munkaerő-piaci és osztályhelyzetbe érkezik a bevándorló), a szűkebb és tágabb környezet által kínált mobilitási lehetőségektől (Portes – Böröcz 1989). A mérőszámok alakulása, a többségi társadalom egészétől vagy meghatározott csoportjaitól való eltérése további értelmezést igényel a fentiek fényében: az integráció csak egy adott társadalmi kontextusban, valamint időbeliségében (folyamatosan) ragadható meg.

Az integráció vizsgálatának harmadik szintjén a társadalmi beágyazottság, kapcsolatrendszer, kötődések vizsgálata jelenik meg. Ez a dimenzió a társadalmi integrációt nem a statikus attribútumok konvergenciájában, hanem a társadalom alkotóelemei és alrendszerei közti kapcsolatok mintázatában és dinamikájában ragadja meg. Itt lehetőség van arra, hogy az érdeklődésünk fókuszában lévő egyének és csoportok ne elszigetelt egységekként, hanem a társadalom funkcionáló részeként jelenjenek meg. A kapcsolati hálók sűrűsége és mintázata, a kapcsolati tőke erőssége és forrása, valamint a kötődések mértéke, jellege és tartalma sokat elárulnak az egyének és közösségek társadalmi pozíciójáról. Ebben a dimenzióban az adatok forrása szinte minden esetben a közvetlen – elsősorban survey alapú – adatfelvétel, bár lehetőség van a virtuális hálózatokban való tevékenységek mintázatának vizsgálatára is, valamint a szervezeti és közösségi tevékenységek alakulásából következtetni lehet az integráció

alakulására. Általában a többségi társadalom és a bevándorló egyének vagy közösségek közötti viszony alakulása van az elemzések központjában, ugyanakkor fontos a szűkebb közösségen belüli viszonyok vizsgálata is, továbbá a kapcsolatrendszerek horizontális illetve vertikális, azaz az azonos státuszú illetve a hierarchikus, hatalmi struktúrákhoz kötődő voltának elemzése (Putnam 1993, 2000). Fontos, hogy ebben a dimenzióban nem csak interperszonális kapcsolatokat elemzünk, hanem az egyének társadalmi intézményekhez fűződő kapcsolatát is, valamint a bevándorló és a többségi társadalom szervezetei, intézményei közötti dinamikus kölcsönhatást is. A bevándorlók esetében a kapcsolatrendszerek, kötődések jelentős része túlmutat a befogadó társadalom keretein: a származási országban vagy más országokban élő családtagokkal, rokonokkal, egyénnel és közösségekkel, valamint társadalmi szervezetekkel és állami intézményekkel vannak dinamikus kapcsolatban. A gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok rendszerét a már említett transznacionalizmus fogalmi keretével tudjuk jellemezni.

A bevándorlók integrációjának negyedik, leginkább kvalitatív dimenziója a vélemények, attitűdök, szubjektív helyzetértékelés. A jogszabályi intézményi környezet alkotta lehetőségstruktúra, a szocio-demográfiai mutatók meghatározta társadalmi státusz, a kapcsolatrendszerek mentén felsejlő beágyazottság vagy elszigeteltség mellett fontos a kognitív struktúrák alakulása, az akkulturáció. Ebben a dimenzióban arra kaphatunk választ, hogy miként alakul a bevándorlók vélekedése a társadalmat foglalkoztató kérdésekről, hogyan foglalnak állást morális, politikai, szociális kérdésekkel kapcsolatos vitákban, miként vélekednek a társadalom egyes csoportjairól, hogyan alakul a társadalmi intézményekbe vetett bizalmuk. A mögöttes feltételezés, hogy az integrált társadalmakban konszenzus van a társadalmi együttélést meghatározó morális, politikai és kulturális kérdéseket illetően, a véleménykülönbségek csak egy meghatározott intervallumban mozognak, a szélsőséges vagy atipikus véleményeket vallók pedig nem alkotnak szignifikáns tömeget. Ha a bevándorlók esetében jellegzetes mintázatot alkot a többségi társadalométól eltérő véleménystruktúra, akkor az általában az integráció problémájaként tematizálódik.

A szubjektív helyzetértékelés normatív referenciakerete szintén fontos integrációs indikátor. A sikeresség, a társadalmi státusz meghatározható objektív mérőszámokkal is, ugyanakkor fontos, hogy az egyén miként értékeli a saját helyzetét. Egy többé-kevésbé statikus és kellően integrált társadalom esetén feltételezzük, hogy az objektív és szubjektív társadalmi helyzetértékelés között szignifikáns és pozitív irányú összefüggés van – a társadalom tagjainak többsége azonos normatív referenciakeretet használ. Bevándorlók esetében gyakori, hogy a viszonyítási alap nem azonos a befogadó társadalom mainstream referenciakeretével: a származási ország, a belépési pontot jelentő társadalmi csoport, valamint a megcélzott mobilitási karrier mind nagyon eltérő válaszstruktúrát eredményeznek a szubjektív helyzetértékelést vizsgáló kérdésekre.

A fent említett négy dimenzió egyike sem képes önmagában átfogó képet adni a bevándorlók integrációjáról. Az integráció vizsgálatát segítő komplex modellek a fenti dimenziók mindegyikét magukba foglalják, az egyes szintek és dimenziók közötti dinamikus kölcsönhatást feltételezve (EFMS 2006, Ager – Strang 2008). Ezek segítségével kísérrelhetjük meg az összehasonlító elemzések elvégzését, bár az elmúlt évek szakirodalmában jelentős diszkrepancia mutatkozik az elméleti modellek kidolgozottsága és a rendelkezésre álló (előállítható) adatok minősége között. A komplex elemző modellek alkalmazása egyelőre inkább hipotetikus: néhány részterületről eltekintve nincsenek kellően differenciált adatok, a legtöbb nemzetközi összehasonlítás egydimenziós, az Európai Unió által bevezetni szándékozott egységes indikátorrendszer és harmonizált adatgyűjtés épp ezt a hiányosságot próbálja orvosolni.

A bevándorlók integrációját vizsgáló összehasonlító elemzések különböző szempontok szerint történhetnek. A leggyakoribb, hogy a bevándorló népesség és a többségi társadalom egészére vonatkoztatva végezzük el az összehasonlítást, akár úgy, hogy a különbségekről, esetleg azok időbeli alakulásáról beszélünk egy-egy ország esetében, akár úgy – az Európai Unió tagállamai között gyakoriak az ilyen kutatások –, hogy egyes országokat hasonlítunk össze ezek alapján (Huddleston – Niessen 2011, European Commission 2011a, 2011b, OECD 2012, Bijl – Werveij 2012). Az a probléma ezzel a megközelítéssel, hogy gyakran figyelmen kívül hagyja a kontextuális tényezőket, amelyek ismerete nélkül az összehasonlítás alapjául szolgáló adatok nem (vagy csak korlátozottan) értelmezhetők. A bevándorlók törvényhozói és döntéshozatali fórumokban való képviselési rendszerének hiánya más súllyal esik latba egy olyan országban ahol a migráns népesség lakosságon belüli aránya tíz százalék fölötti, mint ott, ahol az egy százalékot sem éri el. A bevándorlók azonos arányú aktivitási rátája mást jelent egy olyan országban, ahol stabil, családokra épülő, generációk óta tartó bevándorlás van, mint ott, ahol a migráció az elmúlt néhány évben felfutó gazdasági konjunktúrának és az ebből fakadó munkaerő-igénynek tulajdonítható. A honosítás iránti érdeklődés mértéke és a tényleges honosítási ráták nem értelmezhetők a befogadó és származási országok állampolgársági jogszabályainak együttes vizsgálata nélkül.

Finomabb elemzésre ad lehetőséget, ha csupán egyes bevándorló csoportokat vizsgálunk, akár más bevándorló csoportokkal, akár a többségi társadalom releváns csoportjaival hasonlítva össze őket. Itt lehetőség van az eltérő integrációs stratégiák és mobilitási lehetőségek vizsgálatára, és a bevándorlás történeti, politikai, társadalmi kontextusainak hatásait is kontrollálni tudjuk. Vonzó lehetőség, hogy meghatározott etnikai vagy állampolgársági csoportokat vizsgálunk akár az egy-egy országban vagy településen élők összehasonlításával, akár nemzetközi összehasonlításban, amikor az egyes befogadó országok vagy települések azonos származású bevándorló közösségeit hasonlítjuk össze. Az előbbire a *Bevándorlók Magyarországon*, az utóbbira a *LOCAL-MULTIDEM* kutatás példa a közelmúltból (Örkény – Székelyi 2010, Morales – Gi-

ugni 2011). Persze ismét szembesülünk azzal, hogy a társadalmi struktúrák és az integrációs rendszerek komplexitása korlátozza az összehasonlító elemzések érvényességét.

Az összehasonlító elemzések további problémája lehet, hogy túl nagy hangsúlyt fektetnek az állampolgárságra mint központi konceptuális szervezőelemre. Ez a módszertani nacionalizmus általában véve jellemző a nemzetközi migrációt vizsgáló társadalomtudományi diszciplínákra. A migráció a nemzetállamok által konstruált jogi-politikai térben zajlik, a bevándorlók identitásának így a nemzetállami kötődés erőteljes – de nem kizárólagos, és nem minden helyzetben releváns – alkotóeleme. Számos esetben relevánsabb kategorizációs szempont a nyelvi-etnikai vagy vallási hovatartozás, az osztályhelyzet, valamint a helyi, regionális identitás, mint az állampolgárság (Glick Schiller 2009).

Az összes konceptuális és módszertani nehézség ellenére az integrációs szakpolitikák hatásának mérhetősége és értékelhetősége egyre fontosabb célként jelenik meg az Európai Unió szakpolitikájában. Ennek egyik oka, hogy tagállami szinten felerősödtek a társadalmi kohéziót féltő, a bevándorlást az európai társadalmakat destabilizáló társadalmi folyamatként megjelenítő vélemények. Egységes európai integrációs politika hiányában az EU csupán indirekt módon, a szakpolitikai diskurzus kereteinek kialakításával és a „Szolidaritás és migrációs áramlások igazgatása” program integrációt támogató pénzalapján keresztül, egyfajta szakmai kultúra és szemléletmód megteremtésével tudja befolyásolni a tagállami szakpolitikákat. A bevándorlók integrációjával kapcsolatos politikai megnyilvánulások sok esetben nélkülözik a ténybeli megalapozottságot, de ugyanez mondható el a szakpolitikai koncepciók és integrációs programok egy részéről is. E felismerés fogalmazódik meg a már hivatkozott egységes integrációs alapelvekben és az azok megvalósítását célul tűző európai programokban (Európai Bizottság 2005, 2011). A bevándorlók integrációjának uniós és tagállami szintű monitorozásához szükséges indikátorokra a Zaragozai Nyilatkozat szövege tesz javaslatot, azzal a célkitűzéssel, hogy a tagállamok rendszeres és kötelező adatszolgáltatás keretében állítsák elő a szükséges adatokat. A tagállami adatszolgáltatás egységessé és kötelezővé válását megelőzően szükséges képet kapni a tagállami szinten rendelkezésre álló adatok meglétéről és minőségéről. Ezt szolgálja az Eurostat által 2011 nyarán publikált pilot tanulmány (European Commission 2011a), amely négy alapvető szakterület 14 indikátora mentén hasonlítja össze a harmadik országbeli állampolgárok integrációjának helyzetét az egyes tagállamokban. A Zaragozai Nyilatkozat a négy alapvető terület mellett további hét kiegészítő szakpolitikai területet határoz meg, azonban ezek többségében jelenleg nem állnak rendelkezésre megfelelő minőségű adatok, az ezekhez tartozó adatgyűjtési és adatszolgáltatási rendszer kidolgozása a tagállamok feladata lesz a jövőben. Az Eurostat által publikált dokumentum két indikátor esetében vizsgálja a kiegészítő szakterületeket is. Az indikátorok nagy része szocio-demográfiai helyzetet vizsgáló társadalomstatisz-

tikai adat, kisebb része a kapcsolati-kötődési és az attitűdbeli-szubjektív dimenzióba tartozik. Forrásként statisztikai adatnyilvántartások (bevándorlási és honosítási regiszterek) és összehasonlító standard survey adatfelvételek eredményei szolgálnak.

A négy alapvető szakpolitikai terület és a hozzájuk tartozó indikátorok a következők:

Munkaerőpiac, foglalkoztatási helyzet: Itt a foglalkoztatási ráta, a munkanélküliségi ráta és az aktivitási ráta segítségével mérhető a bevándorlók integrációja, illetve annak változása. Mivel a bevándorló népesség korösszetétele és demográfiai helyzete jelentősen különbözhet a többségi társadalométól, a foglalkoztatási és aktivitási ráták adatait óvatosan kell kezelni, lehetőség szerint érdemes a megfelelő életkorú és családi állapotú csoportokat összehasonlítani a teljes munkaképes korú népesség helyett. A munkaerő-piaci és foglalkoztatási helyzetet mérő indikátorok értelmezéséhez szükséges ismerni a bevándorló populáció országban eltöltött idejét, valamint a jogszabályok által az egyes tartózkodási státusokhoz rendelhető munkavállalási lehetőségek illetve elvárások rendszerét.

Oktatási helyzet (közoktatás és felsőoktatás): Itt a legmagasabb iskolai végzettség jelenik meg integrációs indikátorként, valamint a felsőfokú végzettségűek aránya a 30–34 éves populációban. Az adatok ebben az esetben meglehetősen bizonytalanok, ugyanis nem egyértelmű, hogy a befogadó ország oktatási rendszerében szerzett végzettségről beszélünk vagy a származási vagy más országban szerzett és a befogadó ország által elismert végzettségről, esetleg a máshol szerzett, de a befogadó ország oktatási rendszere által el nem ismert végzettséget is beleszámíthatjuk a mérőszámokba. Az iskolai végzettség relevanciája illetve társadalmi tőkeként való konvertálhatósága is nagymértékben függ a jogi-társadalmi kontextustól, így az iskolai végzettségre vonatkozó indikátorok „magyarázó ereje” is eltérő lehet országonként és társadalmi csoportonként.

Az oktatási helyzetet mérő másik két indikátor az iskolai teljesítményt vizsgálja: az egyik a kompetencia- és egyéb teljesítményvizsgálatok eredményeit elemzi a 15 éves népességben, az alulteljesítők arányát vizsgálva. A másik az oktatási és szakképzési programokból lemorzsolódók arányát méri.

Szociális helyzet: Ez a szakpolitikai terület a legtágabb: négy, egymástól meglehetősen távol álló indikátor tartozik ide. Az első a migráns és nem migráns népesség medián jövedelmének összehasonlítása. Az esetek nagy részében célszerű volna a migráns népesség további alcsoportokra bontása, ugyanis a teljes populációra számított jövedelmi helyzet nagy eltérést takarhat, amit az országban eltöltött idő, a nem, a származás, a foglalkozási és osztályhelyzet és a jogi státus jelentősen befolyásol. A második indikátor a szegénységi küszöb alatt élők aránya az egyes társadalmi csoportokban és a köztük lévő relatív különbség nagysága és iránya. A harmadik indikátor a szubjektív egészségi állapot értékelésében mutatkozó különbségek az egyes migráns

csoportok, illetve a bevándorlók és a többségi társadalom tagjai között. Az indikátor vélhető célja a migráns és nem migráns populáció egészségi állapotában mutatkozó különbségekre rávilágítani. Ugyanakkor a szubjektív helyzetértékelést jelentősen befolyásolhatja az általános jövedelmi helyzet, a tartózkodási státus stabilitása és az egészségi állapotra vonatkozó kulturális referenciák távolsága a többségi társadalom hasonló referenciakeretétől. A negyedik indikátor az ingatlanal rendelkezők és nem rendelkezők aránya a bevándorlók és nem bevándorlók, valamint az egyes bevándorló csoportok összehasonlításában, ami erősen függ az életkortól és az országban vagy településen eltöltött időtől, illetve az arra jellemző migrációs mintázattól.

Aktív állampolgárság: Az aktív állampolgárság kapcsán egyfelől a honosítási arányok jelennek meg integrációs indikátorokként – itt értelemszerűen nem lehet a bevándorlók és nem bevándorlók közti különbséget elemezni, lehetőség nyílik viszont az egyes bevándorló csoportok közti különbségek, valamint az egyes országok honosítási arányai közötti különbségek elemzésére. A honosítási szándék és a honosítási arányok ugyanakkor csak gyengén jelzik a bevándorlók társadalmi integrációját: az egyes állampolgársági rendszerek közötti jelentős különbségek, a származási országok többes állampolgársághoz való viszonya, valamint a befogadó ország állampolgárságának relatív „erőssége” határozza meg elsősorban a honosítási szándékot, nem pedig a társadalmi, kulturális vagy gazdasági integrációt.

A következő indikátor ezen a szakpolitikai területen a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező bevándorlók aránya. Ez több szempontból is erősebb integrációs indikátor, mint a honosítás, ugyanis a huzamos tartózkodás jogintézménye az állampolgárokkal közel azonos társadalmi tagságot eredményez anélkül, hogy a nemzeti identitás illetve transznacionális kötődések terén választási kényszert eredményezne.

A harmadik indikátor ezen a területen a bevándorlók aránya a választott képviselők között. Ez talán a leginkább problematikus terület – az Eurostat elemzésben nincs is rá adat – mind az adatforrás meghatározása, mind a kapott adatok értelmezése tekintetében. A helyi és országos politikai berendezkedés eltérő volta, a migráns közösségek lakosságon belüli aránya és súlya, a bevándorlók helyi társadalomban és országosan elfoglalt pozíciója mind erőteljesen befolyásolja ennek az indikátornak az értékét.

A négy fő szakpolitikai területhez tartozó 14 indikátor mellett megjelenik az Eurostat elemzésében két másik indikátor is, amelyek már egy-egy kiegészítő területhez tartoznak. Mindkettő a foglalkoztatási, munkaerő-piaci helyzethez kapcsolódik, az egyik a *túlképzettség alakulása*, a másik pedig a *vállalkozók, önfoglalkoztatók helyzete*. Mindkettőt nehéz interpretálni a gazdasági-társadalmi kontextus, illetve a migrációs folyamatok dinamikájának ismerete nélkül. A túlképzettség sokszor átmeneti jelenség: egy munkaerőpiacra való belépés, vagy az ottani időszakos részvétel „költsége”. A nemzetközi migrációval járó mobilitásnak sokszor velejárója, integrációs problémává akkor válik, ha egy munkaerőpiacon nagy arányban állandósul, és bizonyos

társadalmi csoportok – köztük bevándorlók – társadalmi mobilitása megakad. Hasonlóan ellentmondásos a vállalkozók, önfoglalkoztatók helyzete: jelenlétük egyszerre jelenthet rugalmas és kreatív foglalkoztatási formát és olyan kényszerpályát, ami a munkaerőpiacról és a munka világából való tartós kiszorulást eredményez.

A Zaragozai Nyilatkozat által meghatározott további szakpolitikai területek, ahol lehetőség van a bevándorlók integrációját mérő indikátorok kialakítására:

Nyelvtudás, nyelvhasználat: Itt egyfelől a többségi társadalom által beszélt hivatalos nyelv ismeretét, a használatával kapcsolatos problémákat vizsgálhatjuk, másfelől az anyanyelvhez, vagy az etnikai közösség által beszélt nyelvhez való viszony alakulását. Fontos az egyes társadalmi alrendszerekben (hivatalok, oktatásügy, család, kulturális élet, helyi közösség) való nyelvhasználat mintázatának ismerete is.

Diszkriminációs tapasztalat: A többségi társadalom attitűdje, az ebből fakadó személyes interakciók vagy intézményi működésmódok jelentősen befolyásolják a bevándorló lakosság integrációs esélyeit. A többségi attitűdök, vélemények vizsgálata mellett fontos a bevándorlók tapasztalatának ismerete is. Fontos a diszkriminációs tapasztalatok dekonstrukciója: az észlelt diszkrimináció sokszor a többségi társadalom interkulturálisan nem kellőképpen érzékeny működéséből fakad, a társadalmi alrendszerek, a bevándorlókkal interakcióba lépő egyének és közösségek szintjén nem tematizálódik a diszkrimináció, a normatív elutasítás szándéka.

Bizalom a közintézményekben: A szociális integráció és rendszerintegráció közti dinamikus kapcsolat egyik legfontosabb kifejezője. A bevándorlók esetén vizsgálhatjuk a többségi lakosságtól való eltéréseket, valamint a bizalom alakulását a befogadó társadalomban eltöltött idő, a társadalmi státus, valamint a transznacionális kapcsolatok erősségének függvényében.

Választójog gyakorlása: A fentihez hasonlóan a választójog gyakorlása is a rendszerintegráció irányába mutató indikátor. Vizsgálata meglehetősen problematikus, ugyanis a bevándorlók jogi státusától, illetve a befogadó ország választójogi berendezkedésétől függ a választásokon való részvétel lehetősége. Ebben a dimenzióban különösen fontos a transznacionalitás vizsgálata: gyakori, hogy a bevándorlók politikai aktivitása a származási országra irányul, beleértve a választásokon való részvételt, és a helyi politikai élet támogatását.

Identitás, kötődés: Ebben a dimenzióban az akkulturációs mintákat vizsgálhatjuk, a személyes kapcsolatrendszer alakulásától a kulturális rendszerekben való navigálásig (például médiafogyasztás, ünnepek megtartása, öltözködési szokások, párválasztás). A többségi-származási kulturális rendszerek dichotómiájára épülő értelmezések mellett fontos vizsgálni a transznacionális identitások és kötődések kialakulásának lehetőségét is. Az identitás és a kötődések vizsgálata sem valósítható meg az egyén vagy közösség migrációs stratégiájának ismerete nélkül: a migráció időszakossága vagy véglegessége, a migráns egyén társadalmi beágyazottsága az etnikailag vegyes családok-

tól a homogén enklávékig, a társadalom migránsokkal szembeni domináns attitűdje, a befogadó országban eltöltött idő mind olyan tényezők, amelyek jelentősen befolyásolják az identitást és a kötődéseket.

Összefoglalva elmondható, hogy a társadalmi integrációt mérő indikátorok alkalmazása jelentősen megkönnyíti az információra vágyó szakpolitikusok és társadalomkutatók dolgát. Egy egységes mérési rendszer látszólag egységes és összehasonlítható adatrendszereket eredményez. A helyzet azonban ennél lényegesen bonyolultabb. Nemcsak a hozzáférhető adatok minősége okoz nagyon komoly értelmezési problémákat, hanem az egyes szakpolitikai területek operacionalizálásához kínálkozó lehetőségek közötti választás is: eltérő definíciók eltérő mérési eredményekre vezethetnek (pl. a szegénységi küszöb vagy a munkaerő-piaci helyzetet mérő mutatók meghatározása). Az adatok összehasonlító értelmezése szintén rendkívül nehéz: országok és régiók között nagy különbségek lehetnek a migrációs folyamatok alakulásában és a migráns és hazai lakosság összetételében, a társadalmi változások irányában és dinamikájában. Mindenesetre az integrációt mérő indikátorok megjelenésével elkezdődött egy olyan szakmai diskurzus mind az Európai Unióban, mind a tagállamok szintjén, amiben egyfelől a társadalomtudományos kérdésfeltevések egyre jobban közelítenek a szakpolitikát foglalkoztató problémákhoz, másfelől a szakpolitikai döntések egyre több támogatást és visszajelzést kapnak társadalomtudományi kutatások adatai alapján.

Irodalom

- Ager, Alastair – Strang, Alison (2008): Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 21, No. 2: 166–191.
- Alba, Richard – Nee, Victor (1997): Rethinking Assimilation Theory in a New Era of Migration. *International Migration Review*, Vol. 31, No. 4: 826–874.
- Balogh Róbert (2010): *Ibrahim ante portas: Közösségi migrációs politika és transznacionális tér*. <http://www.generacio2020.hu/cikkek/56>
- Beck, Ulrich (2007): Beyond Class and Nation: Reframing Social Inequalities in a Globalizing World. *The British Journal of Sociology*. Vol. 58. No. 4: 679–705.
- Berry, John W. (1997): Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*. Vol. 46, No. 1: 5–34.
- Biczó Gábor (2009): *Hasonló a hasonlónak... Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Kalligram, Bratislava–Budapest.
- Bijl, Rob – Verweij, Arjen (ed.) (2012): *Measuring and Monitoring Immigrant's Integration in Europe*. Netherlands Institute for Social Research, The Hague.
- Borchardt, Klaus-Dieter (2010): *The ABC of European Union law*. European Union, Luxembourg.

- Brubaker, Rogers (2002): Az asszimiláció visszatérése? A bevándorlással kapcsolatos szemlélet megváltozása és ennek következményei Franciaországban, Németországban és az Egyesült Államokban. *Regio, Vol. 15. No. 1:* 3–23.
- Carrera, Sergio (2008): *Benchmarking Integration in the EU*. Bertelsman Foundation, Gütersloh.
- Dahrendorf, Ralph (1994): *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat, Budapest.
- Durkheim, Émile (2003): *Az öngyilkosság*. Osiris, Budapest.
- EFMS Intpol Team (2006): *Integration and Integration Policies – IMISCOE Network Feasibility Study*. European Forum for Migration Studies, Bamberg.
- Enzinger, Han – Biezeveld, Renske (2003): *Benchmarking in Immigrant Integration*. ERCOMER, Rotterdam
- Eriksen, Thomas Hylland (2008): A társadalmi és a kulturális integráció komplexitása. *Regio, Vol. 19. No. 4:* 3–24.
- Európai Bizottság (2005): *A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a harmadik országok állampolgárainak az Európai Unióban történő beilleszkedése keretrendszerének közös programjáról*. COM(2005) 389 végleges.
- Európai Bizottság (2011): *A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A harmadik országbeli állampolgárok integrációjának európai programja*. COM(2011) 455 végleges.
- European Commission (2011a): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- European Commission (2011b): *Migrants in Europe – A Statistical Portrait of the First and Second Generation*. Eurostat Statistical Books. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Favell, Adrian (2003): *Immigration Nations: The Nation-State and Research on Immigrants in Western Europe*. In: Brochmann, Grete (ed.): *Comparative Social Research*, Vol. 22 – Multicultural Challenge: 13–42.
- Glick Schiller, Nina (2009): *A Global Perspective on Transnational Migration: Theorizing Migration without Methodological Nationalism*. COMPAS Working Paper No. 67. University of Oxford.
- Gordon, Milton M. (1964): *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. Oxford University Press, New York.
- Huddleston, Thomas – Jan Niessen (with Ni Caoimh, Eadaoin and White, Emily) (2011): *Migrant Integration Policy Index III*. British Council, MPG, Brussels.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Kymlicka, Will (2012): *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*. Migration Policy Institute, Washington D. C.
- Levitt, Peggy – Glick Schiller, Nina (2004): Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review, Vol. 38. No. 3:* 1002–1039.

- Lockwood, David (1964): *Social Integration and System Integration*. In: Zollschan, K. and Hirsch, Walter (ed.): *Explorations in Social Change*. Routledge and Kegan, London, 244–251.
- Morales, Laura – Giugni, Marco (ed.) (2011): *Social Capital, Political Participation and Migration in Europe*. Palgrave Macmillan, London.
- OECD (2012): *Settling In: OECD Indicators of Immigrant Integration 2012*. OECD Publishing.
- Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.) (2010): *Az idegen Magyarország – bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó – MTA Etnikai–nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Penninx, Rinus – Spencer, Dimitrina – Van Hear, Nicholas (2008): *Migration and Integration in Europe: The State of Research*. COMPAS, University of Oxford
- Portes, Alejandro – Böröcz, József (1989): Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of Incorporation. *International Migration Review*. Vol. 23. No. 3: 606–630.
- Portes, Alejandro – Zhou, Min (1993): The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530: 74–96.
- Putnam, Robert D. (1993): What Makes Democracy Work? *National Civic Review*, Vol. 82. No. 2: 101–108.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York.
- Schwartz, Seth J. – Unger, Jennifer B. – Zamboanga, Byron L. – Szapocznik, José (2010): Re-thinking the Concept of Acculturation: implications for theory and research. *American Psychologist*. Vol. 65. No. 4: 237–251.
- Sen, Amartya (2003): Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I. *Esély*, Vol. 14. No. 6: 3–22.
- Sen, Amartya (2004): Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat II. *Esély*, Vol. 15. No. 1: 3–25.
- Vertovec, Steven (2004): Migrant Transnationalism and Modes of Transformation. *International Migration Review*, Vol. 38. No. 3: 970–1001.

Kováts András

Bevándorlók integrációja Magyarországon korábbi kutatások adatai alapján

Bevezetés

Az elmúlt öt évben – elsősorban az Európai Integrációs Alap támogatásának köszönhetően – jelentősen nőtt a bevándorlók integrációját vizsgáló társadalomtudományi kutatások száma. A korábbi években sem hiányoztak a társadalmi integráció egy-egy részterületét vizsgáló kutatások a hazai migrációkutatásból, azonban a nagyobb lélegzetű kvantitatív vagy kvalitatív adatfelvételeken alapuló empirikus kutatások háttérbe szorultak a jogi-szakpolitikai elemzések, és egy-egy szakterületet vizsgáló esettanulmányok mögött. E tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy röviden bemutassam az elmúlt nagyjából egy évtized ama kutatásait amelyek a Magyarországon élő bevándorlók társadalmi integrációját vizsgálták. Elemzésem keretét az EU által a Zaragozai Nyilatkozatban és az Eurostat ezen alapuló elemzésében (European Commission 2011) meghatározott szakpolitikai területek, illetve az ezekhez rendelt integrációs indikátorok alkotják. Azt vizsgálom, hogy az egyes szakterületekre vonatkozóan milyen jellegű és minőségű kutatási adatok állnak az érdeklődő tudományos és szakpolitikusi közönség rendelkezésére. Az áttekintés részletességre és alaposságra törekszik, teljességre azonban nem. Előfordul, hogy szándékosan vagy ismerethiányból fakadóan kihagyok vagy nem elég részletesen tárgyalok egyes kutatási eredményeket. Bízom benne, hogy írásom felkelti a szakmai közönség figyelmét, és elindítja azt a tudományos és szakpolitikai diskurzust, melynek során megszülethet egy, vagy akár több olyan áttekintés, ami az itt vázoltnál árnyaltabb és pontosabb képet ad a hazai migrációkutatás integrációval foglalkozó eredményeiről.

Az áttekintésben az egyes szakpolitikai területeket és a hozzájuk tartozó indikátorokat abban a sorrendben tárgyalom, ahogy azok a jelen tanulmánykötetben is szerepelnek. A Zaragozai Nyilatkozatban négy fő és hét kiegészítő szakterület szerepel, a továbbiakban ezek alkotják a tanulmány egy-egy fejezetét. Az egyes szakterületek és indikátorok tartalmát, a meghatározásuk körüli esetleges koncepcionális problémákat itt nem tárgyalom, ezt a kötet első tanulmánya részletesen megteszi.¹

¹ Lásd Kováts András tanulmányát a kötet 9–24. oldalán.

Munkaerőpiac, foglalkoztatás

Noha a foglalkoztatási helyzet és a munkaerő-piaci integráció a szakpolitikai diskurzusok legfontosabb elemének tűnik, célzottan ezt vizsgáló migrációs kutatás csak kevés volt az elmúlt évtizedben Magyarországon. Fontos ugyanakkor, hogy a bevándorlók társadalmi integrációját vizsgáló általánosabb fókuszú kutatások mind foglalkoztak különböző mélységben a munkaerő-piaci helyzettel. Elsőként Hárs Ágnes munkáiról kell szólni, aki az elmúlt években több alkalommal is kísérletet tett, hogy átfogó képet nyújtson a magyarországi migráns népesség foglalkoztatási helyzetéről (Hárs 2003, 2009a, 2009b, 2010a). E művek alapján az körvonalazódik, hogy a migráns népességre vonatkozó egyes adatforrások alapján más-más képet kapunk a migráns munkavállalók szocio-demográfiai összetételéről és munkaerő-piaci helyzetéről. A népszámlálások és adminisztratív nyilvántartások adatai szerint a migráns népesség foglalkoztatási helyzete jobb a magyar lakosságénál, körükben az átlagosnál magasabb a foglalkoztatási és aktivitási ráta. Az iskolázottság tekintetében markáns különbség mutatkozik a munkavállalási engedéllyel foglalkoztatottak és azok között, akiknek magyarországi munkavállalása nem engedélyköteles. A munkavállalási engedéllyel foglalkoztatottak szakképzettsége és iskolázottsága jelentősen elmarad a nem engedélyköteles bevándorlóké mögött, ugyanakkor ez az a népesség, amit az adminisztratív nyilvántartások és a célzott survey alapú adatfelvételek nehezebben érnek el, így feltételezhető, hogy helyzetük nem jelenik meg kellő súllyal a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét bemutató elemzésekben.

Az elmúlt években készült survey adatfelvételek elemzéseiből rendre a magyar lakoságnál jobb munkaerő-piaci helyzetben lévő migránsok képe rajzolódik ki. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által 2002-ben végzett adatfelvétel² is ezt erősíti meg, a vizsgált magyar etnikumú bevándorlók foglalkoztatottsági és aktivitási rátája magasabb a nem bevándorló lakosságénál, valamint a munkanélküliségi ráta is alacsonyabb körükben (Gödri – Tóth 2005: 135–138).

A 2009-es *Bevándorlók Magyarországon* kutatás³ adatai szerint ugyanakkor az is kiderül, hogy markáns különbségek vannak a bevándorlók egyes csoportjai között a foglalkoztatási helyzetüket tekintve (Örkény – Székelyi 2010a: 58–59). A kutatás hat migráns csoportot vizsgált, közülük csak egy volt határon túli (kárpátaljai) magyar, a többi nem magyar anyanyelvű ukrán, kínai, vietnami, török és arab. A kínai, vietnami és török csoportban magas az önfoglalkoztatók aránya (róluk később még lesz szó), a magyar és ukrán etnikumúak körében az alkalmazottként foglalkoztatottak és a fizikai munkát végzők vannak az átlagosnál többen. Az arabok esetében az arányok egyenletesen oszlanak meg.

² A kutatást a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program finanszírozta.

³ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

2011-ben egy kifejezetten a munkaerő-piaci integrációt vizsgáló kutatást végzett a Panta Rhei Társadalomkutató Bt.⁴ A kutatás nem elemzi a migráns munkavállalók foglalkoztatási helyzetét a nem migráns lakossághoz viszonyítva, közöl ugyanakkor adatokat az egyes etnikai-származási csoportok eltérő munkaerő-piaci státusáról, foglalkoztatási helyzetéről. Fő megállapítása, hogy a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét sokféleség, erős strukturáltság és nagyfokú egyenlőtlenség jellemzi (Juhász et al 2011: 59–66).

A hazai migráns népesség heterogenitása miatt nehéz érvényes általános állításokat tenni munkaerő-piaci helyzetükre vonatkozóan. Az eltérő nyelvi-kulturális háttér, a munkaerőpiacra való belépés eltérő színterei, valamint a migrációs stratégiák különbözősége miatt egymástól markánsan eltérő mintázatokat figyelhetünk meg, és nem találunk a migráns népesség egészét meghatározó domináns foglalkoztatási mintákat. Találójuk Juhász et al (2011: 65) megfogalmazása, miszerint érdemes elgondolkodni azon, hogy mi köthet össze egy amerikai bankigazgatót, egy kínai szakácsot és egy ukrán mezőgazdasági munkást.

Túlképzettség

A bevándorlók túlképzettségének kérdése ritkán jelenik meg a hazai migrációs kutatásokat feldolgozó szakirodalomban. A kvantitatív elemzések elsősorban a munkaerő-piaci helyzet általános leírására helyezik a hangsúlyt a foglalkoztatási és szakképzettségi szint egymáshoz való viszonyát – megfelelő adatok hiányában – általában nem tárgyalják. Örkény Antal és Székelyi Mária (2010a: 59–61) hat migráns csoportra kiterjedő elemzésében szó van ugyanakkor a migránsok munkaerő-piaci státusának változásáról a migráció előtti és utáni időszak tekintetében. Az elemzésből kiderül, hogy a vizsgált népesség esetében nem igazolódik az a sztereotípa, miszerint a migráció hatására státusvesztés történik: a vizsgált migránsok túlnyomó többsége megőrizte, vagy egyenesen javította munkaerő-piaci státusát a Magyarországra költözést követően. Ez természetesen nem a túlképzettség alakulásáról szól, ugyanakkor felvet egy fontos kérdést a túlképzettség eredetét illetően: vajon a migráció hatására, az új munkaerőpiacra való bejutási nehézségek miatt kialakuló helyzettel van dolgunk, vagy a migráns népesség túlképzettsége már a származási országban is megvolt, sőt a kedvezőtlen munkaerő-piaci státus egyenesen migrációs okként, afféle „push-faktorként” értelmezhető?

Gödri Irén és Tóth Pál Péter magyar nemzetiségű bevándorlók körében néhány évvel korábban végzett felméréséből a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás eredményei-

⁴ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

vel ellentétes tendenciák rajzolódnak ki. A vizsgált bevándorlók nagyobb hányada számolt be státusvesztésről, azaz alacsonyabb foglalkoztatási kategóriában vagy inaktívként élt a Magyarországra települést követően. A kutatásba bevontaknak csak kis hányada számolt be felfelé mobilitásról, és az alulfoglalkoztatással kapcsolatos foglalkoztatási adatokat a megkérdezettek szubjektív helyzetértékelése is alátámasztotta (Gödri – Tóth 2005: 143–148).

A fenti eredményeket tovább árnyalják a *FEMAGE* elnevezésű, nemzetközi összehasonlító kvalitatív kutatás eredményei.⁵ A bevándorló nők élettörténeti narratíváit feldolgozó elemzés szerint szinte minden esetben megfigyelhető volt státusvesztés, azaz lefelé mobilitás a migráció kezdeti szakaszában, aminek „ledolgozása” többnyire sikerült, ugyanakkor nagy erőfeszítésbe került a bevándorlóknak (Melegh et al 2010). Tehát a foglalkoztatási mobilitást illetve alulfoglalkoztatottságot nem tekinthetjük statikusnak, a befogadó országban eltöltött idő valószínűsíthetően nagy hatással van a munkaerő-piaci státusra.

A kifejezetten a bevándorlók munkaerő-piaci integrációját vizsgáló *A harmadik országbeli migránsok beilleszkedésének esélyei és korlátai* című kutatás szintén foglalkozik a túlképzettség kérdésével (Juhász et al 2011: 78–83). Az összetett módszertannal dolgozó kutatás survey és kvalitatív módszerrel is kérdezett harmadik országbeli bevándorlókat, elsősorban a túlképzettséggel kapcsolatos szubjektív helyzetértékelésükről. A megkérdezett migránsok több mint harmada véli úgy, hogy honfitársai nem találnak képzettségüknek megfelelő munkát. A bevándorlók és a kutatás során megkérdezett szakértők egyaránt úgy vélték, hogy a túlképzettség lényegesen jobban fenyegeti az Európai Unión kívülről érkezett migránsokat, mint az uniós állampolgárokat.

Vállalkozók, önfoglalkoztatók

A bevándorlók munkaerő-piaci integrációja kapcsán gyakran szóba kerül, hogy a vállalkozás, az önfoglalkoztatóvá válás az egyik jellemző gazdasági stratégia, amivel a bevándorlók helyzetüket stabilizálni tudják a befogadó ország gazdaságába és munkaerőpiacára belépve. A társadalmi integrációt vizsgálva ellentmondásos kép rajzolódik ki: a migránsok munkaerő-piaci helyzetét bemutató elemzésekben rendre megjelenik, hogy a hazai lakosságnál lényegesen magasabb a vállalkozók aránya körükben (Hárs 2010a) ugyanakkor az egyes származási csoportok közötti markáns különbségek arra utalnak, hogy a vállalkozás, önfoglalkoztatás nem általában véve migráns sajátosság, hanem meghatározott mintázatokhoz, migrációs stratégiákhoz kötött. A vállalkozóvá válás megjelenik egyfelől az elsődleges munkaerőpiacra való belépési

⁵ A kutatást az EU 6. Kutatási Keretprogramja finanszírozta.

nehézségek okaként – nyelvi, kulturális akadályok, a szakképzettség, tapasztalat konvertálhatóságának nehézségei, és a többségi társadalom kirekesztő attitűdje miatt. Másfelől a migráns vállalkozások gyakran reagálnak létező gazdasági, piaci szükségletekre, és az így keletkezett niche-ekben jelentős komparatív előnyt jelent az etnikai közösségen belüli erőforrások és bizalom mobilizálhatósága, a transznacionális kapcsolatrendszerek kiaknázása. A szomszédos országokból áttelepült magyar etnikumú migránsok körében a hazai lakosságénál alig valamivel magasabb a vállalkozók aránya (Gödri – Tóth 2005, Örkény – Székelyi 2010a). Ezzel szemben a kelet-ázsiai (kínai, vietnami) valamint török és arab származású migránsok körében különösen magas arányban találunk vállalkozókat (Örkény – Székelyi 2010a).

A magyarországi migráns vállalkozások struktúrájával kapcsolatosan leggyakrabban a kínaiak kerülnek szóba. A Magyarországon – különösen Budapesten – élő kínai bevándorlók helyzetét az etnikai gazdaság fogalmi keretével jellemzi Nyíri Pál (2006, 2010) és Várhalmi Zoltán (2010a). Nyíri szerint a Magyarországon élő kínaiak a közvetítő kisebbség (Turner – Bonacich 2001) elméleti modelljével leírható gazdasági-társadalmi státusban vannak, Várhalmi egy ennél komplexebb modellt, a migráns gazdasági klaszterek elméletét alkotja meg a hazai migráns vállalkozások egy részének – köztük a kínaiaknak – a jellemzéséhez. Mindkét szerző hangsúlyozza az etnikai gazdaságot alkotó migráns vállalkozások és közösségek transznacionális beágyazottságát. A munkaerő-piaci, gazdasági integráció vizsgálatánál és az indikátorok alkotásához használt adatok értelmezésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a szempontot.

A vállalkozásra, önfoglalkoztatásra vonatkozó adatok értelmezéséhez így mindenképp szükséges a vizsgált migráns csoportok beágyazottságának alapos ismerete. Ezt részben árnyalt survey elemzésekkel, részben pedig kvalitatív adatfelvételekkel és elemzésekkel érhetjük el. Erre vonatkozó hazai szakirodalom még nagyon kevés van, kiemelendő Várhalmi Zoltán munkája, amiben kelet-ázsiai bevándorlók vállalkozási, munkavállalási és foglalkoztatási stratégiáit vizsgálja (Várhalmi 2009).

Oktatási helyzet

A bevándorlók iskolai végzettségére vonatkozóan a legtöbb elemzés közül adatokat. Általánosságban elmondható, hogy a bevándorló népesség iskolázottsági mutatói jobbak a hazai lakosságénál (Gödri – Tóth 2005: 48–50, Örkény – Székelyi 2010a: 58). A különféle származási csoportokat egymással összehasonlítva látható, hogy markáns különbségek vannak az iskolázottság tekintetében: a leginkább iskolázottnak az arab országokból származók, a legkevésbé iskolázottnak a kínai bevándorlók és a törökök bizonyultak. Ez utóbbiak körében ugyanakkor nagyon magas az egyetemi tanulmányokat folytatók aránya (Örkény – Székelyi 2010a: 58). A migráns népesség

iskolázottsági mutatói nagymértékben függenek a migrációs stratégiáktól: más-más összetételt látunk a döntően munkavállalóként letelepedőknél, a vállalkozóknál, illetve a nagy arányban tanulási céllal érkezőknél. Fontos az országban eltöltött idő ismerete is: az iskolai végzettségi mutatók inkább a származási országbeli helyzetre és az önkiválasztás sajátosságaira utalnak „fiatal”, az országban nem túl hosszú ideje tartózkodó, döntően első generációs migráns populációk esetén. A befogadó ország oktatási rendszerének működésére, valamint a migránsok társadalmi státusára és a társadalmi integráció fokára következtethetünk az iskolázottsági adatokból akkor, ha a vizsgált migráns népesség már hosszú ideje, több generáció óta él az adott országban.

A felnőtt migráns lakosság iskolázottsági mutatóit vizsgálva (az arab és a határon túli magyar csoportokat leszámítva) többnyire nem a magyar oktatási rendszer által kibocsátott, hanem a hazai munkaerő-piaci, demográfiai és bevándorlás-politikai erőterben kiválasztódott bevándorlókkal van dolgunk. Az oktatási rendszer és a migráció kapcsolatát, a migráns tanulók közoktatásbeli vagy felsőoktatásbeli helyzetét csak kevés kutatás vizsgálta az elmúlt években. Ezek közül elsőként Feischmidt Margit és Nyíri Pál munkáját kell említeni. A 2005–2006-ban zajlott interdiszciplináris – elsősorban kvalitatív adatfelvételi és elemzési módszerekkel dolgozó – kutatás⁶ a hazai közoktatásban tanuló nem magyar anyanyelvű külföldi gyerekek és családjaik valamint az iskolák, pedagógusok és az iskolákon keresztül a helyi többségi társadalom viszonyát tárta fel (Feischmidt – Nyíri 2006). Az eredmények elsősorban a hazai oktatási rendszer bizonytalanságát és eszközhiányát, valamint a pedagógusok és befogadó osztályközösségek ismerethiányból fakadó hétköznapi etnocentrizmusát hangsúlyozzák, valamint bemutatják a csekély lélekszámú migráns népesség heterogenitását. A középosztályosodó, elitképzés felé tendáló kínai vállalkozói réteg és a menekültként Magyarországra került, anyagi és társadalmi tőkében szegény afgán közösség szembeállítására különösen érzékletes példája ennek.

Az oktatási integráció egy sajátos terepét bemutató esettanulmányként tekinthetünk a Magyar–Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola tanulói körében készült kutatás⁷ eredményeire (Ágoston 2009). A kifejezetten egy diaszpóra-közösség oktatási szükségleteire létrejött intézmény a magyar tanulók egyre nagyobb arányú beiskolázásával igazi integrációs és kulturális interface-ként működik.

A távol-keleti és muszlim háttérű bevándorlók iskolaválasztási és gyereknevelési szokásait is vizsgálta egy, az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás⁸ 2011-ben és 2012-ben (Barna et al 2012). A kutatás elsősorban a nemi szerepek és identitás alakulását vizsgálta a második generációs migráns gyerekek és fiatalok körében,

⁶ A kutatást az OTKA finanszírozta.

⁷ A kutatást a DEMOS Magyarország Alapítvány finanszírozta.

⁸ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

nagy hangsúlyt fektetve az iskola ebben betöltött szerepére. Fontos megállapítása, hogy a szülők szinte kivétel nélkül nagy erőfeszítéseket tesznek a gyerekek problémamentes iskoláztatása érdekében, ugyanakkor – különösen a migráció kezdeti szakaszában – a nyelvi, kulturális kompetencia hiányában csak korlátozottan tudnak segítséget nyújtani a gyerekek iskolai integrációjához.

Némiképp más szemszögből vizsgálja a közoktatás integrációban betöltött szerepét egy közelmúltban lezárult kutatás,⁹ amelyet a Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület végzett (Zatykó et al 2013). Az eredmények itt is a migráns családok erős motiváltságát, a nyelvi kompetencia alapvető fontosságát (mind a szülők, mind a gyerekek esetében) valamint a pedagógusok és az iskolák erőforráshiányát igazolják.

Noha a bevándorlók egy jelentős része kifejezetten felsőoktatási tanulmányai miatt tartózkodik Magyarországon, a felsőoktatási rendszerben megjelenő migránsok helyzetével alig foglalkoznak a hazai integrációs kutatások. A felsőoktatás nem csak a bevándorlók társadalmi státusmobilitásának fontos katalizátora, hanem a migránsok jelentős része számára belépési pont a magyar társadalomba – ráadásul a magasan képzett migráns munkaerő bevonzásának és megtartásának is egyik lehetséges stratégiai eszköze. A közelmúltban a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal végzett egy felmérést¹⁰ a felsőoktatásban tanuló harmadik országbeli diákok körében, amely alapján úgy tűnik, a hallgatók többsége nem tervez hosszú távú Magyarországi tartózkodást, kifejezetten az adott – sokszor angol nyelvű – képzés elvégzése érdekében jöttek Magyarországra. Hosszú távú magyarországi terveik elsősorban a szomszédos országokból érkezett magyar etnikumú hallgatóknak vannak (Danka 2010).

Nyelvtudás, nyelvhasználat

Már az oktatási helyzettel kapcsolatos kutatások kapcsán is felmerült, hogy a bevándorlók nyelvi kompetenciája, nyelvhasználati szokásai meghatározzák társadalmi integrációjuk mintázatát. A nyelvtudás, nyelvhasználat és a gazdasági-társadalmi integráció, valamint az objektív-szubjektív sikeresség észlelése közötti összefüggések csak a felületes szemlélő számára egyszerűek: a migrációs stratégiától, a mikrokörnyezettől, az integráló gazdasági társadalmi közeg összetételétől függenek. A magyarországi bevándorlók többsége beszél magyarul, vagy ha nem beszél, akkor szeretne megtanulni (Örkény – Székelyi 2010a: 64–65). Van ugyanakkor egy olyan réteg – ez elsősorban a migráns gazdasági klasztereket alkotó vállalkozói csoportokból kerül ki –

⁹ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

¹⁰ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

amelyik nem tud és nem is akar megtanulni magyarul. A magyar nyelvtudás elsajátítása egyértelmű tőkeberuházás, ráadásul a világ más tájain nehezen konvertálható. Egyértelmű pozitív összefüggés mutatkozik például a magyar nyelvtudás vagy tanulási szándék és a jövőbeli honosítási szándékok között (Örkény 2011). Ennek következtében elsősorban az asszimilációs stratégiát követő migránsok számára vonzó lehetőség, a transznacionális, etnikai gazdaságot működtető közösségek tagjai könnyebben – és szívesebben – boldogulnak nélküle (Örkény – Székelyi 2010a: 88-90).

A már hivatkozott gyereknevelést és oktatási integrációt vizsgáló kutatások ugyanakkor kiemelik a nyelvtudás fontosságát, és annak hiányát vagy elégtelen voltát a leggyakoribb problémaként említik a családok és az iskola közötti interakcióban (Barna et al 2012, Zatykó et al 2013). A *FEMAGE* projekt keretében kínai és ukrán nőkkel készített kvalitatív interjúknak szintén visszatérő motívuma volt a „nyelvi szakadék”, a nyelvtudás hiányából fakadó elszigeteltség érzése (Melegh et al 2010).

Szociális helyzet

A bevándorlók szociális helyzete kapcsán a vagyoni-jövedelmi helyzet mellett a szubjektív helyzetértékeléssel, az egészségi állapottal és a lakhatási helyzettel foglalkozom. A Zaragozai Nyilatkozat és az Eurostat pilot elemzése (European Commission 2011) által szigorúan kijelölt indikátorok helyett a tágabb szakpolitikai területekkel kapcsolatos korábbi kutatási adatokra fókuszálok. A Magyarországon élő bevándorlók objektív és szubjektív jóléti helyzetének legteljesebb elemzése a Budapesti Corvinus Egyetem által végzett *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* című kutatás¹¹ keretében készült. A bevándorlók vagyoni-jövedelmi helyzete az elemzések szerint jobb a magyar lakosság átlagánál, noha a jövedelemmel kapcsolatos kérdések esetén a magas válaszhány miatt óvatosan kezelendők az adatok (Szanyi-F. 2012: 63-66). Az egyes migráns csoportok anyagi helyzete közötti eltérések ugyanakkor jelentősek, erre a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás adatai világítanak rá (Örkény – Székelyi 2010a: 66-68). A kutatás által vizsgált hat migráns csoport közül a magyar etnikumúak, az ukránok és a vietnamiak a migránsok átlagánál rosszabb, az arabok, a törökök és a kínaiak pedig jobb anyagi helyzetben vannak. A migrációt megelőző és jelenlegi anyagi helyzet közötti különbségek sokszor – ha átmenetileg is – negatív előjelűek (Gödri – Tóth 2005, Melegh et al 2010). Megfigyelhetjük ugyanakkor, hogy a szubjektív helyzetértékelés és elégedettség a migránsok körében magasabb azonos körülmények esetén, mint a hazai lakoságnál (Szanyi-F. 2012: 67-68).

A bevándorlók egészségi állapotával kapcsolatos eddigi magyarországi kutatások

¹¹ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

egyfelől az egészségügyi ellátórendszer igénybevételével kapcsolatos információkra irányultak, másfelől a migránsok szubjektív egészségi állapot észlelését mutatták be (Juhász et al 2012). Az ellátórendszerhez való hozzáférés kapcsán elsősorban a nyelvi nehézségek, az egészségügyi személyzet interkulturális kompetenciahiánya, valamint az egészségügy általános bürokratizáltságából fakadó nehézségek jelennek meg. A migránsok – életkori sajátosságaikból és munkaerő-piaci helyzetükből fakadóan is – egészségesebbek, mint a magyar társadalom egésze, az egészségüggyel kapcsolatos problémák – ha vannak egyáltalán – inkább az ellátórendszerhez való hozzáféréstől fakadnak. A hozzáférés nehézségeivel kapcsolatosan markáns különbségek mutatkoznak a bevándorlók etnikai háttere szerint: leginkább problematikusnak a határon túli magyar és ukrán származásúak, a legkevésbé problémásnak az arab és vietnami bevándorlók látják (Örkény – Székelyi 2010a: 71).

A bevándorlók szubjektív egészségi állapotáról a *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* és a *Migránsok és a magyar egészségügy* kutatások¹² keretében gyűjtöttek olyan adatokat, amelyek alkalmasak a többségi lakossággal való összehasonlításra. Mindkét kutatás alapján elmondható, hogy a migránsok szubjektív egészségi állapot észlelése jobb a magyar lakosság egészében mért értékeknél (Szanyi-F. 2012: 68, Juhász et al 2012: 25–26). Természetesen az objektív egészségi állapot és az azt nagymértékben befolyásoló demográfiai összetétel ismerete nélkül nem tudhatjuk, hogy a mért különbség mit tükröz valójában. A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatásból tudjuk azt is, hogy a magyarországi egészségi állapotát a migránsok többsége rosszabbnak tartja, mint az otthonit, ami látszólag ellentmond a Juhász és szerzőtársai által igazolni vélt „healthy migrant effect” elméletnek.

A szociális helyzet fontos dimenziója a lakhatás, lakáskörülmények. A survey kutatások tapasztalatai szerint a bevándorlók lakhatási körülményei – különösen ami a tulajdonviszonyokat illeti – általában kedvezőtlenebbek a hazai lakosságénál (Gödri – Tóth 2005, Szanyi-F. 2012). Ezt a migráns élethelyzetből fakadó ideiglenesség, a többségi társadalomhoz viszonyított nagyobb mobilitás magyarázza. A Magyarországon eltöltött idő növekedésével a lakhatási helyzetben tapasztalt különbségek is mérséklődnek. Fontos további – bár a zaragozai indikátorok által nem érintett – integrációs indikátor a migráns lakosság térbeli elhelyezkedése, a területi szegregáció mértéke. A migráns lakosság országon belüli elhelyezkedéséről Hárs Ágnes (2010b) és Kőszeghy Lea (2009) elemzései nyújtanak információt. Mindkét tanulmány kiemeli a nem magyar etnikumú bevándorlók erős fővárosi koncentrációját. A budapesti migráns lakosság helyzetéről, a bevándorlók városi tér- és társadalomszerkezetben betöltött szerepéről szintén Kőszeghy (2010) készített átfogó elemzést. A bevándorlók településen belüli integrációja kapcsán gyakran jelennek meg a kínai közösség

¹² Ez utóbbi kutatást is az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

területi koncentrációjával kapcsolatos kérdések. Kvalitatív kutatási tapasztalatok azt támasztják alá, hogy Budapest esetében nem beszélhetünk klasszikus értelemben vett kínai városnegyedről, de az etnikai enklávétérbeli kialakulásának kezdeti jegyei felismerhetőek, aminek előnye tudatos fejlesztéspolitikával kiaknázzhatóak lennének (Irimiás 2009, Szabó 2010).

Diszkriminációs tapasztalat

A bevándorlók társadalmi integrációjának alakulását jelentős mértékben meghatározza a többségi társadalom attitűdje, a bevándorlókkal szembeni egyéni, közösségi vagy intézményi szinten megnyilvánuló kirekesztés és diszkrimináció mértéke. A magyar társadalom befogadó vagy elutasító voltáról egyfelől a lakossági adatfelvételek eredményeiből, másfelől pedig a bevándorlók tapasztalatainak vizsgálatából tudhatunk. A bevándorlók, bevándorlással kapcsolatos lakossági attitűdök vizsgálata népszerű témája a hazai migrációkutatásnak. A legismertebb adatforrás a TÁRKI 1992 óta évente megismételt idegenellenesség vizsgálata (Sik 2012), ami a menedékkérők befogadásával kapcsolatos megengedő, elutasító vagy mérlegelő álláspontok alapján következtet a lakosság idegenellenességének mértékére. Nemzetközi összehasonlító vizsgálatok alapján Magyarország a bevándorlókkal szemben erősen elutasító európai országok között található (Card et al 2005: 19). A lakossági attitűdök és vélemények azonban még nem eredményeznek feltétlenül és közvetlenül diszkriminációt. A 2012-ben Budapesten is zajlott, 15 európai nagyvárosra kiterjedő *Immigrant Citizens Survey* kutatás¹³ szerint a Budapesten élő migránsok a más európai városokban élőkénél lényegesen kevesebb diszkriminációval találkoznak (Huddleston – Tjaden 2012). A bevándorlók diszkriminációs tapasztalatait a korábbi évek számos kvantitatív és kvalitatív adatfelvétele vizsgálta. A diszkriminációs tapasztalatok forrásairól a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás adatai alapján készült elemzés (Sik – Várhalmi 2010). Megállapítható, hogy a bevándorlók rendkívül heterogén képet mutatnak mind az észlelt diszkrimináció mértékét, mind pedig annak elsődleges (vélt) okát illetően. Az észlelés alapja lehet a látható (bőrszín) vagy hallható (nyelvtudás) másosság, vagy a láthatatlan (jogi státus) idegenség. Gyakori színterei az észlelt diszkriminációnak a különféle hivatalok. Gyakran számolnak be a hatóságok diszkriminatív gyakorlatáról a kutatásokban megkérdezett migránsok (Gödri – Tóth 2005, Melegh et al 2010, Nyíri 2010). Ugyanakkor fontos azt is tudatosítani, hogy a hivatalok működésével kapcsolatos elégedetlenség nem migráns sajátosság: a *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás elemzői úgy találták, hogy a hivatalok működésével

¹³ A Kutatást az EIF Community Actions és a King Baudouin Foundation finanszírozta.

kapcsolatos „procedurális igazságosság” érzete a bevándorlók körében magasabb volt, mint a hazai lakosok között (Tóth 2012: 174–181).

A bevándorlókat érő diszkrimináció forrásaira és hatásmechanizmusára világít rá az a kutatás, amit a TÁRKI végzett *Migráns esélyek és tapasztalatok* címmel.¹⁴ Itt a diszkriminációs hajlamot egy kérdőívbe ágyazott teszthelyeztetel vizsgálták, aminek során különböző migráns csoportok elfogadásával (alkalmazottként, albérlőként stb.) kapcsolatos kérdésekre kellett válaszolniuk a megkérdezetteknek. A kutatásból kiderült, hogy a magyar etnikumú migránsok elsöprő előnyt élveznek az ázsiai, közel-keleti és afrikai bevándorlókkal szemben (Simonovits 2012).

Aktív állampolgárság

A bevándorlók honosítás iránti attitűdjéből illetve a tényleges honosítási adatokból következtethetünk társadalmi integrációjukra. Magyarország sajátos helyzetben van a honosítási adatokat illetően: 2011-ig évről évre a bevándorlók több mint 90 százaléka kedvezményes úton jutott magyar állampolgársághoz – döntően saját vagy felmenői magyar származása miatt (Sárosi 2011: 118). 2011 óta a kedvezményes honosítás új rendszerével ez az arány vélhetően még inkább eltolódott a kedvezményes honosítási formák felé.

Az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos stratégiák, és a migránsok származási, gazdasági, szocio-demográfiai helyzete közötti összefüggéseket az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és az ICCR Budapest Alapítvány koordinálásával végzett, *Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái* című kutatás¹⁵ vizsgálta. Az eredményeket összefoglaló tanulmánykötet (Kováts 2011) részletes kvantitatív (Örkény 2011) és kvalitatív (Melegh 2011) elemzéseket tartalmaz. A kutatás egyik tanulsága, hogy a honosítással kapcsolatos stratégiák nem érthetőek meg teljességgel a migránsok transznacionális beágyazottságának és a származási országok állampolgársági politikájának ismerete nélkül. A magyar állampolgársághoz való viszony egyszerre magyarázható egy érzelmi-szimbolikus kötődéssel és egy pragmatikus, haszonelvű döntéssel – a magyarországi migránsok döntései mögött mindkét motívum felfedezhető.

Az aktív állampolgárság másik indikátora a bevándorlók társadalmi-politikai aktivitása. Ezt egyfelől jellemezhetjük a társadalmi szervezetekhez való kötődéssel, azok tevékenységében való részvétellel, másfelől pedig az aktív társadalmi tevékenységgel, véleményformálással, mobilizációval. Ezeket számos kutatás vizsgálta Magyarországon az elmúlt években.

¹⁴ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

¹⁵ A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta.

A magyarországi migráns szervezetek működését és kapcsolatrendszerét elsőként a *LOCALMULTIDEM* elnevezésű, bevándorlók politikai integrációját vizsgáló kutatás¹⁶ tárta fel 2007-ben (Kováts 2010). Később a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás keretében nyílt lehetőség azoknak az intézményesült struktúráknak a vizsgálatára, melyeken keresztül értéketermelő interakció zajlik a bevándorló közösségek és a többségi társadalom tagjai között (Bognár 2010). 2011-ben ismét lehetőség nyílt a magyarországi migráns szervezetek korábbinál teljesebb körű vizsgálatára nagyrészt a *LOCALMULTIDEM* kutatás módszertanára alapozva (Kováts 2012). A migráns szervezetek méretüket és működésük jellegét tekintve nagyfokú heterogenitást mutatnak, erőteljes a kulturális és karitatív tevékenységük, közvetlen aktivizmussal, lobbival és érdekképviselettel csak kevesen foglalkoznak.

A társadalmi szervezetekhez való kötődést illetően a hazai empirikus kutatások tapasztalatai vegyesek. A *LOCALMULTIDEM* és a *Bevándorlók Magyarországon* kutatások tapasztalatai szerint a migránsok szervezeti tagsága, szervezeteken belüli aktivitása európai összehasonlításban alacsony, a megkérdezettek kevesebb, mint egyötöde tagja valamilyen szervezetnek. A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás migráns és hazai lakossági mintájának egyaránt több mint egynegyede tagja legalább egy társadalmi szervezetnek (Göncz et al 2011: 16). Az *Immigrant Citizens Survey* kutatás a migráns szervezetekben való tagságra és a migráns szervezetek ismertségére kérdezett rá, a budapesti válaszadók több mint egynegyede ismert ilyen szervezetet, de csak 6 százaléka volt tagja valamelyiknek.

Az aktív állampolgárság indikátora lehet még a tágabb értelemben vett politikai aktivitás: lobbitevékenység, petíciók írása, aktivizmus, társadalmi mobilizáció. A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás eredményei szerint a bevándorlók ilyen irányú aktivitása messze elmarad a hazai lakosságtól (Göncz et al 2011: 15).

Bizalom a közintézményekben

A bizalom szerepét a bevándorlók társadalmi integrációjában Örkény Antal és Székelyi Mária elemzése mutatja be a legrészletesebben. A *LOCALMULTIDEM* kutatás adatain elvégzett elemzésből egyfelől az körvonalazódik, hogy nem lehet egy általános bizalomképet felvázolni a migráns léthez kötődően, hanem a bevándorlók származása, szociális helyzete, társadalmi beágyazottsága és migrációs stratégiája határozza meg a bizalom irányát és mértékét. A siker és a kiterjedt kapcsolati háló valószínűsíti, hogy az általános bizalmi szint magasabb (Örkény – Székelyi 2010b). Mind a *LOCALMULTIDEM* kutatás adataiból, mind pedig a *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról*

¹⁶ A kutatást az EU 6. Kutatási Keretprogramja finanszírozta.

kutatásából látszik, hogy a bevándorlók közintézményekbe vetett bizalma (illetve procedurális igazságosságérzete) magasabb, mint a hazai lakosságé (Göncz et al 2011: 10).

A választójog gyakorlása

A választójog gyakorlásával kapcsolatos vizsgálódások eredményei óvatosan kezelendők, ugyanis a bevándorlók többségének nincs, vagy csak korlátozott a választójoga. Így az esetleges választási részvételre vagy távolmaradásra utaló válaszok is aszerint értelmezendők, hogy van-e vagy nincs tényleges lehetőség a választójog gyakorlására. Az elmúlt évek survey adatfelvételeinek mindegyike foglalkozott a választások, illetve tágabban a politikai pártok iránti érdeklődés kérdésével. A *Bevándorlók Magyarországon* kutatás adatai szerint a magyarországi migránsok mind a származási országaik, mind Magyarország közügyei iránt erősen érdeklődnek, a magyarországi közügyek iránti érdeklődés magasabb körükben, mint a magyar lakosságban. A magyar politikai élet iránt is erős érdeklődést mutatnak, a politikai szereplőkről, eseményekről jól informáltak (Örkény – Székelyi 2010: 68–69). A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás adataiból ettől erősen eltérő mintázat rajzolódik ki. Itt mind a bevándorlók politikai érdeklődése, mind a tényleges választói aktivitása jelentősen elmarad a hazai lakosságtól, és a 2009-ben mért szintnél lényegesen alacsonyabbnak bizonyul (Göncz 2012). A 2012-es *Immigrant Citizens Survey* adatai a két eredmény között vannak: az *European Values Survey* lakossági mintájával összevetve azt tapasztaljuk, hogy a bevándorlók a hazai lakosznál valamivel kevesebben vennének részt egy hipotetikus általános választáson, de a különbség nem jelentős, és az érdeklődés szintje az Örkény – Székelyi által mérthez hasonlóan magas (Huddleston – Tjaden 2012: 45).

Identitás, kötődés

Az integráció fontos mutatója, hogy a bevándorlók kapcsolatrendszere, kötődései miként alakulnak. A befogadó, többségi társadalommal való kapcsolatok, a saját származási-etnikai csoporthoz fűződő viszonyok, a többségi percepció által azonos társadalmi státusban lévőkkel való kapcsolatok, vagy a származási országban élő rokonokkal ismerősökkel ápoltságok erőterében alakul a bevándorló egyén és közösség identitása, társadalmi státusa. Az eltérő migrációs és akkulturációs stratégiák eltérő kötődési mintázatokat feltételeznek, ezek kialakítását és működtetését a személyes preferenciák, és a társadalmi struktúra kínáلتa lehetőségek dinamikus kölcsönhatása befolyásolja. Az elmúlt évtized hazai migrációkutatása meglehetősen részletességgel foglalkozott a kapcsolatrendszerek és identitás migrációban és integrációban játszott szerepével.

Gödri Irén (2010) részletes elemzésben vizsgálta a szomszédos országokból bevándorló, magyar nemzetiségű migránsok kapcsolatrendszerének szerepét a migráció alakulásában. Hangsúlyozza a migráció hálózati megalapozottságát, a hazai bevándorlási folyamatokat a kapcsolati tőke és kapcsolati hálókat segítségével magyarázza.

A migránsok kapcsolati hálójának tipológiáját kísérelte meg megalkotni Várhalmi Zoltán (2010b) a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás survey adatait elemezve. Elemzésében megkülönböztet heterogén kapcsolati hálókat, rokoni-családi kapcsolati hálókat és kapcsolathányos hálókat, amelyek jelentősen befolyásolják a migránsok társadalmi beilleszkedését.

Az identitás alakulásával kapcsolatban elsősorban Örkény Antal és Székelyi Mária modellalkotását szükséges megemlíteni melynek során a migránsok kapcsolati-kötődési mintázataiból valamint migrációs szándékaiból kirajzolódó szegregált, transznacionális és asszimiláns migrációs stratégiákat különböztettek meg (Örkény – Székelyi 2010a: 88–94). A magyarországi migráns csoportok nem alkotnak homogén csoportot sem a migrációs stratégiáikat illetően, sem a magyar lakosságtól való társadalmi távolság észlelését, illetve a Magyarországhoz való kulturális-szimbolikus kötődés mértékét tekintve. A kép rendkívül vegyes: a vietnamiak például az összes vizsgált csoport közül a legnagyobb társadalmi távolságról számoltak be annak ellenére, hogy a Magyarországhoz (is) fűződő kulturális-szimbolikus kötődésük nagyon erős (Örkény – Székelyi 2010a: 75 és 84).

Végezetül nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a hazai migrációkutatás számára komoly kihívást jelent a határon túli magyarok bevándorlásának értelmezése. Gödri Irén már említett munkáján túl fontos összegzését adja a jelenség megragadására kínálgató elméleti modelleknek Feischmidt Margit és Zakariás Ildikó tanulmánya. Az etnikai migrációt vizsgáló elemzés többek között arra keresi a választ, hogy a határon túli magyarok bevándorlását milyen mértékben határozzák meg közösségi szintű szimbolikus-kapcsolati elemek, milyen mértékben játszik szerepet az „anyaország” bevándorlás-politikájában is tetten érhető nemzet- és identitáspolitikája, és milyen mértékben értelmeződik az etnikai-nyelvi azonosság pragmatikus komparatív előnyként mind a migránsok mind a befogadó társadalom részéről (Feischmidt – Zakariás 2010).

Összegzés

Ahogy a tanulmány elején is hangsúlyoztam, ez az áttekintés csupán vázlatos képet nyújt az elmúlt évtized integrációs kutatásairól. Terjedelmi okokból sem vállalkozhattam az egyes kutatási eredmények bővebb kifejtésére, célom elsődlegesen az volt, hogy kifejezetten a zaragozai indikátorok szakpolitikai területeire vonatkozó kutatásokat mutassam be, kedvet csinálva az olvasónak azok részletesebb megismeréséhez. Az egyes kutatások eltérő céllal, fókusszal és módszertani apparátussal zajlottak,

emiatt természetesen egyenetlen az a mélység és részletezettség, amivel az egyes szakpolitikai területekről információt szerezhetünk. Nem volt célom a kutatások konceptuális és módszertani hátterének kritikája, erről folyamatos szakmai diskurzus zajlik, aminek következtében az adatfelvételek és elemzések egyre pontosabbak, egyre árnyaltabbak lesznek. Jelen áttekintés remélhetőleg hozzásegíti az érdeklődő szakmai közönséget ahhoz, hogy kijelölje az elkövetkező évek ama kutatási területeit ahol a jelenleg még hiányzó, vagy hiányos esetleg ellentmondásos adatainkat bővíthetjük, hozzájárulva ezzel a bevándorlók magyarországi helyzetének, integrációjának jobb megértéséhez.

Irodalom

- Ágoston László (2009): *Kínai lecke: A Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Iskola mint lehetőség*. DEMOS, Budapest.
- Barna Mária – Nguyen Luu Lan Anh – Várhalmi Zoltán (2012): *Az én házam egy keleti ház a nyugati világban – Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest.
- Bognár Katalin (2010): *Kapcsolatok és erőforrások, bevándorlók és befogadók*. In: Örkény – Székelyi (2010), 189–222.
- Card, David – Dustmann, Christian – Preston, Ian (2005): *Understanding attitudes to immigration: the migration and minority module of the first European Social Survey*. CRAM Discussion Paper No 03/05, Centre for Research and Analysis of Migration, UCL, London.
- Danka Balázs (2010): *Migráció a felsőoktatásban. Kutatási tanulmány a magyarországi felsőoktatásban tanuló harmadik országbeli állampolgárokról*. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, Budapest.
- European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Feischmidt Margit – Nyíri Pál (ed.) (2006): *Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, Budapest.
- Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó (2010): *Hazatérő idegenek – Az etnikai migráció formái, okai és hatásai a Kárpát-medencében*. In: Hárs – Tóth (2010), 57–86.
- Gödri Irén (2010): *Migráció a kapcsolatok hálójában – A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*. KSH NKI Kutatási Jelentések 89. KSH Népeségutódományi Kutatóintézet, Budapest.
- Gödri Irén – Tóth Pál Péter (2005): *Bevándorlás és beilleszkedés - A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 80. KSH Népeségutódományi Kutatóintézet, Budapest.
- Göncz Borbála (2012): *Politikai aktivitás és civil részvétel a magyar társadalom és a bevándorlók körében*. In: Göncz et al (2012), 207–236.

- Göncz Borbála – Juhász Pál – Kisfalusi Dorottya – Lengyel György – Szanyi-F. Eleonóra – Tóth Lilla – Vépy-Schlemmer Éva (2011): Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról. *Pro Publico Bono Online – Állam- és Közigazgatás-tudományi Szemle. Vol. 1. No. 2:* 1–21.
- Göncz Borbála – Lengyel György – Tóth Lilla (ed.) (2012): *Bevándorlók a magyar társadalom tükrében: Méltóság, igazságosság és civil integráció.* Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Hárs Ágnes (2003): Külföldi munkavállalók statisztikai számbavételének kérdéseiről. *Demográfia, Vol. 46. No. 2–3:* 226–244.
- Hárs Ágnes (2009a): *Dimensions and Effects of Labour Migration to EU Countries: The Case of Hungary.* In: Galgóczi, Béla – Leschke, Janine – Watt, Andrew (ed.): *EU Labour Migration since Enlargement. Trends, Impacts and Policies.* Ashgate, Farnham, 229–252.
- Hárs Ágnes (2009b): A nemzetközi migráció a számok és a statisztika tükrében. *Statisztikai Szemle, Vol. 87. No. 7-8:* 682–711.
- Hárs Ágnes (2010a): *Migráció és munkaerőpiac Magyarországon – tények, okok, lehetőségek.* In: Hárs – Tóth (2010), 15–53.
- Hárs Ágnes (2010b): *Migráció harmadik országokból a statisztikai adatok tükrében.* In: Örkény – Székelyi (2010), 15–48.
- Hárs Ágnes – Tóth Judit (ed.): *Változó migráció – változó környezet.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities.* King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Irimiás Anna (2009): Az új kínai migráció – a Budapesten élő kínai közösség. *Statisztikai Szemle, Vol. 87. No. 7-8:* 828–847.
- Juhász Judit – Makara Péter – Makara Eszter (2011): *A munkaerő-piaci integráció kihívásai Magyarországon – A harmadik országbeli bevándorlók beilleszkedésének esélyei és korlátai.* Kutatási Zárótanulmány, Panta Rhei Bt., Budapest.
- Juhász Judit – Makara Péter – Makara Eszter – Csépe Péter (2012): *Migránsok és a magyar egészségügy.* Kutatási Zárótanulmány, Panta Rhei Bt., Budapest.
- Kováts András (2010): *Migráns szervezetek tevékenysége és kapcsolatrendszere Budapesten.* In: Örkény – Székelyi (2010), 223–250.
- Kováts András (ed.) (2011): *Magyarrá válni – Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái.* MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Kováts András (2012): *Migráns szervezetek Magyarországon.* Kutatási zárótanulmány. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Kőszeghy Lea (2009): *Külföldiek magyarországi városokban.* In: Kováts András (ed.): *Bevándorlók Magyarországon.* Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai. MTA-ICCR, Budapest, 55–80.
- Kőszeghy Lea (2010): *Külföldiek Budapesten.* In: Hárs – Tóth (2010), 221–244.
- Meleghe Attila (2011): „Tettem valamit az asztalra” – az állampolgársághoz vezető út kvalitatív interjúk alapján. In: Kováts (2011), 199–242.

- Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén (2010): „Az hittem, célt tévesztettem” – *A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban*. KSH NKI Kutatási Jelentések 88. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Nyíri Pál (2006): *Transnationalism and the Middleman Minority Model: Chinese Entrepreneurs in Hungary*. In: Kirby, William C. – Leutner, Mechthild – Mühlhahn, Klaus (ed.): *Global Conjectures: China in Transnational Perspective*. Münster: LIT, Münster, 73–91.
- Nyíri Pál (2010): *Kínai migránsok Magyarországon: Mai tudásunk és aktuális kérdések*. In: Hárs – Tóth (2010), 147–172.
- Örkény Antal (2011): *A harmadik országbeli állampolgárok honosítással kapcsolatos vélekedései, és ezek összefüggése a migráció különféle aspektusaival*. In: Kovács (2011), 127–180.
- Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.) (2010): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010a): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény – Székelyi (2010), 49–96.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010b): *A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában*. In: Örkény – Székelyi (2010), 123–168.
- Sárosi Annamária (2011): *Az állampolgárságot kapott külföldiek jellemzése Magyarországon és az Európai Unióban*. In: Kovács (2011), 101–126.
- Sik Endre (2012): *Nem mérlegelünk – Nem kellene az idegenek*. Tárki, Tárkitekintő: http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516_idegenellenesseg.html
- Sik Endre – Várhalmi Zoltán (2010): *A diszkriminációs tapasztalat forrásai*. In: Örkény – Székelyi (2010), 97–122.
- Simonovits Bori (2012): *Elutasítók és elutasítottak*. In: Sik Endre – Simonovits Bori (ed.): Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon: Migráns esélyek és tapasztalatok. TÁRKI, Budapest: 118–158.
- Szabó Linda (2010): *Elszalasztott előny a városok pozíciós versenyében? Egy „kínai negyed” lehetőségei Budapesten*. *Café Babel, Vol. 60 (Verseny)*: 81–91.
- Szanyi–F. Eleonóra (2012): *A bevándorlók és a magyar társadalom jóléti mutatói*. In: Göncz et al (2012), 61–85.
- Tóth Lilla (2012): *A kollektív cselekvés és a politikai részvétel előfeltételei: igazságosságérzet, identitás, érzelmek, hatékonyság és beágyazottság*. In: Göncz et al (2012), 161–190.
- Turner, Jonathan H. – Bonacich, Edna (2001): *A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé*. In: Sik Endre (ed.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 127–140.
- Várhalmi Zoltán (2009): *A Távol-keletről Magyarországra érkező állampolgárok munkavégzésének fő jellegzetességei, típusai*. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet, Budapest.
- Várhalmi Zoltán (2010a): *A budapesti kínai és vietnami gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége*. In: Hárs – Tóth (2010), 173–192.
- Várhalmi Zoltán (2010b): *Magyarországi migránsok kapcsolathálójának típusai, jellegzetességei*. In: Örkény – Székelyi (2010), 169–188.
- Zatykó Judit – Schumann Róbert – Balogi Anna (2013): *Harmadik országbeli tanulók iskolai beilleszkedése Budapesten és Szegeden*. Dél-Alföldi Regionális Társadalomtudományi Kutatási Egyesület, Szeged.

Hárs Ágnes

Harmadik országbeli migránsok munkaerő-piaci helyzete

Az elemzés célja és módszere

Az Európai Unió harmadik országbeliek integrációjára vonatkozó alapelveinek megvalósulása, az integrációt ösztönző szakpolitikák megalapozása és sikeressége sürgetően fogalmazza meg az integráció mérhetőségének kérdését és lehetőségét. A mérhetőség megfelelő indikátorok kialakítását jelenti, és annak vizsgálatát, hogy a létező adatok alapján elérhető indikátorok mennyire mérik sikeresen és valóságosan a külföldiek integrációját. A 2010-ben, az EU-tagállamok integrációért felelős miniszterei-nek 2010-es konferenciáján elfogadott indikátorok a konferencia helyszíne alapján zaragozai indikátorok néven ismeretesek. Köztük a munkaerő-piaci jelenlét szerepe, bármi legyen is a migrációt kiváltó ok, különösen fontos, és – az oktatás, a nyelvtudás, a politikai/társadalmi aktivitás, az interkulturális kapcsolatok és kulturális autonómia mellett – megkülönböztetett fontossággal jelenik meg. A közös hágai program kialakításakor már megfogalmazódó állításra hivatkozva a Zaragozai Nyilatkozat is hangsúlyozza, hogy a foglalkoztatás kulcsfontosságú része az integrációs folyamatnak és meghatározó a migránsok társadalmi részvétele szempontjából (Európai Unió 2010).

A tanulmányban az Európai Unióban indított kezdeményezés hazai adaptációjára teszünk kísérletet, jelesen a munkaerő-piaci integráció mérésére. A magyar helyzetet elemezzük, a Magyarországon élő, harmadik országbeli migránsok munkaerő-piaci helyzetének leírására alkalmas indikátorokat vizsgáljuk. Ehhez egyrészt a javasolt indikátorokat, másrészt az integráció mérésére alkalmas adatforrásokat tekintjük át. A tanulmány célja mindenekelőtt annak feltárása, hogy a magyarországi környezetben és a migráció sajátos mintázata mellett milyen alkalmas indikátorokat lehet kialakítani a munkaerő-piaci integráció mérésére. Az indikátorok segítségével megkísérünk összegzést adni a migránsok munkaerő-piaci integrációjáról és helyzetéről. Létező statisztikai adatforrások alapján, illetve a korábbi kutatások adatait újragondolva vizsgáljuk az integrációt a helyzet leírására alkalmas integrációs indikátorok segítségével. A leírás lehetőségeit és korlátait bemutatva a kialakítandó indikátorok továbbfejlesztésének a módját és hasznosságát is be tudjuk mutatni.

A tanulmány áttekinti a munkaerő-piaci integráció mérésére szolgáló szokásos és ajánlott indikátorokat és vizsgálja ezek alkalmazhatóságát a hazai környezetben. Meglévő, nemzetközileg elfogadott, illetve szokásos indikátorokat használunk, és ezeket létező hazai adatbázisok és korábbi hazai kutatások adatai alapján további lehetőségekkel egészítjük ki, bemutatva a harmadik országbeli állampolgárok munkaerő-piaci integráltságának és beilleszkedésének mérhetőségét, és a mérés eredményeit magyar környezetben.

Az áttekintés elsődleges célja az indikátorok alkalmazhatóságának a vizsgálata, így a tanulmány csak részlegesen szolgálja a helyzet leírását és elemzését. Az indikátorok lehetőségei és korlátai alapján pontosítható, hogy nagyobb adatforrások, illetve a rendelkezésünkre álló korábbi survey vizsgálatok mennyire alkalmasak arra, hogy a változókból indikátorokat formálhassunk, és ezek milyen pontosabb leíráshoz segítenek hozzá. Végül következtetéseket és ajánlásokat fogalmazunk meg a munkaerő-piaci integráció mérésének fejlesztésére vonatkozóan.

A munkaerő-piaci integráció mérésére szolgáló indikátorok

Az indikátorok valamilyen térben, időben, egyéb viszonyszámban mérhető módon, például csoportok közötti eltérésekben ragadják meg és teszik leírhatóvá a mért folyamatokat, állapotokat – így a migránsok munkaerő-piaci integrációjának állapotát és annak változását. Az indikátorok kialakítása és a mérhetőség tehát nem egyszerű leírást segítő eszköz, hanem valamilyen jelenség, folyamat, ez esetben a munkaerő-piaci integráció helyzete és változása. Nincs különösebb szakirodalmi háttér és semmiféle konszenzus sem arról, mikor tekinthető a migráns a befogadó környezetben integráltnak. Kutatási eredmények sok részterület leírásával foglalkoztak, de sztenđerizált leírás nem nyújt segítséget vagy támpontot. Az EUROSTAT ilyen integrációs indikátorok kialakítására tett kísérletet az említett zarágozai kezdeményezés (EU 2010) dokumentumára építve. Egy pilot survey keretében 2009-es adatok alapján állított elő és elemzett integrációs indikátorokat, és tette az egyes országok helyzetét összehasonlíthatóvá. (European Commission 2011)

A 2011 nyarán publikált pilot elemzés a vizsgált indikátorok első blokkjában a munkaerő-piaci indikátorokat jeleníti meg, foglalkoztatási kulcsindikátorokként nevesítve azokat (Employment Core Indicators). Az elemzést átfogó adatbázison, az Európai Unió országainak egységesített munkaerő-felmérése (EU LFS, magyarul MEF) alapján végezték el. A tanulmányban javasolt munkaerő-piaci indikátorok a munkaerő-piaci teljesítmény mérésének szokásos mutatói:

- a *foglalkoztatottak aránya*,
- a munkaerő-piaci jelenlét mérésére szolgáló *aktivitási arány*,
- az aktív népességben belül a *munkanélküliség ráta* nagysága.

Az indikátorok korcsoportok és nemek szerinti bontásban vizsgálják és hasonlítják össze a bevándorolt és a teljes népesség munkaerő-piaci helyzetét, az indikátorokat a különbségekből képezik, százalékpontban mérve.

Az EU MEF adatforrás adatgyűjtése nem részletezi a migránsokat származási országok szerint, az adatok – az EU policy érdeklődését követve – az EU- és a nem EU-országokból származókat különböztetik meg, és közlik: ennél részletesebb bontás csak speciális kérésre érhető el. A migránsok vizsgálatát a survey adatokban rendszerint más csoportosításban is korlátozza a kis elemszám. Így az indikátorok kialakításakor az EU MEF pilot survey a lehetséges mintanagyság alapján összevont csoportokra számít integrációs indikátorokat. A vizsgált munkaerő-piaci indikátorok és csoportosítások az EU MEF alapján a következők:

A munkaerő-piaci integráció méréséhez használható indikátorok:

- a teljes népesség és a bevándorló migráns csoport egyes munkaerő-piaci mutatóinak – foglalkoztatási ráta, aktivitási ráta, munkanélküli ráta – az eltéréseiből (gap) képezhető különbségek (százalékban).

Csoportosítások:

- a születési hely illetve állampolgárság szerinti országcsoportok:
 - › külföldön született, EU- vagy nem EU-országban
 - › külföldi állampolgár, EU- vagy nem EU-ország állampolgára
- korcsoportok szerint:
 - › 20–64 évesek csoportja
 - › 25–54 évesek csoportja
 - › 55–64 évesek csoportja
- nemek szerint:
 - › együtt
 - › férfi
 - › nő

Az elemzés 2009-re áttekinti az EU 27 országában az indikátorok alapján leírható sajátosságokat. A magyar munkaerő-piacra vonatkozó mutatókat is számít a kiadvány, ezeket a további elemzés előtt röviden áttekintjük (az ezek alapján elmondható tanulságok összegzése támpontot jelent a hazai indikátorok pontosabb leírásához).

Az aktivitási ráta a legátfogóbb munkaerő-piaci indikátor, a foglalkoztatott vagy foglalkoztatásra kész munkanélküliek arányát együttesen mutatja a megfelelő népességben. Azt tehát, hogy a vizsgált csoport mekkora arányban van jelen a munkaerő-

piacon. A pilot survey a migráns és a teljes népesség aktivitási rátájának az eltéréséből számolt aktivitási integrációt mérő indikátorokat, a magyar adatokat az 1. táblázatban gyűjtöttük egybe.

1. táblázat: A magyarországi migránsok aktivitási rátájának eltérése a teljes népesség rátájától, 2009, százalék

	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.
	születési hely országa			állampolgárság		
	együtt					
20-64	7	8	5	7	8	5
25-54	2	4	−2	0	2	−4
55-64	10	9	15	15	12	..
	férfiak					
20-64	10	10	9	14	15	11
25-54	7	7	6	7	8	1
55-64	7	7	..	..	..	..
	nők					
20-64	7	8	5	4	6	1
25-54	0	2	−4	−5	−3	−11
55-64	15	12	..	..	..	..

Forrás: European Commission 2011

A táblázat tartalmazza az összes külföldi és ebből az EU- és a nem EU-migránsokat a születési hely országa és állampolgárság szerint, az indikátorokat a teljes népesség mutatóitól való eltéréssel mérve. Az indikátorok eltérést mutatnak az EU- és nem EU-országokból származó migránsok között. Az állampolgárság szerinti megkülönböztetést vizsgálva az úgynevezett „jó munkavállalási korú” 25-54 évesek között a nem EU-állampolgár migránsok aktivitása elmaradt a teljes népességétől, az EU-állampolgároké kicsit magasabb. A férfiak esetében különösen az EU-állampolgárok munkaerő-piaci aktivitása haladja meg a teljes népességét, a nők esetében – minden migráns csoportra érvényesen – átlagosan alacsonyabb a teljes népességénél az aktivitási arány. Idősebb korcsoportokra adathiányt (azaz nem elegendő elemszámot) látunk.

Az eltéréseket EU-szinten a pilot survey születési hely és állampolgárság szerint is vizsgálta. A magyarországi migránsok munkaerő-piaci integrációjának leírásakor azonban gondosan kell eljárunk. Amennyiben a célunk a harmadik országbeli migránsok integrációjának a vizsgálata, akkor az állampolgárság szerinti elhatárolódásokat kell vizsgálnunk (jobb oldali oszlopok), míg a születés országa a határon túli magyarok nagyarányú bevándorlása és honosítása mellett más metszetben értelmezhető a

magyarországi munkaerő-piaci integráció szempontjából. Hárs (2012) a két csoport integrációjának a különbségeit vizsgálja, megkülönböztetve a külföldön született és a külföldi állampolgárságúak csoportját, és azt találja, hogy a migráns viselkedés a nem magyar állampolgárok esetében érhető tetten. A migránsok munkaerő-piaci integrációja szempontjából az állampolgárság szerinti eltéréseket vizsgáljuk részletesebben. Szükségesnek tűnik azonban a munkaerő-piaci integráció szempontjából annak vizsgálata, ahol lehetséges, hogy a migránsok határon túli magyarok-e. A későbbi elemzésben erre visszatérünk.

Gondot okoz az elemzésben az alacsony migráns arány, így az indikátorképzéshez nem elegendő az elemszám. Ezt a munkaerő-piaci integráció egy másik fontos mutatója, a munkanélküliségi ráta eltéréseivel számított indikátor esetében tapasztaljuk. A 2. táblázatban azt látjuk, hogy egyetlen harmadik országra érvényes indikátorhoz sem volt elegendő az elemszám.

2. táblázat: A magyarországi migránsok munkanélküliségi rátájának eltérése a teljes népesség rátájától, 2009, százalék

	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.
	születési hely országa			állampolgárság		
	együtt					
	20-64	−1	−1	..	1	1
25-54	1	−1	..	3	3	..
55-64	..	..	..	..	..	..
	férfiak					
20-64	−2	−1	..	0	..	..
25-54	−1	−1	..	..	..	..
55-64	..	..	..	..	..	..
	nők					
20-64	0	0	..	..	..	..
25-54	0	0	..	..	..	..
55-64	..	..	..	..	..	..

Forrás: European Commission 2011

Végül a migránsok foglalkoztatási rátájának a teljes népességtől való eltérését bemutató magyar indikátorokat a 3. táblázat összegzi, valójában ez a legfontosabb mutató, ami a migránsok munkaerő-piaci beágyazottságát, integrációját mutatja. Itt a harmadik országbeli migránsok csoportja állampolgárság szerint nagyon eltérőnek mutatkozik, a teljes 20–64 éves korcsoportban a migránsok foglalkoztatása valamelyest megha-

ladja a teljes népességet, de a 25–54 éves jó munkavállalási csoportban már elmarad ettől. A férfiaknál a teljes korosztályban magasabb, a 25–24 évesek között hasonló a hazai arányokhoz. A nőknél a 25–54 évesek aránya messze elmarad a teljes népességtől, míg a 20–64 évesek aránya közel azonos a teljes sokasággal. Az idősekre nem volt értékelhető elemszám. Az arányok tehát fontos eltéréseket mutatnak, de önmagukban keveset mondanak el a migránsok integráltságáról. A fiatalok korcsoportjával összevetve magasabb, a jó munkavállalási korú 25–54 éveseket vizsgálva alacsonyabb a harmadik országbeli állampolgárok foglalkoztatottsága. Ez a magyar munkaerőpiacon a fiatalok igen alacsony foglalkoztatási arányából adódó eltérés. Összességében – úgy tűnik – a migránsok foglalkoztatási aránya elmarad a teljes népességtől.

3. táblázat: A magyarországi migránsok foglalkoztatási rátájának eltérése a teljes népesség rátájától, 2009, százalék

	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.
	születési hely országa			állampolgárság		
	együtt					
	20-64	7	8	6	7	8
25-54	2	4	-1	-2	1	-7
55-64	11	9	17	17	..	..
	férfiak					
20-64	10	10	11	12	13	10
25-54	7	7	8	4	6	0
55-64	9	9	..	..	..	..
	nők					
20-64	7	7	5	3	4	1
25-54	0	2	-4	-7	-6	-11
55-64	14	10	..	..	..	..

Forrás: European Commission 2011

Az indikátorok áttekintése után további elemzésbe nem érdemes bonyolódunk: a mutatók elnagyolt, sokszor leegyszerűsítő és a jelenségeket elfedő eredményt mutatnak. A továbbiakban hazai adatforrások alapján vizsgáljuk a migránsok integrációját, a pontosabb leírást segítő indikátorok azonosítását.

A migránsok integrációjának hazai elemzéséhez több adatforrás áll rendelkezésre, az adatforrások mindegyike korlátozottan képes leírni a hazai integráció állapotát, együttesen mégis fontos sajátosságokat mérhetnek és tárhatnak fel. Olyan adatforrások alkalmasak az indikátorok kialakítására, melyek a migráns sokaságot megfelelően reprezentatív módon írják le, és amelyek alapján valamilyen viszonyítási pontot

is ki tudunk jelölni a munkaerő-piaci integráltság méréshez. Egyedi adatok alapján elemezhető adatbázisokat vizsgálunk, ahol az indikátorok az egyedi adatok alapján számíthatók. A további vizsgálódást megelőzően áttekintjük az elemzés céljára választott forrásokat és azok alkalmasságát. Az elemzés kétféle forrásra épít.

Egyrészt a munkaerő-piaci indikátorok alapvető forrásául szolgáló munkaerő-felmérés (MEF) kínálta lehetőségeket használjuk ki, ezek alapján részletesebben elemezzük a harmadik országból érkezett migránsok integrációját. Másrészt az alapvető indikátorok elemzése mellett a munkaerő-piaci integráció mérésének árnyalásához olyan Magyarországon élő migránsok körében felvett survey adatforrásokat is megvizsgálunk, amelyek célzottan és részletesebben vizsgálják a harmadik országból származó migráns csoportok munkaerő-piaci integráltságát.

A munkaerő-felmérés az egyetlen olyan adatforrás, amely kielégítő adatokkal szolgál a Magyarországon élő migránsokról és a teljes népességről, így összehasonlító elemzés céljára is alkalmas. Az adatok viszonylag hosszú idősorra állnak rendelkezésre, így változások vizsgálatára is megfelelő lehet az adatforrás. Korlátozott azonban a munkaerő-felmérés részletezettsége: a migráns népesség szerkezetét állampolgárság, illetve születési ország szerint bontott csoportokra összevont (anonimizált) adatok alapján tudjuk elemezni.¹ A munkaerő-felmérés adatainak a migráció vizsgálatára alkalmas elemzését Hárs (2012) tanulmánya végezte el, a leírást felhasználjuk a lehetséges indikátorok kialakításához.

A migránsok körében felvett adatforrások kizárólag migránsokat tartalmaznak, így az integráció mérésére alkalmas indikátorokat kiegészítő finomabb elemzés céljára használhatjuk ezeket. A migráns népesség vizsgálatához szükség van olyan kiegészítő – adminisztratív vagy átfogó survey – adatforrásokra, amelyek segítségével megfelelően és megbízhatóan reprezentatív sokaságot tükröz a survey felvétel. Az ilyen migránsokat célzó survey vizsgálatok különösen az egyes migráns csoportok összehasonlítására lehetnek alkalmasak, ezek értelmezhetőek referencia-csoportként az indikátorok kialakításánál. Több survey vizsgálat készült a magyarországi migránsok körében, az adatforrások közül a legátfogóbb és az indikátor vizsgálat céljára ezért legalkalmasabb munkákat választjuk ki. A survey adatfelvételek közül kettő bizonyult alkalmasnak az integrációs indikátor kialakítása szempontjából, ezeket vizsgáljuk a munkaerő-piaci szemszögből:²

¹ Az adatforrások elkészítésekor rendelkezésre állnak az egyes származási országok, azonban ezeket, a kicsi elemszám miatt, nem adja át a munkaerő-felmérést készítő KSH, csak összevont, ún. anonimizált (azaz egyedi azonosításra nem alkalmas) bontásban.

² A kiválasztást az egyes survey vizsgálatok mintavételi technikájából adódó viszonylag megbízható reprezentativitás, és a harmadik országbeliek célzottsága határozta meg. Egy célzottan, a harmadik országbeli munkavállalók magyarországi beilleszkedését vizsgáló elemzéstől eltekintettünk, mivel a survey vizsgálat mintavételi technikája nem volt reprezentatív és a megkérdezett vegyes összetételű migráns népességen belül alacsony volt a harmadik országból származók aránya (Juhász et al 2011).

- *Bevándorlók Magyarországon survey*. A 2009-ben végzett kutatásból a munkaerőpiacra vonatkozó kérdéseket emeljük ki. A kutatás részletesebb bemutatását és az eredmények összegzését lásd Örkény – Székelyi (2010) tanulmányában.
- A nemzetközi együttműködés keretében végzett *Immigrant Citizens Survey* (ICS) vizsgálat Magyarországra érvényes 2011-es évben készült adatfelvételét vizsgáljuk. A kutatás részleteiről és az eredményekről lásd bővebben Huddleston – Tjaden (2012) elemzését.

Az indikátorok kialakításához és az elemzéshez mindenekelőtt az egyes vizsgálatok keretében használt eredeti SPSS adatfile-okat használjuk és ezeken végzünk számításokat mind a munkaerő-felmérés, mind a survey vizsgálatok esetében, így az indikátorok kialakítása, alkalmassága és használhatósága pontosabban leírható.

Munkaerő-piaci integráció Magyarországon a munkaerő-felmérés alapján

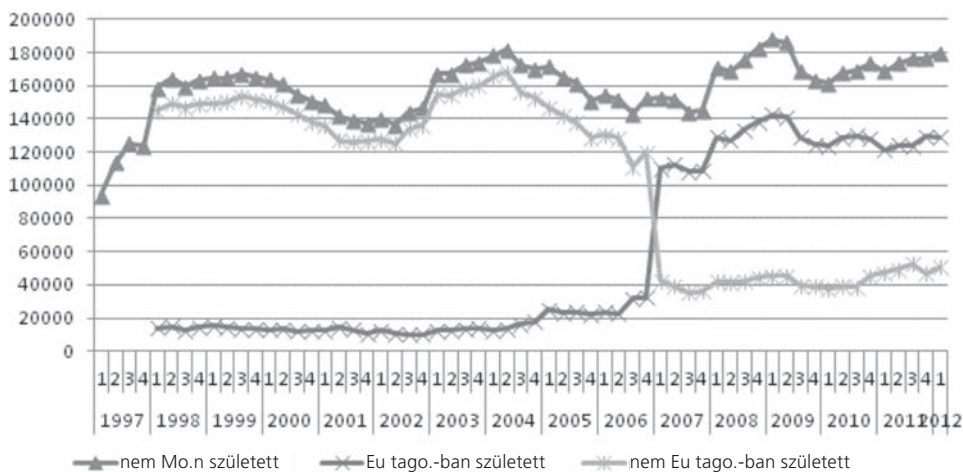
A hazai indikátorok kialakításának lehetőségeit vizsgálva mindenekelőtt a munkaerő-piaci vizsgálódások és a főbb mutatók mérésének standard adatforrását, a munkaerő-felmérést (MEF) tekintjük át. A MEF alapján a hazai bevándorlás leírására és az integráció bemutatására még nem készült korábban átfogó elemzés. Hárs (2012) vizsgálta a MEF alapján leírható migrációt, a továbbiakban ennek a kutatásnak a tanulságait is felhasználjuk.

A munkaerő-felmérés számos, migránsokat is vizsgáló összehasonlításra ad lehetőséget. A születési ország és az állampolgárság szerint is ismert a figyelembe vett népesség. A bekerülő harmadik országbeliek aránya szerint az indikátorok képzéséhez elegendően nagy létszámmra van szükség a valamiképpen strukturált bontásokhoz. Vizsgáljuk ezért, hogy mekkora a munkaerő-felmérésben megjelenő migránsok aránya, elegendően nagy-e a számolásokhoz a szükséges elemszám.

A születési ország szerint a bevándorlók súlyozatlan elemszáma viszonylag magas, negyedévenként rendre meghaladja az 1000–1200 főt, míg állampolgárság szerint 300–400 fő között ingadozik a létszám (Hárs 2012). A magyarországi migráció sajátos és jól ismert karakteréből adódik, hogy a migránsok jelentős része határon túli magyar bevándorló, aki viszonylag rövid idő elteltével állampolgárságot is szerzett. Az indikátorok vizsgálata szempontjából ezért fontos kérdés, hogy mennyire alkalmas a magyar indikátor a több generációs migránsok integrációjának leírására, ha a születési helyet vizsgálva az állampolgárrá válás óta eltelt időt nem vesszük figyelembe. Ezt a kérdést többször, így az indikátor kialakításánál is megfogalmazzuk, de az indikátorok esetében ezekre a tanulmányban részletesebben nem térünk ki.

A külföldön születettek, illetve a külföldi állampolgárok számbavétele mellett az indikátorok kialakítását nagyban befolyásolja, hogy a migránsok nagy része nem harmadik országbeli migráns, tehát a vizsgálandó csoport aránya alacsony és ezért az elemzéshez szükséges elemszám is gondot okoz. A képet nagyon átalakította Románia EU-csatlakozása 2007-ben. Ezután a harmadik országból származók, illetve ott születettek aránya erősen megcsappant, az EU-országból származó migránsok aránya az átsorolás következtében jelentősen megemelkedett. Az arányok átrendeződése mellett idősorok kialakítása és elemzése sem lehetséges további átszámítás és pontosítás nélkül. Továbbá az EU-országbeli migránsok szerkezete is jelentősen átstrukturálódott, amire az időszakok közötti összehasonlító elemzéskor szintén figyelemmel kell lenni. A MEF alapján a Magyarországra harmadik országból érkezők bevándorlása a születési hely országa alapján az 1. ábra szerint alakult. A 2007-es EU-bővítés hatására a létszám mintegy negyedére csökkent, így a teljes népességre számított létszám a harmadik országban született migránsok esetében 40 ezer fő körül ingadozik.

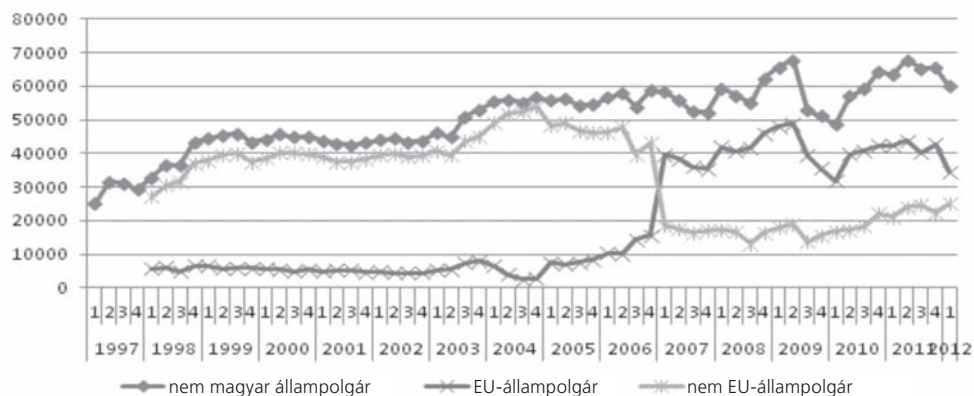
1. ábra: A magyarországi bevándorlás alakulása aszerint, hogy a születési hely EU- vagy nem EU-ország, 1997-2012

Forrás: Hárs 2012, MEF számítások alapján

Az állampolgárság szerint harmadik országbeliek számának alakulása is hasonló képet mutat (2. ábra), a csökkenés azonban kisebb, mint a születési hely országa szerinti változások esetében, felére-harmadára csökkent a harmadik országok állampolgárainak az aránya, ez 20 ezer fő körüli népességet jelent.

2. ábra: A magyarországi bevándorlás alakulása aszerint, hogy az állampolgárság országa EU- vagy nem EU-ország, 1997-2012

Forrás: Hárs 2012, MEF számítások alapján

Az EU-csatlakozás a harmadik országok bevándorlójánál jelentős átrendeződést okozott. Egy évre, 2007-re tartalmaz származási országok szerinti részletes adatokat a munkaerő-felmérés, ekkor tudunk csoportokra vonatkozóan részletesebb számítást végezni a migránsok arányáról. Hárs (2012) külön vizsgálja a külföldön született és a külföldi állampolgárságú migránsokat: az előbbieket bevándorló, az utóbbiakat külföldi migránsoknak azonosítva. Azt találja – minden máshonnan származó tudásunkkal egyezően –, hogy a külföldön született népesség nagy része az EU2 országból származik, nagyrészt Romániában született magyar állampolgár, emellett számottevő még a szomszédos EU8 és nem EU-országokban született (bevándorlóként definiált) magyar állampolgárok aránya, míg az EU15 országaiban születettek aránya alacsony. A nők száma lényegesen meghaladja a férfiakét, az országok szerinti megoszlás hasonló, mint a férfiak esetében.

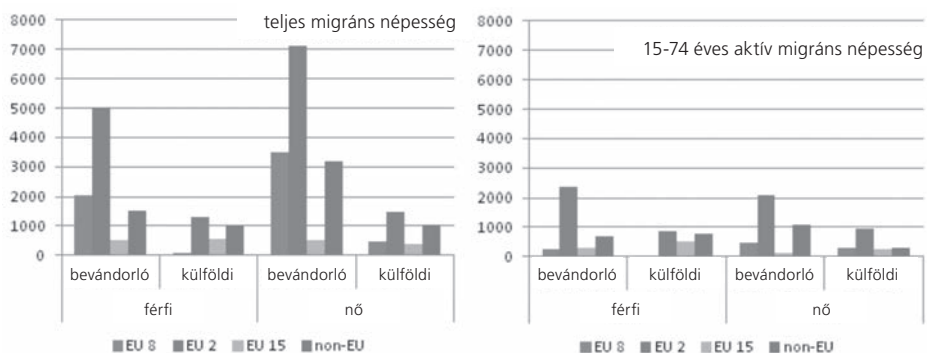
A külföldi állampolgárságú (külföldiként definiált) migránsok között kiegyensúlyozottabb az arány, az EU2 országaiból érkezett, döntően román állampolgárok aránya kicsit megelőzi a többiekét, de a külföldi állampolgárok között a nem EU-országok állampolgárainak aránya hasonló. Az EU15 és az EU8 országok állampolgárainak a száma alacsony (3. ábra, bal panel).

Az aktív migráns népesség származás szerinti összetételét vizsgálva az előzőekben leírttól nagyon eltérő a kép. Az EU8 országaiban született magyar állampolgárok aránya számottevő a teljes migráns népességben, de ők zömükben inaktívak, arányuk eltörpül az aktív népességben belül. A külföldön született magyar állampolgársággal

rendelkezők között minden csoportban magas azonban az inaktív aránya, és nagyon lecsökken a létszám, ha az aktív népességet vizsgáljuk.

A külföldi állampolgárokat vizsgálva eltérő a kép. Azok, akik nem állampolgárok, nagyobb arányban aktívak is. Összességében azonban azt látjuk, hogy még az utóbbi csoportban is alacsony az aktivitás, azaz magas a migránsok között az inaktív aránya. (3. ábra, jobb panel)

3. ábra: A bevándorlók és a külföldiek etnikai összetétele nemenként, teljes és aktív népesség, 2007

Forrás: Hárs 2012, MEF számítások alapján, súlyozatlan mintaelemszámok (bevándorlók a külföldön születettek, külföldiek a külföldi állampolgárok)

Az előzőekben bemutatott arányokat szem előtt tartva nagyon kicsinek tűnik a harmadik országból származó és munkaerő-piaci kötődéssel rendelkező migráns népesség. A harmadik országbeli külföldi állampolgárságúakat vizsgáljuk a továbbiakban, a magyar állampolgársággal rendelkezők vizsgálatától mégpedig – a fentiek alapján – a tanulmány keretében eltekintünk. A 2007-es EU-csatlakozást követő átrendeződésre való tekintettel értelmes elemzést a 2007 utáni időszakra tudunk készíteni. Tekintettel a vizsgálandó célcsoport alacsony arányára, a nagyobb elemszám és így jobb mérhetőség elérése érdekében a munkaerő-felmérésből több év adataiból összevont panel adatokkal számolunk, ez az alacsony elemszám növelését teszi lehetővé.³

³ Az eljárás Hárs (2012) tanulmányának módszerét követi. A hat egymást követő negyedévben lehetséges bekerülésből adódó halmazódásokat és ebből fakadó torzításokat úgy kerüjük el, hogy az egyéneket csak bekerülésük első hullámban vesszük számba.

Mindenekelőtt a hazai és a migráns csoportok megoszlását vizsgáljuk a fő tevékenységek szerint (4. táblázat). Munkaerő-piaci integrációt értelemszerűen az aktív népességre számítunk, és a táblázatból látjuk, hogy a migránsok nagyobb arányban aktívak, különösen a foglalkoztatottak aránya magas. Emellett határozottan magas az inaktív háztartásbeliek aránya is, míg nyugdíjasként kevés külföldi állampolgár él Magyarországon. A harmadik ország polgárai között a legmagasabb a tanulók aránya, kicsit meghaladva a hazai és jelentősen meghaladva az EU-polgárok között a tanulók arányát.

4. táblázat: A hazai és a migráns népesség tevékenységének megoszlása a 2007–2012 időszak átlagában, százalék

tevékenység	állampolgárság			
	magyar	EU-tagországbeli (nem Mo.)	nem EU-tagországbeli	együtt
aktív népesség				
dolgozik	49,0	59,3	56,4	49,2
munkanélküli	8,1	8,7	10,7	8,1
inaktív népesség				
tanul	10,8	7,5	11,1	10,7
nyugdíjas	19,0	7,7	5,9	18,9
munkaképtelen	7,0	1,8	2,3	6,9
gyes, gyed, gyet	3,5	5,3	3,5	3,6
háztartásban	1,4	5,6	7,2	1,4
egyéb	1,2	4,1	2,9	1,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

A 5. táblázat a vizsgált időszakra számított munkaerő-piaci státusz szerinti megoszlást mutatja, az összevont állampolgárság szerint eltérő csoportokra. Ezekből az adatokból standard munkaerő-piaci mutatókat számítottunk, ezt a 6. táblázat tartalmazza. Természetesen a magyar állampolgárságúak dominálják a teljes vizsgált népesség munkaerő-piaci mutatóit, a migránsok legfeljebb egy ezreléknyi változást okoznak a rátában. A migráns csoportok eltérései azonban jelentősek.

5. táblázat: A munkaerő-piaci státusz megoszlása állampolgárság szerint a 2007–2012 időszak átlagában, százalék

munkaerő-piaci státusz	állampolgárság			
	magyar	EU-tagországbeli (nem Mo.)	nem EU-tagországbeli	együtt
foglalkoztatott (ILO)	49,7	59,9	57,5	49,8
munkanélküli (ILO)	6,0	6,4	6,5	6,0
inaktív, de akar állást	4,7	5,6	8,1	4,7
inaktív és nem akar állást	39,6	28,2	27,9	39,5
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

6. táblázat: A munkaerő-piaci indikátorok megoszlása állampolgárság szerint a 2007–2012 időszak átlagában, százalék

munkaerő-piaci mutatók	állampolgárság			
	magyar	EU-tagországbeli (nem Mo)	nem EU-tagországbeli	együtt
munkanélküliségi ráta	10,7	9,7	10,2	10,7
foglalkoztatási arány	49,7	59,7	57,5	49,8
aktivitási arány	55,7	66,2	64,0	55,8
inaktivitás aránya	44,3	33,8	36,0	44,2
ebből				
inaktív, de akar állást	4,7	5,6	8,1	4,7
inaktív és nem akar állást	39,6	28,2	27,9	39,5

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Végül indikátort számíthatunk az EU- és nem EU-tagországo**k**ból származókra, a korábban bemutatott pilot survey logikáját követve, az eltéréseket vizsgálva. A fentiek alapján leírható a vizsgált időszakra egy jól körvonalazott indikátor, az eltérés a teljes népességre vonatkozó együttes mutatóktól a migráns csoportok 2007-2010 első negyedéve között jellemző arányokat mutatja (7. táblázat).

7. táblázat: A fő munkaerő-piaci indikátorok eltérése a teljes népesség átlagától állampolgárság szerint, a 2007–2012 időszak átlagában, százalékpont

	EU-tagország (nem Mo)	nem EU-tagország
munkanélküliségi ráta	-1,0	-0,5
foglalkoztatási arány	9,9	7,7
aktivitási arány	10,4	8,2
inaktivitás aránya	-10,4	-8,2
ebből		
inaktív, de akar állást	0,9	3,4
inaktív és nem akar állást	-11,3	-11,6

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

A Románia uniós csatlakozását követő időszakban a migránsok foglalkoztatási aránya lényegesen meghaladta a hazaiakét, az EU-országok esetében kicsit jobban, mint a nem EU-országok esetében. A munkanélküliség mindkét csoport esetében valamelyest elmaradt a teljes népesség rátájától, az EU-országok polgárai esetében kicsit jobban, mint a nem EU-országok esetében (egy, illetve fél százalékkal). Összességében nagyobb a migráns csoportok aktivitása; ez az EU-országok polgárai esetében inkább igaz. Azok inaktivitása azonban, akik nem is akarnak dolgozni, mindkét migráns csoportban megegyező mértékben maradt el a teljes népességtől. Végül figyelemreméltó, hogy a migránsok körében a teljes népességet jellemzőnél magasabb azok aránya, akik kényszerűen inaktívak: keresnek állást, de nem találnak. Az eltérés különösen a harmadik országok polgárai esetében erőteljes, 3,4 százalékkal magasabb a teljes népességben látott aránynál.

Megkíséreltük a fenti teljes időszakra számított indikátort idősorban is vizsgálni. Erre a válság és a 2010 óta tapasztalható romló gazdasági környezet hatásainak a migránsokra gyakorolt hatása adott alapot. A válság időszaka és az utána jellemző eltéréseket kerestünk, a fenti kialakított indikátor alapján. A fontos és érdekes kérdésre sajnos az időszak bontása már alacsony részarányokat és így nem értelmezhető elemszámokat eredményezett. A 2007 évi EU-bővítés behatárolja az idősor szerinti vizsgálódást, így az időbeli változás vizsgálatának egyébként fontos lehetőséget az indikátor használhatóságában sajnos nem tudjuk szemléletesen bemutatni, fontosságát azonban hangsúlyozzuk.

A munkaerő-felmérés alapján végül azt is vizsgálhatjuk, milyen munkákat végeznek a migránsok, mennyire szorosan kötődnek ez által a munkaerő-piachoz. A migránsok integrációjának a mérésekor hipotézissel élünk. Azt feltételezhetjük az atipikus munkákat vizsgáló irodalmak alapján, hogy az önfoglalkoztatóként végzett

munka – más atipikus munkákhoz hasonlóan – bizonytalanabb, lazább kötődésű munkaviszonyt jelent (Blanchflower 2000, Kazuya 2005). Így annak vizsgálata, hogy milyen arányban alkalmazottak, alkalmi munkások, illetve önfoglalkoztatók a migránsok, jól tükrözheti – a foglalkoztatottság aránya mellett – a migránsok munkaerő-piaci integrációját.

A migránsok, különösen a harmadik országbeliek aránya az alkalmazottak között alacsonyabb, az önfoglalkoztatók aránya pedig számottevően magasabb a hazai népességénél. Az alkalmi munkát végzők aránya a migránsok között magasabb, mint a hazai népességben, de az arány inkább az EU-országokban magas. Ezt a 8. táblázat mutatja.

8. táblázat: A foglalkoztatott hazai és migráns népesség megoszlása a foglalkoztatás formája szerint, a 2007-2012 időszakban, százalék

foglalkoztatás formája	állampolgárság			
	magyar	EU-tagországbeli (nem Mo)	nem EU-tagországbeli	együtt
alkalmazott vállalatnál	84,5	78,0	63,3	84,3
alkalmazott vállalkozónál, önállónál	4,1	6,2	4,7	4,1
alkalmi munkás	0,8	4,0	2,1	0,9
önfoglalkoztató (egyéni v. csoportos vállalkozás)	10,6	11,8	29,9	10,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Végül a korábbi eljárás szerint indikátort számítottunk a foglalkoztatás formája és összevont migráns csoportok szerint. Ezt a 9. táblázat tartalmazza. Az indikátor plasztikusan mutatja a migráns harmadik országbeliek arányának az elmaradását az alkalmazottak hazai arányától. Vállalkozónál a hazai népességhez hasonló arányban dolgoznak migránsok. Az alkalmi munka arányában sincsen jelentős eltérés, de az önfoglalkoztatók aránya nagyon magas, igazolva a fentiekben megfogalmazott hipotézist: a foglalkoztatás potenciálisan atipikus és gyengébb kötődésű formájának magas aránya a harmadik országból származó migránsok saját szegmensben koncentráló, ennyiben viszonylag gyenge munkaerő-piaci integráltságát jelzi.

9. táblázat: A foglalkoztatás formája szerint mért munkaerő-piaci indikátor eltérése a teljes népesség átlagától a 2007-2012 időszakban, állampolgárság szerint, százalékpont

foglalkoztatás formája	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország
alkalmazott – vállalatnál	-6,3	-21,0
alkalmazott – vállalkozónál, önállónál	2,0	0,6
alkalmi munkás	3,2	1,2
önfoglalkoztató (egyéni v. csoportos vállalkozás)	1,1	19,2

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Munkaerő-piaci integráció Magyarországon survey vizsgálatok alapján

A továbbiakban az elmúlt években a bevándorlók körében végzett survey vizsgálatok munkaerő-piaci kapcsolódású adatait vizsgáljuk az indikátoralkotás lehetősége szempontjából. Ezek segítségével arra teszünk kísérletet, hogy valamilyen egységes szempontrendszer és módszertan alapján kiegészítsük a teljes magyar és migráns népességre vonatkozó, korábbi általános képet, és részleteiben is bemutassuk a harmadik országbeli bevándorlók magyarországi integrációját.

Elsőként az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR-Budapest Alapítvány 2009-ben végzett kutatásából (Örkény – Székelyi 2010) a munkaerőpiacra vonatkozó kérdéseket emeljük ki az indikátorok vizsgálatához. A survey számos olyan kérdést tartalmaz, amely alkalmas a migránsok munkaerő-piaci helyzetének és integrációjának leírására, bemutatására, de a survey minta önmagában nem alkalmas átfogó integrációs indikátor számítására, a migráns népesség foglalkoztatási, illetve aktivitási arányának, munkanélküliségi rátájának az elemzésére. A minta harmadik országból származó migránsokra vonatkozó adatokat tartalmaz, így nem mérhető a teljes népességhez (azaz nincsen kontrollcsoport), továbbá nem reprezentálja a migráns népesség egészét sem. A minta hat bevándorló csoport egyenként mintegy 200 fős mintáját hólabda módszerrel érte el, a teljes mintanagyság 1244 fő volt. A survey megbízhatónak tekinthető módszertani szempontból, amennyiben a kezdőpont kiválasztásához a bevándorlókkal kapcsolatos statisztikák nyújtottak alapot, és a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével történt a minta súlyozása (kor, nem és foglalkozás alapján).

A survey az indikátorok lehetőségeit vizsgálva alkalmas kiegészítő adatforrás, ami alapján az egyes migráns csoportok aktivitásának az összehasonlítására van lehetőség, és ily módon ezeknek a csoportoknak az eltérő helyzetére vonatkozó indikátorokat alkothatunk.

A kérdőív közvetlenül a munkaerő-piaci státuszra vonatkozó kérdéseket is tartalmaz, a kérdések alapján a survey-be vont migráns csoportok összehasonlító elemzésére van lehetőség, a vizsgált bevándorló csoportokat nemek és korcsoportok szerint vizsgálva.

Ilyen indikátorok lehetnek:

- bevándorló csoportok szerint a gazdasági aktivitás aránya,
- etnikai enklávék aránya bevándorló csoportok és gazdasági tevékenységek szerint.

A survey jól körülhatárolható csoportokat vizsgált, ezek: határon túli magyarok (a minta szerint mindannyian kárpátaljaiak), ukránok, kínaiak, vietnamiak, törökök illetve arabok voltak. Az adatfelvétel alapján készült tanulmány (Örkény-Székelyi 2010) részletes elemzésén túl keressük a munkaerő-piaci integráció mérésére alkalmas mutatókat. A survey csoportjai közötti összehasonlítás azonban az esetek nagy részében nem elegendő indikátorok leírására, mivel egyrészt nincsen olyan viszonyítási pont, ami megfelelő lehetne a migráns minta kialakítására (bár a munkaerő-piaci sajátosságokat bemutatja), másrészt a survey csoport összetétele is bizonytalan a további következtetések levonására. Ezt nagyobb adatfelvétel, így a MEF kiküszöböli, de ott az egyes migráns csoportok közti különbségeket az anonimizálás miatt nem látjuk, csak az összevont csoportok eltéréseit.

A minta korosztályok, illetve nemek szerinti megoszlása kiegyensúlyozott mintanagyságot tükröz, de összességében bizonytalan mértékben jellemzi az adott migráns népességet; azt csak nagyobb mintán vizsgálhatjuk.

A minta vizsgálatakor bizonytalanságot okoz, hogy egyes migráns csoportok munkaerő-piaci aktivitása nagymértékben eltér, ami nem reprezentatív a csoportokra (pl. a török csoport több mint harmada és az arab származásúak negyede nappali tagozatos diák). Az inaktívak arányára vonatkozó következtetések összességében is bizonytalanul értelmezhetőek a minta alapján, ezeket összevontuk. A munkanélküliek aránya is alacsonynak bizonyult, és bizonytalan volt a további elemzéshez.

A 10. táblázat felső panele az egyes csoportok munkaerő-piaci státusz szerint megoszlását mutatja. Az alsó panel az egyes csoportokon belül mutatja meg a foglalkoztatottak megoszlását az aktivitás formái szerint. Utóbbi vizsgálata már viszonylag megbízható összehasonlítást tesz lehetővé. Azt látjuk, hogy az egyes migráns csoportokban a foglalkoztatottak zöme teljes munkaidős és/vagy rendszeres foglalkoztatott. Különösen magasnak a törökök és a vietnamiak között bizonyult a teljes és/vagy rendszeres foglalkoztatottak aránya, a többi csoportban kicsit gyakoribb a részdíj, alkalmi munkát végzők aránya, ami a munkaerő-piaci integráció alacsonyabb fokára utal. Az egyes csoportok elemszáma az eltérésekre vonatkozó további elemzéshez nem elegendő, azonban nagyobb mintán indikátorként vizsgálható lehet az aktivitás formája.

10. táblázat: A migráns csoportok százalékos megoszlása munkaerő-piaci státus és a foglalkoztatás tartóssága szerint, 2009

	határon túli magyar (N=212)	ukrán (N=206)	kínai (N=199)	vietnami (N=199)	török (N=223)	arab (N=204)	együtt (N=1243)
a) migráns csoportok munkaerő-piaci státus szerinti megoszlása							
foglalkoztatottak	73	77	78	81	52	47	68
diák	9	10	8	16	37	26	18
egyéb inaktív vagy munkanélküli	18	13	14	3	11	27	14
együtt	100	100	100	100	100	100	100
b) A fentiekből a foglalkoztatott népesség megoszlása a foglalkoztatás tartóssága szerint							
rendszeres, teljes munkaidős munka	92	87	80	94	97	81	89
rendszeres részdíds állás, munka	4	9	13	4	1	7	7
alkalmi, mellékes munka	4	4	6	2	2	12	5
együtt	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A survey foglalkoztatással kapcsolatos kérdéseit tovább vizsgálva a legfontosabb és legjellemzőbb integrációt mérő indikátornak a foglalkoztatás formája szerinti megkülönböztetés bizonyult. A vizsgálat hasonló ahhoz, ahogy a munkaerő-felmérés keretében az előző részben a foglalkoztatási forma szerinti különbségeket vizsgáltuk, feltételezve, hogy a migránsok körében magasabb önfoglalkoztató arány gyengébb munkaerő-piaci kötődést jelez.

Ehhez először le kellett válogatni a mintát a foglalkoztatottakra. Azokat vizsgáltuk, akik foglalkoztatottak voltak, és választ adtak arra a kérdésre, hogy milyen formában foglalkoztatottak. Megvizsgáltuk az eloszlásokat bevándorló csoportonként és az eltérések jelentősnek bizonyultak; az eredményt a 11. táblázat mutatja.

11. táblázat: A migráns csoportok százalékos megoszlása foglalkoztatási viszony szerint, 2009

	határon túli magyar (N=142)	ukrán (N=144)	kínai (N=131)	vietnami (N=151)	török (N=111)	arab (N=73)	együtt (N=752)
önálló, vállalkozó	23	35	66	75	74	62	55
foglalkoztatott nem családi vállalkozásban	64	53	21	13	23	29	35
foglalkoztatott családi vállalkozásban	13	11	13	12	3	10	11
együtt	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A migráns csoportokat összehasonlító foglalkoztatási viszony indikátort – a korábban alkalmazott logika szerint – úgy alakítottuk ki, hogy a vizsgált csoportok összességének átlagával vetettük össze az egyes migráns csoportokat. Az eltérések markánsnak bizonyultak, ezt a 12. táblázat mutatja.

Az eredményeket értelmezve azt látjuk, hogy egyes migráns csoportok körében különösen magas az önfoglalkoztató, vállalkozásokból élők aránya, ez a survey alapján a vietnamiak és a törökök között különösen jelentős, míg a határon túli magyarok, és (kisebb mértékben) az ukrán csoportban is lényegesen elmarad a többi migráns csoportétól. A családi vállalkozásban foglalkoztatottak aránya a törököknél marad el az átlagtól, egyébként minden csoportban hasonló. Összességében eltérő integrációs stratégiát követő csoportokat azonosíthatunk. Az eredmények konzisztensek a munkaerő-felmérés eredményeivel, és a migráns csoportok származása szerint tovább árnyalják az ott talált összevont csoportra vonatkozó eredményeket.

12. táblázat: A foglalkoztatási viszony indikátora, foglalkozási csoportok szerint, a teljes vizsgált népesség átlagától való eltérés alapján, százalékpont, 2009

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
önálló, vállalkozó	-32	-20	11	20	19	7
foglalkoztatott – nem családi vállalkozásban	29	18	-14	-22	-12	-6
foglalkoztatott – családi vállalkozásban	2	0	2	1	-8	-1

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

Az indikátort kiszámítottuk nemek és életkori kategóriák (18–35 éves és 35 évnél idősebbek) szerint is, a fentihez hasonló számítást követve, az indikátorokat nemek szerint a 13. és 14. táblázatban, korcsoportok szerint a 15. és 16. táblázatban mutatjuk meg. A minta kiválasztásából és az elemszámból fakadó korlátok ellenére – ha óvatosan is – megfogalmazhatunk következtetéseket.⁴

Nemek szerint a csoportok stratégiája nagyon hasonló. A határon túli magyarok és az ukrán migránsok jellemzően mindkét nem esetében az átlagtól messze elmaradva inkább nem vállalkozik, s mindkét nem esetében leginkább az a jellemző, hogy nem családi vállalkozásban foglalkoztatottak. A kínai és a vietnami migráns csoportokban mindkét nem esetében az átlagot messze meghaladja a vállalkozók aránya, a vietnami nők esetében különösen. Eltéréseket látunk a török és az arab csoportokban nemek szerint, de ezekben a csoportokban az elemszámok miatt csak még óvatosabb következtetéseket fogalmazhatunk meg. A családi vállalkozásban foglalkoztatás alacsony, és nem tudjuk érdemben értékelni.

13. táblázat: A migráns foglalkoztatási viszony indikátora, foglalkozási csoportok szerint, férfiak, százalékpont

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
önálló, vállalkozó	–34	–21	15	15	17	1
foglalkoztatott nem családi vállalkozásban	30	19	–15	–15	–11	–4
foglalkoztatott családi vállalkozásban	3	2	0	0	–5	2

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

14. táblázat: A migráns foglalkoztatási viszony indikátora, foglalkozási csoportok szerint, nők, százalékpont

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
önálló, vállalkozó	–25	–14	10	31	–7	11
foglalkoztatott nem családi vállalkozásban	25	16	–15	–32	21	3
foglalkoztatott családi vállalkozásban	0	–2	6	1	–14	–14

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

⁴ A vizsgált survey minta korlátai egyben további vizsgálatok esetében hasonló indikátorok pontosításának a lehetőségét is megvilágítják.

Korcsoportok szerint vizsgálva a migráns csoportok munkavállalását látjuk, hogy erős a csoportokat jellemző stratégia, de a fiatalabb és az idősebb korosztályok között eltérések vannak; a fiatalabb korosztályok esetében a különbségek migráns csoportonként erősebbek, az idősebbek között a markáns különbségek megmaradnak, de az eltérések csökkennek.

15. táblázat: A migráns foglalkoztatási viszony indikátora, foglalkozási csoportok szerint, 18-35 évesek, százalékpont

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
önálló, vállalkozó	-21	-14	17	11	33	2
foglalkoztatott nem családi vállalkozásban	25	17	-26	-23	-25	9
foglalkoztatott családi vállalkozásban	-4	-2	8	11	-7	-11

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

16. táblázat: A migráns foglalkoztatási viszony indikátora, foglalkozási csoportok szerint, 35 évnél idősebbek, százalékpont

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
önálló, vállalkozó	-34	-18	10	20	12	5
foglalkoztatott nem családi vállalkozásban	28	16	-10	-18	-5	-6
foglalkoztatott családi vállalkozásban	6	2	0	-2	-8	2

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

Az általánosítás és formalizálás céljával megfogalmazandó indikátorok további finomítására az adott survey adatforrás mérete nem ad lehetőséget, de a mérés lehetőségét és hasznosságát igazoltuk.

További fontos és mérhető kérdések vizsgálhatók survey adatok segítségével. A migránsok etnikai niche-ben dolgozása, ezeknek a formáknak a megléte és aránya tovább árnyalja a migránsok munkaerő-piaci integráltságát leíró képet. A sajátos szegmensekbe, nicheekbe húzódó migránsok jelenléte a munkaerő-piaci integráció sajátos állapotát jelzi (Waldinger 1993, 2003).

A migráns munkaerő etnikai koncentrációjára vonatkozó számításokat a 17. táblázatban mutatjuk be. Arra a kérdésre, „Milyen nemzetiségű (volt) a munkaadója?”, a válasz – már ugyan ha volt – jól jelezte az etnikai niche meglétét, illetve hiányát.

A határon túli magyarok és az ukrán csoporthoz tartozók főleg magyar munkaadónál dolgoznak, az ázsiaiak és a törökök alig. Saját etnikai niche-ekben dolgozik az alkalmazott ázsiaiak zöme, ez megélhetést, de gyenge integráltságot jelent. Az arab és a török migránsok esetében az integráltság foka magasabb, és különösen a törökökre jellemző a más etnikai csoportokhoz való kapcsolódás. Az integráltság foka azonban ezekben az esetekben is alacsony.

A bemutatott mutató fontos lehet új indikátor kialakítására, de a válaszadás aránya alacsony volt ahhoz, hogy a mutatót indikátorként vizsgáljuk. (Az adathiányt a 17. táblázat utolsó sorában adjuk meg.) Azt gondoljuk azonban, hogy a survey kérdései alapján egy fontos és általánosítható elemzési lehetőséget sikeresen azonosíthatunk.

17. táblázat: Etnikai koncentráció a migránsok foglalkoztatásában migráns csoportonként, százalék

munkaadó nemzetisége	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
magyar	85	60	21	8	9	53	58
azonos etnikumú	5	29	74	77	43	38	29
más nemzeti-ségű	10	11	5	15	48	9	13
együtt	100	100	100	100	100	100	100
NT/NV (a fogl. %-a)	32	11	65	69	34	36	36

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A továbbiakban egy másik survey adatfelvétel, a szintén az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest alapítvány által koordinált Immigrant Citizens Survey adatait vizsgáljuk. A nemzetközi összehasonlító kutatás magyarországi adatfelvétele vegyes mintavétellel készült, az 1200 fős mintába Budapesten élő, az európai unió jelenlegi tagállamain kívül született, 15 évnél idősebb személyek kerültek be. A minta elemzéséhez az állampolgárság szerint összevont csoportokat képezhettünk, a csoportok: kínai, vietnami, szerb, ukrán, török valamint a fejlett országok (USA, Japán, Kanada, Izrael, Dél-Korea) és az arab és egyéb országok együtt. A fentiekben bemutatott minta ugyanakkor nem zárta ki azokat, akik idővel állampolgárok lettek. Emiatt a mintánkat korrigálni kell, hiszen a magyar állampolgárok nem harmadik ország polgárai, azaz nem tartoznak a jelenlegi tanulmány által vizsgált célcsoportba. A minta 38%-a tartozik ebbe a csoportba, zömében ukrán és szerb állampolgársággal született határon túli magyar, őket az indikátorképzéskor ki kell hagyni a vizsgálatból. A mintánk tehát mintegy 750 főre szűkül.

A minta azon sajátossága alapján, hogy nagy arányban szerepelnek benne magyar állampolgárrá vált harmadik országbeli migránsok, felvethető, hogy vajon megfelelő kontrollcsoportnak tekinthető-e ez a csoport. Azt feltételezhetjük ugyanis, hogy a migránsok munkaerő-piaci integrációjának vizsgálatakor azok, akik állampolgárságot kaptak, integráltabbak. Egyrészt, mint láttuk, nagyon homogén származású csoportról van szó, másrészt munkaerő-piaci tapasztalataik szerint is nagyon eltérőnek bizonyultak azok, akik állampolgárságot kaptak, így az összevetés félrevezető lehet. Ennek bemutatásához egyszerű munkaerő-piaci indikátort alkothatunk, amely azt mutatja, hogy a magyarországi és a korábbi munkatapasztalat hossza eltér-e migráns csoportonként, s mennyire. Az összevetést a 18. táblázat mutatja.

A Magyarországon, illetve másutt szerzett átlagos munkatapasztalat hosszát összehasonlítva karakteresnek tekinthető eltérések látszanak. A hosszabb magyarországi tapasztalat beilleszkedésre, integráltságra utalhat (18. táblázat, utolsó oszlop).

A korábbi munkatapasztalatokat vizsgálva egyrészt azt látjuk, hogy – meglepően egységen – a migránsok nem töltöttek munkával hosszabb időt származási országukban, másrészt átlagosan közel annyi időt töltöttek Magyarországon munkával, mint amennyit otthon dolgoztak. Erre a meglepően egységes képre különösebb magyarázatot nem tudunk adni, de az átlagokból az is kiolvasható, hogy a tartózkodás átlagos ideje sem volt nagyon eltérő, 5–10 év közé esett.

Az állampolgárságot szerzett határon túli magyarok viszont sokkal hosszabb időt, átlagosan 20 évet dolgoztak Magyarországon, ez az idő a munkatapasztalataikon belül meghatározó hosszúságú volt. Nem célszerű tehát ezt a csoportot viszonyítási pontnak tekinteni, ezért a kontrollcsoport lehetőségét az indikátorképzéshez elvetettük.

18. táblázat: Migránsok munkatapasztalatának átlagos ideje Magyarországon és másutt

migráns állampolgársága	Magyarországon	származási országban	más országban	magyarországi és külföldi tapasztalat idejének eltérése
	szerzett munkatapasztalat (év)			
magyar	19,6 (N=417)	8,5 (N=276)	0,7 (N=156)	10,4
kínai	5,5 (N=108)	4,8 (N=94)	0,2 (N=50)	0,5
vietnami	8,4 (N=74)	8,0 (N=52)	1,5 (N=13)	−1,1
szerb	8,8 (N=54)	8,3 (N=46)	1,0 (N=32)	−0,5
ukrán	9,4	10,5	0,0	−1,1

migráns állampolgársága	Magyarországon	származási országban	más országban	magyarországi és külföldi tapasztalat idejének eltérése
	szerzett munkatapasztalat (év)			
	(N=44)	(N=40)	(N=18)	
török	10,5	8,1	0,3	2,1
	(N=22)	(N=19)	(N=3)	
fejlett országok	5,9	8,6	1,6	-4,3
	(N=88)	(N=94)	(N=62)	
egyéb országok	7,7	6,8	1,1	-0,2
	(N=166)	(N=172)	(N=106)	
együtt	12,7	7,7	0,9	4,1
	(N=973)	(N=793)	(N=440)	

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A minta alapján – hasonlóan az előző survey adatainak másodelemzéséhez – ebben az esetben is csak a bevándorlók szerkezete és egyes csoportok egymáshoz viszonyított aránya írható le, a népesség egészéhez viszonyítható és összehasonlításra alkalmas, általános referenciacsoporttal nem rendelkezünk. A magyar állampolgárságot kapottak elhagyása után is összehasonlításra alkalmas összetételű sokaság maradt a további vizsgálathoz.

19. táblázat: Az indikátor elemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey adatbázis összetétele

származás	eset, fő	megoszlás, %
kínai	165	22,3
vietnami	93	12,6
szerb	76	10,3
ukrán	55	7,4
török	38	5,1
fejlett országok*	108	14,6
arab (& egyéb)	206	27,8
együtt	741	100,0

* USA, Japán, Kanada, Izrael, Dél-Korea együtt

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A magyar állampolgároktól megtisztított adatbázist az előzőekben definiált csoportokra bontva azt látjuk, hogy a teljes népesség valamivel több, mint fele dolgozik, és minden csoportban jelentős a diákok aránya, átlagosan kicsit több mint a migránsok egyötöde (20. táblázat). Az ukrán csoport körében volt a legalacsonyabb a foglalkoztatottak, és legmagasabb a nem tanuló inaktívak aránya. A munkanélküliek aránya minden csoportban alacsony volt. Nagyobb minta esetén lehetséges az indikátoralkotás, de a vizsgált népesség esetében egyrészt a minta átalakítása, másrészt a mintavételi technika alapján is további pontosítás szükséges az indikátorok megfogalmazásához és a migráns csoportok szerkezetének kialakításához.

20. táblázat: A migráns népesség aktivitása az indikátorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalék

aktivitás	származás							
	kínai	vietnami	szerb	ukrán	török	fejlett országok	arab & egyéb	együtt
dolgozik	54	60	45	32	50	53	58	53
tanul	30	8	30	29	42	19	15	22
munkanélküli	2	0	8	5	0	5	11	6
egyéb inaktív (nem diák)	7	22	16	29	0	19	15	15
nem tudja, nincs válasz	7	10	1	5	8	4	1	4
együtt	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

Az adatokat tovább elemezve megvizsgálhatjuk, hogy a foglalkoztatottak leszűkült csoportjára (mindössze 394 nem magyar állampolgár maradt) milyen a foglalkoztatás jellege, és ebben az egyes migráns csoportok között jelentős különbségeket látunk-e. Ezt a 21. táblázat mutatja be. Itt a korábbi adatforrások alapján is vizsgált módon az alkalmazottakat és az önfoglalkoztatókat igyekszünk közelíteni. A felosztás nem feleltethető meg az előző csoportosítások szerinti összevetéseknek, csak önmagában értékelhető.

21. táblázat: A foglalkoztatott migráns népesség foglalkoztatásának jellege, százalék

foglalkoztatás jellege	származás							
	kínai	vietnami	szerb	ukrán	török	fejlett országok	arab & egyéb	együtt
állami, nonprofit	6	5	29	29	5	29	13	14
egyéb vállalat	24	49	45	53	63	33	47	41
vállalkozó és önfoglalkoztató	68	46	26	12	32	38	39	44
nem tudja	2	0	0	6	0	0	1	1
együtt	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A korábbiakban látott eljárás szerint alkotunk munkaerő-piaci integrációt vizsgálni képes indikátort. Az összevont csoportok szerint az összesűkült elemszám is mér az egyes csoportok közti eléréseket a csoport egészéhez képest. Ezt a 22. táblázat mutatja részletesebben. A minta szerint a kínaiak körében látszik, hogy a vállalkozás és önfoglalkoztatás az átlagot jelentősen meghaladja, az állami vállalatnál illetve nonprofit szervezetnél foglalkoztatottak aránya a szerb illetve az ukrán csoport körében valamint a fejlett országokból érkezettek között jelentősebb. A törökök, vietnamiak, ukránok és az arabok inkább más vállalkozásoknál dolgoznak. Ismét azt látjuk, hogy azonosítható a munkaerő-piaci integráció sajátossága, az indikátorok alkalmasak a migráns csoportok gazdasági helyének, és közvetve a munkaerő-piaci integrációjának mérésére, azonban a jelenleg vizsgált survey nagysága alapján további következtetéseket nem vonhatunk le.

22. táblázat: A foglalkoztatott migráns népesség egyes csoportjai közötti különbségek a foglalkoztatás jellege szerint, a migránsok átlagától való százalékpontos eltérés

foglalkoztatás jellege	Származás						
	kínai	vietnami	szerb	ukrán	török	fejlett országok	arab & egyéb
állami, nonprofit	-8	-9	15	15	-9	15	-1
egyéb vállalati	-17	8	4	12	22	-8	6
vállalkozó és önfoglalkoztató	24	2	-18	-32	-12	-6	-5

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

Összegzés és tanulságok a munkaerő-piaci integráció méréséhez

A tanulmány kísérletet tett különböző adatforrások alapján a harmadik országból származó migránsok munkaerő-piaci integrációjának mérésére a magyar munkaerő-piacon. Az elemzés az Európai Unió ajánlásait és a Zaragozai Nyilatkozat általi kezdeményezést követően készített pilot indikátoralkotási kísérletet (European Commission 2011) alapul véve sikeresen azonosított néhány egyszerű és jól mérhető indikátort.

A magyar sajátosságok miatt a harmadik országokból származó migránsokat csak a külföldi állampolgárok körében célszerű vizsgálni. A születési hely országa alapján a vizsgálat a munkaerő-piaci integráció szempontjából nem értelmezhető: az aktivitás alacsony, a tartózkodási idő hosszú. Ezért az indikátor lehetőségét vizsgáló elemzésben erre nem tértünk ki.

A harmadik országok migránsainak munkaerő-piaci integrációját – a migránsok alacsony aránya ellenére – a munkaerő-felmérés adatai alapján hagyományos indikátorokkal tudtuk azonosítani, így lehetséges az aktivitás, a munkanélküliség és a foglalkoztatás arányában mért indikátort készíteni és a nem EU-országok összességére azt a teljes népességhez viszonyítva értelmezni. A munkaerő-felmérés alapján azt is látjuk, hogy a migránsok körében magas az inaktivitás, magas a háztartásbeliek aránya a hazai népességhez képest, és magas a diákok aránya. Ezt a későbbiekben, a survey vizsgálatok mintáit vizsgálva is tapasztaltuk, az aktivitást vizsgáló mintát ezért minden esetben jelentősen korrigálni kellett.

A migránsokra vonatkozó indikátorok között az önfoglalkoztatók aránya bizonyult jól azonosíthatónak mint integrációs indikátor. Azzal a hipotézissel éltünk, hogy az önfoglalkoztatás sajátos migráns stratégia, ami megélhetést biztosít, de a munkaerő-piaci integráció gyenge fokát jelenti. A munkaerő-felmérés adataiban is azonosítható magas önfoglalkoztató arányt a survey vizsgálatok alapján pontosítani, árnyalni tudtuk, az egyes migráns csoportok közötti eltérések plauzibilisnek bizonyultak.

A survey vizsgálatok arra is lehetőséget adtak, hogy az etnikai csoportok szerinti szerveződést, az etnikai niche-ek meglétét indikátorral azonosítsuk, ez a migráns integráció önfoglalkoztatást árnyaló hasznos mutatójának bizonyult.

Az indikátorokat nemek és korcsoportok szerint is igyekeztünk vizsgálni, erre a mintanagyság legtöbbször nem adott megbízhatóan lehetőséget a vizsgált adatbázisok esetében. Az adatforrások javításával azonban erre lehetőség nyílhat.

Az indikátorok vizsgálatának időbeli változása fontos lehetőség a migránsok integrációjának elemzésében. A survey adatok egy időpontra vonatkozó adatfelvételek, pontos módszertani feltételekkel ismételve az időbeliség vizsgálata elvben lehetséges – és fontos – módszer lehet. A survey vizsgálatok időbeliségének fejlesztése különösen azért lenne fontos, mert a bevándorló csoportok közötti összehasonlításra csak célzott vizsgálattal van lehetőség.

A munkaerő-felmérés sztenderd és időben is folyamatos adatforrása hasznosításának a migránsok alacsony aránya szab határt; a kis elemszám korlátozza a struktúráltabb vizsgálatot. A munkaerő-felmérés azonban éppen átfogó jellegéből fakadóan pontosan és jól reprezentálja a migránsok jelenlétét és átfogó statisztikai adatforrásként a migránsok szerepét a hazai munkaerő-piacon.

Irodalom

- Blanchflower, David G. (2000): Self-employment in OECD countries. *Labour Economics* 7: 471–505.
- European Union (2010): *European Ministerial Conference on Integration*. Zaragoza, 15–16 April 2010.
Forrás: http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_13055_519941744.pdf
- European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Hárs Ágnes (2012): *A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években – Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján*. Műhelytanulmányok T15, MTA KRTK KTI, Budapest.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Juhász Judit – Makara Péter – Makara Eszter (2011): *A munkaerő-piaci integráció kihívásai Magyarországon – A harmadik országbeli munkavállalók beilleszkedésének esélyei és korlátai*. Kutatási zárótanulmány. Panta Rhei Bt. Budapest.
- Kazuya, Ogura (2005): International Comparison of Atypical Employment: Differing Concepts and Realities in Industrialized Countries. *Japan Labor Review*. Vol. 2. No. 2: 5–29.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 49–96.
- Waldinger, Roger (1993): The Ethnic Enclave Debate Revisited. *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 17, No. 3: 428–436.
- Waldinger, Roger (2003): *Networks and Niches: The Continuing Significance of Ethnic Connections*. In Glenn Loury – Tariq Modood – Steven Teles (ed): *Race, Ethnicity and Social Mobility in the US and UK*. Cambridge University Press, New York, 343–362.

Hárs Ágnes

Túlképzettség és integráció a harmadik ország-beli migránsok körében

Bevezető

Az Európai Unió harmadik országbeliek integrációjára vonatkozó alapelvnek megvalósulása a központi kérdések megfogalmazása mellett fontos részkérdések vizsgálatát is szem előtt tarja. A foglalkoztatási integrációról, a migránsok munkaerő-piaci szerepének fontosságát hangsúlyozó feladatokról részletes tanulmány készült,¹ amely hangsúlyozta, hogy az integráció mérése a megfelelő indikátorok kialakítását jelenti, és annak vizsgálatát, hogy a létező adatok alapján elérhető indikátorok mennyire képesek sikeresen és valóságosan mérni a külföldiek integrációját.

Jelen tanulmány a foglalkoztatáshoz kapcsolódóan egy fontos részkérdést vizsgál, aminek munkaerő-piaci és oktatáspolitikai jelentősége sem mellékes: a migráns népesség foglalkoztatásakor szükséges és hasznosított képzettséget, a migránsok túlképzettségének a problémáját, amely szorosan kapcsolódik a migránsok munkaerő-piaci jelenlétéhez és megélhetéséhez.

Áttekinjtük, hogy a zaragozai kezdeményezés alapján megfogalmazott indikátorok (European Union 2010) közül a magyar környezetre adaptálva melyek alkalmazsak a migránsok túlképzettségének vizsgálatára, és mindezek alapján a hazai helyzetre vonatkozó következtetéseket fogalmazunk meg.

Az integrációs indikátorok a szokásostól eltérő kérdések megfogalmazását vetik fel, a tanulmányban kísérletet teszünk a migránsok túlképzettségének a hazai források és adatok alapján történő vizsgálatára. Mindehhez olyan létező adatforrásokat használunk, melyek alapján általános statisztikai adatbázisok, illetve a migránsokra vonatkozó adatfelvételek elemi adatai alapján vizsgálhatjuk a korábban megfogalmazott migráns képzettséget mérő integrációs kérdést. A tanulmány kísérletet tesz az indikátor azonosítására, továbbá arra is, hogy képet adjon a migránsok képzettségéről-túlképzettségéről Magyarországon.

¹ Hárs Ágnes tanulmánya e kötet 42–69. oldalán.

Először megvizsgáljuk, hogy a túlképzettség mérésére milyen szokásos és ajánlott indikátorokat találunk, és megvizsgáljuk, hogy ezek mennyire bizonyulnak alkalmasnak a hazai migránsok esetében a képzettségi különbségek megfelelő mérésére. Azt reméljük, hogy létező és elfogadott indikátorokat találunk, és ezeket létező hazai adatbázisok és korábbi hazai kutatások adatai alapján adaptálni is tudjuk, vizsgálva a harmadik országbeli állampolgárok integráltságát és beilleszkedési lehetőségeik mérhetőségét. Teszteljük, hogy a rendelkezésre álló korábbi survey vizsgálatok mennyire alkalmasak a túlképzettség, mint integrációs indikátor alkalmazására. Végül tapasztalatainkat összegezve ajánlásokat teszünk az indikátor alkalmazására az integráció mérése során.

A migránsok túlképzettségének mérésére szolgáló indikátorok

Kiindulásképpen az Eurostat pilot vizsgálatának megfelelő indikátorait vizsgáljuk meg. A 2011-ben publikált tanulmány 2009-es EU MEF adatok alapján képzett és elemzett integrációs indikátorokat, ily módon hasonlítva össze az EU egyes országainak helyzetét (European Commission 2011).

Az elemzést egy átfogó adatbázis, az Európai Unió országainak egységesített munkaerő-felmérése (EU MEF) alapján végezték el. A vizsgált indikátorok között megtalálhatók a migránsok túlképzettségének mértékét mérő munkaerő-piaci indikátorok. A túlképzettség arányát – a pilot kutatás számára kialakított indikátor alapján – úgy számítják ki, hogy azoknak a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek (befejezett felsőfokú végzettségű, azaz az ISCED 5 és 6 végzettségűeknek) az arányát vizsgálják, akik alacsony vagy közepes képzettséget igénylő munkákat végeznek (azaz az ISCO 4–9 foglalkozási kategóriákba tartozó munkákat) az összes felsőfokú végzettségű foglalkoztatotthoz viszonyítva. (European Commission 2011: 29)

A túlképzettségnek nincs konvencionális indikátora, a javasolt definíció alapján kalkulálható indikátor azonban megfelelőnek tűnik. Az indikátorokat korcsoportok és nemek szerinti bontásban számították a pilot kutatás keretében oly módon, hogy a megfelelő arányokat a migráns és a teljes népességre is kiszámították és az eltéréseket százalékléban számítva alakították ki.

A túlképzettséget mérő integrációs indikátort a pilot kutatás során a teljes népességre, valamint a migránsokra, ezen belül az EU-országokból és harmadik országokból származó bevándorlókra számították, a következő bontásban:

- a születési hely, illetve állampolgárság szerinti országcsoportok szerint; azaz külföldön EU-, illetve nem EU-országban születettek, valamint külföldi állampolgárok, akik EU-, illetve nem EU-ország állampolgárai;
- korcsoportok szerint: 20–64 évesek, 25–54 évesek és 55–64 évesek;
- nemek szerint: együtt, férfiak, nők.

Az alábbiakban a magyar munkaerőpiacot jellemző túlképzettség-mutatókat tekintjük át, amelyeket 2009-re számított a pilot vizsgálat, az adatokat az 1. táblázatban foglaljuk össze.

A teljes 20–64 éves, illetve a legjobb munkavállalási korú 25–54 éves korcsoportokra, férfiakra és nőkre együttesen mért indikátor eltér a nemzetközi összehasonlításban a fő trendtől, és az összegző tanulmány ki is emeli, hogy ez egyedül Magyarországra jellemző. Azt látjuk, hogy a külföldi állampolgárok kicsit kevésbé túlképzettek az általuk betöltött munkahelyeken végzett munkák esetében, mint a teljes népesség. Összességében az eltérés nagyon kicsi azonban, a teljes 20–64 éves népesség esetében mindössze egy százalék, a 25–64 évesek esetében két százalék, tehát a külföldön születettek helyzete hasonlít a hazai népességéhez a munkaerő-piaci teljesítmény és a túlképzettség alapján.

Az állampolgárság szerinti használt migráns definícióra bármilyen összevont csoport esetében is értékelhetetlen volt az eredmény az alacsony elemszám miatt, így a pilot tanulmány ezekben az esetekben nem közöl adatot. Az alacsony elemszám miatt értékelhetetlen eredmény viszonylag alacsony migráns népesség mellett abból adódik, hogy az indikátor a felsőfokú végzettségűek csoportját méri az általuk végzett foglalkozásokhoz, az idézett definíció az ő túlképzettségükre vonatkozó adatokat vizsgálja. Az elemszám növelése a csoport arányának az emelésével érhető el.

1. táblázat: Túlképzettség-indikátor: a magyarországi migránsok túlképzettségi rátájának eltérése a teljes népesség rátájától, 2009, százalékpont

	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.	külföld	EU-ország	nem EU-orsz.
	születési hely országa			állampolgárság		
	együtt					
	20-64	– 1	..	..	..	..
25-54	– 2	..	..	..	..	..
55-64	..	..	..	..	..	..
	férfiak					
20-64	..	..	..	..	..	..
25-54	..	..	..	..	..	..
55-64	..	..	..	..	..	..
	nők					
20-64	..	..	..	..	..	..
25-54	..	..	..	..	..	..
55-64	..	..	..	..	..	..

Az indikátorok már EU-tagországok esetében sem voltak számolhatók a kis adat-szám miatt. Más összehasonlításokban, így a munkaerő-piaci integrációt mérő indikátorok esetében is gondot okozott az alacsony migráns arány, így az indikátorképzéshez elégtelen elemszám. 2009-ben szinte egyetlen értékre sem sikerült megfelelő túlképzést mérő indikátort előállítani. Ez még fontosabbá teszi a hazai adatok sikeres előállítását. A továbbiakban hazai adatforrások alapján vizsgáljuk a migránsok integrációját, a pontosabb leírást segítő indikátorok azonosítását.

A túlképzettség vizsgálata és a migránsok integrációja Magyarországon

A migránsok integrációjának hazai elemzéséhez több adatforrás áll rendelkezésre. Ezek egyenként korlátozottan képesek leírni a hazai integráció állapotát, együttesen azonban fontos sajátosságokat tárhatnak fel. Olyan adatforrások alkalmasak az indikátorok kialakítására, melyek rendelkeznek a képzettségre és a foglalkozás jellegére vonatkozó adatokkal. A túlképzettség számításához szükséges adatforrások mellett olyanokat keresünk, amelyek megfelelően reprezentatív módon írják le a migráns sokaságot, és amelyek alapján valamilyen viszonyítási pontot is ki tudunk jelölni a munkaerő-piaci integráltság méréshez. Olyan adatbázisokat vizsgálunk, amelyekben az indikátorok az egyedi adatok alapján számíthatóak. A további vizsgálódást megelőzően áttekintjük az elemzés céljára választható forrásokat, és azok alkalmasságát.

Mindenekelőtt az EU indikátorok kialakítására is használt munkaerő-felmérés kínálta lehetőségeket használjuk ki, a magyar munkaerő-felmérés (MEF) adatai alapján részletesebben elemezhetjük a migránsok, és ezen belül is a harmadik országból érkezett migránsok integrációját, remélve, hogy a részletes elemzés során elegendően nagy elemszámot, így értékelhető eredményeket kapunk.

A teljes népességhez mért arányok vizsgálatára és az ezek alapján definiált indikátorok kialakítására a munkaerő-felmérés az egyetlen megfelelő adatforrás. A MEF folyamatosan kielégítő adatokkal szolgál a Magyarországon élő migránsokról és a teljes népességről is, így a bázis összehasonlító elemzés céljára is alkalmas. Az adatok viszonylag hosszú idősorra állnak rendelkezésre. A magyar munkaerő-felmérés részletezettsége a migráns népesség szerkezetét állampolgárság, illetve születési ország szerint bontott csoportokra összevont (anonimizált) adatok alapján közli, ez a vizsgálathoz elegendő részletességet jelent. A munkaerő-felmérés adatainak a migráció vizsgálatára alkalmas elemzését, összevont csoportok kialakítását többéves panelek alapján Hárs (2012) tanulmánya végezte el (lásd részletesebben a következő részt), a leírást felhasználjuk a lehetséges indikátorok kialakításához, a megfelelő elemszám elérésének a biztosításához.

A migránsok körében felvett survey vizsgálatok különösen az egyes migráns csoportok összehasonlítására lehetnek alkalmasak, ezek értelmezhetőek referenciacsoportként az indikátorok kialakításánál. A migránsok körében készült survey vizsgálatok közül a legátfogóbb felvételeket választjuk ki; az integrációs indikátor kialakítása szempontjából az alábbi két felvétel bizonyult a túlképzettséghez alkalmasnak.²

- *Bevándorlók Magyarországon* survey vizsgálat. A 2009-ben végzett kutatás részletes elemzéséből a túlképzésre vonatkozó kérdéseket emeljük ki. A felvétel tartalmaz a túlképzés vizsgálatához elengedhetetlenül szükséges ISCO (foglalkozás) és ISCED (iskolai végzettség) kategóriák szerinti kérdéseket.³
- A nemzetközi összehasonlító kutatás keretében végzett *Immigrant Citizens Survey* (ICS) vizsgálat Magyarországra érvényes, 2012-ben készült felvételét vizsgáljuk. Az adatok tartalmazzák az iskolai végzettségre vonatkozó ISCED kódot, foglalkozási adatot ISCO kategóriákra azonban nem. Közvetett mutatókat tudunk kialakítani, és így indikátort számolni. A felvétel közvetlen túlképzettségre vonatkozó kérdéseket is tartalmaz.⁴

Az indikátorok kialakításához és az elemzéshez a munkaerő-felmérés, illetve az egyes vizsgálatok keretében használt eredeti SPSS adatfile-okat használjuk, és ezeken végzünk számításokat az indikátorok kialakítására, alkalmasságának és használhatóságának a vizsgálatára.

Hárs (2012) vizsgálta a magyar munkaerő-felmérés használhatóságát és a várható elemszám kérdését a migránsok vizsgálatára. A születési hely országa szerint a bevándorlók aránya viszonylag magas, jelentős részük határon túli bevándorló, aki viszonylag rövid idő elteltével állampolgárságot is szerzett. Az indikátorok vizsgálata szempontjából fontos kérdés, hogy mennyire releváns a túlképzettség ebben a csoportban. Elemzésünk számára korlátot jelent, hogy a külföldön születettek jelentős arányban inaktívak, tehát a túlképzettséget vizsgáló indikátor vizsgálatában nem játszanak szerepet. A külföldi állampolgárok számbavétele az aktuális migráns életformát élőket vizsgálja, tovább bonyolítja azonban az indikátorok kialakításának kérdését, hogy a migránsok nagy része nem harmadik országbeli migráns, a vizsgálható csoport aránya alacsony, ezért az elemzéshez szükséges elemszám gondot okozhat, különösen Románia EU-csatlakozását követően, 2007 után. Ekkor a harmadik országból származók, illetve ott születettek aránya az átsorolás következtében csök-

² A jelen kötetben szereplő munkaerő-piaci indikátorokat vizsgáló elemzés (lásd 42–69. oldal) is ezeket a survey vizsgálatokat vonta be az elemzésbe, ezek a hazai felvételek között a legátfogóbbak és a munkaerő-piaci relevanciájuk is megfelelőnek bizonyult.

³ A kutatás részletesebb bemutatását és az eredmények összegzését itt nem végezzük el, ehhez lásd Örkény – Székelyi (2010) tanulmányát.

⁴ A kutatás részleteiről lásd Huddleston és Tjaden (2012) összegző tanulmányát.

kent, az EU-országból származó migránsok aránya pedig jelentősen megemelkedett, s mindezek miatt idősorok kialakítása és elemzése sem lehetséges további átszámítás és pontosítás nélkül.

2007-re tartalmaz származási országok szerinti adatokat a munkaerő-felmérés. Azt az egyébként jól ismert sajátosságot találjuk a MEF adatain, hogy a külföldön született népesség nagy része az EU2 országból (Romániából) származik, nagyrészt Romániában született magyar állampolgár, emellett számottevő a szomszédos EU8 és nem EU-országokban született magyar állampolgárok aránya, míg az EU15 országaiban születettek aránya alacsony (Hárs 2012). A nők száma lényegesen meghaladja a férfiakét, az arány hasonló mint a férfiak esetében. A külföldi állampolgárok között kiegyensúlyozottabb az arány, az EU2 országaiból érkezett döntően román állampolgárok aránya kicsit megelőzi a többeket, de a külföldi állampolgárok között a nem EU országok állampolgárainak az aránya hasonló. Az EU15 és az EU8 országok állampolgárainak a száma alacsony. Az elemzés azt is felfedi, hogy az aktív migráns népesség származás szerinti összetétele az előzőekben leírttól nagyon eltérő: az EU8 országában született magyar állampolgárok aránya számottevő a külföldön született népességben, de zömükben inaktívak, és az aktív népességet vizsgálva arányuk ezért szerény. Összességében a külföldön született, magyar állampolgársággal rendelkezők között minden csoportban magas az inaktívak aránya, és nagyon csökken a létszám, ha az aktív népességet vizsgáljuk. A külföldi állampolgárokat vizsgálva eltérő a kép: a nem magyar állampolgárok nagyobb arányban aktívak is. Összességében azonban azt látjuk, hogy még az utóbbi csoportban is alacsony az aktivitás, azaz magas a migránsok között az inaktívak aránya, bár nem szükségképpen nyugdíjasként inaktívak.

Mindezek alapján viszonylag szerény a munkaerő-felmérésben megjelenő harmadik országból származó és munkaerő-piaci kötődésű migráns népesség, amely körében vizsgálható a túlképzettség. Tekintettel a vizsgálandó migráns csoport alacsony arányára a nagyobb elemszám és így jobb mérhetőség érdekében a munkaerő-felmérésből több év adataiból összevont panel adatokkal számolunk, ez az alacsony elemszám növelését teszi lehetővé.⁵

Mindenekelőtt a hazai és a migráns csoportok megoszlását vizsgáljuk munkaerő-piaci aktivitásuk fő tevékenységei szerint. Születési hely szerint vizsgálva a csoportokat a 2. táblázat mutatja a tevékenységek szerinti megoszlást, állampolgárság szerint a 3. táblázat.

⁵ Az eljárás Hárs (2012) tanulmányának módszerét követi; a módszertani leírást lásd a tanulmány függelékében. A hat egymást követő negyedévben lehetséges bekerülésből adódó halmozódásokat és ebből fakadó torzításokat úgy kerüljük el, hogy az egyéneket csak bekerülésük első hullámában vesszük számba. Az összevont panel 2007 és 2012 közötti adatokat tartalmaz.

A születési hely szerint vizsgált népesség létszáma több mint kétszerese az állampolgárság szerint vizsgált népességnek, a szerkezete is eltér, magasabb mindenekelőtt a nyugdíjasok aránya a körükben, és az inaktív népesség szerkezete is eltérő. A táblázatokból látjuk, hogy a külföldi állampolgárok a hazaiaknál nagyobb arányban aktívak, különösen a foglalkoztatottak aránya magas. Emellett határozottan magas az inaktív háztartásbeliek aránya. A nyugdíjasok aránya elmarad a hazaiakétól, és a tanulók aránya hasonló. Összességben azonban mindkét csoport esetében igaz, hogy a migráns csoporton belül magasabb az aktív népesség aránya, mint a hazai népességet vizsgálva.

2. táblázat A hazai és a migráns népesség tevékenységének megoszlása a 2007–2012 időszakban átlagosan, születési hely alapján definiált migránsok esetében, százalék

tevékenység	születési hely országa			
	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	együtt
aktív				
dolgozik	48,6	55,1	54,9	48,8
munkanélküli	7,7	6,3	7,4	7,6
inaktív				
tanul	11,6	6,1	10,0	11,5
nyugdíjas	18,7	19,9	13,9	18,8
munkaképtelen	7,1	3,4	3,6	7,0
gyes, gyed, gyet	3,7	5,0	3,6	3,7
háztartásban	1,4	2,5	4,5	1,4
egyéb	1,2	1,7	2,1	1,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

3. táblázat A hazai és a migráns népesség tevékenységének megoszlása a 2007–2012 időszakban átlagosan, külföldi állampolgárság alapján definiált migránsok esetében, százalék

	állampolgársága			
tevékenység	magyar	EU-tagországbeli (nem magyar)	nem EU-tagországbeli	együtt
aktív				
dolgozik	48,7	62,5	56,3	48,9
munkanélküli	7,6	7,3	10,4	7,6

tevékenység	állampolgársága			
	magyar	EU-tagországbeli (nem magyar)	nem EU-tagországbeli	együtt
inaktív				
tanul	11,5	6,5	11,6	11,5
nyugdíjas	18,8	7,8	6,0	18,7
munkaképtelen	7,1	2,3	2,7	7,0
gyes, gyed, gyet	3,7	4,8	3,1	3,7
háztartásban	1,4	5,0	7,2	1,4
egyéb	1,2	3,8	2,7	1,2
együtt	100,0	100,0	100,0	100

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Az integráció mérésekor az aktív foglalkoztatott népesség körében végezhetünk számításokat, az EU pilot vizsgálatban kialakított eljárást követve az indikátor azokra vonatkozik, akik képzettsége a vizsgált pillanatban meghaladja a szükséges kvalifikáltságot. Az indikátorok kiszámításánál a pilot vizsgálat eljárása alapján alakítjuk ki (összevont panel adatok segítségével, nagyobb elemszám mellett) az indikátorokat. A felsőfokú végzettség kategóriát az ISCED 5 és 6 kategóriába esők jelentik; a foglalkoztatás kategóriát FEOR csoportok szerint alakítjuk ki, ami megfeleltethető a nemzetközi ISCO kategóriának. A 4-9 kategóriába a nem szellemi foglalkozások tartoznak; hozzájuk képest mérjük a felsőfokú végzettségűek tevékenységét.

Mielőtt az indikátorok kiszámításába kezdenénk, megvizsgáljuk a foglalkozás jellege és az iskolai végzettség szerinti megoszlást a születési hely és az állampolgárság szerint definiált migráns népességre. Így látjuk az arányokat és a nagyon fontos különbségeket is ezekben a csoportokban.

A 4. táblázat a hazai és a migráns népesség foglalkozási jelleg szerinti megoszlását mutatja az összevont 2007-2012 első negyedév közötti panelidőszakra. Állampolgárság szerint viszonylag kiegyensúlyozott a kép, a születési hely szerint nagyobbak az eltérések: a harmadik országból származók a hazaiaknál, sőt az EU-országokból származóknál is lényegesen nagyobb arányban nem fizikai foglalkozásokat végeznek.

4. táblázat A hazai és a migráns népesség a foglalkozás jellege* szerint a 2007–2012 időszakban átlagosan, százalék

	Magyarország	EU-tagország (nem Mo)	Nem EU-tagország	együtt
állampolgárság szerint				
szellemi foglalkozású	40,3	38,5	44,3	40,3
nem szellemi foglalkozású	59,7	61,5	55,7	59,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
születési hely országa szerint				
szellemi foglalkozású	40,2	46,3	54,5	40,3
nem szellemi foglalkozású	59,8	53,7	45,5	59,7
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

* Szellemi foglalkozás FEOR ill. ISCO 1-3, nem szellemi foglalkozás FEOR ill. ISCO 4-9
 Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

Iskolai végzettség szerint – mint ezt az 5. táblázat mutatja – magas a migránsok, különösen a harmadik országból származók között a felsőfokú végzettségűek aránya. A foglalkoztatottakra szűkítve a vizsgálódást az arányok még markánsabbak lesznek, különösen magasra ugrik a harmadik ország migránsai körében a felsőfokú végzettségűek aránya, mindkét migráns definíció szerint.

5. táblázat: A hazai és a migráns népesség iskolázottság szerint* a 2007–2012 időszakban átlagosan, százalék

	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	együtt
állampolgárság szerint				
felsőfokú végzettségű	16,1	19,4	34,7	16,2
nem felsőfokú végzettségű	83,9	80,6	65,3	83,8
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
születési hely országa szerint				
felsőfokú végzettségű	15,9	24,7	36,7	16,2
nem felsőfokú végzettségű	84,1	75,3	63,3	83,8
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

* Felsőfokú végzettségű: ISCED 5 és 6 kategória, nem felsőfokú végzettségű ISCED 1-4
 Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

6. táblázat: A foglalkoztatott hazai és migráns népesség iskolázottság szerint* a 2007–2012 időszakban átlagosan, százalék

	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	együtt
állampolgárság szerint				
felsőfokú végzettségű	21,4	22,0	43,6	21,4
nem felsőfokú végzettségű	78,6	78,0	56,4	78,6
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0
születési hely országa szerint				
felsőfokú végzettségű	21,2	29,5	46,9	21,4
nem felsőfokú végzettségű	78,8	70,5	53,1	78,6
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

*Felsőfokú végzettségű: ISCED 5 és 6 kategória, nem felsőfokú végzettségű ISCED 1–4
 Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15–74 éves népességre számítva

Ezt követően kezddhetünk az indikátoralkotáshoz, leszűkítve a vizsgálatot a felsőfokú végzettségűekre. Mint láttuk, az ő arányuk a harmadik országok migránsai körében magas volt. A 7. táblázat a születési hely országa szerinti csoportot vizsgálja. Látjuk, hogy a hazai népességben 7,2 százalék azoknak a felsőfokú végzettségűeknek az aránya, akik nem szellemi foglalkozásokat végeznek, az EU-országokban születettek között az arány alacsonyabb, alig 6 százalék, míg a harmadik országokban születettek között az arány magas, a 2007–2012 első negyedéves időszak átlagában meghaladja a 17 százalékot. Az indikátort úgy értelmeztük, a pilot kutatás eljárását követve, hogy a hazai népességhez mért eltérést tekintjük a viszonyítás alapjának, így az indikátor könnyen számítható, ezt a táblázat utolsó két oszlopában láthatjuk: ezekben az EU valamelyik országában, illetve harmadik országban születettek túlképzettségének az átlagtól eltérő arányát látjuk. A táblázatban az így definiált indikátor szerint a harmadik országban született migránsok nagyon jelentős túlképzettségét látjuk.

Hasonló eljárással számítottunk indikátort az állampolgárság alapján definiált migránsok túlképzettségének a vizsgálatára. Ezt az 8. táblázat mutatja. Itt még nagyobb a „túlképzettségi eltérés”. Az EU-országok polgárainak lényegében megegyezik a helyzete a hazaiakéval, a túlképzettség mértéke 7,5 százalék körüli. A harmadik országok állampolgárainak a helyzete nagyon kedvezőtlennek tűnik. Az adatok jól mutatják, hogy az itt élő harmadik országbeli külföldi állampolgárok közül hozzávetőleg minden negyedik túlképzett, így az indikátor értéke nagyon magas, 21,5 százalék, messze meghaladva a születési hely szerint definiált migránsok esetében látott kedvezőtlen arányt.

7. táblázat: Felsőfokú végzettségűek megoszlása a foglalkozási kategóriák és a születési hely szerint*

foglalkozás kategória**	születési hely országa			indikátor: eltérés a hazai aránytól (százalékpont)	
	Magyarország	EU-tagország (nem Mo.)	nem EU-tagország	EU-tagországok	Nem EU-tagországok
nem szellemi foglalkozást végző felsőfokú végzettségű	7,2%	5,9%	17,2%	-1,3	10
szellemi foglalkozás	92,8%	94,1%	82,8%		
N (elemszám)			2859		

* ISCED kategória alapján a 5-6 foglalkoztatási csoport

** FEOR alapján számítva FEOR 1 jegy 1-3 szellemi, 4-9 nem szellemi foglalkozások

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

8. táblázat Felsőfokú végzettségűek megoszlása, a foglalkozási kategóriák és a születési hely szerint*

foglalkozás kategória**	állampolgárság			indikátor: eltérés a hazai aránytól (százalékpont)	
	magyar	EU-tagországbeli (nem magyar)	nem EU-tagországbeli	EU-tagországbeliek	Nem EU-tagországbeliek
nem szellemi foglalkozást végző felsőfokú végzettségű	7,2%	7,4%	28,7%	0,2	21,5
szellemi foglalkozás	92,8%	92,6%	71,3%		
N (elemszám)			1927		

* ISCED kategória alapján a 5-6 foglalkoztatási csoport

** FEOR alapján számítva FEOR 1 jegy 1-3 szellemi, 4-9 nem szellemi foglalkozások

Forrás: saját számítások MEF összevont panel adatokon, 15-74 éves népességre számítva

A külföldiek kedvezőtlen helyzete, erőteljes túlképzettsége az integráltság hiányának is tekinthető. A két utóbbi táblázatban azt a halmozott elemszámot tüntettük fel, ami a vizsgált panelidőszakra adódott és ez is nagyon alacsonynak látszik további dimenziók bontására. Ezért a két adatforrás alapján nem lehet tovább részletezve számolni a túlképzettséget, meg kell elégednünk a kapott és nagyon kedvezőtlen arányok azonosításával.

A továbbiakban az elmúlt években a bevándorlók körében végzett survey vizsgálatok munkaerő-piaci kapcsolódású adatait vizsgáljuk a túlképzettséget mérő indikátoralkotás lehetősége szempontjából. Ezek segítségével arra teszünk kísérletet, hogy

valamilyen egységes szempontrendszer és módszertan alapján kiegészítsük a korábbi általános, a teljes magyar és migráns népességre vonatkozó képet, és részleteiben is bemutassuk a harmadik országbeli bevándorlók magyarországi integrációját.

Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR-Budapest Alapítvány 2009-ben végzett, *Bevándorlók Magyarországon* elnevezésű kutatását használjuk az indikátor vizsgálatához, a survey részletes leírása Örkény–Székelyi (2010) tanulmányában megtalálható. A survey tartalmaz megfelelő kérdést a migránsok túlképztségének leírására, viszont kizárólag harmadik országból származó migránsokra vonatkozó adatokat tartalmaz, így indikátorként nem mérhető a teljes népességhez (azaz nincsen kontrollcsoport), és azt sem feltételezhetjük, hogy a megkérdezett sokaság reprezentálja a hazánkban élő migráns népesség egészét: hat bevándorló csoport egyenként mintegy 200 fős mintáját hólabda módszerrel érték el a survey készítői, a teljes mintanagyság 1244 fő volt. A kezdőpontok kiválasztásához a bevándorlókkal kapcsolatos statisztikák nyújtottak alapot, és a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével történt a minta súlyozása (kor, nem, foglalkozás), ennek alapján az adatokat összehasonlításra alkalmas forrásnak tekinthetjük. A minta korosztályok, illetve nemek szerinti megoszlása kiegyensúlyozott mintanagyságot tükröz, de összességében bizonytalan mértékben jellemzi az adott migráns népességet, azt csak nagyobb mintán vizsgálhatjuk.

A survey jól körülhatárolható csoportokat vizsgált, a következőket: határon túli magyarok (a minta szerint mindannyian kárpátaljaiak), ukránok, kínaiak, vietnamiak, törökök illetve arabok voltak.

A migránsok képzettségét és foglalkozását összevető, a túlképzés eltéréseinek mérésére alkalmas mutatókat keresünk. A survey keretében az 54. kérdés vonatkozik a foglalkozásra (szellemi foglalkozásoknak tekintettük a 20–24 és az 52–55 válaszokat). Az iskolai végzettséget négy kategória szerint adja meg, a felsőfokú végzettség a válaszok alapján értelmezhető.

A megoszlásokat iskolai végzettségek szerint a 9. táblázat mutatja. Azt látjuk, hogy a migráns csoport átlagosan kicsit nagyobb fele volt felsőfokú végzettségű, a kínaiak és a törökök között volt alacsonyabb az arány, az arab és az ukrán csoport különösen kvalifikáltak tűnik.

9. táblázat: A migráns csoportok megoszlása* iskolai végzettség szerint, százalék

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
legfeljebb alapfok	3	1	8	2	6	1	3
szakmunkásképző	5	6	10	6	6	2	6
középfok	47	27	47	40	53	19	39
felsőfok	45	66	35	52	35	78	52
együtt	100	100	100	100	100	100	100
N (fő)	207	191	170	192	215	194	1169

* Csak az érvényes válaszokra számított megoszlás

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A teljes állásban, rendszeres munkát végző migráns csoportokra szűkítve a vizsgálatot a 10. táblázat mutatja az iskolázottság szerinti arányokat. Nem változik jelentősen az országok közti arány, valamelyest emelkedik az iskolázottak aránya a foglalkoztatottak között. A túlképzettség indikátorokat vizsgálva elegendőnek tűnik a stabil állásban lévők körében vizsgálni a túlképzettséget, az egyéb (alkalmi, bizonytalanabb) munkák esetében az arány felehetően nagyon kedvezőtlen lenne.

10. táblázat: A (teljes állásban) foglalkoztatott migráns csoportok megoszlása iskolai végzettség szerint, százalék

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
legfeljebb alapfok	2	1	9	2	9	3	4
szakmunkásképző	6	5	11	8	10	3	7
középfok	41	17	36	36	39	17	32
felsőfok	50	71	34	51	39	68	52
NT/NV	1	6	10	4	4	9	5
együtt	100	100	100	100	100	100	100
N (fő)	144	139	125	152	113	76	749

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

A migráns csoportok foglalkozásuk jellege szerinti arányát vizsgálva azt látjuk, hogy szellemi foglalkozásokat viszonylag alacsony arányban töltenek be migránsok; a határon túli magyarok, az ukránok és az arabok között magasabb, a többi csoport esetében alacsony a szellemi munkát végzők aránya.

11. táblázat: A migráns csoportok megoszlása foglalkozásuk jellege szerint, százalék

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
szellemi foglalkozású	38	45	11	6	12	39	25
nem szellemi foglalkozású	62	55	89	94	88	61	75
együtt	100	100	100	100	100	100	100
N (fő)	164	157	142	156	115	97	831

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

Végül az indikátorszámítás eredményeit a 12. táblázat mutatja, összesítve a foglalkozásokról és az iskolai végzettség szerinti arányokról eddig látottakat. A túlképzettségi indikátort a pilot survey alapján használt eljárást követve alakítottuk ki a survey adatai alapján. A felsőfokú végzettségűek közül a nem szellemi munkát végzők arányát tekintjük a túlképzettségi arálynak, az indikátor pedig a csoportátlagtól való eltérés. Így annyit tudunk mondani az indikátor segítségével, hogy a vizsgálatba vont hat migráns csoport – feltételezve, hogy foglalkoztatottságukat a minta megfelelően reprezentálja – képes bemutatni mekkora az indikátorral mért eltérés. Azt látjuk, hogy a Magyarországon élő harmadik országbeli migránsok között általában magas a túlképzettség, a hat csoport átlagában 60 százalék azoknak a felsőfokú végzettségűeknek az aránya, akik nem dolgoznak képzettségüknek megfelelően legalább szellemi munkakörben. A vizsgált migráns csoportok között is különösen magas a kínai, a vietnami és török csoportokban a túlképzettek aránya. A határon túli magyaroknál és az ukránoknál az arány sokkal kedvezőbb. Az indikátor, látjuk, hogy többet nem tud mérni, de az egyes csoportok egymáshoz viszonyított arányát és a számottevő eltéréseket jól láthatjuk.

12. táblázat: A túlképzettség indikátora migráns csoportok szerint: a felsőfokú végzettségűek között a szellemi és nem szellemi foglalkozásuk százalékos aránya, valamint a migráns csoportok együttes értékétől való százalékpontos eltérés

	határon túli magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	együtt
szellemi foglalkozású	60	56	11	11	20	50	40
nem szellemi foglalkozású	40	44	89	89	80	50	60
indikátor: átlagtól való eltérés	– 20	– 16	29	29	20	– 10	

Forrás: Bevándorlók Magyarországon survey alapján saját számítások

Az eredmények értelmezéséhez egy záró megjegyzés kívánczik. A minta kialakítása mellett a kérdőív kérdései is korlátot szabnak az indikátor pontosabb értelmezésének. A szellemi foglalkozások elkülönítését szolgáló kérdésben a vállalkozókat nem tekintettük szellemi foglalkozásúaknak. Amennyiben ezt a finomítást is elvégeznénk, lényegesen alacsonyabbnak adódna a túlképzettségi arány és a csoportok egymáshoz való viszonya is módosulna. Szakértői becslést igényel, hogy az eljárás során helyes lenne-e a vállalkozások vezetőit a szellemi foglalkozást végzők között feltüntetni.

A továbbiakban egy másik survey adatfelvétel, a szintén az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete és az ICCR Budapest alapítvány által végzett *Immigrant Citizens Survey* adatait vizsgáljuk. A nemzetközi összehasonlító kutatás magyarországi adatfelvétele egyes mintavétellel készült, az 1200 fős minta olyan Budapesten élő, 15 évesnél idősebb harmadik országból származó migránsokat tartalmaz, akik nem Magyarországon és nem is magyar állampolgárokként születtek.

A minta elemzéséhez a munkaerő-piaci elemzés során megalkotott állampolgárságuk szerint összevont csoportokat használunk, a csoportok: kínai, vietnami, szerb, ukrán, török valamint a fejlett országok (USA, Japán, Kanada, Izrael, Dél-Korea) és az arab és egyéb országok együtt. A minta nem zárta ki azokat, akik idővel állampolgárok lettek. Ebben az esetben a mintánkat korrigálni kell, hiszen a magyar állampolgárok nem harmadik ország polgárai, azaz nem tartoznak a jelenlegi tanulmány által vizsgált célcsoportba. A felvétel 38 százaléka, zömében ukrán és szerb állampolgársággal született határon túli magyar tartozik ebbe a csoportba, így őket az indikátorképzéskor külön csoportként kell kezelni, vagy ki kell hagyni a vizsgálatból. Utóbbi esetben a mintánk alig 750 főre szűkül.

A túlképzettség vizsgálata szempontjából használható 48. kérdés ISCED kategóriák szerint a hazai illetve a másutt, a migráns otthonában vagy más országban szerzett iskolai végzettségre vonatkozik, nem tartalmaz azonban a foglalkozásra olyan specifikációt, amiből azonosítani tudjuk, melyik foglalkozás felel meg a FEOR vagy ISCO kategóriák szerint a szellemi és nem szellemi foglalkozásoknak. A 43. kérdés kvalitatív módon vizsgálja a migránsok túlképzettségét. Arra kérdez, hogy a migráns munkájában mennyire tudta hasznosítani a képességeit, illetve a tanulmányai során megszerzett tudását.

A megkérdezettek választhattak, hogy érzik, munkájukban (1) mind a képességeiket, mind a tanulmányai során megszerzett tudást hasznosítják; (2) a munka a képességeiknek megfelelő, de a tanulmányai során megszerzett tudást nem hasznosítja, és (3) a munkában sem a képességeiket, sem a tanulmányaik során megszerzett tudást nem hasznosítják. Ennek alapján a két utolsó válasz esetén egyértelműen azt mondhatjuk, hogy a migráns túlképzett.

A survey vizsgálatból leszűrhető, túlképzettségre vonatkozó ismereteket összegezi a 13. táblázat. A csoportok között jelentős az eltérés, a felsőfokú végzettségűek aránya alacsony a vizsgált török csoportban, és magas a fejlett országokból érkezők

között, de számottevő (40–60 százalék) a többi csoportban is. Az arányok a teljes migráns populációra vonatkoznak, így a diákok aránya torzíthatja az arányokat. Amelyik csoportban a felsőfokú nappali tagozatos diákok aránya magas, ott ez – értelemszerűen – csökkenti a teljes minta iskolázottsági szintjét.⁶

13. táblázat: A migráns népesség állampolgársági csoportjai iskolai végzettség szerint az indikátorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalék

állampolgársági csoportok	kevesebb mint felsőfok	felsőfokú végzettségű	együtt	N (fő)
magyar állampolgárságot kapott	44	56	100	460
kínai	43	57	100	165
vietnami	39	61	100	93
szerb	59	41	100	76
ukrán	60	40	100	55
török	87	13	100	38
fejlett országok	26	74	100	108
arab & egyéb	55	45	100	206
összesen	47	53	100	1201

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A továbbiakban a túlképzésre vonatkozó változókat egyesítve az aktivitásra vonatkozó kvalitatív kérdést vizsgáljuk, iskolai végzettségek szintje szerint. Ebből a számításból alkotható túlképzettségi arány és indikátor. Ez kiszűri a minta szerkezetének az aktivitásból fakadó eltéréseit. A kérdés alapján három migráns kategóriát alkothatunk.

- Nem túlképzettek: szakismeretüknek és iskolai végzettségüknek is megfelel a végzett munka;
- részlegesen túlképzettek: szakismeretüknek megfelel a végzett munka, de iskolai végzettségüknek nem;
- túlképzettek: sem a szakismeretüket, sem az iskolai végzettségüket nem használja ki a végzett munka.

⁶ Hárs Ágnes jelen kötetben szereplő másik tanulmánya közöl adatot az adott csoportokban a diákok arányára (66. oldal). Eszerint a török csoportban különösen magas volt a diákok aránya, ez magyarázhatja az átlagtól jelentősen elmaradó iskolázottsági szintet.

A 14. táblázatban látható, hogy a teljes mintában 21 százalék volt részlegesen, 17 százalék teljesen túlképzett. Az ukrán és a török minta az alacsony elemszám miatt értelmezhetetlen. Az ázsiai – kínai és vietnami – migránsok között magas a teljesen túlképzettek aránya, részlegesen túlképzettnek érzi magát a vietnamiak egy további része és a fejlett országok polgárainak bizonyos hányada.

14. táblázat: A migráns népesség állampolgársági csoportjai túlképzettség szerint az indikatorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalék

	nem túlképzettek	részlegesen túlképzettek	teljesen túlképzettek	túlképzett együtt	n.v.	összesen	N (fő)
magyar	74	17	6	22	3	100	139
kínai	18	20	40	60	22	100	45
vietnami	6	44	38	82	12	100	34
szerb	89	5	6	11	0	100	18
ukrán	-	-	-	-	-	-	(5)
török	-	-	-	-	-	-	(3)
fejlett országok	52	38	10	48	0	100	50
arab & egyéb	58	12	27	39	3	100	59
együtt	56	21	17	38	6	100	353

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

A 15. táblázatban azt látjuk, hogy a felsőfokú végzettségű vietnamiak érzik nagyon túlképzettnek magukat, de a kínai és a fejlett országok migránsai is túlképzettek. Az átlagnál lényegesen jobb helyzetben az állampolgárságot kapott határon túli magyarok vannak, s még inkább a szerb állampolgárságúak. Az eredmény, az előző surveyben kapott bizonytalan eredményekkel összevetve azt sugallja, hogy nem volt hibás túlképzettnek tekinteni a vállalkozókat, esetükben a teljes vagy legalábbis a részleges túlképzettség érzékelhető, de az eredmény csoportonként eltér, és bizonyos csoportokra nem értelmezhető, tehát további finomításra van szükség.

15. táblázat: Túlképzettségi indikátorok az indikátorelemzés céljára átalakított Immigrant Citizens Survey minta alapján, százalékpont

	részleges túlképzettség indikátora	teljes túlképzettség indikátora	összes (részleges és teljes) túlképzettség indikátora
magyar	– 4	– 11	– 16
kínai	– 1	23	22
vietnami	23	21	44
szerb	– 16	– 11	– 27
fejlett ok.	17	– 7	10
arab & egyéb	– 9	10	1

Forrás: saját számítások az Immigrant Citizens Survey kutatás adatai alapján

Összegzés

A tanulmány kísérletet tett különböző adatforrások alapján a harmadik országból származó migránsok túlképzettségének a mérésére a magyar munkaerőpiacon. Az elemzéshez az EU-ajánlásokat és a zaragozai kezdeményezést követően készített indikátorokat vettük alapul, az elkészített pilot tanulmány eljárását követtük.

A vizsgálódáshoz három egymást kiegészítő adatforrást használtunk, a magyar munkaerő-felmérést és két survey adatforrást.

Az EU által az EU MEF adatain számított indikátorok a pilot tanulmányban az alacsony elemszám miatt gondot okoztak, ezt a gondot, a munkaerő-felmérésben nem mérhető arányokat összevont panel adatokkal sikeresen számíthatóvá tettük. Így néhány egyszerű és jól mérhető indikátort alkottunk. A munkaerő-felmérés adatait a születési hely és az állampolgárság szerint is jól mérhetővé tudtuk tenni.

A korábbi survey vizsgálatok adatai alapján a harmadik országokból származó migránsok egyes csoportjait csak egymással összevetve tudtuk vizsgálni. A harmadik országok migránsainak a túlképzettsége a survey vizsgálatok mintáit vizsgálva is jól mérhető összefüggéseket mutatott.

A survey vizsgálatok arra adtak lehetőséget, hogy etnikai csoportok szerint eltérő helyzetet, túlképzettséget azonosítsunk. Az etnikai niche-ek sajátosságainak és a vállalkozásokban dolgozó migránsok magas arányának ismeretében bizonytalan volt annak megállapítása, hogy a vállalkozók mikor tekinthetők felsőfokú végzettséget igénylő foglalkozásúaknak, s mikor túlképzettnek. A két survey áttekintése alapján lehetőségünk volt egyrészt formális adatokat vizsgálni, másrészt önbevallással tesztelni a túlképzettség érzetét és tényét. Az eredmények arra utalnak, hogy a felső-

fokú végzettségű vállalkozók inkább túlképzettek. A válasz további vizsgálatokkal és szakértői értékeléssel pontosítható.

Az indikátorokat nemek és korcsoportok szerint nem tudtuk bontani, az alacsony elemszámok csak a teljes csoport indikátorszámítására adnak módot. Összességében mégis azt mondhatjuk, hogy a kísérlet sikeres volt. Különösen fontosnak tekinthető a határon túli magyarok és a többi migráns csoportok helyzeteltérésének kimutatása. Emellett a vállalkozásokban koncentrálódó migránsok szerepére⁷ és a túlképzettségüknek a vizsgálatára vonatkozó következtetések is előremutatóak, ráirányítva a figyelmet a további elemzések szükségességére.

Irodalom

European Union (2010): *European Ministerial Conference on Integration*. Zaragoza, 15–16 April 2010.

Forrás: http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_13055_519941744.pdf

Hárs Ágnes (2012): *A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években – Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján*. Műhelytanulmányok T15, MTA KRTK KTI, Budapest.

Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.

European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 49–96.

⁷ Ezzel részletesen foglalkozik Várhalmi Zoltán tanulmánya a kötet 89–100. oldalán.

Várhalmi Zoltán

Vállalkozó migránsok Magyarországon

A migráns gazdasági klaszterek létrejötte és sikeres működése korántsem újkeletű jelenség a nagy migrációs célországokban (Light 1984). Az Egyesült Államokban például 1880 óta felülreprezentáltak a vállalkozók a gazdaságilag aktív migránsok között. Az OECD-országokban a külföldön születettek körében átlagosan közel 13 százalék az önfoglalkoztatók aránya, ugyanez a többségi társadalomban 12 százalék. Az egy százalékpontos különbség nem tűnik jelentősnek, azonban az egyes tagországokban nagyon különböző eloszlásokkal találkozunk. Általánosságban elmondható, hogy Kelet-Európában a leginkább szembeötlő a különbség; a nyugati-európai, tengerentúli angolszász és skandináv országokban mérsékeltabb a migránsok „előnye”; a mediterrán országokban fordított az arány. Magyarországon a külföldön születettek 15 százaléka önfoglalkoztató, a többségi társadalom körében az arány 11 százalék.

1. táblázat: Önfoglalkoztatók aránya a hazai népesség és a külföldön születettek körében néhány OECD országban, százalék

ország	külföldön születettek	az országban születettek
Lengyelország	29,4	11,2
Szlovákia	23,6	13,0
Olaszország	17,0	23,4
Magyarország	15,2	10,8
Egyesült Királyság	14,2	12,1
Spanyolország	11,9	16,1
Ausztrália	11,5	10,0
Franciaország	10,6	8,0
Svédország	10,0	8,5
Egyesült Államok	10,0	9,2
Norvégia	7,4	5,8
OECD átlag	12,8	12,1

Forrás: OECD 2010

Általánosan jellemző, így Magyarországra is igaz, hogy az egyes származási csoportokban eltérő arányban találunk vállalkozókat. A kínaiak és vietnamiak körében 30 százalék körüli az arány, az Ukrajnából érkezettek esetében kevesebb, mint egyharmada, 9 százalék, és a Szerbiából jötteké is csak 12 százalék.

2. táblázat: Az önfoglalkoztatók százalékos aránya Magyarországon származási ország szerint

származási ország	vállalkozók, egyéni járulékot fizetők
Vietnam	31,6
Kína	28,5
Oroszország	21,7
Szerbia	11,7
Ukrajna	9,1
Harmadik országban született	18,3

Forrás: OEP 2009

A továbbiakban elsősorban a Kínából, a muszlim hagyományú Törökországból és a Vietnamból származó vállalkozók néhány jellegzetességét mutatom be. A környező országokból érkező, elsősorban határon túli magyarok migrációja atipikus, így vállalkozásaik sem alkotnak migráns gazdasági klasztert. A fogalmon olyan (1) elsődleges gazdaságtól részlegesen független vállalkozásokat értek, ahol (2) a tulajdonosok migránsok, és jellemzően, de nem kizárólagosan ugyanolyan származású migránsokat foglalkoztatnak, illetve (3) működésük alapfeltétele a csoportjellegzetességekből fakadó erőforrások mobilizációján alapszik. (Model 1992, Light 1984, Logan et al 1994)

Elméleti keretek

A migráns vállalkozói kedvre adott első magyarázatok a munkaerő-piacon tapasztalt vagy vélt hátrányok elkerülése oldaláról közelítették meg a jelenséget: az eltérő kulturális háttér, a nyelvtudás hiánya, a különböző oktatási rendszer vagy a többségi társadalom diszkriminatív gyakorlata mind olyan tényezők, amelyek az elsődleges munkaerő-piacra való belépés helyett az önfoglalkoztatásra ösztönözhetik a migránsokat.

A kutatók később felismerték, hogy a hátrányok elkerülése mint motiváció szükséges, de nem elégséges feltétele a migráns vállalkozások létrejöttének és sikeres működésének. Számos amerikai esettanulmányban olvasható, hogy azonos hátrányos helyzet mellett a különböző migráns csoportokban eltérő az önfoglalkoztatás valószínűsége (Boissevain 1984, Jenkins 1984) – ezért a kutatók figyelme az olyan motívációs jellegzetességek feltárására irányult, amilyen a kulturális örökség.

A vállalkozói sikerhez vezető kulturális sajátosságra személetes példa kínaiak esetében a guanxi. Pozna (2006) tömör meghatározása szerint a guanxi két ember között, informális hálózaton keresztül kialakuló, hosszan tartó személyes, dinamikus kontaktusra épülő, interaktív kapcsolat. Ugyanerről Simon Adrienn személetes megfogalmazásában: „*A guanxi olyan, mintha számlát nyitnánk »adok és kapok«, vagy »tartozik és követel« oldallal, a pénznem azonban nincsen meghatározva. Szívesen adok és fogadok segítséget. Ez egy önkéntes és bonyolult dolog, mert az is lehet, hogy egy harmadik embernek kell az a segítség, amit majd egy következő ember fog megadni rajtam keresztül. Tehát ez egy kiterjedt, kölcsönös KGST.*”¹ A kínai gazdasági klaszterek sikerességét gyakran kapcsolatba hozzák a guanxival, a kínai társadalomban beágyazott kulturális sajátossággal, ami évezredek óta behálózza és működteti a társadalmat. Eszerint a kelet-ázsiai vállalkozások üzleti ereje visszavezethető egy kulturális intézményre, hiszen, azon keresztül gyorsan tudják mobilizálni a kapcsolathálóban rejlő erőforrásokat. P. Szabó Sándor szerint ez a kínai üzleti modell alapja: „*Kódolva van a rendszerben, egy kínai tudja, hogyan működik a szokásjog a guanxi között, mert ezt látta az apjától, aki ugyanezt a nagyapjától tanulta.*”²

Egy idő után azonban, amikor már a zsidóktól kezdve, a kínaiakon keresztül a görögökig, a sikert mindenhol a kulturális örökséggel hozták kapcsolatba, felmerült más magyarázatok keresésének igénye. Így dolgozták ki a szituációs faktorok (Turner – Bonacich 1980), a reaktív tényezők (Light 1984) vagy a lehetőségstruktúrák (Aldrich – Waldinger 1990) koncepcióit. A fogalmak különbségeit elnagyolva, ezen értelmezésekben az a közös, hogy – a kulturális sajátosságoktól függetlenül –, olyan élethelyzetekre helyezik a hangsúlyt, amelyekben a migráció következtében kialakuló struktúrából fakad a motiváció és siker. Erre kiváló illusztráció a munkaorientált életforma, közkeletűbb nevén a „önkizsákmányolás” jelensége.

Az első a hazatérés eszményével (*sojournig*) hozza összefüggésbe a stratégiát. A gondolatmenet szerint a migráns csak ideiglenesen, a társadalmi mobilitás céljából telepszik meg a befogadó országban. A gyakorlatban előfordul, hogy a hazatérés jelentősen kitolódik vagy meg sem történik, de önmagában a vágyakozás meghatározhatja a migráns életvezetését és így gazdasági stratégiáját is. Bonacich (1973) a közvevítő kisebbségről szóló elméletében plasztikusan részletezi, hogy a hazatérés eszméje hogyan válik a vállalkozói sikeresség motorjává. Eszerint a migráns a fogyasztását elhalasztja és korlátozza, a munkaidejét „megnöveli”, az alacsony igényküszöb pedig versenylőnyként jelentkezik a piacon (Várhalmi 2010). Egy másik megközelítés a jelenséget a relatív elégedettséggel hozza összefüggésbe: a migránsok inkább vállal-

¹ Forrás: MKIK-GVI (2008): A Távol-Keletről Magyarországra érkező állampolgárok munkavégzésének fő jellegzetességei, típusai – szakértői interjú.

² Forrás: u. o.

ják az alacsony presztízt és a munkaorientált életmódot, mint a többségi társadalom, hiszen anyagilag még mindig jobban járnak, mint otthon maradt társaik. A harmadik magyarázat a gazdasági kontextusra helyezi a hangsúlyt. Eszerint a migránsok elsősorban a munkaintenzív gazdasági niche-ekben telepednek meg, mert hagyományos tőkékkel való alacsony ellátottságukat – amilyen például a magas iskolai végzettség hiánya – ezeken a területeken tudják a meghosszabbított munkaidejükkel kompenzálni. A munkaorientált életforma tehát az első két megközelítés szerint a vállalkozói migráció szerves velejárója, a harmadik szerint gazdasági alapvetés. Látható, hogy egyik megközelítés sem a kulturálisan kódolt „szorgalomban” keresi a jelenség gyökerét.

Az angolszász kutatókban hamar kialakult az igény, hogy létrehozzanak egy olyan átfogó keretrendszert, amiben a migráns vállalkozások jellegzetességei értelmezhetővé, összehasonlíthatóvá válnak. Ennek folyományaként az elmúlt harminc évben számos fogalom, ideáltípus és elmélet született. Ezek gyakran ellenmondásba kerültek egymással, máskor kiegészítették egymást; mikor egyiküket, mikor másikat tekintették empirikus vizsgálódásra alkalmas kiindulópontnak. Előfordult, hogy az empirikus tapasztalatok cáfoltak valamely elméletet, így az „parkolópályára” került, de később, újra felkarolták, kiegészítették, továbbgondolták érvényességét. Napjainkra három nagy elméleti megközelítés képe rajzolódott ki, a *közvetítő kisebbség*, az *enklávé* és a *niche* – vázlatosan tekintsük át őket!

A közvetítő kisebbség fogalmát Blalock (1967) használta először és Bonacich (1973) dolgozta tovább. A közvetítő kisebbség (*middleman minority*) olyan migránsokat takar, akik határokon átnyúló etnikai hálózatokra támaszkodva intézményesített pozíciókat építenek ki a gazdaság bizonyos jól körülhatárolt, a társadalom felső és alsó osztályai között elhelyezkedő területein, miközben maguk – idegenségük okán – a hierarchián kívül maradnak.

A közvetítő kisebbség elméletében a hazatérés eszménye központi fogalom. Eszerint a közvetítő kisebbség jobban elkülönül a többségi társadalomtól, az integráció alacsony szintje jellemzi. A kapcsolati hálóban erősen dominálnak a megegyező származásúak, az interetnikus házasságok ritkák, nem vesznek részt a politikai életben és gyereknevelési stratégiák inkább a hibernálizációt szolgálják. A hazatérés eszméjének gazdasági következménye, hogy a migránsok olyan gazdasági ágazatban vállalkoznak, ami nem köti őket hosszú távon a földrajzi értelemben vett területhez. Ezért nem végeznek ipari vagy mezőgazdasági tevékenységet (Bonacich 1973), jellemzően valamilyen kereskedelmi vagy a pénzpiacokhoz közel álló niche-ben érvényesülnek.

Migráns enklávé gazdaságon migráns tulajdonban lévő széles gazdasági tevékenységet átélelő vállalkozásokat értünk (Logan et al 1994), amelyek térben koncentrálódnak, és jelentős számú, a tulajdonosokkal egyező nemzetiségű bevándorló kisebbséget foglalkoztatnak (Wilson – Portes 1980). Az enklávé vállalkozók, szem-

ben a közvetítő kisebbségekkel, migráns környezetben működnek, működésük alapjai migráns társadalmi struktúrákban gyökereznek. Az enklávé első és talán legfontosabb jellegzetessége a migráns vállalkozások térbeli koncentrációja. Az enklávé nem azonos a származási alapon szegregálódott városrészek gazdaságával (*ethnic neighborhoods economy*), amik elsősorban a lakókörnyezet mindennapi szükségletét kielégítő szolgáltatásokra épülnek. A szegregálódott városrészek gazdaságával ellentétben az enklávé a többségi társadalmat is kiszolgálja. A másik pillére a meghatározásnak a belső munkaerőpiac szerepének hangsúlyozása. Ahogyan azt már korábban említettem, a belső munkaerőpiac minden migráns gazdaság sajátja, a belső munkaerő használatának a mértéke azonban jelentős eltéréseket mutathat. Végül a harmadik jellegzetesség a viszonylagos függetlenség a nemzetgazdaságtól, vagy kicsit „megszelídítve” a széles palettán mozgó gazdasági tevékenység. Eredetileg Portes és szerzőtársai amellett érveltek, hogy a migráns enklávé – teljesen kifejlett állapotában – egyfajta önellátó egységként működik (Portes – Manning 1986). Ha a munkavégzés, az oktatás és a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférés megvalósul az enklávé keretein belül, akkor a migránsnak nem szükséges kilépnie belőle. Ez a meghatározás egy olyan önellátó gazdasági klaszter képét festi meg, amelyen belül a tevékenységek széles skálája egyszerre produkálja a gazdaság működéséhez szükséges bementi és kimentő oldalakat, és lényegében független a gazdaság további részéről. Később a kutatók enyhítettek ezen a kritériumon és az önellátást a széleskörű, produktív – mezőgazdasági vagy ipari – gazdasági tevékenységet sem nélkülöző gazdasági tevékenységgel helyettesítették (Logan et al 1994). Hangsúlyozzák, hogy a migráns gazdasági enklávé sajátjai az olyan közösségorientált szolgáltatások is, mint például a média, az egészségügyi, az oktatás és az olyan migráns kulturális szervezetek, amiknek célja a közös identitás és a tradíciók fenntartása.

Amennyiben az enklávé megközelítést kritika illetheti túlságosan korlátozó volta miatt, úgy a niche megközelítésre épp az ellenkezője igaz, ennek középpontjában a gazdasági specializáció áll: egy migráns csoport vállalkozásai olyan gazdasági tevékenységek köré összpontosulnak, amikhez hatékonyan tudnak érvényesülni. A niche megközelítés összeköthető a láncmigráció jelenségével. Eszerint ha egy migráns csoport kiépített egy „hídállást” valahol, akkor az új migránsok nem véletlenszerűen választanak célállomást, hanem kapcsolataik által vezérelve követik korábban érkezett társaikat. A migráció kockázatai – amik lényegében a kapcsolathiányos és idegen kulturális társadalmi környezetből, a nyelvhasználatból vagy akár a tudás eltérő értelmezéséből fakadhatnak – így minimalizálódnak (Waldinger 2003). Az újonnan érkezők bevett minták alapján kezdik meg gazdasági tevékenységüket. Az első migránsok – különböző külső és belső tényezők által meghatározott – munkaerő-piaci jelenléte tehát az újonnan érkezők által folyamatosan erősödik, a specializáció elmélyül és idővel a migránsok kitöltik a rendelkezésre álló „teret”.

A migráns vállalkozások piagai és a gazdasági tevékenység koncentrációja

A jelen tanulmányban vizsgált migráns csoportok lélekszáma alacsony, a „stock” adatokra vonatkozó becslések szerint 7083 kínai, 2137 vietnami és 1751 török él Magyarországon. A kínai, vietnami és török vállalkozások között, különösen az első két csoport esetében, túlnyomó többségben vannak a közép-magyarországi illetőséggel bejegyzett vállalkozások. A vállalkozás bejegyzett székhelyének, a tényleges gazdasági működésnek és az életvitelszerű lakóhelynek elviekben nem kell egybeesnie – a migráns vállalkozások esetében azonban nincs okunk feltételezni, hogy ez ne így lenne.

3. táblázat: A vizsgált csoportok vállalkozásainak száma és közép-magyarországi aránya

	migránsok száma	vállalkozások száma	Közép-Magyarországon bejegyzett vállalkozások
	fő	db	%
kínai	7083	3359	94,9
Török	1751	877	97,1
vietnami	2137	461	78,5

Forrás: KSH 2007 Eurostat adatszolgáltatás: Usually Resident Population, és Cégbíróság 2008

A diaszpórák számossága alacsony, a térbeli koncentráció így nem jelent gazdasági lehetőséget, így a migráns vásárlóerő csak korlátozott mértékben „olajozza” a migráns vállalkozások működését. Mindezt elsősorban a többségi társadalom kiszolgáltatása teremti meg az üzleti lehetőséget a migráns vállalkozók számára.

A migráns vállalkozói csoportok jellemzően nem termelői tevékenységet folytatnak Magyarországon: a feldolgozóipar, építőipar és mezőgazdaság terén minden vizsgált klaszterben 4 százaléknál kisebb arányban képviseltetik magukat. Sokkal jellemzőbb a kereskedelmi tevékenység, ami a vietnamiak esetében eléri a 89 százalékot.

4. táblázat: Működő vállalkozások százalékos összetétele gazdasági ágak szerint

fő tevékenység	összes működő %	török %	kínai %	vietnami %
egyéb gazdasági szolgáltatás	36,0	16,4	5,2	5,3
kereskedelem	20,7	54,5	83,0	89,3
építőipar	10,0	3,5	0,8	0,5
feldolgozóipar	7,2	6,8	1,1	1,5
pénzügyi tevékenység	6,0	0,8	0,1	0,2
vendéglátás	4,9	10,4	8,1	2,0
logisztika	4,7	5,7	1,2	0,5
oktatás	3,7	1,1	0,0	0,2
mezőgazdaság	3,5	0,5	0,1	0,0
egészségügy	3,3	0,3	0,4	0,5

Forrás: Cégbíróság 2008

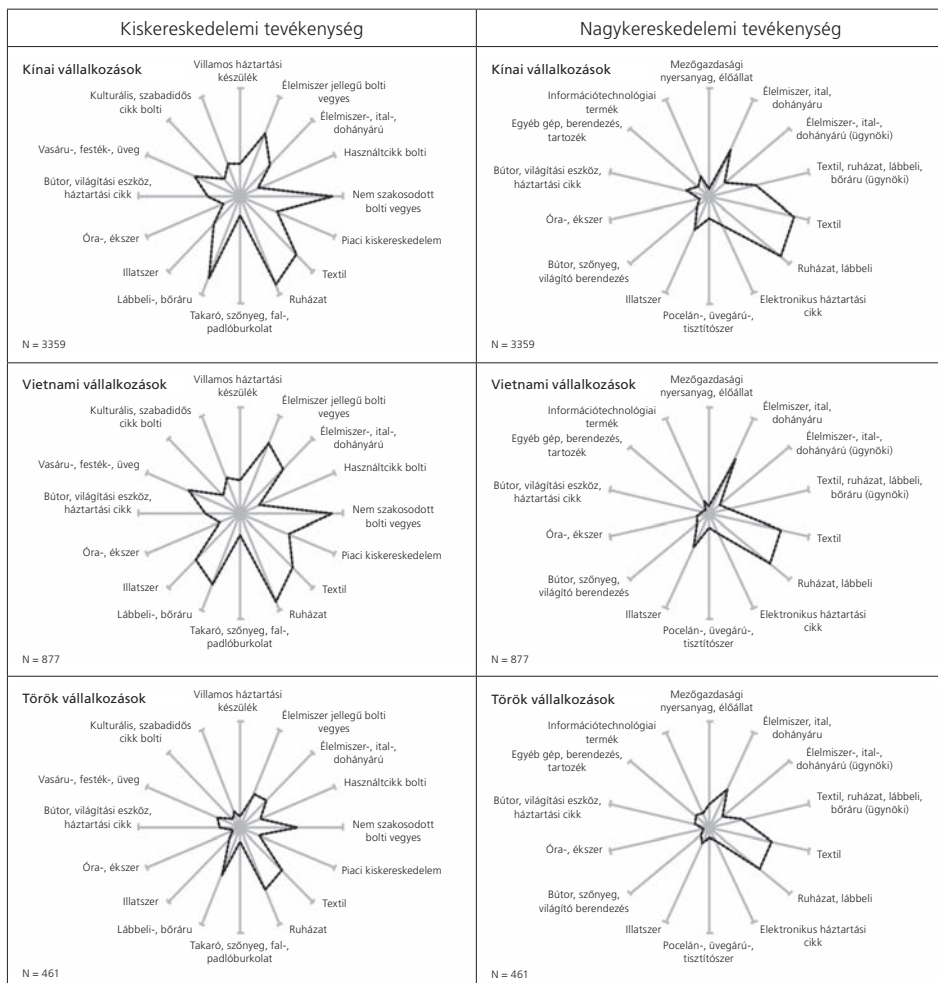
Bázis: Működő vállalkozások, N(összes): 936044; N(török): 366; N(kínai): 2456; N(vietnami): 588

A kereskedelmi tevékenység alapja az import: az anyaországokban olcsóbb a munkaerő, kevésbé szabályozott a jogi környezet, így az ott gyártott termékek még a szállítási költségekkel együtt is olcsóbbak. Továbbá Magyarországon bizonyos tradicionális termékek gyártási feltételei nem adóttak, gondolhatunk például a kasmírra vagy más speciális elkészítésű textíliákra és élelmiszerekre.

Különböző mértékben ugyan, de mindegyik vizsgált klaszter esetében a textil, illetve a ruházati és cipőipari termékek dominálnak a nagykereskedelmi tevékenységben. A nagykereskedelemben való részvétel – mind a textil, mind a ruházat esetében – a kínai vállalkozások körében a leginkább (85 és 89 százalék) és a törökök esetében pedig a legkevésbé (mindkettő 62 százalék) általános. Általánosságban a kínai vállalkozások nagykereskedelmi termékportfóliója a legszélesebb.

A kiskereskedelmi tevékenység alapján a kínai és a vietnami klaszterek nagyon hasonlóak: a villamos háztartási készülék (30 és 31 százalék), az élelmiszer jellegű bolti vegyes (63 és 72 százalék), a nem szakosodott bolti vegyes (90–90 százalék), a piaci (39 és 52 százalék) és az illatszer (37 és 62 százalék) kiskereskedelem. Általánosságban elmondható, hogy a vietnami vállalkozások jellemezhetők a legszélesebb körű kiskereskedelmi tevékenységgel.

1. ábra: Vizsgált vállalkozások kis- és nagykereskedelmi profilja

Forrás: Cégbíróság 2008

Megjegyzés: A fenti ábrák a tevékenység szerint jelenítik meg a kis- és nagykereskedelmi profilokat. Az értelmezésben fontos, hogy egy vállalkozáshoz több tevékenység is tartozhat.

A vizsgált migráns vállalkozások, különösen a kínaiak és a vietnamiak, erősen koncentrálnak egy-egy gazdasági tevékenység köré. Emlékezzünk, hogy amíg az enklávé megközelítések széles, termelői tevékenységgel (*productive sector*) is bíró, már-már önellátást vizionáló egység képét igyekeznek megfesteni, addig a niche elméletek középpontjában a láncmigrációból és migráns sikerstratégiákból fakadó gazdasági specializáció áll.

Transznacionális vállalkozások

A klaszterek sikerességét az határozza meg tehát, hogy milyen hátországgal rendelkeznek, és annak gazdasági és foglalkoztatási sajátosságait milyen mértékben tudják kihasználni magyarországi kereskedelmi tevékenységükben. Az alábbiakban a transznacionális üzleti tevékenységet négy indikátor segítségével jellemzem: kapcsolattartás üzletfelekkel a származási országban, üzleti célú „hazautazás”, beszerzés a származási országból és munkaerő-rekrutáció a származási országban (Várhalmi 2013).

Az anyaországból történő import és munkaerő-toborzás elsősorban a kínai és a török vállalkozókra jellemző. Az alábbi táblázatban látható, hogy a vietnami kolónia használja legkevésbé a határon átvívelő kapcsolatait az üzleti életben. Kvalitatív tapasztalatok is megerősítik, hogy a kínai és vietnami diaszpóra között sajátos üzleti szimbiózis alakult ki. Kína gyártási kapacitása, olcsó munkaereje és a piacgazdaság térhódítása olyan üzleti környezetet teremtett, amire támaszkodva létrejöhett egy sikeres kínai diaszpóra. Ebből a sikerből sajátos módon a vietnami diaszpórának is jutott: a vietnami kereskedelmi vállalkozások elsősorban a kínai importon alapszanak, és elsősorban viszonteladóként működnek.

5. táblázat: Transznacionális gazdasági kapcsolatok aránya a vizsgált csoportokban, százalék

állampolgárság	kapcsolattartás üzletfelekkel a származási országban	utolsó „hazautazás” célja üzleti	beszerzés a származási országból	munkaerő rekrutálása a származási országban
kínai (N=96)	44,9	35,4	29,6	33,4
vietnami (N=140)	16,9	17,7	7,7	19,1
török (N=80)	39,8	56,6	24,4	31,4

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009
Bázis: Vállalkozó

Migránsok munkaerő-piaci pozíciójának meghatározásakor első körben érdemes elkülöníteni az alkalmazottakat és a vállalkozókat. Az alkalmazottak csoportjában szétválaszthatók a migráns gazdasági klaszterben és azon kívül dolgozók, illetve a vállalkozók között a transznacionális, és diaszpóra-vállalkozók. Előbbiek aktív gazdasági kapcsolatban állnak az anyaországban élőkkel, és a kapcsolatokon keresztül áru, tőke, munkaerő és gazdasági jellegű információk áramlanak. Ezért a transznacionális vállalkozók teremtik meg a migráns gazdasági klaszterek alapjait, alakítják ki a magyarországi üzleti érvényesülés lehetőségstruktúráit. Velük szemben a diaszpóra-vállalkozók nem tartanak fenn aktív gazdasági kapcsolatokat az anyaországban élőkkel, ezért üzleti működésükben erősen függenek a transznacionális vállalkozóktól. Ők nem a transznacionális üzleti tér alkotói, hanem csak résztvevői.

A gazdaságilag aktívak között a diaszpóra-vállalkozók alkotják a legnagyobb csoportot, becült arányuk 46 százalék, a transznacionális vállalkozók mindössze 22 százalékot képviselnek. Legkisebb arányban a migráns gazdasági klaszteren kívül foglalkoztattak szerepelnek, mintabeli arányuk 11 százalék.

6. táblázat: Munkaerő-piaci státuszcsoportok eloszlása

aktivitás típusa	N	%
diaszpóra-vállalkozó	237	45,5
transznacionális vállalkozó	114	21,8
alkalmazott a migráns klaszterben	106	21,3
alkalmazott a többségi társadalom munkaerőpiacán	53	11,4

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009
Bázis: Gazdaságilag aktívak

Megjegyzés: A táblázatban szereplő arányok súlyozottak, az elemszámok súlyozatlanok.

Megjegyzés: A táblázat a kínai, török és vietnami migránsok mellett az arab etnikumú migránsok adatait is tartalmazza.

Származás szerint a munkaerő-piaci pozíciók között jelentős különbségek mutatkoznak. A török és kínai diaszpórákban találjuk legnagyobb arányban a transznacionális vállalkozókat: az előbbiben 36 százalékot, az utóbbiban pedig 23 százalékot képviselnek. A diaszpóra vállalkozókat legnagyobb arányban a vietnami diaszpórában találjuk, becült arányuk 68 százalék. A migráns gazdasági klaszterben való foglalkoztatás a törökök körében a legelterjedtebb, az arány 32 százalékra becsülhető.

7. táblázat: Munkaerő-piaci státuszcsoportok megoszlása származási csoportok szerint, százalék

állampolgárság	transznacionális vállalkozó	diaszpóra vállalkozó	alkalmazott a migráns klaszterben	alkalmazott a többségi társadalom munkaerőpiacán
török (N=151)	23,4	38,3	31,8	6,5
kínai (N=163)	12,0	68,4	11,4	8,2
vietnami (N=111)	35,6	34,8	14,8	14,8

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009
Bázis: Gazdaságilag aktívak

Megjegyzés: A táblázatban szereplő arányok súlyozottak, az elemszámok súlyozatlanok.

A transznacionális vállalkozók inkább férfiak, intenzíven tartják a kapcsolatot származási országukban élőkkal, családi kooperációs stratégiát folytatnak, jövedelem tekintetében ők vannak a legkedvezőbb helyzetben, oktatási stratégiáik túlnyúlnak az ország határain, a nemzetközi iskolákat preferálják, mindemellett nem jellemző rájuk a többségi társadalomtól való elkülönülés. Többen úgy tekintenek a transznacionális élethelyzetekre, mint az integráció egy ideiglenes állomására, ami a befogadó országban eltöltött idővel, a nyelv elsajátításával, az állampolgárság megszerzésével eltűnik (Alba – Nee 1997). Statisztikai modelljeim ennek a feltételezésnek ellentmondóan azt igazolják, hogy a transznacionális vállalkozók nem a társadalom peremén várakoznak bebocsátásra várva, hanem sokkal erősebben kötődnek a többségi társadalomhoz, mint más munkaerő-piaci csoportok.

Záró gondolatok

A rövid áttekintés után, elmondható, hogy a migráns vállalkozói klaszterek a hagyományos versenyszférától eltérő mintázatok szerint működnek, ez azonban nem jelenti, hogy nem lennének részei a nemzetgazdaságnak. A migráns vállalkozások nemcsak kapcsolódnak a magyarországi versenyszférához, hanem funkcionális együttműködés jellemző rájuk. Ezért a migráns klaszterek vállalkozói – a munkaerő-piaci elkülönülésük ellenére is – fontos és integrált tagjai lehetnek a társadalomnak. A klaszterek vállalkozói sem alkotnak homogén közösséget, számos tényező mentén tipizálhatók. Ebben az írásban a klaszterek elitjét, a transznacionális vállalkozókat emeltem ki, hiszen az aktív határokon átívelő gazdasági kapcsolataikon keresztül ők teremtik meg a klaszterek alapjait, alakítják ki a magyarországi üzleti érvényesülés lehetőségstruktúráit.

A transznacionalitás jól alkalmazható értelmezési keretet nyújt a globalizált világ migrációs jelenségeinek megértéséhez. Ha ma a migrációt kutatjuk, nem nélkülözhetjük a kibocsátó és a befogadó országokhoz fűződő, különböző jellegű kapcsolatok együttes elemzését. Általában a migrációs kutatások területén, de különösen a vállalkozások vizsgálatában az jelentene igazi előrelépést, ha a jelenségek vizsgálati körét nem korlátoznák az országhatárok. Amiképpen a migráció hatásai, a migrációs stratégiák sem korlátozódnak egy ország területére, ahogyan a hasznok és költségek is egyszerre több lokalitásban jelentkeznek, azonképpen üdvözlendőek lennének olyan empirikus kutatások, amelyekben az elmélet és a módszer összhangban állna egymással. Ezen kutatások célja nem az adott helyen lévő migráns vállalkozások, hanem a teljes hálózat feltérképezése lenne; ne felejtjük Guarnizo szavait: „Utazó kultúrák vizsgálata utazó kutatókat igényel.”

Irodalom

- Alba, Richard D. –, Nee, Victor (1997): Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. *International Migration Review*, Vol. 31. No. 4: 826–874.
- Aldrich, E. Howard – Waldinger, Roger (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, Vol. 16: 111–135.
- Blalock, Hubert. M. Jr. (1967): *Toward a Theory of Minority Group Relations*. Wiley, New York.
- Boissevain, Jeremy (1984): *Small Entrepreneurs in Contemporary Europe*. In: Ward, Robin – Jenkins, Richard (ed.): *Ethnic Communities in Business: Strategies for economic Survival*. Cambridge University Press, New York, 20–38.
- Bonacich, Edna (1973): Theory of Middleman Minorities. *American Sociological Review*, Vol 38. No. 5: 583–594.
- Jenkins, Richard (1984): *Ethnicity and the Rise of Capitalism in Ulster*. In: Ward, Robin – Jenkins, Richard (ed.): *Ethnic Communities in Business: Strategies for economic Survival*. Cambridge University Press, New York, 57–72.
- Light, Ivan (1984): Immigrant and Ethnic Enterprise in North America. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 7. No. 2: 195–216.
- Logan, John R. – Alba, Richard D. – McNulty, Thomas L. (1994): Ethnic Economies in Metropolitan Regions: Miami and Beyond. *Social Forces*, Vol. 73. No. 3: 691–724.
- Model, S. (1992): The Ethnic Economy: Cubans and Chinese Reconsidered. *Sociological Quarterly* Vol. 33. No. 1: 63–82.
- OECD (2010): *Open for Business: Migrant Entrepreneurship in OECD Countries*. OECD Publishing.
- Portes, Alejandro, Manning Robert D. (1986): *The immigrant enclave: Theory and empirical examples*. In: Susan Olzak and Joanne Nagel (ed.): *Comparative Ethnic Relations*, Academic Press, Orlando, 47–68.
- Pozna Anita (2006): *Guanxi-kapcsolatok: személyes kontaktusra épülő biztonsági kapcsolatiháló a transznacionális kínai közösségben*. Reorient, http://www.reorient.hu/research_text_pozna_hu.html
- Turner, Jonathan H. – Bonacich, Edna (2001): *A közvetítő kisebbségek összefoglaló elmélete felé*. In: Sik Endre (ed.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 127–140.
- Várhalmi Zoltán (2010): *A budapesti kínai és vietnami gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége*. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (ed.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 173–189.
- Várhalmi Zoltán (2013): *Migráns gazdasági klaszterek működésének jellemzői*. PhD disszertáció.
- Waldinger, Roger (2003): *Networks and Niches: The Continuing Significance of Ethnic Connections*. In: Loury, Glenn – Modood, Tariq – Teles, Steven (ed.): *Race, Ethnicity and Social Mobility in the US and UK*. Cambridge University Press, New York, 343–362.
- Wilson, Kenneth L. – Portes, Alejandro (1980): Immigrant Enclaves: An Analysis of the Labor Market Experiences of Cubans in Miami. *American Journal of Sociology*, Vol 86: 295–319.

Schumann Róbert

Magyarországi migránsok iskolázottsága

A bevándorlók integrációjának sikeressége – ahogy arról a tanulmánykötet más fejezeteiben is szó esik, több tényezőn múlik, többek között iskolai végzettségükön és a fiatalabb, illetve második generációs iskoláskorúak iskolai teljesítményén is.

Mint közismert, az integrációs folyamatokban az iskolai végzettség kihatással van a munkaerő-piaci (azon keresztül a gazdasági), a társadalmi és kulturális integrációra is – legtöbbször ok-okozati összefüggésben. Egy adott társadalom, társadalmi csoport iskolai végzettségének szintje az egyik legfontosabb gazdasági növekedést elősegítő tényező.

A migránsok integrációjának mérhetőségét és értékelhetőségét¹ a Zaragozai Nyilatkozatban elfogadott indikátorok alapján javasolja az uniós szakpolitika (European Union 2010), melyeket a kialakítóik elsődlegesen az Európa 2020 Stratégia² prioritásaiban és céljaiban megfogalmazottakhoz igazították.

Így került az indikátorok közé a 20–64 éves migránsok legmagasabb iskolai végzettsége (hiszen leginkább ez határozza meg a munkaerő-piaci esélyeket, kilátásokat), a felsőfokú végzettségűek aránya a 30–34 éves populációban (az évenként megismételt keresztmetszeti vizsgálatokkal előrejelezhető az adott társadalmi csoport várható versenyképessége, a tudástőkéjében beálló változás trendje).

A másik két indikátor a leszakadók, szegregálódók várható arányához kíván támpontot adni a területet érintő stratégiai tervezés számára.

¹ Nem elfelejtve azt, hogy egymástól eltérő összetett társadalmi rendszerek esetén nehéz a kvantifikálható indikátorok és a társadalmi integráció mértéke és dinamikája közti összefüggések megtalálása.

² Az Európa 2020 programban, többek között deklarálták, hogy az uniós 10 éve alatt intelligens, fenntartható gazdaságot hozzon létre magas szintű foglalkoztatással és társadalmi kohézióval. A célkitűzések megvalósításának elengedhetetlen eleme az unióban élők ismereteinek folyamatos fejlesztése. Ebből kiindulva az Európai Unió versenyképességét fejleszteni hivatott Európa 2020 Stratégia öt számszerűsített célt határoz meg, köztük a 20–64 éves népesség foglalkoztatási rátájának 75 százalékra emelését, nem utolsósorban a legális migránsok fokozottabb integrációja révén és a társadalmi befogadás elősegítését mindenekelőtt a szegénység csökkentése révén, legalább 20 millió ember kiemelésével a kirekesztődés fenyegetettségéből.

A migránsok iskolázottságának, iskolai teljesítményének leírásához felhasznált adatok

Az Eurostat tanulmányában (European Commission 2011) az oktatással kapcsolatos adatokat Magyarország (és a többi uniós ország) vonatkozásban a 2009-es munkaerő-felmérésből (a legmagasabb iskolai végzettség; a 30–34 éves migránsok körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya; a korai iskolaelhagyók aránya) és a 2009-es PISA felmérésből (iskolai teljesítmény) származtatta.

A KSH munkaerő-felmérése évente hozzávetőleg 68 ezer személyre terjed ki, vagyis a 15 évnél idősebb korosztály valamivel több mint egy százalékról kap e módszerrel a KSH reprezentatív munkaerő-piaci és társadalomgazdasági információkat.

Magyarországon a külföldi állampolgárok száma mintegy 200 ezer fő.³ 40 százaléuk az Európai Unión kívüli országoknak, azaz valamely harmadik ország állampolgára. Az adatokból kiindulva a migránsokkal kapcsolatos külön statisztikai elemzésekhez csak részben elegendő számú külföldi állampolgárságú személy kerülhet az adott mintákba. Elsődlegesen a külföldön születettként definiált migránsok elemzéséhez lehet megfelelő a minta elemszáma. A jelenlegi állampolgárságuk alapján meghatározott migránsok (például a harmadik országok állampolgárai) esetében azonban az előforduló elemszámok alacsonyok, azok információtartamát óvatosan kell kezelni. További szűkítést jelent a felvétel azon módszertani sajátossága, hogy csak magyar nyelvű kérdőív és kérdezés van, így a mintába a migránsok esetében legfeljebb a magyarul legalább közepesen beszélők kerülhetnek (így könnyen elképzelhető az is, hogy a mintába került migránsok többsége magyar ajkú).⁴

A 15 éves korosztály szövegértési, matematikai és természettudományi kompetenciáját a nemzetközi standardokon nyugvó PISA felmérés volt hivatva bemutatni. Magyarországon 2009-ben 4600 diák vett részt e felmérésben.

A magyar mintában 95 olyan diák volt, aki feltehetőleg külföldi állampolgárként részesült közoktatásban (mindkét szülő külföldön született, a leszármazott pedig szintén vagy külföldön, vagy már Magyarországon látta meg a napvilágot, azaz első vagy második generációs migráns).⁵ Azonban e kérdéses, számunkra fontos 95 kitöl-

³ A KSH adatai szerint 2010. január 1-én 197 ezer, 2011. január 1-én 207 ezer, 2012. január 1-én 205 ezer külföldi állampolgár tartózkodott jogszerűen Magyarországon. A BÁH szerint a Magyarországon tartózkodó külföldi személyek száma 218 ezer volt 2011 elején, illetve 227 ezer 2012 elején – a menekült, oltalmazott, befogadott státuszúak aránya egy százalék.

⁴ A harmadik országbeli állampolgárok egy jelentős hányada – például a kínaiak, vietnamiak – vélhetőleg a kimaradók körébe tartozik.

⁵ A mintavételi sajátosságok miatt a 4600 tanuló nem a hozott társadalomgazdasági mutatóira, hanem az iskolák térbeli és feladatellátási szóródására reprezentatív. Ha a társadalomgazdasági mutatók vétetnének figyelembe, akkor a külföldi állampolgárságú tanulók száma nem érné el a 40 főt.

tő esetében nem rendelkezünk információval arra nézve, hogy mely ország állampolgára (lehet akár kettős akár esetleg teljes egészében magyar állampolgár is), így csak feltételezhetjük, hogy ők közel százan ténylegesen a tág célcsoport tagjai közé tartoznak.⁶

Az iskolázottság részindikátorait további kontextusba helyező felhasznált adatok

Elemzésünkbe további adatbázisokat, kutatási eredményeket vontunk be a pilot tanulmány adatainak alátámasztására, kiegészítésére. Ezek a következők voltak: a 2012-ben lefolytatott *Immigrant Citizens Survey* (ICS) magyarországi mérésének demográfiai adatai; a 2009-ben megvalósult *Bevándorlók Magyarországon* kutatás háttéradatai; a 2011-es TIMSS felmérés Magyarországra vonatkozó egyes eredményei.

Az ICS nemzetközi kutatás azon 15 évnél idősebb migráns személyek szondázását célozta, akik nem az adott mérési országban születtek (első generációs bevándorlók); akik nem EU-állampolgárok (kivéve EGT országok és Svájc); akik több mint egy éve tartózkodnak az adott országban érvényes vagy megújítás alatt álló tartózkodási jogosultsággal.

A magyar mérés mintanagysága N=1200 fő volt, a mintába kizárólag budapesti migránsok kerültek, reprezentálva a fővárosban élő származási csoportokat. A magyarországi adatfelvétel vegyes mintavételi eljárással – részben címlistáról való véletlen kiválasztással, részben pedig a „centres of aggregation” elnevezésű mintavétellel – készült.

Az ICS adatfelvételt is megvalósító Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete (MTAKI) és a Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat Támogató Alapítvány (ICCR–Budapest) 2009-ben a *Bevándorlók Magyarországon* komplex kutatási projekten dolgozott. Ennek részét képezte egy, a migránsok körében végzett lakossági adatfelvétel. A minta mérete e survey vizsgálat esetében is 1200 fő volt. Az adatfelvétel mintájának kialakításához használt mintavételi módszer a kvótás mintavétel és a hólabdás mintavétel ötvözete volt. A kialakított mintában egyenlő arányban szerepelnek a migráns népességen belül eltérő arányban jelenlevő, de meghatározónak és reprezentatívnak tekinthető etnikai csoportok: a kárpátaljai

⁶ Az Országos Kompetenciamérés a KIR adatbázissal kiegészítve a PISA mérésnél sokkalta alkalmasabb lenne a harmadik országbeli tanulók teljesítményének bemutatására. A harmadik országbeli (és egyéb migráns) tanulók statisztikailag megfelelő számban jelennének meg, és országcsoportonkénti elemzésre is sor kerülhetne (ide értve a szülőkre vonatkozó adatokat is). Azonban a KIR rendszer és a kompetenciamérés sajnos a vonatkozó adatvédelmi törvények miatt nem összekapcsolható, így az adatbázisokban rejlő lehetőségek parlagon maradnak.

magyarok, az ukránok, a kínaiak és a vietnamiak valamint az arab és török származásúak csoportjai.

A TIMSS-vizsgálatok (Trends in International Mathematics and Science Study) célja, hasonlóan a PISA mérésekhez, a tanulók teljesítményének vizsgálata különböző képességtérületeken (jelen esetben a matematika és a természettudományok területén).⁷

A TIMSS mérésben, eltérően a PISA méréstől, nem a 15 éves korosztály, hanem a negyedik és nyolcadik évfolyamos tanulók iskolai teljesítményét és egyéb jellemzőit vizsgálják. Magyarországon 2011-ben 5030 nyolcadik osztályos tanuló került be a felmérésbe,⁸ köztük 117 számít migránsnak (mindkét szülő külföldön született; a leszármazott vagy külföldön, vagy már Magyarországon). Esetükben is, ahogy a PISA mérés érintett tanulói esetében, kérdéses, hogy mely ország állampolgárai. (Tehát az ő eredményeiket is inkább orientációs szinten kell majd szemlélünk.)

A magyarországi TIMSS feladatlapjai és kérdőívei, ahogyan a PISA-é is, egy nyelven szóltak a tanulókhöz és szüleikhez, így a legtöbb migránsnak feltételezett kitöltő a magyar ajkúak köréből kerülhetett ki.

A migránsok iskolázottsága

Mielőtt rátérnénk az adatok bemutatására, a Magyarországon tartózkodó migránsok, harmadik országbeli állampolgárok legmagasabb iskolai végzettségei szóródásának elhelyezéséhez nem árt előljáróban néhány általános adattal is megismerkednünk.

A magyar népesség iskolázottsága valamelyest elmarad az EU átlagától. A 20–64 éves férfiak körében a felsőfokú végzettségűek aránya 7 százalékponttal marad el az EU átlagától. A nők esetében az elmaradás 4 százalék. A 20–64 éves korosztályban a felsőfokú végzettségűek aránya közel 20 százalék, a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a teljes populációra vetítve pedig közel 62 százalék. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek aránya nem éri el a 19 százalékot (Központi Statisztikai Hivatal 2013).

Budapesten és Pest megyében, valamint a megyeszékhelyeken szignifikánsan több a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, az alacsonyabb végzettségűek pedig felülreprezentáltak a keleti országrészekben és a kisebb településeken. A területi eltérések azért kiemelt fontosságúak, mert a migránsok (azon belül a harmadik országbeliak is) közismerten – származásiország-specifikusan – a fővárosban, illetve Kelet-Délkelet-Magyarországon koncentrálnak (Köszeghy 2009, Gödri 2011a).

⁷ Bővebben lásd: <http://www.oktatas.hu/koznevelas/meresek/timss> és http://www.oktatas.hu/koznevelas/meresek/timss/timss_2011_meres

⁸ A minta az iskolák térbeli és a feladatellátási- és telephely típusok szerinti szóródására reprezentatív.

A pilot tanulmányban, a definíció szintjén, a különbségtevésben alapfok – középfok – felsőfok tág oktatási hierarchiát használnak. A lényegi különbséget az alsóbb szinteken találjuk: a pilot tanulmányban az alacsonyabb végzettséggel bírók körét nem csak a legfeljebb nyolc osztályt végzettek alkotják, hanem ide tartoznak az úgynevezett ISCED 3C végzettségi kategória tagjai is. Utóbbiak az ISCED rendszerben a valamilyen szakképesítést szerzők – a 9–10 osztály elvégzése után nappalin vagy esti képzésen, a párhuzamos képzésben szakmát szerzők; illetve a 10–12 osztály után szakképesítést szerzők (mindegy, hogy nappalin, vagy estin). Azaz közülük is sokan, végzettségüket tekintve elérik a szakiskolai szintet: a hivatalos magyar oktatási statisztikába így kerülnek be. Tehát a definícióalkotó szándéka és az irányelvek ellenére a magyar adatok megoszlásai miatt az alsó és középső végzettségi kategóriákban nem biztos, hogy paritásban vannak a többi uniós adatközlőével: a középfokon a végzettségi kategória szélesebb, alapfokon pedig keskenyebb Magyarország vonatkozásában, ez félreértésekhez vezethet.

Az Európai Unió szintjén az alacsony végzettséggel bírók körében felülreprezentáltságot, a közepes iskolai végzettségi szinteket megszerzők körében viszont alulreprezentáltságot mutatnak a migránsok (a külföldön születettek – jelenlegi állampolgárságuktól függetlenül), különösen az EU-n kívülről származók a többségi társadalom képviselőihez képest. A felsőfok esetében nincs jelentős eltérés migránsok és helyben születettek között.

Ezzel szemben – Magyarországon a pilot tanulmány adatai alapján, részben összefüggésben korábbi hazai kutatásokkal⁹ – a külföldi születésű népesség az azonos korú (20 évnél idősebb) magyar állampolgárságú és születésű népességgel összevetve a felsőfokú végzettségűek körében saját súlyánál nagyobb arányban képviselteti magát. Az érettségizettek kismértékben, az alacsonyabb végzettségűek pedig jelentősen alulreprezentáltak a migránsok halmazában. Így tehát a 20–64 éves teljes migráns populációban 2009-ben a felsőfokú végzettséggel rendelkező aránya 31 százalékos,¹⁰ a migránsok kategóriáján belül az EU-n kívül születettek esetében pedig még magasabb, 43 százalék volt.¹¹

⁹ Gödri (2011b) korábban úgy találta, hogy Magyarországon a külföldi állampolgárságú népesség az azonos korú (18 évnél idősebb) magyar állampolgárságú népességgel összevetve nem csak a felsőfokú végzettséggel bírók, hanem a középfokú végzettséggel rendelkezők esetében is felülreprezentáltak.

¹⁰ Az adatokat nem tudjuk részletesebben megadni, ugyanis a pilot tanulmány nem teszi lehetővé a nemek közötti különbségtevést Magyarország vonatkozásában, illetve nem volt statisztikailag megfelelő számosságú adat a KSH munkaerő-felmérésében az EU-n kívül született 54 évnél idősebbek esetében sem.

¹¹ Írországból és Luxemburgból magas még ilyen szinten az EU-ban.

1. Táblázat: A 20-64 éves migránsok legmagasabb iskolai végzettsége születésük helye szerint, százalék

	EU országok átlaga			Magyarország		
	összesen	külföldön születettek összesen	EU-n kívül születettek	összesen	külföldön születettek összesen	EU-n kívül születettek
alsó fok	27	36	40	19	14	12
középfok	49	40	38	62	55	45
felső fok	24	24	22	19	31	43

Forrás: Eurostat

Mint láttuk, a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a teljes populációra vetítve 62 százalék, az összes nem Magyarországon született esetében 55 százalék, s az utóbbiak részhalmazát képviselő EU-n kívül születettek körében pedig még kisebb, 45 százalék volt 2009-ben.

Arra vonatkozóan, hogy tág állampolgársági kategóriánként (magyar- és külföldi állampolgár; utóbbiakon belül pedig valamely uniós ország állampolgára – harmadik ország állampolgára) miként alakul a 20–64 éves korosztály legmagasabb iskolai végzettsége a pilot tanulmányból csak jelzésszerűen tájékozódhatunk. E szerint a jogszzerűen Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok hozzávetőlegesen 26 százaléka¹² rendelkezik felsőfokú képesítéssel, az úgynevezett harmadik országbeli állampolgárok esetében pedig ez az érték vélhetőleg 43 százalék. A középfokú végzettséggel rendelkezőké 53, illetve 45 százalék volt 2009-ben az említett állampolgársági kategóriák tagjainál.¹³

2. Táblázat: A 20-64 éves migránsok legmagasabb iskolai végzettsége tág állampolgársági kategóriánként, százalék

	EU országok átlaga			Magyarország		
	összesen	más országok állampolgárai összesen	3. országbeliek	összesen	más országok állampolgárai összesen	3. országbeliek
alsó fok	27	39	45	19	21	(13)
középfok	49	39	36	62	53	45
felső fok	24	22	19	19	26	42

Forrás: Eurostat

¹² A teljes országra vonatkozó átlagok természetesen továbbra is érvényesek, így azokat külön nem adjuk meg.

¹³ Az alacsony iskolai végzettségre nincsenek értékek a harmadik országbeliek vonatkozásában.

A kisebb mintával, de hangsúlyozottan a bevándorlókra koncentráló ICS mérés¹⁴ válaszadóinak körében 40 százalék volt a diplomával rendelkezők aránya (2011-ben), közülük a biztosan harmadik országbeliek esetében ez az érték 38 százalékot tett ki – ami az eltérő mérési és alkalmazott mérési módszerek ellenére alig 4 százalékponttal tér el az Eurostat és KSH eredményektől (amelyekről láttuk, hogy nem teljesen reprezentálják az itt élő külföldieket származás, nem és életkor szerint). A harmadik országbelieknél a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya szintén 38 százalékot tett ki a megkérdezettek körében.

Az ICS kutatás néhány származási ország esetében jelzésértékű lehetőséget biztosít egyéni jellemzők feltárására. Így e mérés eredményei alapján a Magyarországon élő harmadik országbeliek közül – a statisztikailag körbehatárolhatóak esetében – az orosz, az ukrán, a szerb származásúak, valamint a Vietnamból érkezők körében voltak a legnagyobb arányban felsőfokú végzettséggel rendelkezők (36–61 százalék).¹⁵

A 2009-es *Bevándorlók Magyarországon* kutatás eredményeiből is egyértelműen látszik, hogy a harmadik országbeliek körében a felsőfokú végzettségűek aránya jelentősen nagyobb, mint a magyar állampolgárok körében¹⁶. A középfok és az alsó fok pedig alulreprezentáltságot mutat.

A kis mintaméret és az eltérő mérítés miatt sem a PISA¹⁷, sem a TIMSS mérés nem erősíti meg (de nem is cáfolja), hogy a bevándorlók esetében a felsőfokú végzettségűek aránya magasabb, mint a többségi társadalom hasonló korú csoportjában. A PISA-adatok (2009) szerint a külföldi állampolgárságú vagy származású szülők 32 százaléka felsőfokú végzettségű (a többségi társadalom esetében ez az arány 29 százalék volt), 62 százaléka középfokú végzettségű (55 százalék). A 2011-es TIMSS mérés alig tér el ettől.

Nemek szerint nem volt eltérés a felsőfokú végzettséget szerzett személyek csoportjukon belüli arányában, ahogyan a közép- és alsó fok esetében sem („köszönhetően” a kis mintának).

¹⁴ Szempontunkból kellően robusztus a kutatás mintája.

¹⁵ A kínai állampolgárságú mintába került kérdezetteknel ez az arány csak 11 százalék volt, amit nem tekintünk itt releváns értéknek: a) más kutatásokban rendre magasabb értéket mértek a kutatók (lásd pl. *Bevándorlók Magyarországon*); b) az azonos származási területről érkezők, azaz az összes Ázsiából érkező migráns esetében magasabb szinten szór ez az arányszám; c) feltehetően a mintavételi eljárás mikéntje miatt jött ki ez az érték.

¹⁶ Függetlenül attól, hogy e mérés eredményeiből csak bizonyos országokból származók esetében következtethetünk a körükben jellemző legmagasabb iskolai végzettségre.

¹⁷ A gyermek szüleinek végzettsége felől is érdeklődött a kutatás kérdőíve.

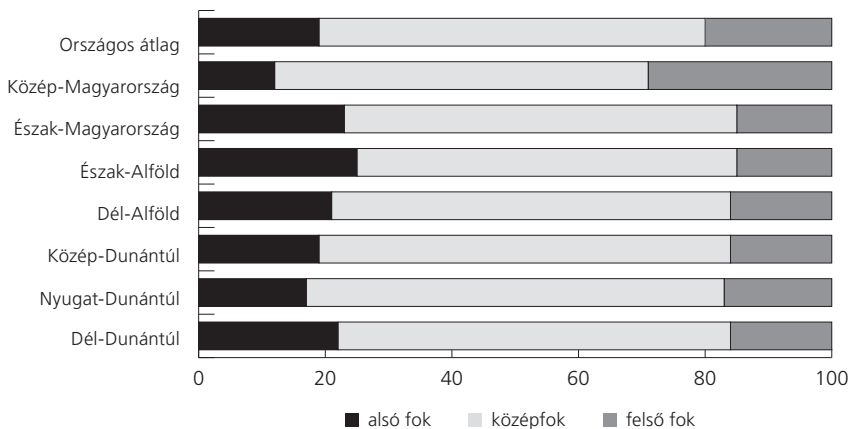
3. táblázat: A 20-64 éves migránsok legmagasabb iskolai végzettsége az egyes felmérésekben, százalék

	KSH munkaerő-felmérés	PISA felmérés	TIMSS felmérés	ICS felmérés	Bevándorlók Magyarországon kutatás
alsó fok	21	6	13	15	3
középfok	53	62	65	45	45
felső fok	26	32	22	40	52

Forrás: A jelzett felmérések

Tehát összességében, a rendelkezésre álló adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a magyarországi migránsok iskolai végzettségük szempontjából átlagosan képzetesebbek, mint a hazai népesség: a felsőfokú végzettségűek aránya nagyobb, mint a többségi társadalomban.

A bevándorlók területi koncentrációja miatt azonban nem elégséges az országos átlaghoz mérni a migránsok (harmadik országbeli állampolgárok) iskolai végzettségeinek szóródását. Ha abból indulunk ki, hogy a teljes migráns populáción belül a felsőfokú végzettséggel bírók aránya körülbelül 30 százalék, azt látjuk, hogy ez szinte meg egyezik a 20–64 éves közép–magyarországi lakosok körében felsőfokú végzettséggel rendelkezőkével, ami 29 százalék. És ugyanígy nincs számottevő különbség a középfokot elérték arányai között sem: 55 illetve 59 százalék. Ha ezt az integráció dimenzióinak nyelvére is le akarjuk fordítani (például konvertálhatóság a munkaerőpiacon), akkor megállapíthatjuk, hogy e kiemelt régióban (a legmagasabb iskolai végzettségük alapján) nincsenek előnyben a migránsok a többségi társadalomhoz képest.

1. ábra: A 20-64 éves korúak befejezett legmagasabb iskolai végzettsége régiónként, százalék

Forrás: KSH

A felsőfokú végzettségűek aránya a 30-34 éves migránsok körében

Köztudomású (és tanulmányunkban, más kontextusban már esett szó róla), hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők könnyebben jutnak munkához, magasabb a jövedelmük, és jobbak az életkilátásaik, vagyis az érvényesülés egyik legjelentősebb faktora a megszerzett legmagasabb iskolai végzettség.

De miért éppen a 30-34 éves korosztály a kiemelten fontos ebből a szempontból? Röviden elintézhethetnénk úgy, hogy az EU-s stratégiák (Európai Bizottság 2010) miatt kell külön mérni e korosztályban a legmagasabb iskolai végzettség szintjét – is.¹⁸

Kicsit másként érvelve, azért e kohorsz, mert a nemzetközi oktatáskutatási tapasztalatok és tények azt mutatják, hogy a legmagasabb iskolai végzettség végső szintje döntően a 35 éves életkorig alakul ki. És ez az a korosztály, amely – a munkaerő szabad áramlásának deklarált lehetősége miatt – a legkönnyebben és legszámosabban megjelenhet a tagországok munkaerőpiacán. Strukturális értelemben pedig a gazdasági és egyéb stratégiai tervezések inntentől kezdve a tudástőkék szinte véglegesnek tekinthető számszerű értékéből kiindulva tudnak kalkulálni.¹⁹

A felsőfokú képzettséget szerző 30-34 éves korosztály uniós átlaga 2009-ben 32 százalék volt (férfiak 29, a nők 36%). A magyarországi adat: 24 százaléknynian értek el felsőfokú végzettséget 2009-re (férfiak 19, nők 29%).

A nem Magyarországon született 30-34 évesek esetében (tehát nem csak a külföldi állampolgárok körében) a felsőfokú képzettséggel bírók aránya eléri a 40 százalékot. A külföldi állampolgársággal rendelkező migránsok esetében pedig ez az arány 30 százalék körül szórhat. Azért a bizonytalanság, mert a külföldi állampolgársággal rendelkezők esetében a pilot kutatás (a magyar adatok a KSH munkaerő-felméréséből származnak) 2009-es mintájába kevesen kerültek be ebből a korcsoportból, s az alacsony esetszám miatt nincsenek a kérdés kapcsán statisztikailag releváns információk.

Arról, hogy hozzávetőleg milyen arányban találhatók felsőfokú végzettséggel rendelkezők a 30-34 éves, Magyarországon élő harmadik országbeliek (illetve együt-

¹⁸ A fenntartható és inkluzív növekedés elérésére létrehozott Európa 2020 stratégia egyik célja, hogy a 30-34 évesek között a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 2020-ra elérje a 40 százalékot az Unió területén (2010-ben ez az arány már 34 % volt, a magyar vállalat 2020-ra 30%).

Az Európa 2020 stratégia öt kiemelt célkitűzése közül kettő alakulását a munkaerő-felmérés mutatóinak segítségével követik nyomon (a korai iskolaelhagyók 10%-nál alacsonyabb aránya és a felsőfokú végzettséggel rendelkező 30-34 évesek legalább 40%-os aránya).

¹⁹ Az évenkénti keresztmetszeti vizsgálatok segítségével előrejelezhető, modellezhető a fejlődés trendje, és a stratégiai tervek ezek segítségével módosíthatóak. (Hermann – Varga 2012)

tesen a külföldi állampolgárok) körében, az ICS adatfelvétel eredményeiből kaphatunk képet. Ami szerint e kiemelt életkori kategóriába tartozó harmadik országbeliek nagyjából 40 százaléka rendelkezhet felsőfokú végzettséggel. (Az esetszám alacsony, az érték mindazonáltal igen valószínű.)

Migráns tanulók iskolai teljesítménye

A KIR statisztika alapján 2012 második félévében 10 600 nem magyar, illetve kettős állampolgárságú diák járt iskolába Magyarországon, arányuk nem haladja meg a közoktatásban részesülők egy százalékát.

A 10 600 diák többsége az Európai Unió állampolgára, főként román és szlovák állampolgár. 4 300 tanuló nem származik az Európai Unió valamelyik országából. Azonban e 4 300 diák negyede kettős állampolgársággal rendelkezik – azaz egyben magyar állampolgár is, így ők nem tartoznak a harmadik országbeliek jogi-statisztikai kategóriájába. Mindezek alapján a harmadik országbeli általános- és középiskolai diákok száma legfeljebb 3 ezer fő.²⁰

A harmadik országbeli diákok hattizede általános iskolai (vagy annak megfelelő) képzésben vesz részt (29 százalékuk 1–4. osztályos 30 százalékuk pedig 5–8. osztályos). Középiskolai képzésben hozzávetőleg a fennmaradó négytizedük részesül.

Az általános iskolai és középiskolai képzésben részesülő harmadik országbeli diákok egy-egy ötödét a kínai és az ukrán állampolgárságúak adják. A vietnamiak aránya 10 százalék, a szerbeké, illetve az egyesült államokbelieké pedig 8–8 százalék.

Budapesten, Pest megyében, Észak- és Dél-Alföldön jár iskolába a harmadik országbeli tanulók kilencetizede. A legtöbb diák Budapesten tanul (több mint hattizedük), ahol szinte minden származási ország képviselteti magát (a meghatározóak Kína, Ukrajna, Vietnam, Oroszország, Mongólia, Japán, Szíria). Szabolcs-Szatmár-Bereg megye meghatározó részesedése az ukrán származású tanulók jelentős súlya miatt alakult ki. E térségeken felül Csongrád megye számít még kiemelendő területnek: itt a szerb diákok a felülreprezentáltak.

Külföldi állampolgárok természetesen nem csak a közoktatásban tanulnak, hanem egyetemeken alap- és mesterképzésben is. E diákok az egyetemi polgárok hozzávetőlegesen 5 százalékát tették ki a 2010/2011-es tanévben (a hazai oktatásstatisztikai adatok szerint számuk 16–18 ezer fő lehet, az UNESCO szerint pedig legfeljebb 15 ezer) – ami közel kétszerese az alap-és középfokon tanuló migránsokénak. A felső-

²⁰ Amennyiben csak a biztosan beazonosíthatóakkal számolunk (vagyis ha nincsenek kizáró kategóriák ahol az adatközlő esetleges rögzítési csúszása nem okozhat gondot), akkor a Magyarországon tanuló harmadik országbeli tanulók száma 2 600 fő körül szórhat.

oktatásban tanuló külföldi diákok fele-fele arányban oszlanak meg a harmadik országokból és az Európai Unió országaiból származók között (függetlenül a kettős állampolgárságoktól). Amennyiben a harmadik országbeli egyetemi hallgatók nettó számosságát nézzük, azt tapasztaljuk, hogy a közoktatásban részesülő hasonló származásúak számához képest közel háromszor annyian vannak jelen az oktatás ezen szintjén (a középiskolában tanulókhöz mérten pedig közel nyolcszoros ez a szorzó) – az ideiglenes tanulmányi célzatú vándorlás miatt.

Külön érdekesség, hogy a közoktatásban a harmadik országbeliek közül a kínaiak vannak jelen a legnagyobb súllyal, a felsőoktatásban viszont erősen visszaszorulnak (20–30 százalék). Ez nem azt jelenti, hogy a kínai származású diákok ne tanulnának tovább, hanem azt mutatja, hogy más továbbtanulási stratégiát követve, legnagyobb valószínűséggel valamilyen külföldi egyetemre mennek (több kutatásból is ismertek a távol-keleti származásúak felfelé mutató mobilitási törekvései). A részvételi adatokat szemlélve ez elmondható más harmadik országbeli fiatalokról is.

A kínai és vietnami diákokkal szemben az ukrán és szerb származásúak megtartották súlyukat, jelentős számban képviseltetik magukat a külföldi állampolgárságú egyetemi hallgatók körében – más továbbtanulási stratégiát követve (11, illetve 14 százalék az arányuk a harmadik országbeli egyetemisták körében), többségük vélhetőleg magyar nemzetiségű.

A harmadik országbeli egyetemisták körében jelentős súlyt képviselnek még az iráni (12 százalék), az izraeli (10 százalék), a norvég (9 százalék) állampolgárságúak. Az EU-ból származó egyetemisták körében pedig a legnagyobb arányban a szlovák, a német és a román állampolgárságúak találhatók.

Az alacsony iskolai teljesítményt nyújtó 15 évesek aránya a PISA eredmények alapján

A PISA-mérésben²¹ részt vett 15 éves magyarországi diákok 2009-ben átlagosan szövegértésből 494 pontot, matematikából 490 pontot, természettudományból pedig 503 pontot értek el.

Az iskolai teljesítmények mindhárom mérési területen erősen korrelálnak a képzéstípusokkal (minél magasabban helyezkedik el az oktatási intézmény a hierarchiában, annál nagyobb a tanulói teljesítmény): legjobb átlagteljesítményt a gimnáziumokban tanulók nyújtják, ezt követik a szakközépiskolások, majd a szakiskolások/szaktanulmánytervezők. A leggyengébb átlagos képességpontokat pedig az általános iskolában tanuló 15 éveseknek jegyzik.

²¹ http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2009_tajekoztato.pdf

A migránsnak számító 95 diák átlageredményei ezeket az értékeket meghaladták 13–14 képességponttal.

A vizsgálat eredményei szerint a magyar képzésben részt vevő tanulók 2009-ben mindhárom mérési területen elérik az OECD országok átlagát (köszönhetően annak, hogy időközben olyan országok csatlakoztak az OECD-hez, melyek a képességmérésen gyengébb átlageredményt realizáltak, illetve annak, hogy szövegértés területén 2000-hez képest 14 ponttal javult a magyar diákok teljesítménye).²²

Az iskolázottság–végzettség indikátorai között azonban nem az átlagos képességpontokat, hanem a csoporttagok esetleges leszakadásához, a továbbtanulási, illetve munkaerő–piaci egyenlőtlenségi mezőben betöltött várható szerepük egyik prediktumaként számon tartott alacsony teljesítményt elérők hányadosát állítja a Zaragozai Nyilatkozat. Az alacsony szintet a 2. képességi szint alsó határa alatti teljesítés jelenti.²³ A PISA fogalmi kerete szerint a 2. képességi szintet el nem érők arra képesek csak, hogy rutinszerű, könnyen érthető, egyszerű feladatokat megoldjanak, melyek megoldásához minden szükséges információ a rendelkezésre áll. Az itt megrekedt tanulók 15 éves korukig nem szereztek olyan tudást, amely segítségével hatékonyan képesek az iskolai, közösségi és személyes életben részt venni.

A magyar diákok 22 százaléka nem éri el ezt a szintet matematikából, szövegértés területén 17, természettudományok területén pedig 14 százalékuk marad a 2. képességszint alatt. A migráns tanulók (a vizsgálatban jellemzően magyar ajkúak) ennél kisebb arányban rekednek meg ezen a lépcsőfokon (16, 11 és 12 százalék). Tehát a különbség nem számottevő, 2–6 százalék.²⁴

²² A képességpontok fontos mutatói a PISA–vizsgálatnak, de emellett lényegi jelentőségűek azok a háttér-tényezők, amelyek befolyásolják a tanulók eredményeit. Magyarország esetében utóbbiak közismerten kiemelten számítanak, amit a mérés alá is támaszt: a magyar tanulók eredményét szociális, kulturális és gazdasági háttérük erősebben befolyásolja, mint a legtöbb vizsgált országban. Így Magyarországon nagyobbak a különbségek a gyengébb és jobb háttérű tanulók eredményei között, mint másutt, kevesebb az olyan tanuló, aki gyenge szociális, kulturális és/vagy gazdasági kulturális háttére ellenére is jó eredményt képes elérni – azaz az iskolai expanzió ellenére a családi háttér jelentősen kódolja a továbbtanulási és azon keresztül a munkaerőpiacra való lépés egyenlőtlenségeit.

²³ Az oktatási rendszereket jól jellemzi, hogyan oszlanak meg a tanulók az egyes képességszinteken, mekkora a kiemelkedő teljesítményt nyújtók, illetve a leszakadók aránya.

²⁴ A magyarországi arányokhoz hasonló értékeket csak Litvániában mértek – ahol szintén nem számottevő a migránsok jelenléte. Egyébiránt a 27 EU tagállamból 25 vett részt a PISA felmérésben 2009-ben, s e 25 országban az összes tanulónak átlagosan 18–22 százaléka teljesített a 2. képességszint alatt a három területen. A migránsok esetében ez az átlagos arány ennél jelentősen magasabb, 29–33 százalék (összesen 11 EU tagállam esetében haladja meg a 10 százalékpontot a migránsok szempontjából negatív előjelű differencia).

4. Táblázat: Alacsony iskolai teljesítményt nyújtó 15 éves tanulók aránya, százalék

	összesen	származás		
		Magyarországon született	külföldi származású (a szülő(k) külföldön született, a gyermek vagy külföldön vagy Magyarországon)	„vegyes” származású (A gyermek Magyarországon született, a kettő közül az egyik szülő külföldön)
matematika	22	22	16	13
szövegértés	16	16	11	11
természettudomány	13	13	12	10

Forrás: PISA 2009

A migráns lányok körében mindhárom mért képességterületen többen maradnak a 2. képességszint alatt mint a migráns fiúk esetében (2–20 százalékpont a differencia a nemek között). A többségi társadalomhoz tartozóknál pont fordított a trend: a 2. képesség szint alatt teljesítőkhez tartozók körében a képességterületeken összességében a fiúk vannak többen. Ez a „szétnyíló olló” feltehetően a migráns lányokat érintheti a későbbiekben (nem elfelejtve a mintanagysági és mintavételi korlátokat).

5. Táblázat: Nemek közötti különbség az alacsony iskolai teljesítményt nyújtó 15 éves tanulók körében, százalék

	fiúk		lányok	
	összesen	külföldi származású	összesen	külföldi származású
matematika	22	10	23	30
szövegértés	24	13	11	15
természettudomány	15	11	13	17

Forrás: PISA 2009

Nem állnak rendelkezésünkre állampolgári szintű részletes adatok a migránsok esetében (a kis minta és a módszertani sajátosságok miatt), de talán érdemes megjegyezni, hogy más-más képzési rendszer húzódik meg a mért iskolai teljesítmények mögött. Például Kínában a diákok kevesebb, mint 10 százaléka teljesít a 2. képességszint alatt, ezzel szemben Oroszországban több mint 22 százaléuk.

TIMSS eredmények – a kontroll jegyében

A TIMSS-mérés eredményei alátámasztják a PISA-kutatásból megismert trendeket: a többségi társadalomhoz tartozó diákok a vizsgált két képességtérületen kevesebb pontot szereztek, mint a migráns tanulók: a matematikában 20 (!), természettudományi területen 10 pont a differencia). A TIMSS-vizsgálat nem alkalmazza a PISA-kutatásban megismert képességszint-struktúrát, hanem egy 5 osztatú benchmark skálát használ, amelynél a szintek választóvonalai egymástól 75 pont távolságra találhatóak. A két skála üzenete többé-kevésbé megfeleltethető egymásnak: különösen a gyenge teljesítményt nyújtók esetében. (A TIMSS-mérésben egyébként a legalsó képességszintet a 400 pont alatt való teljesítés jelenti.)

A nyolcadikos magyar diákok 10 százaléka teljesített 400 pont alatt matematikából, a természettudományok területén pedig 6 százaléka. A migráns tanulók ennél kisebb arányban rekednek meg ezen a képességszinten (6, illetve 4 százalék).

Mindezek azt jelzik (és természetesen a magasabb képességpontok is), hogy a magyar közoktatásban tanuló migránsok, harmadik országbeliek valamivel kisebb arányban képviseltetik magukat (saját súlyukhoz képest) a gyengén teljesítők táborában²⁵ mint a magyar állampolgárságúak. Azaz összességében a 15 éves migráns populáció integrációját a csoportjukat érintő iskolai leszakadás esélye csak kis mértékben befolyásolja.

Az iskolát, oktatási képzést korábban elhagyók aránya a migránsok körében

Az iskolai sikerességgel fordított előjellel függ össze a korai iskolaelhagyók indikátora. Az EU definíciója szerint korai iskolaelhagyók azok a 18–24 év közöttiek, akik nem rendelkeznek valamilyen középfokú végzettséggel, vagy valamilyen szakképzettséggel.

Mielőtt ismertetnénk e részfejezet eredményeit, kitérünk egy látszólagos ellentmondásra. Az ellentmondást a pilot tanulmányban megfogalmazott definíció, az ahhoz képest közölt eredmények és az ISCED (International Standard Classification of Education) szintek értelmezése okozza (ahogy a legmagasabb iskolai végzettségknél is láttuk). A pilot kutatásban a tanulmány szerkesztői a lemorzsolódás mérése kapcsán azt fogalmazták meg, hogy a csak alapfokú vagy az alatti végzettséggel ren-

²⁵ A harmadik országbeli tanulók esetében nem sima státuszreprodukción az életcél, hanem egy markáns felfelé mobilitás. A racionális döntés során a „minden befektetést megér a taníttatás” elv van az előtérben, vagyis az a felismerés, hogy a bárhol konvertálható tudás olyan tőke, amely a kulturális különbségek mellett is kamatoztatható.

delkezőkön felül az ISCED osztályozási rendszer „3C short” végzettségi kategóriájába tartozókat is ide kell sorolni (a kategória leírását lásd: A migránsok iskolázottsága fejezetben). A magyar statisztika viszont az e kategóriába tartozókat a középfokú végzettségűek táborába sorolja – tehát például a 8 osztályt végzett, OKJ-s szakmát szerzett 18–24 évesek már nem számítanak Magyarországon statisztikailag lemorzsolódottnak.

Felmerül a kérdés, hogy ez nem visz-e félre, nem veszik-e el a lemorzsolódás üzenete a magyar körülményekre érvényesítve, illetve jó-e ez a mérési megközelítés a magyarországi migránsok vonatkozásában. Ennek megválaszolásához érdemes tisztázni, hogy mit is jelent az, hogy lemorzsolódás vagy akár iskolai kudarc. A lemorzsolódást az (egyes országoktól függő) oktatási szakpolitikák, az oktatáskutatási szakma, a szakirodalom többféleképpen szokta értelmezni. Leggyakrabban a közoktatás (nappali képzés) befejezett végzettség nélküli elhagyását szokás lemorzsolódásnak tekinteni (egyes képzési szintekről – például gimnáziumból, szakközépiskolából, szakiskolából – való kimaradás). De lemorzsolódásként értelmezendő a nappali iskolarendszerből való kimaradás vagy az oktatási rendszer egészéből való kimaradás is, ahogy lemorzsolódás az egyes szakképző programokból (pl. munkanélküliek számára tartott képzésekből), felnőttoktatási, felnőttképzési programokból (pl. az OKJ-s programokból) való kihullás is. A különböző értelmezések alapján más-más mutatókat lehet képezni, és a lemorzsolódás kapcsán ezekkel különböző erősségű állításokat lehet alátámasztani.

Az Európa 2020 stratégia negyedik célkitűzésében megfogalmazottak és a Zaragozai Nyilatkozatban elfogadottaknak megfelelően a pilot kutatás deklaráltan csak azon 18–24 évesek körében vizsgálja a lemorzsolódók arányait, akik nem rendelkeznek valamilyen középfokú végzettséggel vagy szakmával, és az adatfelvételt megelőző négy hétben nem részesültek semmilyen oktatásban vagy képzésben.

E szerint az Unióban az érintett korosztály átlagosan 15 százaléka tartozik ebbe a körbe (mindenkit ideszámítva). Amennyiben csak a migránsokat szemléljük, akkor az elhagyók tábora csoportjukon belül jóval nagyobb súlyt képvisel, 27 százalékot.

Magyarországon a teljes, adott végzettségi kategóriába tartozó 18–24 éves populációra kivetítve a lemorzsolódók²⁶ aránya 4 százalékponttal az EU-s átlag alatt található (11 százalék).²⁷ A kutatásba vont magyarországi migránsok esetében nincs információ erről.

²⁶ A korai iskolaelhagyók mutató a KSH munkaerő-felméréséből származik. Az OKJ szakmák kódja tartalmazza az ISCED besorolási szintet, amit a munkaerő-felvételnél is alkalmaznak.

²⁷ Ebben értelemszerűen nincsenek benne azok, akik felnőttoktatásban vagy felnőttképzésben szereztek meg 24 éves korukig a szakmai végzettséget, ugyanis a munkaerő-felmérésen alapuló indikátorszámításnál nem tesznek különbséget, hogy valaki ezt nappali vagy felnőttoktatásban érte-e el.

6. Táblázat: Az iskolát, oktatási képzést korábban elhagyók aránya, százalék

	EU országok átlaga	Magyarország
összesen	15	11
ebből		
más országok állampolgárai összesen	27	(..)
3. országbeliek	28	(..)

Forrás: EUROSTAT

Érdeemes ezeket az értékeket a korábban bemutatott PISA-mérés eredményeivel, az alacsony teljesítményt elérők arányával összevetni, s az mindjárt két dolgot is közvetít számunkra:

A várható, valós lemorzsolódás a többségi társadalom esetében ennél az értéknél nagy valószínűséggel magasabb, és könnyen elképzelhető, hogy a közeljövőben még növekedni is fog a magyar uniós vállalás ellenére, tudniillik, hogy 2020-ra tíz százalékra csökkentjük a hazai iskolaelhagyást. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a 10–24 éves korosztály 2 százaléka nagy valószínűséggel teljes egészében kimaradt az oktatási rendszerből, tehát az első osztályt sem végezte el. A tankötelezettség korhatárát a jelenlegi oktatáspolitikai 16 évre szállította le. Mint láttuk, a tanulók 17–22 százaléka igen gyengén teljesít, ők kerülhetnek ki a legnagyobb valószínűséggel a nappali képzésből. Ahhoz, hogy ne számítsanak iskolaelhagyónak, 24 éves korukig valamilyen középfokúnak tekintett végzettséget kell elérniük.

Függetlenül attól, hogy nincs számszerű adat a harmadik országbeliek (illetve a migránsok összessége) esetében a lemorzsolódási rátákkal kapcsolatban, beláthatjuk a PISA-arányok (és a migránsokra jellemző mobilitási célkitűzések) alapján, hogy a külföldi állampolgárságú 18–24 éves tanulók esetében nagy valószínűséggel kisebb arányú a képzésből való kimaradás, mint a magyar állampolgárságú diákok körében.

Összegzés

Az imént bemutatott, iskolázottsággal kapcsolatos indikátorok alapján elmondható, hogy a magyarországi 20–64 éves migránsok átlagosan képzetesebbek, mint a teljes hazai népesség. A társadalmi-gazdasági stratégiák szempontjából kiemelt 30–34 éves kohorsz esetében a Magyarországon élő harmadik országbeliek körében nagyobb a felsőfokú végzettségűek aránya, mint a hasonló korú magyar állampolgárok halmozásában. Az iskoláskorú népességen belül pedig – folytatva a sort – a magyar közoktatásban tanuló migránsok, harmadik országbeliek körében kevesebb leszakadót,

gyengén teljesítőt találunk, mint a magyar állampolgárságúak között. Valamint, összefüggésben mindezzel a migráns tanulók körében alacsonyabb lemorzsolódási rátákkal lehet kalkulálni a későbbiekben is.

Természetesen a kép nem ennyire pozitív: a migránsok területileg azokban a régiókban koncentrálódnak, ahol iskolai végzettségeik szóródása szinte megegyezik az ott élő magyar állampolgárokéval – azaz mindez nem jelent feltétlenül előnyt számukra a többségi társadalommal szemben (például konvertálhatóság a munkaerőpiacon).

Továbbá arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a migránsok iskolai végzettségét kontextusba helyező bemutatott adatok és összefüggések alapjául szolgáló felmérések, adatbázisok a legtöbb dimenzióban csak orientálnak, jelzéseket adnak. A pontosabb és részletesebb képalkotáshoz egzaktabb, jobban megtervezett, az alapozó méréseknél statisztikailag relevánsabb és többnyelvű adatgyűjtés szükséges.

Irodalom

- Európai Bizottság (2010): A Bizottság Közleménye: Európa 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Brüsszel 2010.3.3. COM(2010) 2020 végleges. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:HU:PDF>
- European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- European Union (2010): *European Ministerial Conference on Integration*. Zaragoza, 15-16 April 2010. Forrás: http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_13055_519941744.pdf
- Gödri Irén (2011a): A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai és ezek összefüggése a munkaerő-piaci helyzetükkel. *Demográfia*, Vol. 54. No. 2–3: 81–120.
- Gödri Irén (2011b): Nemek közötti eltérések a külföldi állampolgárok munkaerő-piaci helyzetében Magyarországon. In: nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (ed.): Szerepváltozások, Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. TÁRKI – Nemzeti Erőforrások Minisztériuma, Budapest. 88–112.
- Hermann Zoltán – Varga Júlia (2012): *A népesség iskolázottságának előrejelzése 2020-ig. Iskolázási mikroszimulációs modell*. Budapest Munkagazdaságtani Füzetek, BWP – 2012/4. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Kutatóintézet és Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest.
- Kőszeghy Lea (2009): Külföldiek magyarországi városokban. In.: Kovács András (ed.): Bevándorlók Magyarországon – Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai. MTA KI Budapest. 55–80.
- Központi Statisztikai Hivatal (2013): *2011. évi népszámlálás 2. előzetes adatok, a népesség és a lakás-állomány jellemzői*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Várhalmi Zoltán

A magyar nyelvtudás integrációs vonatkozásai

A befogadó ország nyelve ismeretének fontossága az integrációs diskurzus egyik központi területe – a migránsok integrációjának elsődleges feltétele a nyelvi képességek elsajátítása. A többségi társadalom nyelvének ismerete számos funkcióval bír, hiánya elsősorban az oktatási rendszerhez és a munkaerőpiachoz való hozzáférést korlátozhatja, de számos területen vezethet diszkriminációhoz, vagy lehetetlenné teszi a társadalmi érintkezést, legyen szó mindennapi interakciókról vagy hivatali ügyintézésről. A többségi társadalom nyelvének ismerete nélkül a kultúrák közötti együttműködés vagy közéleti folyamatokba való bekapcsolódás sem valósulhat meg.

A többségi társadalom nyelvének elsajátítása több tényező összhatásának eredménye: szükséges valamiféle motiváció, például magasabb jövedelem megszerzésének lehetősége; nélkülözhetetlenek a nyelvtanulási lehetőségek (költségek, szabadidő); kellene képességek, például a tanuláshoz szükséges kompetenciák (Esser 2006).

Az Interkulturális Konfliktusok és Társadalmi Integráció munkacsoportja – 2006-ban az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Kanadában, Nagy-Britanniában, Izraelben és Németországban folytatott empirikus kutatásainak eredményeképpen – négy szintjét különítette el a migránsok idegennyelv-tanulása társadalmi körülményeinek: a bevándorló családi háttere vagy elvándorlásának személyes története; származási ország; befogadó ország; etnikai kontextus. Többek között megállapították, hogy a nyelvismeret hiányában kedvezőtlen társadalmi körülmények kölcsönösen felerősítik egymás hatását, illetve származástól függetlenül jelentős különbségek tapasztalhatóak a többségi társadalom nyelvének ismeretében az egyes generációk között (Esser 2006). A *második generációs előny* elméletét elfogadók mellett érvelnek, hogy a fiatalok több kultúra találkozásában élnek, forrásaikat tehát mind kulturálisan, mind anyagilag, mind normatív szempontból több helyről meríthetik (Barna et al 2012). A pozitív beállítottságú elméletek előrevetítik a második generáció fiataljainak tulajdonított *kulturális bróker szerep* elméletét is (Trickett – Jones 2007). Eszerint a szülők és a befogadó társadalom között a gyerekek gyakran egyfajta híd-szerepben tűnnek fel, nyelvi és kulturális kompetenciáikból adódóan képesek közvetíteni a fe-

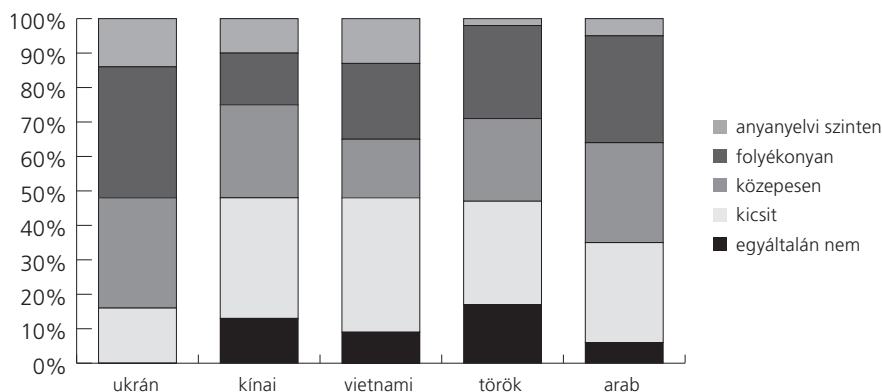
lek között. A második generáció gyakran segít szüleiknek például hivatalos ügyintézésben, orvosi rendelőben, iskolával való kommunikációban. Ez a bróker szerep még akkor is előfordulhat, ha a szülő is jól ismeri a magyar nyelvet, kultúrát, hiszen a gyerekek generációjának a gyakran anyanyelvi szintű a magyartudása (Barna et al 2012).

A tanulmány első részében (egyszerű összefüggéseken és egy összetett modellen keresztül) bemutatom a magyarul beszélő migránsok jellegzetességeit, majd a maganyelv-tudás munkaerő-piaci vonatkozásait elemzem. Elemzésemhez a 2009-ben lezajlott *Bevándorlók Magyarországon* kutatás, valamint a 2012-es *Immigrant Citizens Survey* adatait használom. A kutatások részletes eredményeit Örkény – Székelyi (2010) valamint Huddleston – Tjaden (2012) tanulmányai mutatják be.

A magyarul beszélő migránsok jellegzetességei

Az *Immigrant Citizens Survey* kutatás adatai szerint a magyarországi migránsok 18 százaléka nem beszél magyarul, 43 százalékuk legalább társalgási szinten tudja a nyelvet, 39 százalékuknak anyanyelve a magyar. Származás tekintetében lényegesek a különbségek. A *Bevándorlók Magyarországon* kutatás szerint elmondható, hogy a vizsgált öt csoportban a migránsok zöme beszél valamilyen – természetesen nagyon különböző – szinten magyarul. Az ukránok 52 százaléka, az arab országból érkezők 36 százaléka, a vietnamiak 33 százaléka, a törökök 29 százaléka, a kínaiak 25 százaléka legalább folyékonyan beszél magyarul.

1. ábra: Magyar nyelvtudás migráns csoportok körében

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009

Az ukrán csoportot nem számítva minden esetben tapasztalható különbség a különböző korosztályok között a magyar nyelvtudásban – ennek természetéről azonban általános megállapítás nem tehető. A kínaiak esetében az életkor növekedésével csökken a magyarul beszélők aránya, az arab országokból érkezettek körében ennek az ellenkezője tapasztalható. Az 50 év felettiek az előbbi csoportban 5 százalékos, utóbbi csoportban 73 százalékos valószínűséggel beszélnek magyarul. A jelenség migrációs jellegzetességekkel magyarázható. Az arab országokból érkezők közössége a „legöregebb”: körükben jelentős azoknak a száma, akik az államszocializmus idején „baráti” szocialista országokból, tanulmányi programok keretében érkeztek Magyarországra – majd jellemzően különböző diplomát igénylő munkakörökben –, itt folytatták életüket. A kínaiak esetében nincs ilyen jellegű migrációs minta, ők zömükben a rendszerváltást követő években, elsősorban vállalkozási céllal érkeztek Magyarországra. A vietnami idősebb korosztály is magas arányban beszél magyarul (31 százalék) – ennek okai az arabokéhoz hasonlóak –, de a 18–34 évesek körében kiemelkedően magas a magyarul beszélők aránya (57 százalék).

1. táblázat: A legalább folyékonyan magyarul beszélők arányának életkor szerinti megoszlása, százalék

	18-34 éves	35-49 éves	50 év feletti	összesen
ukrán	60,0	49,1	44,4	51,5
arab	26,1	40,5	73,1	37,7
vietnami	56,8	12,1	31,0	34,5
török	22,0	38,8	35,0	28,7
kínai	39,2	19,1	5,3	25,5

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009

Megjegyzés: Az ukránok esetében a korosztályok között tapasztalt különbségek nem szignifikánsak.

A látszólagos különbségek ellenére egyedül a vietnami származási csoportban tapasztalható különbség a felsőfokú és az alacsonyabb iskolai végzettségűek között a magyar nyelvtudásban. A vietnami diplomások 46 százaléka, a nem diplomások 23 százaléka beszél legalább folyékonyan magyarul.

2. táblázat: A legalább folyékonyan magyarul beszélők arányának felsőfokú végzettség szerinti megoszlása (százalék)

	van felsőfokú végzettsége	nincs felsőfokú végzettsége	összesen
ukrán	54,0	47,5	51,5
arab	39,3	32,1	37,7
vietnami	46,0	23,0	34,5
török	36,0	25,2	28,7
kínai	23,3	26,4	25,5

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009

Megjegyzés: Az ukrán, arab, török és kínai csoportok esetében a korosztályok között tapasztalt különbségek nem szignifikánsak.

Az ukrán csoportot nem számítva minden esetben tapasztalható különbség a különböző munkaerő-piaci státuszok között a magyar nyelvtudásban – összességében a vállalkozók kevésbé beszélnek magyarul. A kínai és a török vállalkozók 16 százaléka, az arab vállalkozók 32 százaléka beszél magyarul.

3. táblázat: A legalább folyékonyan magyarul beszélők arányának felsőfokú végzettség szerinti megoszlása, százalék

	vállalkozó	nem vállalkozó	összesen
ukrán	41,8	55,0	51,5
arab	32,3	55,1	37,7
vietnami	20,9	60,0	34,5
török	16,3	50,0	28,7
kínai	16,2	34,3	25,5

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009

Megjegyzés: Az ukránok esetében a korosztályok között tapasztalt különbségek nem szignifikánsak.

Az eddigiekben néhány szocio–demográfiai ismerv szerint tekintettük át a magyar nyelvtudás mértékét. További egyszerű kétdimenziós összefüggések helyett egy sokváltozós logisztikus regressziós modellel folytassuk a magyarul beszélő migránsok profilalkotását! Nem magyarázó modell megrajzolása a cél – hiszen több vizsgált tényező és a magyar nyelvtudás között nem feltételezhető oksági kapcsolat – inkább a magyarul beszélő migránsok profiljának megmutatása a modellezés célja.

Az eddigiekkel összhangban számos tényező kontroll alatt tartásával elmondható, hogy a 18–34 évesek, diplomások, ukránok körében nagyobb eséllyel találunk magyarul beszélőket, mint mások körében. A korábbi munkaerő–piaci státuszokra vonatkozó megállapításokat árnyalja, hogy a transznacionális vállalkozók és az elsődleges gazdaságban alkalmazottként dolgozók körében nagyobb eséllyel találunk magyarul beszélőket, mint a klaszteralkalmazottak körében¹.

Minél korábban érkezett egy migráns Magyarországra, annál nagyobb valószínűséggel beszél legalább folyékonyan magyarul, illetve a kvázi második generációsok körében – akik 5–12 éves korukban érkeztek Magyarországra és számos jellegzetességükben megfelelnek a nyugati típusú második generációnak – szintén kiemelkedő a magyar nyelvtudással rendelkezők aránya (63 százalék). Fontos, hogy az intenzív transznacionális kapcsolattartás, a láncmigrációs mintázat és a transznacionális családi kooperáció nem meghatározó tényező a magyar nyelvtudásban. Ezzel összefüggésben az olyan jövőre vonatkozó elképzelések, mint a továbbmigrálási szándék vagy a nemzetközi iskolák preferenciája a következő generáció iskoláztatásban, sincs összefüggésben a magyar nyelvtudással.

Érdekes módon a magyar nyelvtudás nem feltétlenül vezet nagyobb elégedettséghez: azok, akik a származási országban élőknel jobban élnek, azaz lehetőségeiket és életszínvonalukat jobbnak ítélik meg, mint otthon maradt társaik, kisebb eséllyel beszélnek legalább folyékonyan magyarul.

¹ A transznacionális vállalkozók aktív gazdasági kapcsolatban állnak anyaországban élőkkel, és a kapcsolataikon keresztül áru, tőke, munkaerő és gazdasági jellegű információk áramlanak. Ezért ők teremtik meg a migráns gazdasági klaszterek alapjait, alakítják ki a magyarországi üzleti érvényesülés lehetőségstruktúráit. Velük szemben a diaszpóra-vállalkozók nem tartanak fenn aktív gazdasági kapcsolatokat az anyaországban élőkkel, ezért üzleti működésükben jelentős függésben állnak a transznacionális vállalkozóktól. A klaszteralkalmazottak jellemzően olyan vállalkozásokban dolgoznak, ahol a tulajdonosok és munkatársak többnyire azonos származásúak. Migráns gazdasági klaszternek nevezem az olyan (1) elsődleges gazdaságtól részlegesen független vállalkozásokat, ahol (2) a tulajdonosok migránsok, és jellemzően, de nem kizárólagosan ugyanolyan származású migránsokat foglalkoztatnak, illetve (3) működésük alapfeltételei a csoportjellegzetességekből fakadó erőforrások mobilizációján alapszik (Várhalmi 2013). A migráns gazdasági klaszter nem része az ország elsődleges és másodlagos gazdaságának, önálló egységet képvisel.

4. táblázat: A legalább folyékonyan magyarul beszélők regressziós modellje

		Szig.	Exp(B)
szocio-demográfiai változók	férfi	,401	1,151
	életkor (ref: 50 év feletti)	,062	
	18-34 év között	,019	1,779
	35-49 év közötti	,207	1,320
	származás (ref: arab orsz.)	,000	
	ukrán származás	,000	2,964
	kínai származás	,001	,354
	vietnami származás	,034	,519
	török származás	,856	,955
	felsőfokú végzettség	,030	1,419
	munkaerő-piaci státusz (ref: klaszteralkalmazott)	,085	
	transznacionális vállalkozó	,047	1,682
	diaszpóra vállalkozó	,639	1,114
	elsődleges gazdaságban alkalmazott	,046	1,616
migrációs jellemzők	Magyarországra érkezés (ref: 2000 után érkezett)	,000	
	1990-ig érkezett	,000	9,213
	1991-1999 között érkezett	,000	2,505
	kvázi második generáció	,000	9,012
	láncmigráció	,978	1,005
	transznacionális családi kooperáció	,946	,985
	intenzív transznacionális kapcsolattartás	,252	,826
	relatív elégedettség	,032	,663
jövő	elvándorlási hajlandóság	,859	,963
	nemzetközi iskola preferencia	,313	1,176
	konstans	,001	,244

Forrás: Bevándorlók Magyarországon, 2009

Bázis: Nem magyar állampolgár

A modellről: A Nagelkerke R-négyzet 0,26 a találatmátrix szerint a helyesen besorolt esetek 64,4 százalékáról, 72 százalékra emelkedett, ami szignifikáns elmozdulásnak tekinthető.

Megjegyzés: Félkövérrrel a szignifikáns hatások vannak kiemelve.

A magyar nyelv fontossága a magyar munkaerőpiacon

Az *Interkulturális konfliktusok és társadalmi integrációs kutatás* alapján elmondható, hogy a kevésbé biztos nyelvtudással rendelkezők szignifikánsan alacsonyabb keresettel rendelkeznek, és körükben jóval magasabb a munkanélküliség. (Esser 2006) Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a migránsok különböző munkaerő-piaci stratégiákat folytathatnak. Az elsődleges munkaerőpiac elérésének alapfeltétele a magyar nyelvtudás, kivételt képezhet ez alól néhány speciális vezetői vagy szakértői munkakör. Mások számára viszont adottak a migráns gazdasági klaszter lehetőségei, és itt a magyar nyelvtudás nem lényeges. A klaszter lényege, hogy az itt uralkodó migráns erőforrások pótolják és kiegészítik a klasszikus erőforrásokat, aminek a nyelvi kompetenciák is részei. Amennyiben tehát egy migráns csoport számára adott a klaszterben való részvétel lehetősége, akkor korlátozottan érvényes, hogy a magyartudás a munkaerő-piaci esélyegyenlőség lényeges előfeltétele, még akkor sem, ha huza-mosabb magyarországi tartózkodással számolunk is.

Ezzel együtt a magyarországi migránsok 21 százaléka, a nem határon túli magyar migránsok 41,5 százaléka jelezte, hogy az elégtelen magyar nyelvtudás miatt problémái adódtak a munkakeresésben. A kedvezőtlen munkafeltételek (28 százalék), a rövid vagy határozott idejű munkaviszony (21 százalék) vagy a munkaszerződés nélküli alkalmazás (19 százalék) lényegesen ritkábban előforduló problémák a migránsok körében.

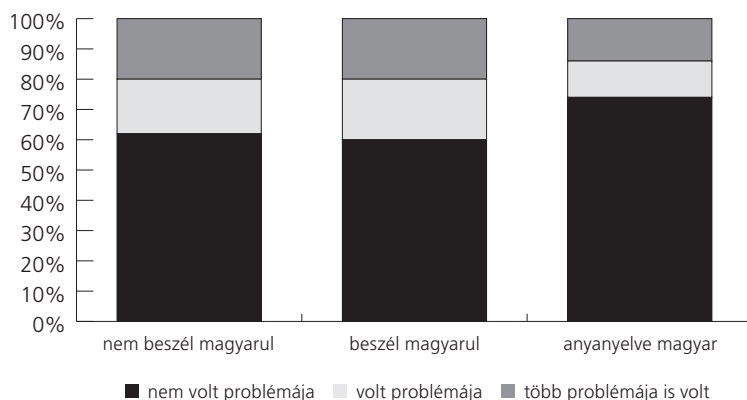
5. táblázat: A munkaerőpiacon tapasztalt problémák megoszlása

	összes migráns		nem határon túli magyar migráns	
	n	%	n	%
problémáim voltak a magyar nyelvtudással	1052	21,3	361	41,5
kedvezőtlen feltételekkel (munkaidő, fizetés) akartak foglalkoztatni	1049	17,4	357	27,7
rövid vagy határozott idejű munkaviszonyt ajánlottak nekem	1048	15,3	355	20,6
feketén, munkaszerződés nélkül akartak foglalkoztatni	1046	12,9	354	18,6
hátrányosan megkülönböztettek, diszkrimináltak	1055	10,3	360	14,7
Magyarországon való tartózkodásom jogcíme nem (mindig) jogosított fel munkavállalásra	1056	8,6	357	12,6
volt olyan, hogy nem fogadták el a külföldön szerzett végzettséget, munkatapasztalatot	1052	9,4	357	12,0

Forrás: Immigrant Citizens Survey 2012
Bázis: Van munkatapasztalata

A magyar nyelvtudás hiánya viszont nem generál további munkaerő-piaci problémákat. A magyar anyanyelvű migránsok 74 százaléka nem tapasztalt problémát álláskereséskor. Ugyanez az arány a legalább társalgási szinten beszélők körében 60 százalék, a magyarul nem beszélők között pedig 62 százalék. Elmondható tehát, hogy az alacsonyabb szintű és/vagy kulturális beágyazottság nélküli nyelvtudás ugyanolyan mértékben vezethet munkaerő-piaci problémákhoz, mint annak teljes hiánya.

2. ábra: A munkaerőpiacon tapasztalt problémák megoszlása magyar nyelvtudás szerint

Forrás: Immigrant Citizens Survey 2012 (N=1200)
Bázis: Van munkatapasztalata

Megjegyzés: Itt a munkaerő-piaci problémák közt a magyar nyelvtudással kapcsolatosak nem lettek figyelembe véve.

A diplomások és az ázsiaiak kisebb eséllyel szembesülnek munkaerő-piaci problémákkal, mint más csoportok, és idő teltével is csökkennek a nehézségek. Egy többváltozós statisztikai modell is megerősíti, hogy a munkaerő-piaci problémák előfordulásának esélyét nem növeli a magyar nyelv ismeretének hiánya.

6. táblázat: A munkaerőpiacon tapasztalt problémák magyarázó háttere

	szig.	Exp(B)
férfi	,094	,667
születési év	,977	1,000
felsőfokú végzettség	,016	,573
Magyarországra érkezés éve	,001	1,067

	szig.	Exp(B)
származási csoport (ref: muszlim hagyományú országok)	,060	
ázsiai	,020	,485
egyéb	,294	,689
tartózkodás státusa (ref: magyar állampolgár)	,982	
rövidtávú	,863	,935
hosszútávú	,859	,943
társalgási szinten sem beszél magyarul	,141	,675
vállalkozó	,770	1,071

Forrás: Immigrant Citizens Survey 2012

Bázis: Gazdaságilag aktív és nem határontúli magyar (n=413)

Muszlim hagyományú országok: JO, KZ, PK, MA, LB, SA, LY, DZ, SO, PS, YE, SD, IQ, SY, AF, EG, IR, TR

Ázsiai országok: KR, JP, MN, VN, CN • Egyéb országok: AU, CA, US, AM, GE, HR, RU, RS, UA, NG, IN, IL

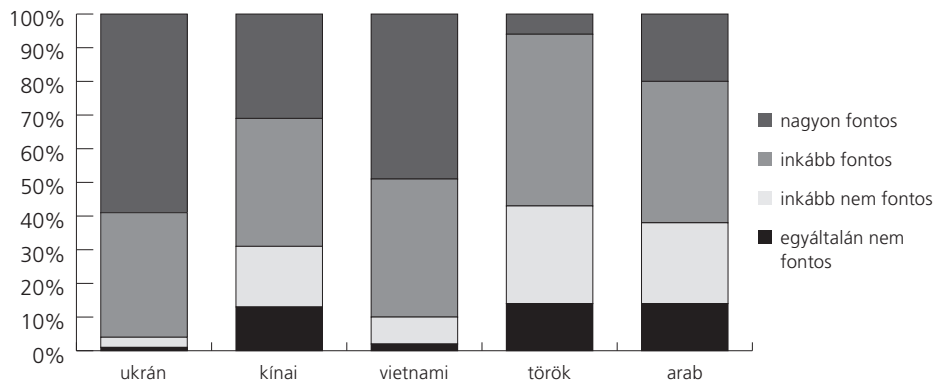
A modellről: Logisztikus regressziós modell, ahol, a Nagelkerke R-négyzet 0,12, a találatmátrix szerint a helyesen besorolt esetek 55,6 százalékáról, 62,9 százalékra emelkedett, ami szignifikáns elmozdulásnak tekinthető.

Megjegyzés: Félkövrrel a szignifikáns hatások vannak kiemelve.

Megjegyzés: A munkaerő-piaci problémák között a magyar nyelvtudással kapcsolatosak nem lettek figyelembe véve.

A magyarul se anyanyelvi szinten, se folyékonyan nem beszélők számára mind az öt vizsgált csoport többsége fontosnak tartja a magyar nyelvtudása fejlesztését – ennek mértéke származási csoportonként azonban jelentősen eltér. Az ukránok 96 százaléka, a vietnamiak 90 százaléka, a kínaiak 69 százaléka, az arabok 62 százaléka és a törökök 57 százaléka legalább fontosnak ítéli meg a magyar nyelvtudása fejlesztését.

3. ábra: A magyartudás fejlesztésnek fontossága

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

Bázis: Akik nem anyanyelvi szinten és nem folyékonyan beszélnek magyarul

A származási különbségeknél fontosabb azonban a munkaerő-piaci státuszok közötti különbség. A vállalkozók számára kevésbé fontos a magyar nyelv megismerése. A transznacionális vállalkozók 20 százaléka, a diaszpóra vállalkozók 32 százaléka tartja nagyon fontosnak a magyar nyelv ismeretét. Ugyanez az arány az alkalmazottak körében magasabb, a klaszteralkalmazottak körében 44 százalék, az elsődleges gazdaságban foglalkoztatottak körében pedig 53 százalék.

A magyar nyelvtudás hiánya számos társadalmi interakciót nehezíthet meg vagy lehetetlenné tehet el. A munkaerő-piaci integráció kihívásait vizsgáló kutatás (Juhász et al 2011) adatai szerint a magyarul nem beszélő migránsok 52 százaléka ügyintézéskor, 48 százaléka formanyomtatvány kitöltéskor, 46 százaléka kérvények megírásakor gyakran szembesül a nyelvi kompetenciák miatt nehézségekkel.

7. táblázat: A magartudás hiányából fakadó problémák hivatalos ügyintézés során

	meg tudja értetni magát	ki tud tölteni egy űrlapot	meg tud írni egy kérvényt
soha	7,9	19,0	28,8
ritkán	9,3	17,7	18,1
néha igen, néha nem	30,4	15,3	7,1
többször igen	22,5	21,7	22,8
mindig	29,9	26,3	23,2

Forrás: Panta Rhei 2011: A munkaerő-piaci integráció kihívásai Magyarországon
Bázis: Nem „kiválóan” beszél magyarul, és releváns a szituáció (n=170)

Megjegyzés: Nem releváns a kérdés, megérteti magát (2,2%), űrlap (11,9%), kérvény (17,1%) szituációkban.

Összefoglalás

A nemzetközi szakirodalommal összhangban a fiatalok, a kvázi másodgenerációsok nagyobb eséllyel beszélnek magyarul. Az iskolai végzettség és a munkaerő-piaci státusz szintén fontos meghatározója a többségi társadalom ismeretének. A transznacionális vállalkozók inkább beszélnek magyarul, a migráns gazdasági klaszter nemzetközi gazdasági kapcsolatokkal nem rendelkező vállalkozói és alkalmazottai kevésbé, náluk a munkaerő-piaci elkülönülés inkább együtt jár a nyelvi szegregációval. A magyar nyelvtudás nem feltétlenül vezet nagyobb elégedettséghez – azok, akik a származási országban élőknek jobban élnék, azaz lehetőségeiket és életszínvonalukat jobbnak ítélik meg, mint otthon maradt társaik, kisebb eséllyel beszélnek legalább folyékonyan magyarul.

A migránsok különböző munkaerő-piaci stratégiákat folytathatnak, nem mindegyik alapfeltétele a magyar nyelvtudás. Ennek ellenére a munkaerő-piaci nehézségek a legnagyobb valószínűséggel a többségi társadalom nyelvének nem megfelelő ismeretéből fakadnak. A fentiekben megállapítottam, hogy a nyelvi kompetenciák hiánya azonban nem gyűrűzik tovább, nem vezet további munkaerő-piaci nehézségekhez: a magyarul beszélő, de nem anyanyelvi migránsok éppannyi nehézséggel szembesülnek álláskereséskor, mint a magyarul még társalgási szinten sem tudók.

Irodalom

- Barna Mária – Nguyen Luu Lan Anh – Várhalmi Zoltán (2012): *Az én házam egy keleti ház a nyugati világban – Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest.
- Esser, Hartmut (2006): *Migration, Language and Integration*. AKI Research Review 4. Programme on Intercultural Conflicts and Societal Integration(AKI), Social Science Research center, Berlin.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Juhász Judit – Makara Péter – Makara Eszter (2011): *A munkaerő-piaci integráció kihívásai Magyarországon – A harmadik országbeli bevándorlók beilleszkedésének esélyei és korlátai*. Kutatási Zárótanulmány, Panta Rhei Bt., Budapest.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 49-96.
- Trickett, Edison J. – Curtis, J. Jones (2007): *Adolescent Culture Brokering and Family Functioning: A Study of Families From Vietnam*. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, Vol. 13. No. 2: 143-150.
- Várhalmi Zoltán (2013): *Migráns gazdasági klaszterek működésének jellemzői*. PhD értekezés

A bevándorlók jóléti helyzete Magyarországon

Bevezetés

Magyarországon alacsony az itt élő bevándorlók aránya. A nem EU-tagországo**k**ból (harmadik országból) érkező bevándorlók az EU össznépességének közel négy százalékat teszik ki, Magyarországon ez az arány nem éri el az egy százalékot. Magyarország tehát nincs jelentős migrációs hatásnak kitéve. Az ide irányuló migráció sajátossága továbbá, hogy a magyar nemzetiségűek aránya magas a bevándorlók között, noha EU-s csatlakozásuk után a Szlovákiából és Romániából áttelepülő határon túli magyarok már nem számítanak harmadik országból érkezőnek. Emellett sajátos a területi elhelyezkedésük is, a migránsok elsősorban Budapesten és környékén az ország középső régiójában koncentrálnak, ami jól illeszkedik a tőkebefektetések földrajzi mintájához (Melegh et al 2005).

A bevándorlók integrációja több szempontból megközelíthető (Bijl et al 2008). Az integráció egyrészt jogi-politikai folyamat, melynek során a bevándorló a társadalom többségéhez hasonló jogokat szerez. Másrészt a bevándorló részvétele a befogadó ország gazdasági életében szocio-ökonómiai folyamat is, ha másért nem, hát a munkavállalás, a vállalkozás és az adófizetés miatt. Harmadrészt az integrációnak van szocio-kulturális vetülete is, a többségi társadalommal való sokrétű kapcsolatok kiépülése, a befogadó ország nyelvének, szokásainak és normáinak megismerése és elfogadása révén. Mindemellett az integráció nem egyoldalú folyamat, sikeressége a többségi társadalom nyitottságán és előítéletességének fokán is múlik. Európai összehasonlításban például Magyarországon a legkevésbé pozitív a bevándorlás megítélése.¹

A vándorlás ugyanakkor nem feltétlenül tekinthető lineáris folyamatnak. A transznacionális migráció elmélete ezt olyan dinamikus folyamatként írja le, amely egy transznacionális térben, migrációs láncokon keresztül zajlik (Boyd 1989, Kritz et al

¹ Az Eurobarometer 69 felmérésében 2008 tavaszán a magyar lakosság 10 százaléka értett egyet azzal az állítással, hogy „A bevándorlók sokat adnak Magyarországnak”, az EU átlaga 44 százalék volt.

1992, Melegh et al 2009). A vándorlás ezen túl lehet periodikus, időben korlátozott, szociológiai értelemben nem befejezett, illetve a kötődés a migráns és a származási közösség között sokféle formában fennmaradhat. Így az integrációt sem lehet feltétlenül egy lineáris, a származási ország szempontjából disszimilációs és a befogadó közösség szempontjából asszimilációs folyamatnak felfogni. Nem minden migránsnak lesz célja a fogadó ország állampolgárságának megszerzése, sem nyelvének megtanulása, különösen, ha csak bizonyos ideig kíván az országban maradni, s azután tovább vándorol.

Mindazonáltal az Európai Unió számos országában központi kérdés a bevándorlók beilleszkedése, s annak mérése nagy jelentőséggel bír a megfelelő szakpolitika kialakításához. Az EU szakterületért felelős miniszterei 2010 áprilisában egyeztek meg a Zaragozai Nyilatkozatban, amely 2010 júniusában elfogadásra is került. Ebben felkérték az Európai Bizottságot a bevándorlók integrációját mérő összehasonlítható s a tagállamok közti különbségeket is figyelembe vevő indikátorok kidolgozására. Ezen indikátorok célja a bevándorlók integrációs helyzetének felmérésén keresztül az integrációs szakpolitikák eredményességének mérése a foglalkoztatás, oktatás, a társadalmi befogadás, valamint az aktív polgári szerepvállalás területén.

Jelen tanulmányban a Magyarországon legálisan élő, harmadik országból érkezett migránsok integrációját a társadalmi befogadás jóléti oldaláról vizsgáljuk. A zaragozai indikátorokat figyelembe véve a jövedelem, a szegénységnek való kitettség, az ingatlan vagyon és az egészségi állapot változóit vesszük szemügyre, azok különböző objektív és szubjektív mutatói mentén.

Elemzésünk két, az Európai Integrációs Alap által finanszírozott kutatás survey adataira épül. Egyrészt a Budapesti Corvinus Egyetem Empirikus Társadalomkutató Központja által koordinált *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* című kutatásunk adatait használjuk (a továbbiakban EIA2011). Az adatfelvétel 2011 nyarán zajlott, az 1500 fős kérdőíves felmérés (Göncz et al 2012) egy bevándorlói (N=500) és egy, a magyar felnőtt társadalom tagjait reprezentáló almintát (N=1000) tartalmazott. E két almintá összevetése biztosítja, hogy az indikátorok a bevándorlók helyzetét a hazai társadalomhoz képest tudják mérni.² A másik adatfelvétel, amelyre elemzésünkben támaszkodunk a *Bevándorlók Magyarországon* című kutatás, amely 2009-ben hat ma-

² A befogadó társadalom mintájának teljes sokasága a magyar lakosság 18. életévét betöltött minden tagja. A minta elkészítése többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárással történt, és reprezentatív a magyar lakosságra. A bevándorlói almintá mintavételének alapja (a teljes sokaság): a harmadik országokból érkezett azon személyek, akik tartózkodási engedéllyel, bevándorlási engedéllyel, letelepedési engedéllyel, ideiglenes letelepedési engedéllyel, nemzeti letelepedési engedéllyel vagy EK letelepedési engedéllyel tartózkodnak Magyarországon. Az 500 fős bevándorlói minta egy része a KEKKH által rendelkezésünkre bocsátott lista alapján készült rétegzett többlépcsős mintavétellel (N=156), másik része (N=344 fő) hólabda módszerrel állt elő, amelynek során kvóták szabályozták a kor, nem és származási ország szerinti összetételt. Ilyen módon a végső minta megfelelően reprezentálja az említett jogcímeken Magyarországon tartózkodó bevándorlói népességet a kort, nemet és származási országot tekintve.

gyarországi migráns csoport (N=1200) integrációs helyzetét és stratégiáit vizsgálta (a továbbiakban EIA2009) (Örkény – Székelyi 2010).³ Az első migráns minta reprezentatívnak tekinthető, ezt a Magyarországon élő, harmadik országból érkezett migránsok általános jellemzésére használjuk. Mivel ebben a különböző országokból érkezettek arányuknak megfelelően kisebb-nagyobb számban szerepelnek, a csoportok közötti összehasonlításra alkalmasabb a különböző országokból érkező bevándorlókat nagyobb azonos elemszámmal megjelenítő 2009-es migráns minta.

Az indikátorokat a hazai és a bevándorló társadalom összevetésében mutatjuk be, majd az egyes migráns csoportok közötti különbségeket is tárgyaljuk. A hazai és a bevándorlói társadalom közötti összehasonlítás ugyanakkor módszertani szempontból két kérdést is felvet: egyrészt miképpen hasonlítható össze e két eltérő mintavételi módszerrel, és eltérő mintavételi aránnyal készült alminták, másrészt hogyan kezelhető az eltérő szocio-demográfiai struktúrából adódó különbség? Vajon a két sokaság közti különbség mennyiben jelent tényleges eltérést, s mennyiben tudható be a strukturális különbségeknek.⁴

Mindezek alapján tanulmányunkban körüljárjuk a jólét különböző mutatóit. Először rövid áttekintést adunk a jólét mérésének módszertanáról, majd leíró elemzés keretében bemutatjuk az egyes mutatókat, és végül egy többváltozós elemzéssel megkíséreljük feltárni a jólét különböző mintázatait a bevándorlók körében.

A jólét mérése

A jólét megragadására szolgáló társadalmi jelzőszámok kialakításának kezdete az 1960-as évek második felére nyúlik vissza. A korszakot jellemző gazdasági növekedés nem járt együtt azokkal társadalmi változásokkal, amelyeket a növekedés indokoltta tett volna. Az ennek kapcsán kibontakozó feszültségek mélyebb megértését és mérséklését szolgálták azok a kezdeményezések, amelyek a társadalmi változás mérésére alkalmas eszközöket kerestek. A kibontakozó programok két kérdés köré csoportosultak: komoly viták zajlottak a jólét tartalmi meghatározásáról, valamint a mérés

³ Ez az adatfelvétel hólabdás mintavétellel készült, és csak bizonyos, a mintában egyenlő mintaelemszámmal (csoportonként N=200) szereplő migráns csoportokat érintett (határon túli magyar, ukrán, kínai, vietnami, török, arab).

⁴ A két alminták közötti strukturális eltérés kontrollálására egy lehetséges módszer a Sik Endre által az ENRI-East (FP7-SSH collaborative research project (2008–2011) – Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between States along the New Eastern Borders of the European Union) kutatás során használt módszertan, amely a többségi minta „lerontására” épül a bevándorlói minta összetételét alapul véve (Sik 2012). Ilyen módon két, hasonló összetételű minta kerül összehasonlításra a különböző tényezőket tekintve. Ebben az elemzésben a „lerontás”, azaz a többségi minta újraszűzítése a bevándorlók kor, nem és lakóhely (Budapest/nem Budapest) szerinti összetételét követve történt.

helyes módszertanáról. Az Európai Közösség kialakulásával a nemzeti szint mellett, az európai térségben is erősödött az igény olyan mérési eszközök iránt, amelyek visszajelzést adnak a társadalmi folyamatokról.

A kezdetektől elvi vita zajlik arról, hogy az elemzett változók a létező tényezőket (*functioning*) vagy lehetőséget, valamire való képességet (*capability*) vizsgálganak (Sen 1985). Az európai mutatókon dolgozó Annoniék (2012) a *functioning* iskolája mellett döntöttek. Egyrészt úgy vélik, hogy bizonyos alapvető feltételek szükségesek a lehetőségek megteremtéséhez, másrészt praktikus okoknál fogva, a változók ezen csoportját alkalmasabbnak vélik rá, hogy szakpolitikai döntések megalapozásához információval szolgáljon.

Ugyancsak a téma kutatásának korai szakaszától jelen van az objektív vs. szubjektív mutatók alkalmazására vonatkozó kérdés. Az előbbi gazdasági, társadalmi adatokkal próbálja megragadni a jólét fogalmát, az utóbbi az emberek érzései, jóléti-érzete mentén írja le a jelenséget. A szubjektív jólét szisztematikus mérését az európai kutatók csak a 90-es években kezdték el, felismerve azt a jelenséget, hogy az objektív mutatók változása nem mindig jár együtt a változások szubjektív értékelésével (Gáspár 2013). Hegedűs (2002) a szubjektív társadalmi mutatókat áttekintve három csoportot különböztet meg. A személyes véleményeken alapuló változókat, amelyek közvetetten mérik a jólétet; a személyes vagy társadalmi „jóléti-érzetet” mérő változókat; végül harmadikként azokat a változókat, amelyekben a megkérdezettek saját helyzetüket (vagy a társadalomét) nem csak jellemzik, de minősítik is. Ezen minősítő kategóriába tartoznak a jólét kognitív (elégedettségre vonatkozó) és affektív (boldogságra utaló) összetevői.

A jelenlegi álláspontok alapján konszenzus uralkodik abban a kérdésben, hogy az objektív és szubjektív mutatók együttes alkalmazása teszi lehetővé a jólét széleskörű leírását. Az EU-térséget leíró indikátorok kialakításának egyik célja a szakpolitikai irányítók segítése. Erre vezethető vissza Annoni és kollégái megközelítése, amely szerint csak olyan szubjektív mutatókat alkalmaznak, amelyek valamilyen objektív jelenség szubjektív megítélését mutatják be, hiszen ezek teszik lehetővé a fennálló rendszerek működésének megítélését és az esetleges beavatkozás megalapozását.

A változók tág spektrumának alkalmazása felveti a kérdést: hogyan kapcsolódnak egymáshoz a mutatók? Ebből a szempontból a társadalmi indikátorok kialakításának eljárását két csoportba sorolhatjuk. Az egyik megoldás alapján a jólétet a változóknak egy – tág tartalmi spektrumon mozgó – csoportja írja le. A másik eljárásban egy komplex eszköz lett kifejlesztve, több változó összevonásával, ami magába sűríti a releváns változók széles körét (Lengyel 2002). Ilyen eszközökként említhetjük a Borda- és Copeland-indexeket, vagy a társadalmi változásokat mérő Index of Social Progress elnevezésű mutatót. Az aktuális trendek ezen megoldások kombinált változatait alkalmazzák, nagyobb témákat különítenek el, amelyeken belül fő- és alvál-

tozókat vizsgálnak. Az előbbi a jólét alapvető feltételeit jelöli ki, az alváltozók egy adott kérdés széleskörű leírásához járulnak hozzá.

A jelen tanulmány a migránsok integrációjának jóléti aspektusát a Zaragozai Nyilatkozatban foglaltak alapján mutatja be, amelynek módszertani háttérét az Eurostat dolgozta ki. A napjainkban zajló nemzetközi projektekről ad részletes áttekintést Annoni és kollégáinak fent említett munkája. A szerzők öt olyan kezdeményezésre hívják fel a figyelmet, amelyek arra irányulnak, hogy egységes módszert dolgozzanak ki az életminőség mérésére, ezek között szerepel az Eurostat kezdeményezése is,⁵ amit hasznos kiinduló pontnak tekintettünk a kérdés tárgyalásában. A kutatások tanulságaként kiemelnek néhány szempontot, amelyek a témában zajló diskurzusokat tagolják.

A zaragozai indikátorokat figyelembe véve tanulmányunk a következő kérdések mentén vizsgálja a változókat:

Mutató	Számítása
1. Jövedelem	A bevándorlók medián jövedelme a hazai társadalom medián jövedelmének arányában
2. Szegénység	Szegénységi kockázat (a hazai társadalom medián jövedelmének 60%-át el nem érők aránya)
3. Egészség	Egészségi helyzet szubjektív megítélése – elégedettek és elégedetlenek aránya
4. Ingatlanvagyon	Ingatlan tulajdonosok nem tulajdonosokhoz viszonyított aránya a sokaságon belül

A fenti mutatókat és kérdésköröket tanulmányunkban bővebben körüljárjuk, figyelembe véve, hogy sem a hazai társadalom, sem a bevándorlók népessége nem homogén, hanem olykor jelentős különbségek figyelhetők meg szocio-demográfiai jellemzőik tekintetében. A bevándorlók esetében további, az integrációt, illetve a migrációs történet sajátosságait mérő változókat is figyelembe veszünk majd, feltételezve, hogy jólétüket tekintve eltérő mértékben integrálódnak a bevándorlók, attól függően, hogy mióta vannak Magyarországon, mely országból érkeztek, és milyen jogcímen tartózkodnak itt. Továbbá, az itt felsorolt mutatók mellett a jólét egyéb szubjektív elemeit is áttekintjük. A zaragozai indikátorok a jólétnek ezen szubjektív aspektusát kevésbé tartalmazzák, de a téma megfelelő bemutatása véleményünk szerint szükségessé teszi elemzésüket.

⁵ Stiglitz és kollégáinak riportja; az Eurostat megvalósíthatósági (*feasibility*) tanulmánya; Well-being 2030; az OECD kezdeményezései; a Kanadai Statisztikai Hivatal jóléti indexe.

Jövedelem és szegénység

A jövedelem mérésére a háztartás egy főre jutó nettó jövedelmét használjuk. A be-mutatott értéket a háztartás összjövedelme alapján számítottuk az OECD1-skálát alkalmazva, amiben az első felnőttet követően minden további felnőtt személy 0,7-es súlyt kap, és 0,5-öt minden háztartásban élő gyerek. (Havasi – Altorjai 2005) A jövedelmi adatokkal kapcsolatos adatfelvételi problémával ebben az esetben is szem-be kellett néznünk. A hazai lakosságot és a bevándorlókat összehasonlító mintában (EIA2011) a hazai mintában megkérdezettek 44 százaléka adott meg konkrét értéket, és a kategoriális beosztással együtt a válaszok 60 százalékanak ismertük meg a háztartási jövedelmét. A bevándorlóknak csak a negyede válaszolt az első kérdésre, és az almintá egészének 48 százalékaról tudjuk, hogy mennyi a háztartási jövedel-me. A bevándorló csoportokat összehasonlító adatbázis (EIA2009) esetén kedvezőbb a kép, ott a megkérdezettek 74 százaléka válaszolt egyik vagy másik kérdésre. Más kutatásokkal összhangban a válaszmegtagadás a legalsó jövedelmi kategóriában volt a legmagasabb az EIA2011 adatbázis adatai alapján, amit a vagyonindex hasz-nálatával teszteltünk (Szanyi-F. 2012). A vagyonindex kategóriáin felfelé haladva a vá-laszadás növekedett, majd a legfelső kategóriában ismét visszaesett, vagyis a nagyon alacsony és a nagyon magas jövedelműek nem szívesen nyilatkoznak ebben a kér-désben. Mivel a válaszmegtagadás az alsó kategóriában erősebb volt, az átlagok ér-telmezésekor figyelembe kell vennünk a „felfelé torzítást”.

1. táblázat: A háztartás egy főre jutó nettó jövedelmének és szegénységi kockázat mutatói

minta/alminta	N	átlag (Ft)	std. szórás	medián (Ft)	a bevándorlók mediánja / hazai társadalom mediánja
EIA2011:					
hazai társadalom	600	86 360	56 296	76 471	
hazai társadalom (korrigált)	283	111 679	62 578	103 313	
bevándorló	237	114 238	69 089	102 941	1,346 (korrigált: 0,996)
EIA2009:					
határon túli magyar	170	79 955	53 561	65 319	0,854
ukrán	183	82 556	39 526	79 412	1,038
kínai	107	201 343	196 780	149 183	1,951
vietnami	141	97 093	61 502	83 149	1,087
török	155	144 134	185 451	92 593	1,211
arab	167	176 263	212 394	117 647	1,538

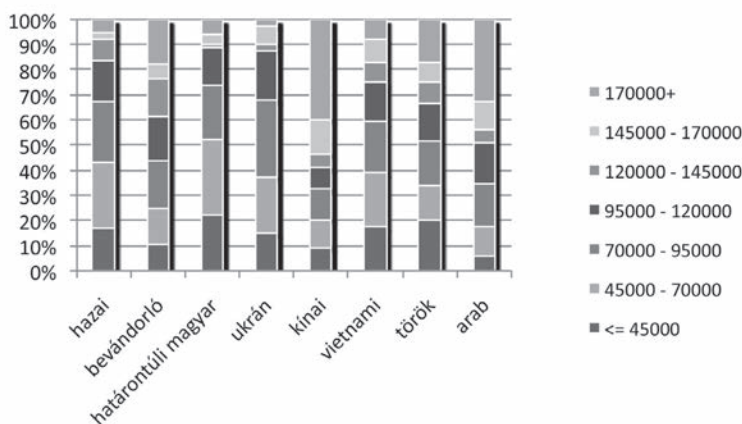
Az 1. táblázatban látható, hogy nálunk a bevándorlók egy főre jutó, nettó háztartási jövedelme meghaladja a hazai mintában megfigyelt átlagot, vagy – a korrigált adatok alapján – azonos azzal. Az európai tagállamok többségében a migránsok nettó jövedelme alacsonyabb, mint a többségi társadalomban megfigyelt érték. A bevándorlók nettó jövedelmének mediánja Olaszországban, Görögországban és Ausztriában nem éri el a befogadók jövedelmének háromnegyedét (European Commission 2011). Vagyis nálunk, a nemzetközi összehasonlító adatokkal ellentétben, a bevándorlók átlagosan jobb helyzetről számoltak be. Az eredmények értelmezésével óvatosan kell bánni. Egyrészt tudatosítani kell, hogy az itt vizsgált bevándorlók nem azonosak sem a menekültekkel, sem pedig az alkalmi külföldi munkavállalókkal, akik kívül esnek vizsgálatunk körén. Másrészt a különbség mértékét több mintavételi probléma is befolyásolhatta. A válaszmegtagadás arányszáma lehet az egyik ilyen ok, mivel a bevándorlók az EIA2011-es mintában lényegesen kevesebben szolgáltatták ki a jövedelmükre vonatkozó információt. A különbség fakadhat ezen kívül összetételhatásból, ugyanis a Magyarországon élő migránsok inkább képzett, fővárosban élő, fiatal lakosok, így a befogadó és bevándorló csoportok jövedelmi különbségeit érdemes ezen tényezők figyelembevételével vizsgálni. A hazai társadalom korrigált mintája (Sik 2012) megmutatja, hogy milyen átlagokat figyelhetünk meg akkor, ha a többségi társadalom mintájának szerkezetét hozzáigazítjuk a bevándorlói almintához. Jól látható, hogy a különbség jelentősen mérséklődött a súlyozás következtében, vagyis az országban élő migránsoknak nem általában jobbak a jövedelmi viszonyai, hanem a két almintá szerkezetében vannak különbségek. A táblázat jobb szélső oszlopában a 2011-es hazai jövedelmi mediánhoz viszonyítottuk a bevándorló csoportok mediánjait. (A KSH 2011-es statisztikái alapján a havi nettó jövedelem mediánja 82 410 Ft volt a magyar társadalomban, vagyis a reprezentatív adatbázis medián értéke valóban jól közelítette a teljes népességre vetített értéket.) A 2011-es bevándorlói minta mellett, láthatók a 2009-es alminták arányai is. Látható, hogy a határon túli válaszadók kivételével minden más csoportnak magasabb a jövedelmi mediánja, mint a hazaiaké, ami feltehetően itt is a migráns csoportok eltérő társadalmi, demográfiai sajátosságaiból adódik.

Az EIA2009-es adatokból az is kiderül, hogy a bevándorlók csoportja legkevésbé sem nevezhető homogénnek. A legkedvezőbb jövedelmi viszonyokról a kínai bevándorlók számoltak be, de hasonlóan kedvező képet mutat az arab válaszadók átlaga is. Őket követik a török migránsok, majd a vietnami, ukrán és a határon túli válaszadók átlagai. Fontos megjegyezni, hogy a kínai, arab és török bevándorlók esetében nem csak a megfigyelt átlag értéke volt magas, de a szórás is, vagyis a vizsgált csoporton belül is nagyok a jövedelmi eltérések. A különbségre részben magyarázatot adhat a családszerkezet. A környező országokból betelepülők gyakrabban költöznek családdal, az arab országokból hazánkba érkezők viszont inkább egyedülálló, fiatal

férfiak (Örkény-Székelyi 2010), ennek megfelelően még azonos jövedelmi viszonyok mellett is alacsonyabb lesz a vizsgált érték a magasabb háztartáslétszám miatt. Az adott indoklás nem állja meg a helyét a kínai bevándorlók estében, akik az átlagosnál magasabb háztartáslétszámról nyilatkoztak.

Az átlagok mellett érdekes lehet, hogy a válaszadók hogyan oszlanak meg az egyes jövedelmi kategóriákban. Az alábbi ábra az egyes kategóriák méretét mutatják meg a két adatfelvétel almintái esetében.

1. ábra: A háztartások egy főre eső nettó jövedelme a hazai társadalom és a bevándorlók különböző csoportjai körében, százalék

Forrás: EIA2009, EIA2011

Az ábra alapján a két, magas átlagos nettó jövedelemmel jellemezhető népcsoport esetében nem a kiugró értékek okozzák az előnyösebb átlagot, hanem az, hogy a válaszadók jelentős része (kínaiak négytizede, az arabok háromtizede) tartozik a legfelső jövedelmi csoportba.

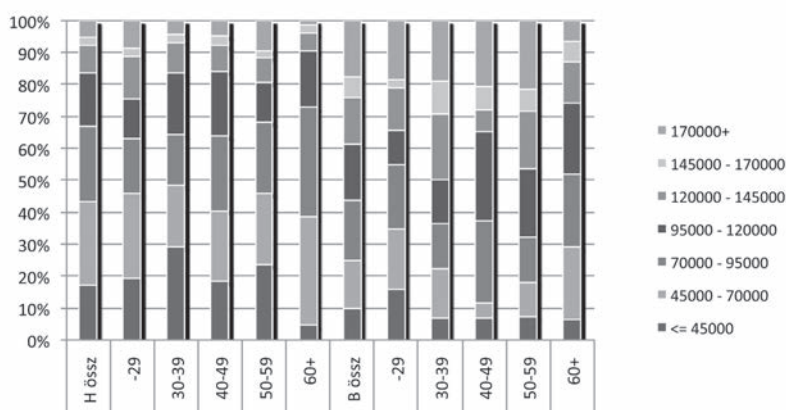
Az egyes csoportokat jellemző jövedelmi viszonyok mellett fontos kérdés, hogy a bevándorlók és a többségi társadalom tagjai között mekkora hányadot veszélyeztet a szegénység. Az Eurostat adatai alapján – a hátrányosabb jövedelmi viszonyokkal összhangban – az európai országok többségében a bevándorlók nagyobb arányban vannak kitéve a szegénység kockázatának, mint a többségi társadalom tagjai. Az európai térségen kívül született migránsokat veszélyezteteti leginkább a szegénység, esetükben 13 százalékkal magasabb a küszöbérték alatt élők aránya. A nemzetközi adatok alapján Magyarország azon kevés ország közé tartozik, ahol a fent említett minta

nem jellemző. Hazánkban a többségi társadalomban többen vannak a szegénységi küszöb alatt, mint a migránsok között.

Saját adataink esetében a szegénységi küszöb meghatározására a mediánok (a többségi társadalomban megfigyelt) értékének 60 százalékát vettük alapul, és azt vizsgáltuk, hogy a bevándorlók mekkora hányada kerül ez alá az értékhatár alá. Az európai statisztikákkal összhangban, az EIA2011-es adatbázisa alapján is a hazai mintában voltak arányaiban többen küszöbérték alatt (17 százalék), míg a bevándorlók körében ez 11 százalék volt.

A hazai társadalmat (H) és a bevándorlókat (B) összehasonlító adatokból kiderült, hogy a migránsok demográfiai és képzettségi összetétele eltér a magyar lakosság jellemzőitől. Ennek megfelelően a korcsoportok és az iskolai végzettség kategóriái alapján megvizsgáljuk a jövedelmi viszonyokat a két almintában. Az alábbi ábra az EIA2011-es adatbázisa alapján szemlélteti háztartások egy főre jutó nettó jövedelmét a különböző korosztályokban.

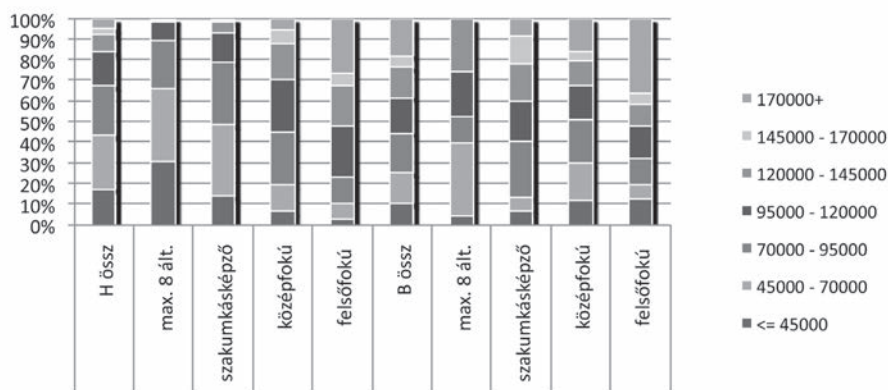
2. ábra: A háztartások egy főre eső nettó jövedelme korcsoportonként a hazai társadalom és a bevándorlók körében, százalék

Forrás: EIA2011

Az 2. ábra alapján jól látható, hogy a jövedelmi különbségek a két almintában 30 év fölött növekednek meg igazán. A hazai minta esetében a jövedelemben kis mértékű csökkenés figyelhető meg a korosztályi csoportokon felfelé haladva. A bevándorló almintában ilyen összefüggést nem tapasztaltunk, csupán az inaktívakat magában foglaló 60 feletti korosztályban csökken a jövedelem. A 3. ábra az iskolai végzettségek mentén vizsgálja a jövedelmi viszonyokat. Ennek alapján azt tapasztaljuk, hogy a két minta közötti különbség kiegyenlítődik.

3. ábra: A háztartások egy főre eső nettó jövedelme a kérdezettek iskolai végzettsége alapján a hazai társadalom és a bevándorlók körében, százalék

Forrás: EIA2011

A háztartás egy főre jutó nettó jövedelme a maximum 8 osztályt végzettek és a szakmunkások esetében különbözik jelentősen, viszont a középfokú és a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők jövedelmi megoszlása nagyon hasonló képet mutat. A hazai társadalom esetében a végzettségi szinteken felfelé haladva a jövedelem lényegesen növekszik. Ugyanez nem mondható el a bevándorlók esetében, bár a felsőfokú végzettséggel rendelkezők jövedelmi viszonyai valamivel kedvezőbbek, mint az alsóbb végzettségi kategóriáké.

Amennyiben a jövedelmi helyzet szubjektív mutatóit tekintjük (a háztartás jövedelmével, illetve az anyagi körülményekkel való elégedettséget), az látszik, hogy a bevándorlók mindkét vonatkozásban elégedettebbek, mint a hazai társadalom. A hazai társadalom körében a tanultabbak, de a Budapesten, illetve a Dunántúlon (elsősorban a Közép-Dunántúlon) élők elégedettebbek. A bevándorlók 30-39 éves korosztálya a legelégedettebb, a szakmunkás végzettségűek, a 9-15 éve itt tartózkodók, illetve, a hazai társadalomhoz hasonlóan, a Budapesten élők. Ezen túl, a migránsok 57 százaléka gondolta, hogy rosszabb anyagi helyzetben lenne, ha a szülőföldjén maradt volna, 26 százalék gondolja, hogy a helyzete ugyanolyan lenne. Jellemzően a kevésbé iskolázottak és az Ázsiából érkezők érzik jobbnak helyzetüket. A kevésbé iskolázottak, a letelepedési, nemzeti vagy EK letelepedési engedéllyel itt tartózkodók inkább gondolják, hogy helyzetük javult, csakúgy, mint a Kínából és a volt Szovjetunió országaiból érkezők. Ezzel szemben a tartózkodási engedéllyel itt levők és az

angolszász országokból érkezettek nagyobb arányban gondolják, hogy anyagi helyzetük jobb lett volna, ha a szülőföldön maradnak.

Ingtatlan

A migránsok integrációjának, illetve általános jólétének egy további mutatója az ingatlantulajdon. Az erre vonatkozó zarágozai indikátor az ingatlantulajdonosok és az ingatlant nem tulajdonlók arányát veti össze a migránsok és a teljes népesség viszonylatában (European Commission 2011). A KSH által készített *Háztartási költségvetési és életkörülmény adatfelvétel* (European Union Statistics on Income and Living Conditions – EU-SILC) alapján erről a mutatóról elmondható, hogy Magyarországon ez az arány mind a teljes népesség, mind az EU-n kívül születettek⁶ tekintetében meghaladja az EU átlagát. Az ingatlant tulajdonlók és nem tulajdonlók átlagos aránya az EU teljes 20–64 éves lakosságának körében 0,8, ez az arány Magyarországon 9,2, Románia és Litvánia után közvetlenül a legmagasabb (European Commission 2011), míg az idősebb korosztályban valamelyest magasabb. Az EU-n kívül születettek ingatlantulajdonlásával kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy Magyarország 3,5-ös arányával Észtország után a második helyet foglalja el. Elmondható tehát, hogy az EU-n belül Magyarországon, csakúgy, mint a volt szocialista államok esetében, általában jellemzőbb az ingatlan tulajdonlása, mint az EU más országaiban, s ez az összefüggés a migránsok körében is érvényes.

Az általunk áttekintett survey adatok alapján hasonló összefüggések jelennek meg. A 2. táblázatban látható módon, a 18 év feletti lakosság kilenctizede tulajdonosként lakott abban az ingatlanban, ahol az adatfelvétel zajlott, míg a harmadik országból érkező bevándorlók 54 százaléka volt tulajdonos. Az ingatlantulajdonosok nem tulajdonosokhoz viszonyított aránya így adataink alapján 9,07 a hazai lakosság körében és 1,19 a bevándorlók körében. Ez a különbség valamelyest csökken, ha a két sokaság strukturális eltéréseit figyelembe vesszük, de szignifikáns marad.

⁶ Az EU-n kívül születettek sokasága nem feltétlenül egyezik meg a harmadik országbeli állampolgárok sokaságával, ugyanakkor ez utóbbiakra Magyarország esetében nem volt adat, ezért az előbbi csoportokra vonatkozó adatok szerepeltetése mellett döntöttünk.

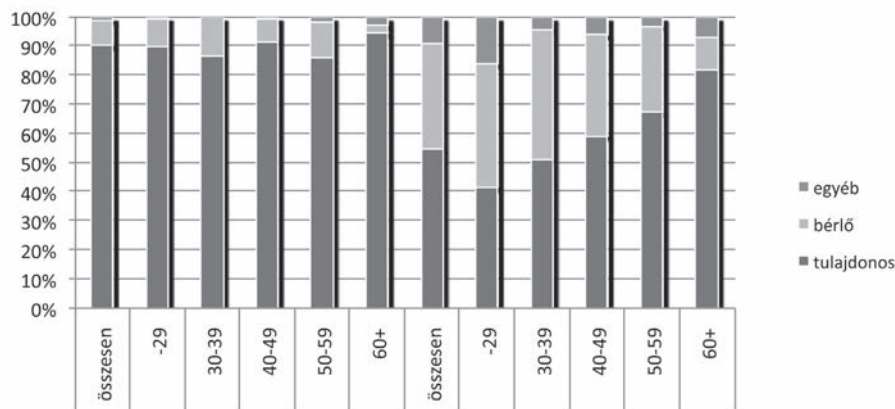
2. táblázat: Az ingatlantulajdon mutatói

minta/alminta	N	tulajdonosok aránya	ingatlantulajdonosok nem tulajdonosokhoz viszonyított aránya a sokaságon belül
EIA2011:			
hazai társadalom	997	90,1%	9,07
hazai társadalom (korrigált)	500	80,6%	4,16
bevándorló	494	54,3%	1,19
EIA2009:			
határon túli magyar	210	57,1%	1,333
ukrán	206	64,6%	1,821
kínai	200	53,0%	1,127
vietnami	199	76,4%	3,234
török	223	26,9%	0,368
arab	203	28,6%	0,400

A kérdés így hangzott: (EIA2011) „Önök milyen jogcímen laknak jelenlegi lakásukban?”

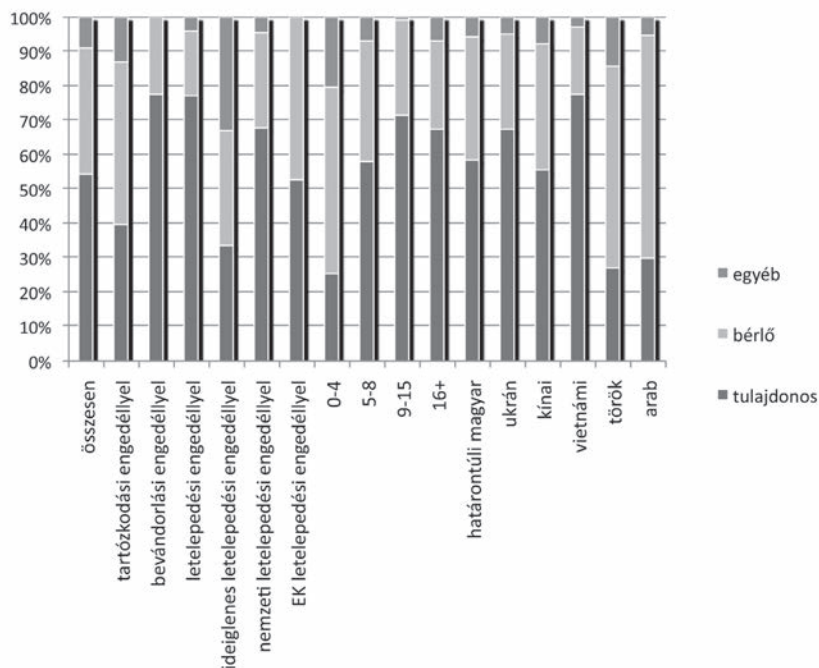
(EIA2009) „Az a lakás, amiben Ön a családjával él, az Önök tulajdona, vagy bérelik?”

A hazai lakosság körében nincs jelentős különbség az egyes korcsoportok között a tulajdonlás tekintetében, a bevándorlók körében azonban a korral nő a tulajdonosok aránya. A hazai társadalomban ugyanakkor a 29 év alatti korosztály esetében is magasabb a családtagként az ingatlanban lakók aránya. A bevándorlók esetében látható, hogy a fiatalabbak körében még kevesebb az ingatlantulajdonos, mint az idősök között: a 29 év alattiak 41 százaléka tulajdonos, míg a 60 év felettiek körében, a hazai arányokat megközelítve 81 százalék (4. ábra).

4. ábra: Ingatlantulajdon a különböző korosztályok tekintetében, százalék

Forrás: EIA2011

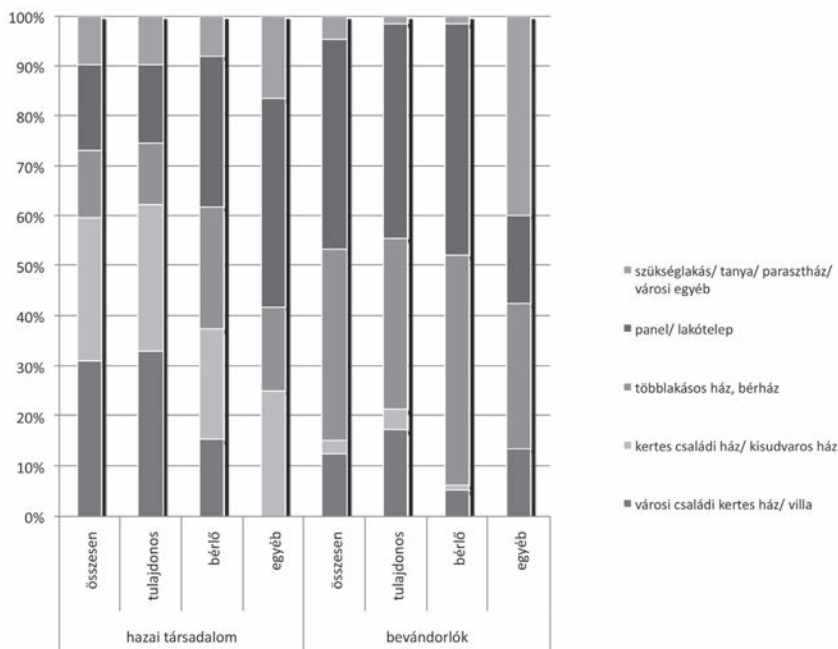
Az iskolai végzettség tekintetében hasonló tendenciák érvényesülnek a hazai társadalomban és a bevándorlóknál, a szakmunkás végzettségűek körében magasabb az ingatlanukat bérlők aránya (a hazai társadalomban 16 százalék, a bevándorlók között 51). A bevándorlók esetében az itt tartózkodás jogcíme, illetve hossza is meghatározó. A bevándorlási és letelepedési engedéllyel rendelkezők közt van a legtöbb ingatlantulajdonos (77 százalék), és érthetően kevesebb a tulajdonos a tartózkodási engedéllyel, illetve az ideiglenes letelepedési engedéllyel itt levők körében (33–39 százalék) (5. ábra). Az ingatlantulajdonosok aránya magasabb a legalább kilenc éve itt tartózkodók között, és azok körében a legalacsonyabb, akik kevesebb, mint négy éve vannak Magyarországon. Ha az egyes migráns csoportokat vetjük össze, a vietnamiak között van a legtöbb ingatlantulajdonos, őket az ukránok, a határon túli magyarok és a kínaiak követik. Az arabok és a törökök körében kevesebb, mint egyharmad a tulajdonosok aránya.

5. ábra: Ingatlantulajdon a bevándorlók különböző csoportjai körében, százalék

Forrás: EIA2009, EIA2011

Az ingatlan jellege alapján jelentős különbség van a hazai társadalom és a bevándorlók között. A hazai társadalom körében jellemzőbb, hogy városi kertesi családi házban (31%) vagy falusi, kisvárosi családi házban, kisudvaros házban (29%) élnek, a bevándorlók között viszont többlakásos panel, lakótelepi ház (42%), illetve a többlakásos ház, bérház (38%) fordul elő nagyobb arányban. Az iskolázottság, a település nagysága, illetve az, hogy budapesti vagy nem budapesti az ingatlan meghatározó mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók körében. A társasház, bérház jellemzően Budapesten van, és jellemzőbb az angolszász országokból érkezők körében. Az iskolázottabb bevándorlók inkább laknak többlakásos társasházban vagy bérházban, a kevésbé iskolázottak inkább lakótelepi lakásban. Ez utóbbiak között nagyobb arányban vannak a kínaiak, illetve a régebb óta itt tartózkodók. A 6. ábrán az is látható, hogy akik bérelnek, nagyobb arányban laknak lakótelepi/panel vagy többlakásos társas-, illetve bérházban. Továbbá az „egyéb” jogcímen lakók közt többen élnek valamely városi szükséglakásban, tanyán vagy parasztházban. Ezek a tendenciák mind a hazai társadalom tagjaira, mind a bevándorlókra érvényesek.

6. ábra: Az ingatlan jellege, százalék

Forrás: EIA2011

A lakáshellyel és a lakókörnyezettel a bevándorlók elégedettebbek a hazai társadalomnál. Ezen túl, a migránsok 44 százaléka gondolta, hogy rosszabb lakáshelyzetben lenne, ha a szülőföldjén maradt volna, egyharmaduk gondolja, hogy a helyzete ugyanolyan volna. Jellemzően a kevésbé iskolázottak és az Ázsiából érkezők érzik jobbnak a helyzetüket.

Egészségi helyzet

A Stiglitz-jelentés ajánlásai a hangsúlyt a gazdasági teljesítményről az emberek jólétének a mérésére helyezik át, s az objektív mutatók mellett felhívják a figyelmet a szubjektív indikátorok szerepére is. Az egészség mint az emberi élet tartamát és minőségét meghatározó alapvető jellemző a jólét egyik fontos meghatározója (Tokaji et al 2011). Szintén a *Háztartási költségvetési és életkörülmény adatfelvétel* alapján európai összehasonlításban elmondható, hogy a teljes népesség és a külföldön született népes-

ség egészségének szubjektív mutatói nagyon hasonlóan alakultak az egyes korcsoportokban; mindkét csoportnál a 20–64 éves népesség háromnegyede tekinti jónak az egészségét (European Commission 2011). Magyarországon ez az arány alacsonyabb: a teljes népesség körében 63 százalék. A 20–64 éves bevándorlók 66 százaléka tekinti jónak egészségi állapotát. A két csoport közti távolság nem kirívó Magyarországon. Észtországban, Lettországon és Ausztriában kiugróan rosszabb egészségi helyzetben vannak a nem EU-ban születettek, de például Máltán, Csehországban és Portugáliában a bevándorlók vannak előnyösebb helyzetben.

Adatfelvételeink alapján hasonló tendencia látszik (3. táblázat). Egy tízfokú skálán a hazai társadalomban az egészséggel való elégedettség 6,94-es átlagot vett fel, a bevándorlók körében ez az érték szignifikánsan magasabb: 8,05. Ezen a skálán 7–10-es értéket, vagyis azt, hogy elégedett az egészségi helyzetével, a hazai társadalom 56 százaléka, a bevándorlók 78 százaléka ért el. Az egészségükkel elégedetlenek aránya (a skálán 0–2 értéket jelölők) 11 százalék a hazai társadalom és ennél alacsonyabb, alig 2 százalék a bevándorlók esetében. Ezek a különbségek még akkor is fennállnak, ha a két csoport kor- és nembeli összetételéből adódó különbségeket korrigáljuk.

3. táblázat: A szubjektív egészségi helyzet mutatói

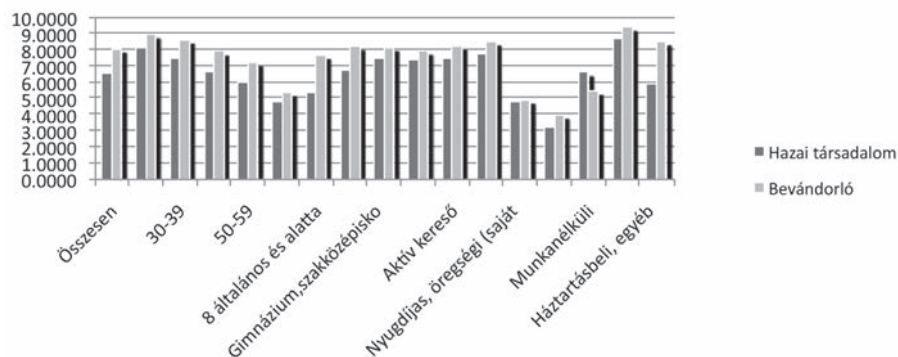
minta/alminta	N	átlag (0-10)	std. szórás	elégedett (7-10) (%)	elégedetlen (0-2) (%)
hazai társadalom	991	6,49	2,78	55,7	10,8
hazai társadalom (korrigált)	500	6,94	2,64	65,5	9,0
bevándorló	500	8,05	2,09	77,6	1,6

Forrás: EIA2011

A kérdés így hangzott: „Mennyire elégedett Ön az egészségi állapotával?”

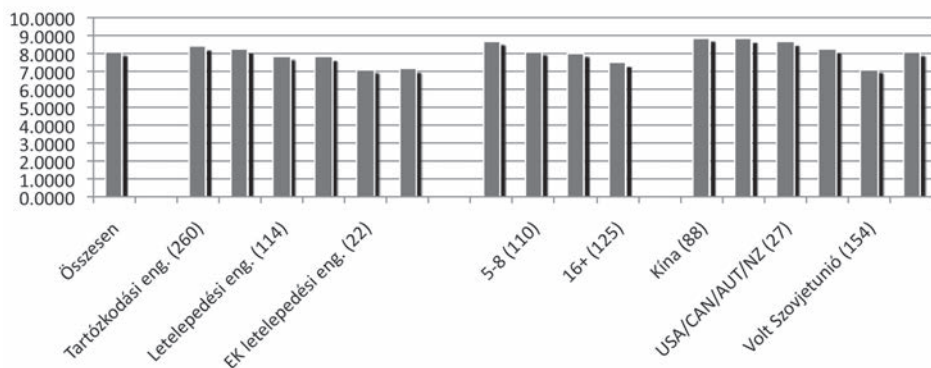
Az idősebbek és a kevésbé iskolázottak mindkét csoport esetében kevésbé elégedettek egészségi helyzetükkel. A hazai társadalom esetében a munkaerőpiacon aktívak elégedettebbek, a bevándorlóknál az inaktívak. A Közép-Magyarországon, illetve Budapesten élők elégedettebbek, míg az Észak-Magyarországon lakók a legkevésbé elégedettek a hazai társadalom körében.

7. ábra: A szubjektív egészségi helyzet a kor és az iskolai végzettség alapján, átlag

Forrás: EIA2011

A bevándorlók esetében meghatározó még a státusz, az itt tartózkodás hossza és a származási ország. A tartózkodási engedéllyel, illetve nemzeti letelepedési engedéllyel itt tartózkodók elégedettebbek, de ez valószínűleg visszavezethető a csoportok szocio-demográfiai jellemzőire (például a tartózkodás engedéllyel itt levők között több a tanuló). A régebb óta itt levők kevésbé elégedettek, és esetleg ez is visszavezethető arra, hogy idősebbek. Hasonló demográfiai jellegzetességek magyarázhatják, hogy az Ázsiából és az angolszász országokból érkezettek jobb, a volt Szovjetunió területéről érkezettek rosszabb egészségi helyzetről számoltak be.

8. ábra: A szubjektív egészségi helyzet a bevándorlók különböző csoportjai körében, átlag

Forrás: EIA2011

A bevándorlók több mint háromnegyede úgy gondolja, hogy egészségi helyzete ugyanolyan volna, ha a szülőföldjén maradt; 15 százalék gondolja, hogy helyzete a migráció során javult. Az idősebb bevándorlók (60 év felettiek) nagyobb arányban gondolják, hogy egészségügyi helyzetük jobb volna, ha szülőföldjükön maradnak (21 százalék).

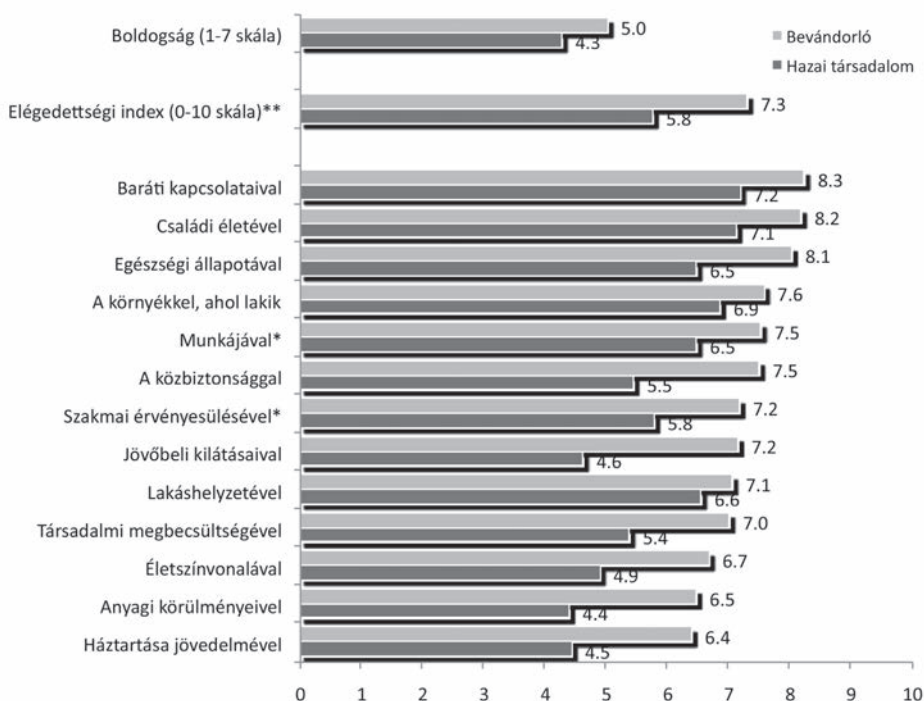
A jólét szubjektív mutatói

A jólét eddig tárgyalt, a Zaragozai Nyilatkozathoz közvetlenül kapcsolódó indikátorai mellett fontosnak tartjuk a jólét szubjektív elemeinek részletesebb elemzését, a kognitív, illetve affektív elemek bemutatását. A szubjektív jólét kognitív elemét egy 13 elemű elégedettség kérdés méri; az affektív oldalát az általános boldogság kérdéssel szemléltetjük.

Az elégedettség különböző aspektusairól az anyagi és egészségi helyzet megítélése kapcsán már volt szó, ebben az alfejezetben egymással is összehasonlítjuk az egyes elemeket.⁷

⁷ Az egyes elemekből összeálló additív index az egyes elemek egyszerű átlaga. Az ilyen módon számított index összehasonlítható a két csoport között.

9. ábra: A szubjektív jólét affektív és kognitív mutatói, átlagok

Forrás: EIA2011

* Csak azok körében, akik dolgoznak.

** A *-gal jelöltek nem szerepelnek az elégedettségi indexben.

A kérdés így hangzott: „Kérem, képzeljen maga elé egy hétfokú létrát. A létra legfelső fokán a legboldogabb emberek állnak (7), míg a létra legalsó fokán a legboldogtalanabbak (1). Hányadik lépcsőfokra helyezné magát ezen a hétfokú létrán?”

Az 9. ábrán látható, hogy a bevándorlók minden tekintetben elégedettebbek és boldogabbak, mint a hazai társadalom tagjai, s a különbségek a strukturális eltérések kiszűrése után is megmaradnak (4. táblázat). A válaszadók az emberi kapcsolataikkal voltak leginkább elégedettek, míg az anyagi, jövedelmi tényezők adtak okot a legkisebb elégedettségre mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók körében. A legnagyobb különbség e két csoport között a jövőre vonatkozó kilátások, az anyagi vagy jövedelmi helyzet és a közbiztonság megítélésének tekintetében voltak. A legkisebb különbség a lakáshelyzet és a lakóhely környezetének megítélésében tapasztaltuk.

4. táblázat: A jólét szubjektív elemeinek mutatói

minta / almintá	elégedettségi index (0-10 skála)			boldogság (1-7 skála)		
	N	átlag	std. szórás	N	átlag	std. szórás
EIA2011:						
hazai társadalom	956	5,78	1,88	988	4,29	1,27
hazai társadalom (korrigált)	479	5,82	1,81	501	4,49	1,31
bevándorló	465	7,32	1,59	497	5,04	1,08
EIA2009:	elégedettségi index (1-5 skála)*					
határon túli magyar	202	3,49	0,75			
ukrán	198	3,73	0,63			
kínai	152	3,53	0,91			
vietnami	171	3,62	0,65			
török	213	3,71	0,64			
arab	186	3,33	0,91			

* A 2009-es adatokon az elégedettségi index csak az anyagi helyzetet, a lakáskörülményeket, a jövőbeli kilátásokat és az emberi kapcsolatokat tartalmazza egy 1-5 skálán.

Az elégedettségi index tekintetében általában elmondható, hogy a 29 év alattiak és a tanulók elégedettebbek, a nyugdíjasok és a munkanélküliek kevésbé elégedettek. A hazai társadalomban az iskolázottságnak pozitív hatása van az elégedettségre; a Közép-Dunántúlon és a Dél-Alföldön elégedettebbek, Észak-Magyarországon kevésbé elégedettek az emberek. A bevándorlók esetében az iskolázottságnak nincs hatása. Az egyes migráns csoportokat összehasonlítva az látható, hogy a leginkább a törökök és az ukránok, a legkevésbé az arabok elégedettek. Ha a szubjektív jólét affektív mutatóját, a boldogságot tekintjük, akkor az elégedettséghez hasonló tendenciák bontakoznak ki.

Jóléti mintázatok a bevándorlók körében

Végül a tanulmányban eddig ismertetett mutatókat kívánjuk együtt elemezni annak feltárására, hogy ezek a változók hogyan viszonyulnak egymáshoz, illetve milyen mintázatok különíthetők el a bevándorlók jóléti helyzetét tekintve Magyarországon. Mivel nem magyarázó modellek kidolgozására törekszünk, hanem leíró módon mintázatokat szeretnénk feltárni, valamint változóink egy része nominális mérési szintű, ezért ezt az elemzést az MCA módszerével végezzük. Az MCA (multiple

correspondence analysis) a korrespondencia- analízis nominális mérési szintű változók elemzésére alkalmas kiterjesztése, amely a változók mögöttes struktúráját hivatott feltárni. Az egyes adatpontokat vagy kategóriákat egy alacsony dimenziószámú euklideszi térben ábrázolja. Inkább leíró és exploratív jellegű, elemző eszközként kiválóan alkalmas a több változó közti viszonyrendszer vizualizációjára. (Greenacre – Blasius 2006)

Ez a módszertani megközelítés lehetőséget ad arra, hogy a jóléti mutatók mellett szocio-demográfiai, illetve a migráció jellegét megvilágító változókat is figyelembe vegyünk. Így a jóléti mutatók közül elemzésünkbe bevonjuk az egy főre jutó jövedelem változóját, azt, hogy valaki ingatlantulajdonos-e vagy bérlő, illetve hogy milyen (jó/közepes/rossz) az egészsége.⁸ Ez a kategóriák szerinti megközelítés jól illeszkedik ahhoz, ahogyan a jövedelmet mérni tudtuk a survey módszerrel, illetve lehetőséget ad arra is, hogy az erre a kérdésre nem válaszolókra egy külön kategóriát alkotva, őket is figyelembe vegyük az elemzésben, és a későbbiekben lássuk, hol helyezkednek el a többi változó terében. Ezen túl a jólét szubjektív elemei, az elégedettség és a boldogság is bekerültek az elemzésbe.⁹ A jóléti változókon túl, a nem, a kor, az iskolázottság, a munkaerő-piaci státusz került be az elemzésbe, illetve a migrációt érintő olyan változók, mint az itt tartózkodás jogcíme és hossza, illetve a származási ország.

Amennyiben az MCA elemzés eredményeképpen kétdimenziós ábrázolás mellett döntünk, egy térképet kapunk, amelyen megjelennek az egyes kategóriák. E kategóriák egymáshoz és a középponthoz képest való elhelyezkedéséből lehet következtetni arra, hogyan viszonyulnak egymáshoz, mennyire diszkriminálnak a minta tagjai között, s ez alapján lehet mintázatokot keresni. Az eredmények azt mutatják, hogy az előálló két dimenzió 41 százalékan képes leírni a változóinkat, az első dimenzió 22 százalékkal, a második 19 százalékkal járul hozzá ehhez. A jóléti mutatókat tekintve az első dimenziót a szubjektív egészség és az általános elégedettség írja le, a másodikat inkább az egy főre jutó jövedelem és az ingatlantulajdon. Érdekes módon a jólét másik szubjektív mutatója, a boldogság is inkább ezekhez az objektív mutatókhoz kapcsolódik. Az általánosabb tendenciákat véve alapul, az első dimenzió inkább a szubjektív, a második dimenzió inkább az objektív jólét jelenik meg (5. táblázat). Míg az itt tartózkodás jogcíme inkább a szubjektív elemekhez kapcsolódik, addig a budapesti vagy nem budapesti lakóhely és az iskolázottság az objektív dimenzióhoz. Mindemellett, a változóknak ezt a terét leginkább az aktivitás és a korcsoport határozza meg, ezek mindkét dimenzióban dominánsak, csakúgy, mint a származási ország és az itt tartózkodás hossza.

⁸ A korábban tárgyalt 0–10 skálán mért változót a következőképpen kódoltuk át: 0–2 rossz, 3–6 közepes, 7–10 jó.

⁹ A korábban bemutatott elégedettség és boldogság indexeket oly módon alakítottuk át nominális változóvá, hogy átlag alatti és átlag feletti kategóriákat képeztünk.

5. táblázat: A korrespondencia-analízis diszkriminancia mutatói

	1. dimenzió	2. dimenzió
sajátérték	0,220	0,192
aktivitás	0,636	0,467
a kérdezett korcsoportja	0,640	0,322
itt tartózkodás hossza	0,295	0,207
ingatlan tulajdon	0,167	0,307
származási ország	0,215	0,233
egészségi állapot	0,330	0,064
egy főre jutó jövedelem	0,030	0,312
státus	0,263	0,063
Budapest	0,056	0,173
elégedettség	0,125	0,066
iskolai végzettség	0,022	0,150
boldogság	0,036	0,125
a kérdezett neme	0,043	0,001

A 10a–d. ábrákon¹⁰ látható, hogy a vízszintes, inkább szubjektív elemeket leíró dimenzió pozitív értékei baloldalon, negatív értékei jobboldalon helyezkednek el. A függőleges, inkább az objektív jólétet leíró dimenzión felül helyezkednek el a negatív értékek és alul a pozitív értékek. A dimenziók által négy részre osztott tér így a következő szegmenseket határolja le: egy mind objektív, mind szubjektív jóléti szempontból hátrányos teret (jobb felső); egy minden szempontból pozitív teret (bal alsó); egy szubjektíven előnyösnek tekintett, de objektíven kevésbé előnyös teret (bal felső); és egy objektíven jó helyzetet, aminek szubjektív percepciója nem annyira pozitív (jobb alsó). Az egyes kategóriák egymáshoz való viszonyát elemezve az látható, hogy van két markánsan elkülönülő csoport. A bevont mutatókat tekintve a nyugdíjasok különülnek el leginkább (ők helyezkednek el legmesszebb a középponttól) a mindkét szempontból hátrányos jóléti helyzetet jelző jobb felső szegmensben. Ők általában 60 év felettiek, rossz az egészségük, s jellemzőbb rájuk az alacsonyabb jövedelem (45–70 ezer Ft/fő). Ugyanakkor ez a nagyon markánsan megjelenő csoport arányát tekintve kevésbé jelentős a migráns sokaságon belül; a nyugdíjasok aránya a mintánkban 8 százalék. Ennek a mintázatnak egy valamelyest enyhített verziójában a magasabb jövedelmek mellett (70–120 ezer Ft/fő) az inkább közepes egészségi helyzetben levők és jellemzően nem budapesti lakosok jelennek meg. Alacsony iskolai végzettség figyelhető meg ebben a mintázatban; a volt Szovjetunió államaiból érkeznek, enyhén női dominanciával, szélsőséges esetben a munkanélküliek is körükbe tartoznak (3 szá-

¹⁰ A négy ábra ugyanannak a térnek a leírása – az értelmezés megkönnyítésére bontottuk négy részre.

zalék a mintában). Noha a nyugdíjasok és a munkanélküliek nagyon hasonló mintázatot mutatnak jólétüket tekintve, a nyugdíjasok rosszabb helyzetben vannak.

A másik markánsan elkülönülő mintázat a tanulókhoz köthető (16 százalék a mintában). Ez a bal felső szegmensben jelenik meg, tehát magasabb szubjektív elégedettség jellemzi őket rosszabb objektív mutatókkal. 45 ezer forint alatti, esetleg 70 ezer forint alatti jövedelemmel rendelkező személyek tartoznak ebbe a csoportba. Jellemző továbbá, hogy tartózkodási engedéllyel vannak Magyarországon, a Balkánról érkeztek, középfokú végzettséggel rendelkeznek, inkább bérlőként jelennek meg, illetve „egyéb” módokon, például szívésségi alapon laknak.

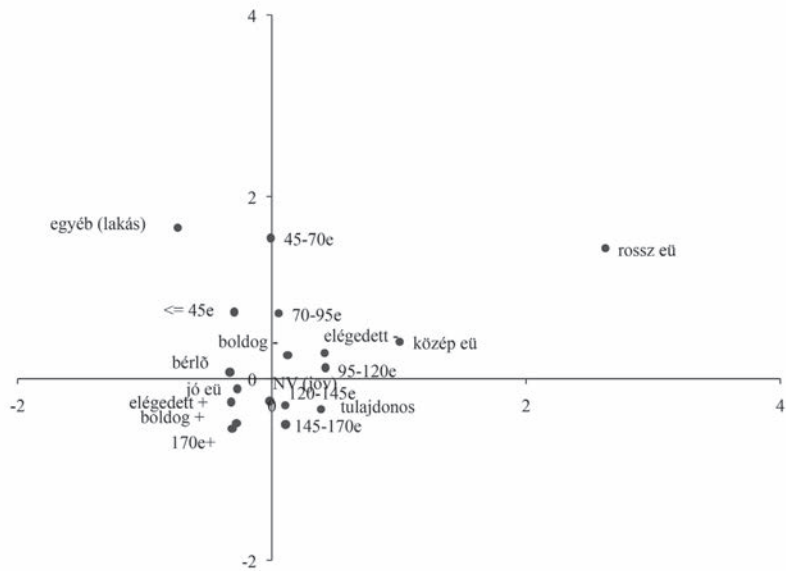
Egy további, kevésbé markánsan elkülönülő mintázatot a mind szubjektív, mind objektív módon előnyösebb jóléti helyzetben levők alkotnak. Jellemzően ide vezet például az aktív gazdasági helyzet, hogy valaki dolgozik. Ez a mintázat az angolszász országokból érkezők esetében jelenik meg, de a kínai és egyéb ázsiai származásúak is ide sorolhatók. Felsőfokú végzettséggel s részben szakmunkás végzettséggel írható le a csoport. A Budapesten lakó 30–39 évesek, jellemzően 5–8 éve itt tartózkodók is ezt a mintázatot követik. Itt jelennek meg a 120–145 ezer forinttal vagy a fölötti jövedelemmel rendelkezők. Ilyen módon ez a mintázat két almintát is magában foglalhat: egyrészt egy alacsonyabb végzettségű, alacsonyabb jövedelemmel rendelkező, ázsiai származású, másrészt egy magasabb végzettségű, angolszász mintázatot, magasabb jövedelemmel. Továbbá ezek azok a csoportok, ahol a legnagyobb arányban nem nyilatkoztak a jövedelmükről.

Végül a legkevésbé markánsan megjelenő mintázat a „jobb objektív helyzet mellett kevésbé elégedettek”, ami a középkorú (40–59), 9–15 éve Magyarországon tartózkodó ingatlanulajdonosokra jellemző, és körükben jelennek meg az inaktívak, gyermekkel otthon levők, háztartásbeliek is.

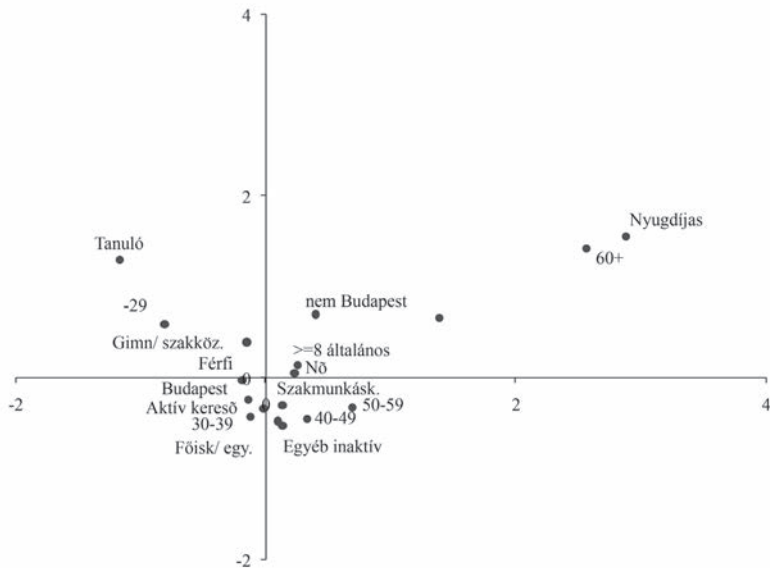
Érdekes az itt tartózkodás különböző jogcímeinek elhelyezkedése az ábrán. Az eredményekből leginkább az látszik, hogy a tartózkodási engedély különül el leginkább a többi jogcímtől, elsősorban azért, mert ez jellemzőbb a fiatalokra, akik tanulási céllal érkeznek hazánkba, s általában magasabbak az elégedettségi mutatóik. A státusz leginkább a szubjektív elégedettséggel jár együtt, s a tartózkodási engedély kivételével a többi jogcím esetében alacsonyabb az elégedettség is – a jobb objektív jóléti mutatók, köztük az ingatlanulajdon ellenére is.

A magyarországi harmadik országból érkezett migránsok jóléttel összefüggő integrációs mintázataira is ad útmutatást az ábra. Úgy tűnik, hogy az itt tartózkodás hossza meghatároz egy folyamatot, amelynek során a migránsok egyre jobb helyzetbe kerülnek az objektív mérőszámok tekintetében, elégedettségük eközben valamelyest csökken (ilyen szempontból szerencse, hogy a szubjektív boldogság inkább az objektív mutatókkal járt együtt), az objektív jólét egy következő lépcsőfokaként, 9–15 év itt tartózkodás után, ingatlanulajdonossá válnak. Ugyanakkor az öregség elérkeztével az egészségi helyzetük romlása, illetve nyugdíjazásuk mind szubjektív, mind objektív jóléthelyzetük romlása irányába hat.

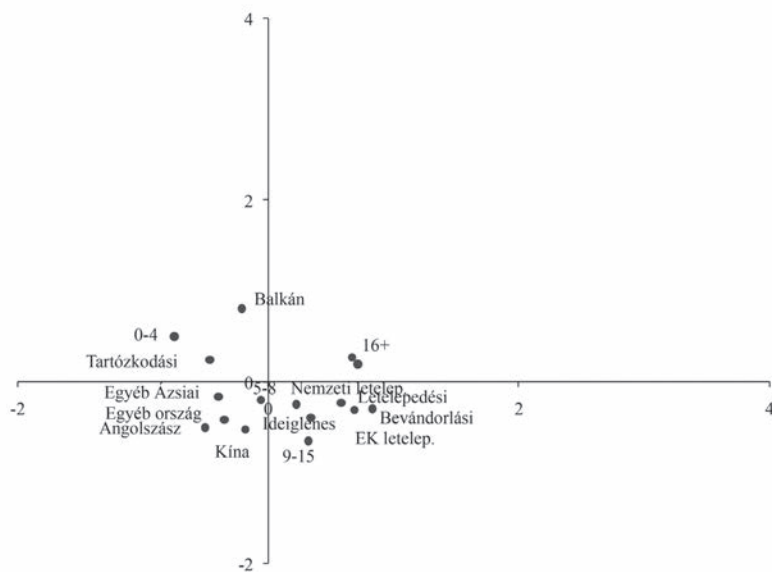
10a. ábra: A bevándorlók jóléti térképe (MCA, N=500) – a jóléti változók elhelyezkedése

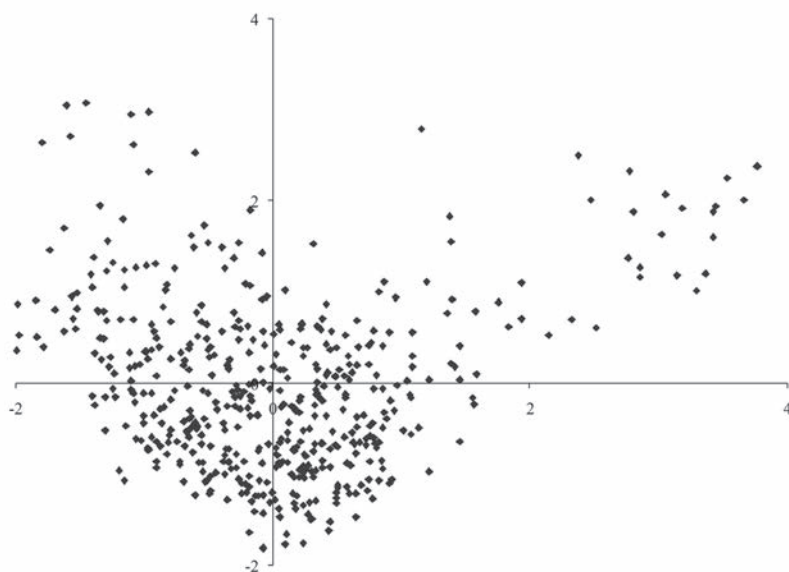
10b. ábra: A bevándorlók jóléti térképe (MCA, N=500) – a szocio-demográfiai változók

10c. ábra: A bevándorlók jóléti térképe (MCA, N=500) – a migrációs háttérváltozók

10d. ábra: A bevándorlók jóléti térképe (MCA, N=500) – a sokaság

Összefoglalás

A tanulmányban a zaragozai indikátorokat követve mutattuk be a Magyarországon élő harmadik országbeli bevándorlók jóléti helyzetét. A Zaragozai Nyilatkozat a bevándorlók társadalmi befogadásának indikátorairól beszél, ami a vonatkozó mutatókkal közvetve mérhető, mivel azok inkább a szűkebb értelemben vett jóléti helyzet megragadására alkalmasak. Az elemzés alapjául kétféle kérdőíves kutatás szolgált, ami lehetővé tette, hogy a migránsok helyzetét és annak szubjektív megítélését a többségi hazai társadalommal, illetve az egyes migráns csoportokkal összehasonlítva értelmezzük. Vizsgálatunk a „harmadik országból” érkező legális bevándorlókkal foglalkozott, nem terjedt ki a menekültekre és a külföldi alkalmi munkavállalókra.

Eredményeink igazolták azt a korábban feltárt jelenséget (Göncz et al 2012), hogy az általános európai uniós tendenciákkal szemben Magyarországon a migránsok több jóléti mutató tekintetében nem rosszabb, hanem jobb helyzetben vannak, mint a hazai társadalom tagjai. Például magasabb (vagy más mérés szerint azonos) az egy főre jutó háztartási jövedelmük, kisebb a szegénység kockázata, jobb az egészségi helyzetük, vagy legalábbis pozitívabban ítélik azt meg (6. táblázat). Ezek részben visszavezethetők arra, hogy a migránsok szocio-demográfiai szempontból egy sajátos csoport, amely eltér a többségi társadalom összetételétől. Ezen strukturális eltérések figyelembe vétele után a különbségek valamelyest csökkennek, de szignifikánsak maradnak. Ezért feltételezhetően egyéb, egyéni pszicho-szociális jellemzőkre is visszavezethető a migránsok előnyösebb helyzete Magyarországon. Amellett, hogy fiatalabbak és nagyobb körökben a munkaerőpiacon aktívan jelen levő, az értékek és a bizalom is szerepet játszanak a magasabb jóléti helyzetük elérésében (Juhász 2012). Az is ezt igazolja, hogy a jólét szubjektív mutatói tekintetében (elégedettség és boldogság) is előnyösebb helyzetben vannak a hazai társadalom tagjainál.

6. táblázat: A társadalmi befogadás indikátorai a Zaragozai Nyilatkozat alapján

	hazai társadalom	bevándorló
a bevándorlók medián jövedelme a hazai társadalom medián jövedelmének arányában	-	1,35
szegénységi kockázat (a hazai társadalom medián jövedelmének 60 százalékát el nem érők aránya)	17,0%	11,0%
ingatlanulajdonosok nem tulajdonosokhoz viszonyított aránya a sokaságon belül	9,07	1,19
egészségi helyzet szubjektív megítélése - elégedett (7-10)	55,7%	77,6%
egészségi helyzet szubjektív megítélése - elégedetlen (0-2)	10,8%	1,6%

Forrás: EIA2011

Egy jóléti változó, az ingatlantulajdon tekintetében maradnak el a migránsok a hazai társadalomtól. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy Magyarországon európai összehasonlításban kiugróan magas a tulajdonosok aránya. Értelemszerűen a helyben levő tőkének ez az időbeli felhalmozása nem lehet sajátja a nem is olyan régóta itt tartózkodó migránsoknak. Mindemellett a legalább 16 éve itt tartózkodó migránsok már megközelítik a magyar átlagot (81 százalék), ami az integrációnak egy mutatója. A tulajdonról szólva érdemes még a migráció dinamikus modelljeire visszautalni, amennyiben egy transznacionális térben mozgó egyénnek nem feltétlenül célja ingatlan vásárlása egy olyan helyen, ahol tervei szerint csak egy átmeneti időszakot tölt majd el.

Összességében eredményeink azt mutatják, hogy a harmadik országból érkezettek jóléti helyzete részben hasonló tényezőkkel áll kapcsolatban, mint a hazai társadalom tagjainak jóléti helyzete (kor, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás), ugyanakkor jelentősen befolyásolják egyéb, a migrációval összefüggő változók is, mint az, hogy milyen régóta tartózkodik valaki Magyarországon, milyen jogi státuszban van itt, és honnan érkezett. A származási ország fontos meghatározója a jóléti helyzetnek, ugyanakkor ezek a csoportok is jelentős mértékben heterogének. A migránsok jóléti helyzete valószínűleg összefüggésben van a migrációs motivációkkal is, amelyek meghatározzák, hogy milyen mértékben akarnak és/vagy tudnak integrálódni a hazai társadalomba – de e változókat közvetlenül nem vizsgáltuk elemzésünkben. Eredményeinkből kirajzolódik, hogy többféle jóléti mintázata van a hozzánk érkező migránsoknak. Markánsan eltér a minden szempontból rosszabb jóléti helyzetben levő nyugdíjasok helyzete a valószínűleg ideiglenesen itt tartózkodó fiatal tanulókétól, akik alacsonyabb objektív jóléti mutatók mellett szubjektív értelemben magas jóléti helyzetben vannak. Emellett a kor előrehaladtával az ingatlantulajdonosok aránya is nő. Ezek az eredmények azt valószínűsítik, hogy van a hozzánk érkező migránsoknak egy csoportja, amelyre jellemző az integráció lineáris folyamata, az ingatlantulajdon-szerzéssel és a nyugdíjba vonulással, ám emellett a dinamikus modell mintázatai is jelen vannak.

Irodalom

- Annoni, Paola – Weziak-Bialowolska, Dorota – Dijkstra, Lewis (2012): *Quality of life at the sub-national level: an operational example for the EU*. Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Ispra.
- Bijl, Rob V. – Zorlu, Aslan – Jennissen, Roel P. W. – Blom, Martine (2008): The integration of migrants in the Netherlands monitored over time: Trend and cohort analyses. In: Bonifazi, Corrado – Okolski Marek – Schoorl Jeanette – Simon, Patrick (ed.): *International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 199–223.

- Boyd, Monica (1989): Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *International Migration Review*, Vol. 23. No. 3: 638–670.
- European Commission (2011): *Indicators of Immigrant Integration – A Pilot Study*. Eurostat Methodologies & Working Papers. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Gáspár Tamás (2013): A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei. *Statisztikai Szemle*, Vol. 91. No. 1: 77–93.
- Göncz Borbála – Lengyel György – Tóth Lilla (ed.) (2012): *Bevándorlók a magyar társadalom tükrében: méltóság, igazságosság és civil integráció*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- Greenacre, Michael and Blasius, Jörg (ed.) (2006): *Multiple Correspondence Analysis and Related Methods*. Chapman & Hall/CRC, London
- Havasi Éva – Altorjai Szilvia (2005): *A jövedelem, mint az anyagi jólét és a szegénység mérőszáma*. KSH Társadalomstatistikai füzetek 43. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Hegedűs Rita (2002): *Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából*. In: Lengyel (2002), 35–48.
- Juhász Pál (2012): *Politikai vélemények és ítéletek*. In: Göncz et al. (2012), 191–205.
- Kritz, Mary M. – Lim, Lin Lean – Zlotnik, Hania (ed.) (1992): *International Migration Systems: A Global Approach*. Clarendon Press, Oxford
- Lengyel György (ed.) (2002): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. BKÁE, Budapest
- Melegh, Attila – Kondrateva, Elena – Perttu Salmenhaara, P. – Forsander, Annika – Hablicsek, László – Hegyesi Adrienn (2005): Globalisation, Ethnicity and International Migration. The Comparison of Finland, Hungary and Russia. *Demográfia, 2005/English*: 123–167.
- Melegh Attila – Kovács Éva – Gödri Irén (2010): „Azt hittem, célt tévesztettem” – A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban. KSH NKI Kutatási Jelentések 88. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Tokaji Károlyné – Faragó Miklós – Boros Julianna (2011): Objektíven szubjektív. *Statisztikai Szemle*, Vol. 89. No. 7–8: 768–789.
- Örkény Antal – Székelyi Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 49–96.
- Sen, Amartya (1985): Well-being, agency and freedom: the Dewey lectures 1984. *Journal of Philosophy*, Vol. 82. No. 4: 169–221.
- Sik E. (2012): *Description of the work that was done to enable majority-minority comparison and analysis*. ENRI-East
- Szanyi-F. Eleonóra (2012): *A bevándorlók és a magyar társadalom jóléti mutatói*. In: Göncz et al (2012), 61–85.

Simonovits Bori

Bevándorlók diszkriminációja – kisebbségi és többségi szemmel

Bevezetés módszertani kitérővel

A diszkrimináció mérése komoly kihívást jelent az empirikus társadalomkutatás számára. Mivel a diszkrimináció egy viselkedés megnyilvánulása, sem a kérdőíves sem az interjú technikák nem alkalmasak a diszkriminatív viselkedés tettenérésére. Akár a többség, akár a kisebbség szemszögéből vizsgáljuk meg a kérdést, csupán arra kaphatunk választ, hogy milyen diszkriminációs tapasztalatai vannak a hátrányos megkülönböztetés elszenvedőinek, illetve milyen múltbéli tetteiről számol be a (potenciális) „elkövető”, továbbá hogy hogyan észlelik az adott társadalomban jelen lévő diszkrimináció mértékét a kérdezettek. E mérések megbízhatósága tehát korlátozott, mivel az áldozatok gyakran eltúlozzák (ilyenkor felülbecsüljük), illetve elhallgatják (ilyenkor alulbecsüljük) az őket ért sérelmeket, az elkövetők pedig többnyire igyekeznek elleplezni szabály- és normasértő viselkedésüket, ezáltal szintén alulbecsüljük a hátrányos megkülönböztetés mértékét. A mérések érvényessége is korlátozott, hiszen nem magát a diszkriminatív viselkedést mérjük, hanem csupán annak emléket, észlelését, esetleg szándékát. (Sik – Simonovits 2009, Simonovits 2012) Ebben a tanulmányban arra vállalkozom, hogy összegyűjtöm és rendszerezem azokat a legfontosabb empirikus kutatásokat, melyek Magyarországra koncentrálva vagy nemzetközi összehasonlításban vizsgálják a bevándorló kisebbség és többség viszonyát, különös tekintettel a bevándorlók által megélt diszkriminációs tapasztalatokra illetve a többség által észlelt diszkrimináció elterjedtségére.

Az elmúlt években számos empirikus kutatás készült Európában és Magyarországon a xenofóbia (idegenellenesség) és diszkrimináció témakörében. (EU Agency for Fundamental Rights 2009, European Commission 2012) Tanulmányomban főként kvantitatív és kisebb részt kvalitatív kutatások eredményeire támaszkodva mutatom be a bevándorlók kapcsolatos közvélekedés alakulását és a bevándorlók szemszögéből a Magyarországon tapasztalt idegenellenesség és diszkrimináció főbb jellemzőit.

A diszkrimináció elterjedtsége és idegenellenesség Magyarországon – a többség megítélése szerint

Arra a kérdésre, hogy mennyire elterjedt egy országban az idegenellenesség és a bevándorlók hátrányos megkülönböztetése két módon kaphatunk választ a lakosoktól: megkérhetjük a válaszadót, hogy becsülje meg az országában jelenlévő diszkrimináció elterjedtségét, illetve a válaszadó idegenellenességét és diszkriminációs hajlamát firtathatjuk különböző direkt és indirekt kérdésekkel.

Az Eurobarometer reprezentatív survey az EU valamennyi országában rendszeresen méri a hátrányos megkülönböztetés elterjedtségének észlelését is. A vizsgált hét diszkriminációs alap (nem, származás, vallás, kor, fogyatékoság, szexuális orientáció, nemi identitás) közül kettőből következtethetünk közvetve a bevándorlókkal kapcsolatos diszkrimináció elterjedtségére: az etnikai-származási illetve a vallás alapján történő diszkrimináció észlelése alapján, bár fontos megemlíteni, hogy az előbbi esetén feltehetőleg a romákat érintő megkülönböztetésre gondolnak a magyar válaszadók.

A legutóbbi, 2012-es adatfelvétel megerősítette a korábbi évek eredményét, miszerint európai átlagban a származás alapján történő megkülönböztetés a leggyakoribb oka a diszkriminációnak. 2012-ben az összes megkérdezett 56 százaléka (2009-ben 61 százalék) gondolta úgy, hogy az etnikai alapú megkülönböztetés elterjedt az országában; a vallási alapú megkülönböztetés elterjedtségét 39 százalékban érzékelték.¹ A magyar megkérdezettek 70 százaléka észlelt nagyarányú etnikai-származási alapú megkülönböztetést és 25 százaléka vallási alapú megkülönböztetést (European Commission 2012).

Ugyanebben a kutatásban külön rákérdeztek arra, hogy mennyire elterjedt a hátrányos megkülönböztetés a munka világán kívül.² Az etnikai alapú, munkaerőpiacon kívül tapasztalható hátrányos megkülönböztetés észlelésében Magyarország az élmezőnyben foglal helyet. Svédországhoz, Franciaországhoz és Görögországhoz hasonlóan a magyarok csaknem kétharmada (63 százalék) tartotta nagyon elterjedtnek; az arány a 27 EU-s országban átlagosan 47 százalék volt. Ezzel szemben a vallási és meggyőződés alapú megkülönböztetést sokkal kisebb fajsúlyú problémának észlelik a magyarok: a válaszadók 22 százaléka vélte elterjedtnek a vallási alapú megkülönböztetést; az EU-s átlag 33 százalék.

¹ A konkrét kérdés így hangzott: „Mit gondol a különböző típusú hátrányos megkülönböztetések közül melyek nagyon elterjedtek / valamennyire elterjedtek / ritkák / nagyon ritkák / nem léteznek / Magyarországon?”

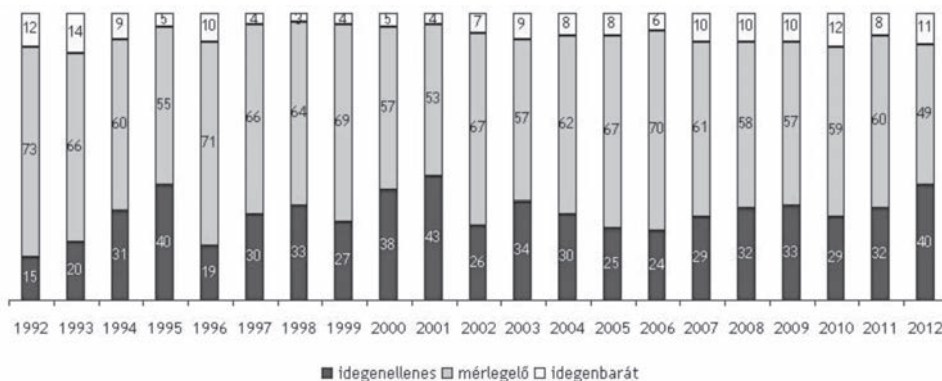
² A konkrét kérdés így hangzott: „A hátrányos megkülönböztetés jelensége a munka világán kívül is előforduló jelenség. Például az oktatásban, a vásárlás során, éttermekben, bárókban, ingatlan bérlete vagy vásárlása során, illetve orvosi vagy kórházi kezelés során. Mit gondol, a munkahelyen kívüli hátrányos megkülönböztetések közül felsoroltak közül melyek nagyon elterjedtek / valamennyire elterjedtek / ritkák / nagyon ritkák / nem léteznek / Magyarországon?”

Azok, akik saját megítélésük szerint valamilyen kisebbséghez tartoznak, nagyobb arányban gondolják úgy, hogy a többi diszkriminációs típus is elterjedt társadalmi probléma, mint azok akik nem tartoznak kisebbséghez.

A TÁRKI 1992 óta rendszeresen méri a magyar lakosság idegenellenességét a menedékkérők befogadásán keresztül.³ A sok szempontból leegyszerűsített kérdéssel⁴ szűkebb értelemben a magyarok bevándorlókkal, tágabb értelemben pedig az idegenekkel és a mássággal kapcsolatos attitűdjeit mérjük.

A legutóbbi adatfelvétel 2012 márciusában zajlott (Sik 2012), mely szerint a felnőtt lakosság 40 százaléka tekinthető nyíltan idegenellenesnek – azaz értett egyet azzal, hogy „az országba menedékkérő be ne tehesse a lábát” – szemben az elmúlt öt évben tapasztalt 29 és 32 százalék között mozgó aránnyal. 2012-ben a megkérdezettek 11 százaléka tekinthető idegenbarátnak: ők azok, akik szerint minden menedékkérőt be kell fogadni. Minden második válaszoló mérlegelné a menedékadást; e csoport aránya az utóbbi öt évben 60 százalék körül mozgott (1. ábra).

1. ábra: A nyílt idegenellenesek, idegenbarátok és mérlegelők alakulása Magyarországon az elmúlt két évtizedben, százalék

Forrás: TÁRKI Háztartás Panel, Háztartás Monitor és Omnibusz kutatások, 1992–2012

³ A minden évben feltett kérdés így hangzik: „Ön szerint minden menedékkérőt be kell-e fogadni, vagy senkit sem, vagy van, akit igen, van, akit nem?” Az első csoportot idegenbarátnak vagy befogadóknak, a másodikat idegenellenesnek vagy elutasítónak, a harmadikat pedig mérlegelőnek vagy reálpolitikusnak nevezzük. Az utóbbi válaszlehetőséget választóktól ezt követően megkérdezzük, hogy egy adott lista alapján mondja meg, mely nemzetiségű-etnikumú csoportokból származó menedékkérőt engedne be és melyeket nem.

⁴ Gyakori kritika például, hogy nem kérdezzük meg a mérlegelőket arról, hogy mi alapján mérlegelnének, csak arról, hogy mely külföldi csoportokat engednék be az országba. Másrészt viszont még ennél az egyszerű kérdésnél is felmerül a relevancia problémája, azaz nem lehetünk abban biztosak, hogy a kérdezettnek van-e egyáltalán véleménye és elégedő információja ahhoz, hogy Magyarország bevándorláspolitikájáról véleményt formáljon.

Az idegenellenesség mértékének alakulása az elmúlt két évtizedben röviden így foglалható össze: 1992 és 1995 között gyorsan növekedett (15 százalékról 40 százalékra), 1996 és 2001 között előbb ingadozott (19–43 százalék között), majd 2002 óta 2011-ig kisebb ingadozások mellett (24–33 százalék között) meglehetősen stabil volt. A 2012-es eredmény a mérlegelő gondolkodás eddig nem tapasztalt alacsony mértékét mutatja, és ezzel párhuzamosan a nyílt idegenellenesség 2012-ben újra az 1995-ben és 2001-ben mérthez hasonló magas értéket mutat.

Az idegenellenességet mérő kérdéssor második kérdése a mérlegelőktől megkérdezi, hogy mely nemzetiségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozókat engednék be az országba és melyeket nem. Általános tapasztalatunk, hogy a magukat mérlegelőeknek beállítók döntő többsége a határon túli magyarokon kívül egyetlen más csoport tagjait sem engedné be, köztük a nem létező – a mérés szempontjából „lakmuszpapírként” funkcionáló – pirézeket⁵ sem, azaz valójában a mérlegelők zöme is (latens) idegenellenes.

Az előítéletességet mérő kutatások egybehangzó tanulsága, hogy a társadalom vesztes csoportjai az átlagost meghaladó mértékben előítéletesek. Társadalmi-gazdasági szempontból egyértelműen a vesztesek közé tartoznak a munkaerőpiacról kiszorultak, a legfeljebb általános iskolát végzettek, illetve a rossz anyagi helyzetűek. Az alacsony jövedelemszint mellett a rossz anyagi helyzet indikátora az is, ha a válaszoló el van maradva közüzemi számlái kifizetésével, és/vagy nem rendelkezik saját tulajdonú lakással. Ezen csoportok körében átlagon felüli (43–52 százalék) azok aránya, akik elutasítják a menedékkérők beengedését.

A szociológiai értelemben vesztes csoportok mellett a Jobbik-szavazók körében is átlagon felüli (45 százalék) a nyíltan idegenellenesek aránya, de még elutasítóbbak a politikából kiábrándultak: 54 százalékuk nem engedne be egyetlen menedékkérőt sem az országba.

A 2011-es kutatás során azt is vizsgáltuk, hogy egy bizonyos csoportba tartozó ismerős léte hatással van-e az adott csoporttal kapcsolatos előítéletekre⁶. Ezt a hipotézist teszteltük hat etnikai-származási (határon túli magyar, zsidó, cigány, afrikai, arab és kínai) és két deviáns (szkinhed, kábítószeres) csoporton. Az egy konkrét csoporttal kapcsolatos előítéletességet a Bogardus-skála társadalmi távolságot mérő változóival vizsgáltuk, amelyek úgy mérik a más emberekkel, csoportokkal szembeni attitűdöt, hogy rákérdéznek a válaszadó által még elfogadott legközelebbi kapcsolat fokára.

⁵ A pirézek egy kitalált népcsoport, melynek a kérdéssorba építése jó kontrollként szolgál az idegenellenesség mérésére.

⁶ A 2011-es, háromezer fő – a felnőtt lakosság kor, nem iskolai végzettség és lakóhely szerint reprezentáló – megkérdezésén alapuló, átfogó empirikus kutatás eredményei alapján mutatom be. Az adatfelvétel 2011 április-júniusban zajlott, az Európai Integrációs Alap finanszírozásával.

Az öt nemzeti-származási csoporttól érzékelt társadalmi távolságot a kérdőívben szintén a Bogardus-skála három állításával mértük⁷.

A kérdésre adott válaszok alapján a válaszadókat négy fő csoportba⁸ osztottuk, feltételezve, hogy a szomszédsági viszony erősebb kapcsolatot jelöl, mint a munkatársi:

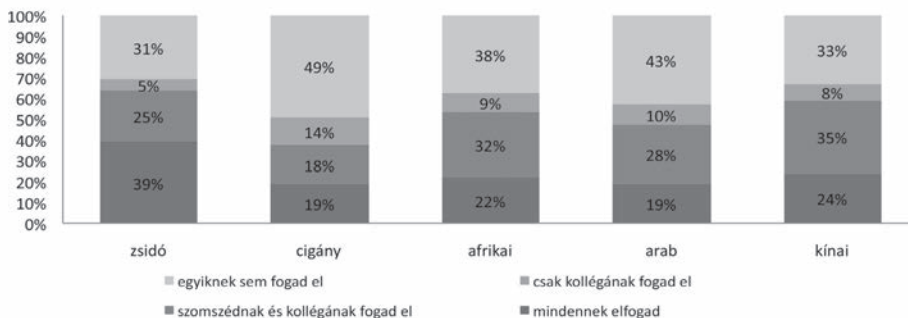
1. családtagnak, szomszédnak és kollégának is elfogadná;
2. szomszédnak, kollégának elfogadná;
3. csak kollégának fogadná el;
4. egyiknek sem fogadná el.

A korábbi kutatási eredményekhez hasonlóan a határon túli magyarokkal kapcsolatban érzékelt társadalmi távolság érzete a legkisebb, a tőlük való társadalmi távolság minimális, őket tíz emberből nyolc mindennek elfogadná. Mivel e három csoport megítélése ennyire eltér a többitől, a további elemzésekből ezeket kihagyjuk, és csak a többi öt etnikai-származási csoporttal foglalkozunk.

A vizsgált öt etnikai-származási csoporttal szemben érzékelt társadalmi távolságok válaszadók szerinti megoszlását a 2. ábra mutatja. A romák megítélése a legrosszabb, a megkérdezettek majdnem fele sem szomszédnak, sem kollégának, sem családtagnak nem fogadna el cigány származású személyt. Őket követik az arabok, akiket a megkérdezettek 43 százaléka nem fogadna el semmilyen szinten, végül a kínaiakat minden harmadik válaszadó utasította el teljes mértékben. Az öt kérdezett csoport közül a zsidók megítélése a legjobb, őket tíz emberből négy mindhárom vizsgált szinten elfogadná. (Simonovits – Szalai 2013)

⁷ A kérdések így hangzottak: „Elfogadna-e egy határon túli magyar/zsidó/cigány/afrikai/arab/kínai egyént családtagnak/szomszédnak/munkatársnak?”

⁸ A válaszok egy sorrendi skálaként is értelmezhetők, melynek az „egyiknek sem fogadná el” a legalsó, míg a „mindháromnak elfogad” a legfelső foka. A válaszok 1-től 4-ig egyre lazább kapcsolatokat jelölnek. A csoportokat úgy alakítottuk ki, hogy lefedjék a válaszadók több mint kilencven százalékát.

2. ábra: Az öt etnikai-származási csoporttal szemben érzékelt társadalmi távolságok, százalék

Arra vonatkozóan, hogy a személyes ismerős léte csökkenti-e az érzékelt társadalmi távolságot, azt találták, hogy a külföldi ismerősök száma erős kapcsolatot mutatott bizonyos társadalmi-demográfiai változókkal, melyek közül a legfontosabb az iskolai végzettség, a kor, valamint a településméret. Minél fiatalabb, minél magasabb iskolai végzettségű és minél nagyobb településen lakik valaki, annál valószínűbb, hogy ismerősei között találunk külföldit.

Akiknek van arab ismerősük, azok egyharmada családtagnak, kollégának és szomszédnak is elfogadna arab személyt, a többiek közt csak 15 százalék az elfogadók aránya. A kínai ismerősről beszámolók körében is 12 százalékponttal nagyobb azok aránya, akik családtagnaként elfogadnának kínait. Az afrikai ismerős léte még inkább, 22 százalékponttal növeli az elfogadást; a zsidó származású ismerős 26 százalékponttal. A társadalmi távolságra pozitív hatással van, tehát az adott származású ismerős léte, és ez minden vizsgált csoportban előmozdíthatja a kapcsolatokat.

A diszkriminációs viselkedési hajlamot egy innovatív módszerrel, a kérdőívbe ágyazott diszkriminációs szituáció technikájával mértük, melynek segítségével azt vizsgáltuk, hogy a magyar felnőtt lakosság hogyan viszonyul három „láthatóan más” bevándorló csoporthoz (arab, kínai és afrikai) és egy-egy határon túli magyar jelentkezőhöz, munkáltatói és lakáskiadási helyzetekben.

A módszer alapja egy kontrollált kísérleti elrendezés: a válaszadóknak a megmutatott képeken szereplő személyek közül kell választaniuk, hogy melyiket vennék fel a helyi önkormányzathoz karbantartónak, takarítónőnek, ügyintézőnek, illetve kinek adnák ki lakásukat. A kérdezési helyzetben a válaszadóknak a kérdezői kártyákon megmutatott képeken szereplő személyek közül kellett megjelölniük, hogy melyik jelöltet választanák. A képek alatt mintegy „mini önéletrajzként” szerepelt a fiktív

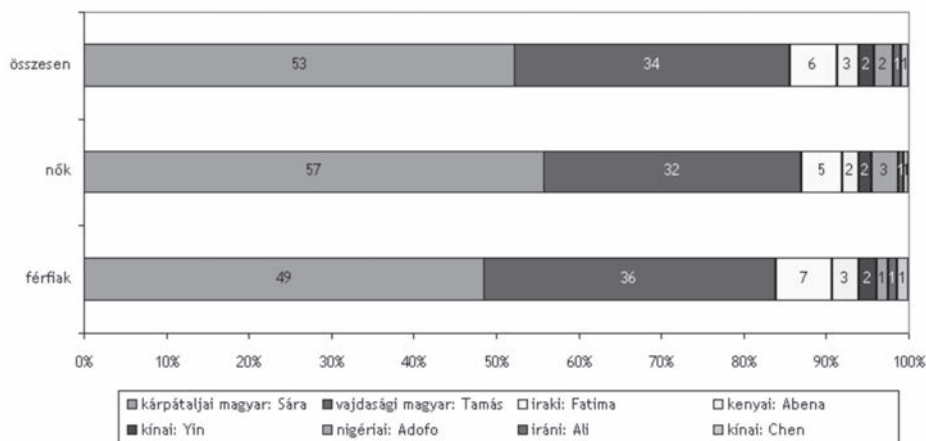
jelentkezők neve, származási országa és legfontosabb munkaerő-piaci karaktere, mely az eredmények korrekt összehasonlíthatósága érdekében egységes volt.

A módszer előnye az előbb bemutatott előítélet- és idegenellenesség kérdésekkel szemben, hogy mivel ebben az esetben nem közvetlenül kérdezzük rá az illető attitűdjeire, nemcsak a manifeszt, hanem a latens előítéletek is felszínre kerülhetnek, továbbá mivel itt egy többé-kevésbé hétköznapi szituációt kell elképzelni, feltehetően könnyebben és szívesebben válaszoltak a megkérdezettek, mint ha például Magyarország bevándorlási politikájával kapcsolatban kérdezzük őket.

Az első kísérleti szituációban a kérdezettektől azt kérdeztük, kit vennének fel a helyi önkormányzathoz takarítónőnek, illetve karbantartónak, ha ők dönthetnének a kiválasztásról. Külön vizsgálva a férfiakkal és külön a nőkkel szembeni fiktív munkáltatói döntéseket, mindkét nem esetében a határon túli magyar jelentkező kapta volna meg a képzeletbeli állást a válaszadók négyötödétől. A takarítónői állásra jelentkezők közül a kárpátaljai magyar Sárát választotta a válaszadók 79 százaléka, a karbantartói állásra a vajdasági magyar Tamást a válaszadók 85 százaléka. A képzeletbeli takarítónő-jelöltek esetében a kenyai és az arab származású nők egyformán szerepeltek (8–8 százalékuk volt befutó helyen), a fiktív karbantartói pozícióra jelentkező férfiak esetében a nigériai származású férfi szerepelt a legjobban és az iráni férfi szerepelt a leggyengébben a „láthatóan más külföldiek” közül.

A nemi és származási diszkrimináció együttes vizsgálatát tette lehetővé a második kérdezési helyzet, amikor a válaszadóknak az előzőekkel azonos arcképek alapján kellett utazási irodai vagy banki ügyintézőt választani a különböző nemzetiségű fiktív jelöltek közül. (3. ábra)

3. ábra: „Ön kit választana ügyintézőnek?” Az első helyen választottak sorrendje, százalékban, nemek szerint

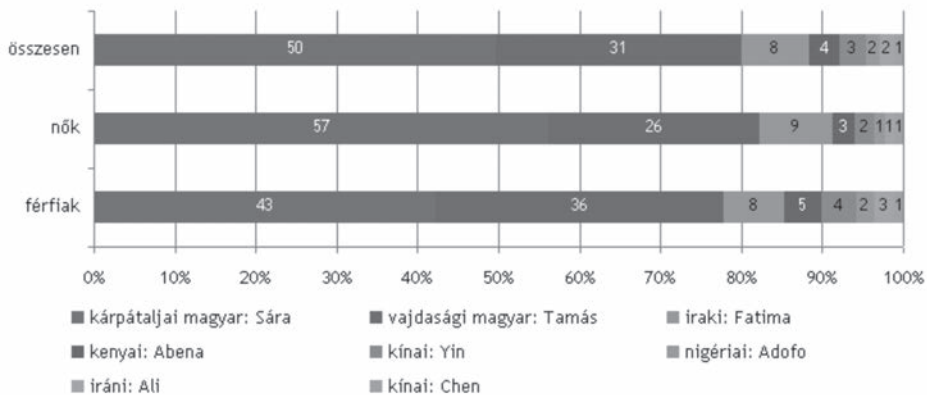

A 3. ábrán jól látszik, hogy a határon túli Sárát, illetve Tamást választotta összesen a válaszadók döntő többsége, illetve, hogy a nők jelentős előnyben vannak a férfiakhoz képest. A válaszadók lényegében kétharmada választott első helyen nőt és egyharmaduk férfit.

A női ügyintéző-jelöltek közül egyértelműen a kárpátaljai Sára kapta volna meg az állást (53 százalék választotta őt első helyen), míg a „láthatóan más” külföldiek közül az iraki Fatima követi a határon túli magyar lányt, és került ezzel a második helyre azáltal, hogy a válaszadók 5 százaléka választotta volna őt erre a munkára. A férfiak közül a vajdasági Tamást választották a legnagyobb arányban (a válaszadók egyharmada), míg a „láthatóan más” külföldi férfiak mindegyikének szinte teljes elutasítottságban volt része. A válaszadói preferenciákat némileg befolyásolta a kérdezett neme: míg a női válaszadók a férfiaknál valamivel nagyobb arányban választották első helyen Sárát, addig a férfi válaszadók a nőknél nagyobb arányban választották első helyen Tamást.

A képzeletbeli munkáltatói kérdéshez hasonlóan a magyarok több mint 80 százaléka a kárpátaljai, illetve a vajdasági jelöltnek adná ki lakását, és csak elenyésző arányban választották bérlőként az arab, afrikai és kínai jelölteket (4. ábra).

4. ábra: „Ön kinek adná ki lakását?” Az első helyen választottak sorrendje, százalékban, nemek szerint

A „láthatóan más” külföldiek közül mind a férfiak, mind a nők a kenyai Abenát választották első helyen. Nemenként vizsgálva az eltéréseket, azt látjuk, hogy a megkérdezettek általában a női lakásbérlőket részesítik előnyben, és ez az összefüggés a női válaszadók esetében fokozottan érvényesül: míg tíz női válaszadóból hét, addig tíz férfiból hat választott első helyen valamelyik női jelöltet (Simonovits 2012).

Diszkriminációs tapasztalat – bevándorló szemmel

A bevándorlók diszkriminációjának mérésére első ránézésre talán a legbiztosabb mérő-eszközének tűnik, ha közvetlenül az érintetteket, azaz a migránsokat kérdezzük meg diszkriminációs tapasztalataikról. Ezzel a módszerrel, akár kérdőíves, akár interjú technikát alkalmazunk, az ún. viktimizációs kutatásoknál felmerülő mérési problémákkal kell megküzdenünk. Alapvető érvényességi és megbízhatósági problémát okozhat a retrospektív kérdésből adódó torzítás. Joggal feltételezhetjük ugyanis, hogy az áldozattá válásból adódó megbántottság és sértettség okozta túlérzékenység hatása erősebb lehet, mint a megkülönböztetés szégyene okozta elhallgatásé. Így a diszkriminációs tapasztalatokon alapuló kutatások feltehetően túlbecslik a diszkrimináció mértékét.

Az eredmények általánosíthatóságát veszélyezteti továbbá, hogy mivel ezen kutatások többnyire nem rendelkeznek megbízható mintavételi kerettel, az interjúalanyok kiválasztásánál általában a hólabda eljárását alkalmazzák (pl. a *LOCALMULTIDEM* kutatás), és vagy ötvözik a véletlen kiválasztás módszerével korrigálva utólagos súlyozással (pl. *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról*), vagy a hólabdára épülő mintavételi eljárást kvótákkal kontrollálva valósítják meg (pl. a *Bevándorlók Magyarországon* c. kutatás).

A már említett 2012-es Eurobarometer kutatás alapvetően egy lakossági survey, amely a lakossági mintán belül vizsgálja a különböző kisebbségeket (önbevalláson alapuló kisebbségi hovatartozás). A diszkrimináció észlelése mellett rendszeresen rákérdeznek a lakosságot érintő diszkriminációs tapasztalatokra. A legfrissebb adatok szerint, 2012-ben az EU lakosainak 17 százaléka tapasztalt legalább egy alapon hátrányos megkülönböztetést, mely nem jelent lényeges elmozdulást a 2009-es adatfelvétel eredményéhez képest (2009-ben 16 százalék számolt be diszkriminációs tapasztalatról).⁹

Az egyik legújabb, hét országot vizsgáló összehasonlító kutatás, az *Immigrant Citizens Survey* (Huddleston – Tjaden 2012) alapvetően a bevándorlók integrációjának vizsgálatát tűzte ki céljául, 15 bevándorló által sűrűn lakott európai város bevonásával. Magyarországon a bevándorlók erős fővárosi koncentrációja miatt Budapesten zajlott az adatfelvétel összesen 1200 bevándorló személyes megkérdezésével. A más európai országokban már kipróbált, de Magyarországon először alkalmazott mintavétel alapja a „centres of aggregation” módszer volt,¹⁰ melynek lényege leegy-

⁹ A kérdések pontos megfogalmazása így hangzott: „Az elmúlt 12 hónapban tapasztalt-e hátrányos megkülönböztetést vagy zaklatták-e valamilyen tulajdonsága miatt?” „Az elmúlt 12 hónapban tanúja volt-e annak, hogy valaki más diszkrimináltak vagy zaklattak valamilyen tulajdonsága miatt?”

¹⁰ A mintavételi eljárás a tér-idő mintavételen és a szisztematikusságon alapszik. Előbbi azt jelenti, hogy a célcsoportokat olyan helyszíneken és olyan időben kell elérni, ahol és amikor felül vannak reprezentálva, utóbbi pedig azt jelenti, hogy az adott helyszínen valamilyen előre meghatározott szisztémával kerülnek kiválasztásra a megkérdezettek. Ennél az eljárásnál kulcsfontosságú, hogy a kérdései helyszíneket úgy választják ki, hogy azok a mindennapi élet teljes spektrumát lefedjék. Az egyes helyeken lekérdezendő személyek számát a helyszínek „látogatottságának” (attendance) függvényében határozzák meg (Várhalmi 2013).

szerűsítve, hogy olyan helyeken kerestek válaszadókat, ahol nagy valószínűséggel megfordulnak bevándorlók. (pl. parkok, piacok, szolgáltatók, imahelyek stb.), majd utólagos súlyozással¹¹ korrigálták az arányokat.

A Belgiumot, Franciaországot, Németországot, Olaszországot, Portugáliát, Spanyolországot és Magyarországot összehasonlító tanulmányból megtudhatjuk, hogy a Budapesten élő bevándorlók a más városokban élőkhez képest viszonylag kis arányban küzdenek álláskereső problémákkal (41 százalék); ennél csak a Berlinben élő migránsok vannak jobb helyzetben (36 százalék). A legmagasabb, 80 százalék körüli arányban a portugál illetve az olasz városokban élő külföldiek panaszkodtak a munkaerőpiacra való bejutás nehézségeiről.

Azoktól, akik számára problémát jelentett bejutni a befogadó ország munkaerőpiacára, megkérdezték, hogy milyen problémákkal szembesültek az álláskereső során. Meglepő módon, a Budapesten élő migránsok nem említették a legfontosabb három ok között a diszkriminációt, ezzel szemben minden harmadik (nem magyar anyanyelvű) megkérdezett a magyar nyelvtudás hiányát, minden ötödik megkérdezett egyéni korlátozó tényezőket (idő, költségek és családi kötelezettségek), és minden hatodik a határozott idejű munkaszerződésekből adódó problémákat említette.

A 2009-es *Bevándorlók Magyarországon* című kutatás hat migráns csoport helyzetét hasonlította össze kérdőíves és interjú technikával,¹² részletesen foglalkozva a bevándorlók által érzékelt hátrányos megkülönböztetéssel. Az arabok kivételével (Sik – Várhalmi 2010) mindegyik bevándorló csoport nehéznek ítélte magyarországi élethelyzetét, az intézmények segítőkészségének ellenére. Az ukrainai és kárpátaljai magyar bevándorlók közepesnek ítélték helyzetüket a többi bevándorló csoporthoz viszonyítva, és úgy érezték, közepesnél erősebb előítéletekkel kell szembenéznük. A kínai, a török és a vietnami bevándorlók sok nehézséget tapasztaltak, helyzetüket átlagosnál rosszabbnak ítélték, és az intézményeket sem találták segítőkésznek. Bár helyzetüket és az élet nehézségeit hasonlóan ítélték meg, a többségi társadalmat eltérően írták le: a vietnamiak barátságosnak, a törökök átlagosnak, a kínaiak pedig előítéletesnek tartották a magyarokat.

Sik Endre és Várhalmi Zoltán (2010) a *Bevándorlók Magyarországon* című kutatás adatbázisán részletesen vizsgálták a Magyarországon élő migránsok diszkriminációs tapasztalatait. A szerzők megkülönböztették a „látható”, a „láthatatlan” és a „hall-

¹¹ A „látogatottsági” adatok a mintavételi keret kialakítása mellett a súlyozási eljárás alapját is képezik. Egy válaszoló súlya attól függ, hogy a centrum, ahol megtalálták milyen látogatottságú, és hogy a megkérdezett milyen más centrumokban szokott még előfordulni. A módszer matematikailag egyenértékű egy véletlen rétegzett minta eredményeivel, ahol a rétegzési szempontnak a centrumok tekinthetők, tehát elméletben torzítatlan eredményekben bízhatunk (Várhalmi 2013).

¹² Az adatfelvételre 2009 nyarán került sor határon túli magyar, ukrán, kínai, vietnami, török és arab származási-etnikai csoportok (csoportonként kétszáz válaszadó) részvételével.

ható” idegenség fogalmát, és megállapították, hogy az egyes migráns kisebbségek között nagyok az eltérések a diszkriminációs tapasztalat terén. Míg a kínaiak, a vietnamiak és az arabok a „látható idegenség”, valamint az anyagi helyzetük miatt tapasztaltak főképp hátrányos megkülönböztetést, az ukránok, és sokkal kisebb mértékben a kárpátaljai magyarok a „láthatatlan idegenség” (migráns lét és a származás) miatt tapasztaltak eltérő bánásmódot, amit az ukránok esetében a „hallható idegenség” (a nyelvtudás hiánya) miatti hátrány tetézett (1. táblázat).

1. táblázat: A diszkriminációs tapasztalat elterjedtsége a diszkrimináció oka szerint a hat migráns csoport esetében, 2009, százalék

diszkriminációs ok	etnikai-származási csoport					
	kárpátaljai magyarok (N=207)	ukránok (N=200)	kínaiak (N=183)	vietnamiak (N=191)	arabok (N=192)	törökök (N=221)
bőrszín	1	0	42	29	15	1
származás	18	23	34	33	13	2
vallás	1	4	13	5	6	2
bevándorló státus	19	19	21	20	6	1
nyelv	7	26	44	30	19	1
kor	6	6	13	4	5	0
nem	2	2	11	3	3	0
anyagi helyzet	4	5	16	7	10	0
kumulált diszkriminációs tapasztalat (%)	31	37	57	52	25	1

Forrás: Sik – Várhalmi 2010

Meglepő módon a törökök elenyésző mértékben számoltak be diszkriminációs tapasztalatokról. Mivel a további elemzésben a diszkriminációs tapasztalattal rendelkezők almintáját vizsgálták, az alacsony esetszám miatt a török almintát kihagyták az elemzésből.

A származás alapján tapasztalt diszkrimináció helyszíneit aszerint különböztették meg a szerzők, hogy milyen kapcsolat jöhet létre a migráns kérdezett és az őt körülvevő közeg között. Ez alapján vizsgálták a munka világát, a hivatalokat (ide sorolva az iskolát és az egészségügyet, mivel ezekben az egyén legalább olyan kiszolgáltatott az intézménynek, mint a többi hivatalban), az anonim helyzeteket (vásárlás), a személyes környezetet, és végül a személytelen környezetet, azaz a nyilvános helyzeteket (2. táblázat).

2. táblázat: A származás miatti diszkriminációs tapasztalat helyszíne öt migráns csoport esetében, 2009, százalék

a diszkrimináció helyszíne	etnikai-származási csoport				
	kárpátaljai magyarok (N=63)	ukránok (N=72)	kínaiak (N=110)	vietnamiak (N=105)	arabok (N=45)
álláskeresés	64	47	24	42	50
munkahely	37	44	42	32	21
bevándorlási hivatal	31	40	57	40	20
más hivatal	35	65	60	36	25
rendőrség	14	13	64	55	28
iskola	23	16	30	27	22
kórház, rendelő	30	39	53	35	17
étterem, szórakozóhely	11	12	67	38	64
vásárlás	7	14	66	40	38
szomszédok	16	22	21	16	32
utca	8	11	75	79	67

Forrás: Sik – Várhalmi 2010

A kárpátaljai magyarok és az ukránok példája egyaránt jól szemlélteti a „láthatatlan idegenség” helyzetét, azaz hogy a személytelen és nyilvános helyzetekben minimális a diszkrimináció esélye. Ugyanakkor a magyarok az álláskeresés során, az ukránok a hivatalokban végzett ügyintézés kapcsán tapasztaltak diszkriminációt.

Nem meglepő, hogy a „látható idegenség” az átlagosnál nagyobb diszkriminációs tapasztalattal jár együtt. Az idesorolható három migráns csoport (kínaiak, vietnamiak, arabok) körében a munka világában és az iskolában egyfajta „védettséget” mutatnak a számok. Ezt a szerzők azzal magyarázzák, hogy a munkaerőpiac esetében a kínaiak és a vietnamiak vagy saját etnikai gazdaságukon belül dolgoznak, vagy önálló vállalkozók, illetve az iskolában érvényesül. A kínaiak és a vietnamiak körében a személyes környezet (a szomszédság) terepén tapasztalt diszkrimináció ritkább, mint az arabok esetében, amit valószínűleg e két migráns csoport lakóhelyi szegregációja okoz. (Mind a kínaiak, mind a vietnamiak jellemzően a 8. és 10. kerületi piacokhoz közeli kolóniákban élnek).

A 2011–2012 folyamán az EIF Community Actions és az Európai Integrációs Alap támogatásával megvalósított *Concordia Discors* és *Migráns esélyek és tapasztalatok* kutatás keretében összesen harminchét Budapesten élő bevándorlóval készítettek interjút, és többek között rákérdeztek a munkaerőpiacon és a mindennapi élet egyéb területein megélt diszkriminációs tapasztalatokra is. A kvantitatív kutatások eredmé-

neyeit többnyire megerősítették a harmadik országból érkezőket érintő interjúk vizsgálat tapasztalatai (Simonovits 2012). A Budapesten élő bevándorlók (a határon túli magyarokat kivéve a körből) interjúk kutatásaink alapján alapvetően három csoportra oszthatók:

A Kelet-Ázsiából érkező bevándorlók (kínaiak és vietnamiak) üzleti céllal érkeztek Magyarországra, és a fő motivációjuk az előnyös üzleti lehetőségek kiaknázása volt. Többségük igen keményen, átlagosan napi tizenkét órát dolgozik a saját, illetve honfitársai vállalkozásában. A piacon dolgozó és a környéken lakó kínaiak igen zárt közösségben élnek, egymás között intézik üzleti ügyeiket és szabadidejüket is egymással töltik. Az intenzív munka zárt világa és a közösen eltöltött (kevés) szabadidő okozza a hiányos magyar nyelvtudást és az alacsony szintű társas integrációt.

Az arab országokból érkező bevándorlók egy része szintén vállalkozási céllal érkezett Magyarországra, azonban az ázsiaiaknál nagyobb munkaerő-piaci és társadalmi integráció jellemzi őket. Általában jobban beszélik a magyar nyelvet, és körükben gyakoribb a vegyes házasság is.

Az afrikai országokból érkezők, mivel jellemzően a rossz körülmények elől menekültek, általában egyedül jöttek, és többnyire magyar párral alapítanak családot. Ennek megfelelően komoly erőfeszítéseket tettek azért, hogy társadalmi integrációjuk minél sikeresebb legyen: magyarul tanultak, igyekeztek magyar kapcsolatokat kiépíteni, és nem utolsósorban a magyar munkaerőpiacon keresik a boldogulásukat.

Ezzel az eltérő munkaerő-piaci és társadalmi helyzettel függ össze, hogy a vietnami és kínai interjúalanyaink kisebb arányban számoltak be diszkriminációs tapasztalatokról, mint az afrikai és az arab bevándorlók. E két utóbbi csoportban többen küzdenek álláskeresési nehézségekkel, s ezt ők egyértelműen származásuknak és migráns státuszuknak tulajdonítják.

A *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról* kutatás fókuszcsoport résztvevői eredményei szerint Magyarország inkább elutasító ország, és ennek okát a többségi társadalom előítéletességében valamint a politika és a média felelősségében látják. Mind a többség tagjai, mind a bevándorlók egyetértettek abban, hogy a hátrányos megkülönböztetés sokféle formában és helyzetben fordul elő, például a hivatalokban, a munkaerőpiacon, rendőri intézkedések során vagy akár a betegellátásban (Göncz et al 2011).

Következtetések

Írásomban a bevándorlókat érő hátrányos megkülönböztetést és az idegenellenesség alakulását vizsgáltam, előbb a többségi lakosság, majd a bevándorlók körében készült kvalitatív és kvantitatív kutatások alapján.

A reprezentatív mintán végzett survey vizsgálatok alapján elmondható, hogy a különböző típusú kérdésekkel készült felmérések (bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök, társadalmi távolság, illetve bevándorlók elutasítása) más-más szempontból világították meg az idegenellenesség és diszkrimináció jelenségét. A legutóbbi, 2012-es nemzetközi adatfelvétel megerősítette: az európai országokban a diszkrimináció leggyakoribb oka a származás alapján történő megkülönböztetés, és a munkaerőpiacon kívül tapasztalható etnikai alapú, hátrányos megkülönböztetésben Magyarország az élmezőnyben foglal helyet. Láttuk továbbá, hogy Magyarországon, ahol az utóbbi két évtizedben a nyíltan idegenellenesek aránya 24 és 40 százalék között mozgott, a legutóbbi kutatási eredmények szerint 2012-ben ismét a 1995-ös és a 2001-es szinten tetőzött.

2011-es méréseink szerint beigazolódott a „kontaktus hipotézis”, vagyis hogy a személyes ismerős az előítéletek ellen hat. Ezt az összes származási csoport esetében alátámasztották az adatok. Akinek van arab, kínai, afrikai és/vagy zsidó ismerőse, elfogadóbb ezekkel a csoportokkal.

A kérdőívbe ágyazott diszkriminatív szituációs módszerrel megvalósult kísérleti helyzetekben öt válaszadó közül nagyjából négy a határon túli magyart választotta első helyen. A származási diszkrimináció mellett, a nemek szerint is jelentős a különbségtétel. A nők mind a lakásbérlet, mind az ügyintézés terén jelentős előnyt élveznek a férfakkal szemben.

A Magyarországon élő bevándorlók helyzetét vizsgáló kvalitatív kutatások arról tanúskodnak, hogy a különböző migráns csoportok munkaerő-piaci helyzetét és társadalmi integrációját más-más mintázatok jellemzik. A vietnami és kínai bevándorlók általában a többségi társadalomtól elkülönülten élnek és dolgoznak, ezért csekély munkaerő-piaci diszkriminációnak vannak kitéve (őket a mindennapi élet egyéb területein érik hátrányos megkülönböztetések), az afrikai és az arab országokból érkező bevándorlók viszont nagyobb valószínűséggel küzdenek migráns létükből következő álláskeresési nehézségekkel.

A Magyarországon élő bevándorlók többségét kitevő határon túli magyarok, jól-lehet nincsenek nyelvi nehézségeik, és kulturális azonosságuknak köszönhetően objektíve előnyös helyzetben vannak, jelentős mértékű diszkriminációról számoltak be.

Irodalom

European Commission (2012): *Discrimination in the EU in 2012, Report*. Special Eurobarometer 393, Wave EB77.4. TNS Opinion & Social.

European Union Agency for Fundamental Rights (2009): EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, *Data in Focus Report 1: The Roma*. European Union Agency for Fundamental Rights, Vienna.

- Göncz Borbála – Juhász Pál – Kisfalusi Dorottya – Lengyel György – Szanyi-F. Eleonóra – Tóth Lilla – Vépy-Schlemmer Éva (2011): Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról. *Pro Publico Bono Online – Állam- és Közigazgatás-tudományi Szemle. Vol. 1. No. 2:* 1–21.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Sik Endre (2012): *Nem mérlegelünk – Nem kellene az idegenek*. Tárki, Tárkitekintő: http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516_idegenellenesseg.html
- Sik Endre – Simonovits Bori (2009): *A diszkrimináció mérése kérdőíves és tesztmódszerekkel*. In: Fazekas Károly – Lovász Anna – Telegdy Álmos (ed.): *Munkaerőpiaci tükrök*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 121–134.
- Sik Endre – Várhalmi Zoltán (2010): *A diszkriminációs tapasztalat forrásai*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország*. ELTE Eötvös Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 97–122.
- Simonovits Bori (2012): *Elutasítók és elutasítottak*. In: Sik Endre – Simonovits Bori (ed.): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon: Migráns esélyek és tapasztalatok*. TÁRKI, Budapest, 118–158.
- Simonovits Bori – Szalai Boglárka (2013): *Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon*. *Magyar Tudomány, Vol. 2013, No. 3:* 251–262.
- Várhalmi Zoltán (2013): *Migráns gazdasági klaszterek működésének jellemzői*. Doktori disszertáció.

Örkény Antal – Székelyi Mária

Honosítás és aktív állampolgárság a harmadik országbeli bevándorlók körében

Bevezető

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy a Magyarországon átmenetileg vagy tartósan élő harmadik országból érkezett bevándorlók mennyire tekintik fontosnak a magyar állampolgárság megszerzését, valamint hogy a honosítás iránti igény mögött milyen szándékok, migrációs stratégiák, attitűdök és érzületek érhetők tetten. A magyarországi helyzet és az időbeli változások értékelését megkönnyítendő arra törekszünk, hogy mindezt – lehetőségeink szerint – nemzetközi összehasonlításban is szemléltessük.

Az állampolgárrá válás a bevándorló számára megkülönböztetett kérdés. Ebben az aktusban – amely az állampolgári eskü letételében és az állampolgárságot igazoló papírok és az állampolgárhoz járó útlevelel átvételében nyilvánul meg – szimbolikusan is kifejeződik, hogy a bevándorló teljes jogú és egyenlő tagja lesz annak a közösségnek, amelyben a jövőben élni kíván.

Az állampolgári státus az államhoz való viszony tekintetében különbséget tesz a közösség tagjai és a közösségen kívül állók között. Ez a különbségtevés egyaránt szól befelé, a közösség tagjai felé, és kifelé, egyrészt a többi szuverén állam felé, másrészt mindazok felé, akik nem tagjai az adott közösségnek. Teszi ezt az állam azért, hogy lehatárolja a szuverén állam politikai felelősségét és gondoskodását, hogy védje önmagát más államokkal és az idegenekkel szemben. Az állampolgári státus ennyiben egyszerre kifejeződése a politikai jogegyenlőség elvének nyugvó jogmegosztásnak és a diszkriminációnak, amely az ország lakói és a bevándorlók közötti különbségtevésben nyilvánul meg.

Az állampolgárság mint formális jogi státus kapcsolatot teremt a politikai közösség „rég” és „új” tagjai között, és értelemszerűen egyfajta korlátozást is jelent mindazok számára, akik formális és jogi értelemben nem tagjai a politikai közösségnek. Tehát ha egy bevándorló megszerzi az állampolgárságot, ezzel elhárulnak az akadályok a befogadó társadalomba való teljes beilleszkedés, a politikai részvétel elől,

és a bevándorló egyben részesévé válhat annak az identitásközösségnek, ami egyfajta lelki kötőanyaga a társadalmi kohéziónak.

Az állampolgárság és a bevándorló viszonyára vonatkozó elemzések általában a formális, jogi és adminisztratív keretek vizsgálatára helyezik a hangsúlyt, mégpedig annak a politikai közösségnek az optikájából, amelynek határait és tagsági viszonyait szabályozza az állampolgári státus. Ebből a nézőpontból az a legfontosabb kérdés, hogy valójában mit jelent az állampolgári státus, mi a jogi és politikai tartalma, milyen következményei vannak az állampolgárság megszerzésének, mit jelent a kettős vagy transznacionális állampolgárság, hogyan lehet megszerezni az állampolgárságot, mik a nehézségei és mennyire diszkriminatív az eljárás, mi történik az állampolgárságot kérők korábbi állampolgári státusával, egyáltalán korlátozható-e az állampolgárság, megfosztható-e valaki az állampolgárságtól, illetve lehet-e egyszerre többfajta állampolgárságról beszélni (Kovács – Tóth 2010).

Magyarországon a 2010-es kettős állampolgárságra vonatkozó törvény hatályba lépése óta az ideérkező bevándorlók között óriási különbség van a tekintetben, hogy határon túli magyarként vagy más etnikai csoport tagjaként érkezi-e valaki az országba. Mint Tóth Judit (2011) tanulmányában kifejti: *„A nemzetfelfogás és az identitás-politika a rendszerváltás óta ellentmondásos Magyarországon, és esély sincs társadalmi, politikai konszenzusra ezen a téren. Éppen az állampolgárság mibenlétét illetően oszlanak meg a vélemények, attól függően, hogy az a köztársaság lakosainak egyenlőségi elvű politikai közösségén, részvételén alapszik-e, avagy a nemzethez tartozáson, amely a nyelv és a közös múlt (szenvetés és dicsőség) természetes létezési formája a nemzeti elrendeltetés révén, amely nem veszi figyelembe az államhatárokat. Az előbbi esetben a területi elv, a közösségbe befogadás és a politikai aktivitás a követelmény a honosításnál, az utóbbinál a beleszületés, a vérség és a nemzethez tartozás. Ezek kombinációjából újszerű közjogi megoldások jöttek létre, amelyek nem mindig állták ki a jogállamiságra és az emberi jogokra hivatkozó kritikákat (pl. a Velencei Bizottság és az EU által felvetett módosítások a kedvezménytörvényt illetően). Ilyen újdonság volt a határon túli magyarok vizionált nemzetspolgársága, a kettős állampolgárság népszavazási úton bevezethetősége. Szintén ebből a feszültségből keresett kiútnak minősül az egész diaszpórapolitika és annak jogi, igazgatási rendszere, amely döntően a Kárpát-medencében élő magyarokkal tördök, míg a többi, főként magyar emigrációs közösséget és a gazdagnak vélt Nyugaton élőket már az osztó határtól kifelé mellőzi.”*

Egy másik lehetséges alternatív vizsgálati szempont lehet az, hogy az állampolgári státus optikájából hogyan definiáljuk azoknak a helyzetét, akik átmenetileg vagy tartósan a közösség tagjainak számítanak, de nem rendelkeznek ezzel a jogi státussal. Mennyire változtatja meg a bevándorló státusát az állampolgárság megszerzése, és mekkora szakadék választja el egymástól a kétfajta státust? Annak a bevándorlónak az optikájából viszont, aki éppen csak megérkezik egy országba, és nekiáll megteremtteni életének új feltételeit, a kérdés másképpen vetődik fel. Számára az állampol-

gárság megszerzése csupán egy opció, bár következményeit tekintve jelentős mértékben kihat a későbbi életére. A migráns helyzetének fontos jellemzője a kettősség és az átmenetiség, amelyben az állampolgárság megszerzése egy lehetséges, de nem szükségszerű cél. Döntését számos szempont és tényező befolyásolja egyszerre, például a migráció háttere és előtörténete, az anyaország sajátosságai, a migráns gazdasági, személyes (családi) és szociális-kulturális jellemzői, a bevándorló rövid és hosszú távú migrációs stratégiája, anyagi helyzete, kulturális tőkéje és nyelvtudása, kapcsolathálója, elégedettsége és esetleges frusztrációja, egyáltalán mindaz, amit a bevándorló a befogadó országról gondol és tapasztal. De a döntésre külső tényezők is hatnak, például a befogadó ország állampolgársággal kapcsolatos jogi, politikai és adminisztratív megkötetései és elvárásai, az eljárások segítő vagy nehezítő jellege, továbbá a befogadó társadalom közhangulata és a migránsok iránti attitűdjei (Melegh 2011).

Az egyes államok eltérő jogi környezetet teremtenek az állampolgárság megszerzésére. A különböző jogi megközelítések a nemzetfogalom különbségeivel magyarázhatók. Amennyiben a nemzet vérségi-etnikai alapon szerveződik, az állampolgárság megszerzése megkönnyíthető azok számára, akik beleszülettek az etnikai közösségbe. A többiek számára azonban az állampolgárság csak nyelvtanulás, kulturális hasonulás, megfelelő egzisztenciális paraméterek felmutatás után lehetséges. Azokban az országokban, ahol a nemzetet a polgárok egyenjogú politikai közösségének tekintik, a bevándorlónak csak jogi feltételeket kell teljesíteni és csak egy hosszabb folyamat után kell integrálódnia politikailag és kulturálisan (Tóth 2011).

Elemzésünk három, egymást követő és koncepcióját tekintve hasonló vizsgálaton alapszik. Az első kutatás 2008-ban zajlott egy európai uniós pályázat keretében. A *LOCALMULTIDEM* kutatás célja az volt, hogy Európa különböző nagyvárosaiban hasonlítsa össze számos bevándorló csoport politikai, társadalmi és kulturális integrációját, illetve a befogadó társadalom attitűdjeit a bevándorlók iránt.¹ A második kutatás az Európai Integrációs Alap által támogatott pályázat keretében valósult meg 2009-ben. A kutatás célja az volt, hogy minél átfogóbb képet kapjunk a Magyarországon élő, harmadik országból származó migránsok összetételéről, szocio-demográfiai sajátosságairól és a befogadó országba történő integrációjukat meghatározó tényezőkről, valamint a gazdasági, politikai és kulturális életben játszott szerepükről. A kutatásban szereplő migráns csoportok kiválasztásában a fő szempontunk az volt, hogy a Magyarországon élő bevándorlók minél szélesebb spektrumáról kaphassunk képet. Ennek megfelelően hat bevándorló csoport egyenként mintegy 200 fős min-

¹ Az adatfelvételre ebben a kutatásban 2008 tavaszán került sor. A magyarországi kutatás egy 600 fős budapesti és három migráns csoportra reprezentatív mintán zajlott. Az első migráns minta a határon túli magyarokat tartalmazta, nagysága 290 fő. A kínai migráns minta 249, a muszlim minta 286 főből állt.

táját kerestük meg kérdőívünkkel.² Az *Immigrant Citizens Survey* elnevezésű, 2012-es nemzetközi kutatásban hét ország vett részt. A kutatás célja az volt, hogy az egyes országok megjelenítsék mindazokat a harmadik országból érkezett bevándorlókat, akik már állampolgárként, honosításra váróként vagy ideiglenesen tartózkodnak az adott ország összesen tizenöt nagyvárosában. A kutatás fontos kérdése volt, hogy milyenek az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos attitűdök és mik a befogadó ország civil társadalmában való részvétel jellemzői.

A három kutatás adatainak párhuzamos elemzése több lehetőséget is felkínál a kutató számára. Egyrészt ritka lehetőség a szociológus számára, hogy három közeli időpontból származó adatokat hasonlítson össze. Másrészt, mivel a 2008-as és a 2012-es vizsgálat több országban zajlott, lehetőség kínálkozik a magyar eredmények összehasonlítására más országból szerzett adatokkal. Tanulmányunkban mindkét lehetőséggel élni fogunk.

A kutatásainkban szereplő magyarországi migráns csoportok létszámát mutatja a következő táblázat.

1. táblázat: A bevándorló minta összetétele

	2008 Localmultidem	2009 Bevándorlók Magyar- országon	2012 ICS kutatás
1 határon túli magyar	290	211	437
2 ukrán	-	206	77
3 kínai	249	200	158
4 vietnami	-	200	91
5 török	87	223	33
6 arab	199	204	58
7 szerb	-	-	82
0 egyéb, harmadik országból érkező ³	-	-	265
összesen	825	1244	1201

² A minták kialakítása hólabda módszerrel történt, és szigorúan ügyeltünk arra, hogy a sok kezdőpont kiválasztásával – amelyben a bevándorlókval kapcsolatos statisztikák nyújtottak segítséget – elkerüljük a zárt láncokat, azaz biztosítsuk az egyes mintaszegmensek reprezentativitását. Az adatok feldolgozása során a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével a minta súlyozására is sor került. A határon túli magyarok, az ukrán, az arab és a török minta esetében életkorra és nemre, a kínai és vietnami minták esetében korra, nemre és foglalkozásra súlyoztunk, és ezzel biztosítottuk, hogy a minták szerkezete azonos legyen a bevándorlási statisztikákból reprodukálható összetétellel. A nem magyar anyanyelvű migránsokat saját anyanyelvükön készült kérdőívvel, az adott nyelvet jól beszélő kérdezőbiztos segítségével kérdeztük le. A kérdésére 2009 nyarán került sor.

³ Ez a 265 bevándorló 25 országból érkezett: a legnépesebb csoport az Egyesült Államokból 34, Mongóliából 29, Japánból 28, Iránból 25 fő.

A táblázat adatainak értelmezéséhez mindenképpen tudnunk kell, hogy a 2008-as és a 2012-es nemzetközi kutatás olyan migránsokat reprezentál, akik harmadik országból érkeztek, és vagy már megszerezték a magyar állampolgárságot, vagy egyéb tartózkodási vagy letelepedési jogcímen tartózkodtak Magyarországon. A 2009-es kutatás azonban csak olyan bevándorlókra terjedt ki, akik harmadik országból érkeztek, de még nem szereztek magyar állampolgárságot. A 2008-as és 2009-es kutatás arra törekedett, hogy csupán néhány, számosságában jelentős migráns csoportról szerezzen információkat,⁴ a 2012-es adatfelvétel viszont a Magyarországon bármilyen jogcímen tartózkodó és több, mint harminc harmadik országból érkező bevándorlót jelenít meg. Mindezt figyelembe véve a 2009-es és a 2012-es kutatásra bízvást tekinthetünk úgy, mint a magyarországi bevándorlók összességét megjelenítő vizsgálatra, a 2008-as kutatás pedig inkább arra alkalmas, hogy az egyes migráns csoportok esetében időbeli összehasonlításokat tehessünk.

Ki akar magyar állampolgár lenni?

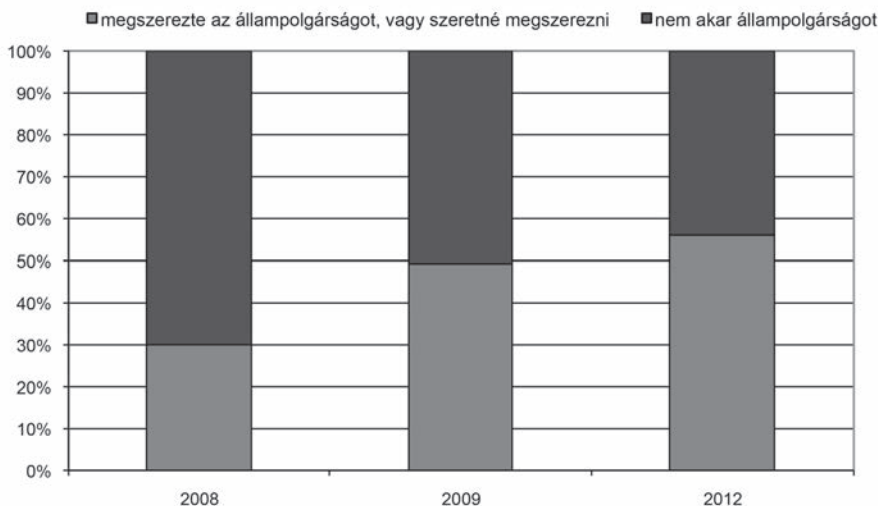
Első lépésben érdemes megnéznünk, hogyan vélekednek a megkérdezettek a honosítás lehetőségéről, és mekkora azoknak az aránya, akik már éltek vagy élni kívánnak ezzel a lehetőséggel. Mivel a kérdés mindhárom vizsgálatunkban – jóllehet nem teljesen azonos formában – szerepelt, érdemes összevetnünk az eredményeket. A 2012-es kutatás igyekezett az állampolgárság megszerzésének folyamatát a maga bonyolultságában megragadni. Sikerült információt szerezni arról, hogy a honosítási kérelem első beadásától mennyi idő telt el a kérdezés pillanatáig, és hogy a kérelem elfogadásra vagy elutasításra került-e már, vagy a kérelem még folyamatban van-e. Azok körében, akik nyújtottak be kérelmet, azt is megtudhattuk, hogy ha még nem nyerték el az állampolgárságot, szeretnék-e azt megszerezni. Nem derül ki azonban az, hogy az állampolgárságot már megszerzett bevándorlók esetében milyen hosszú volt a procedura.

2008 és 2012 között egyre nő azoknak az aránya, akik Magyarországot vándorlásuk végállomásának tekintik, hiszen vagy megszerezték már a magyar állampolgárságot, vagy komolyan fontolgatják a honosítási eljárás elindítását.⁵ 2008-ban csak minden harmadik, 2012-ben már minden második bevándorló meg akarta szerezni a magyar állampolgárságot. Magyarország tehát egyre vonzóbb terepnek számít, akár a végső letelepedés szempontjából is.

⁴ A 2009-es kutatás hat migráns csoportja tette ki a Magyarországon élő bevándorlók 80 százalékát.

⁵ Mivel a 2009-es vizsgálatban csak olyan migránsok szerepeltek, akik még nem szereztek állampolgárságot, a másik két kutatásban viszont a magyar állampolgárságú bevándorlók is, a honosítással kapcsolatos kérdésben azonos kategóriába soroltuk azokat, akik már megszerezték a magyar állampolgárságot és azokat, akiknek szándékában áll megszerezni.

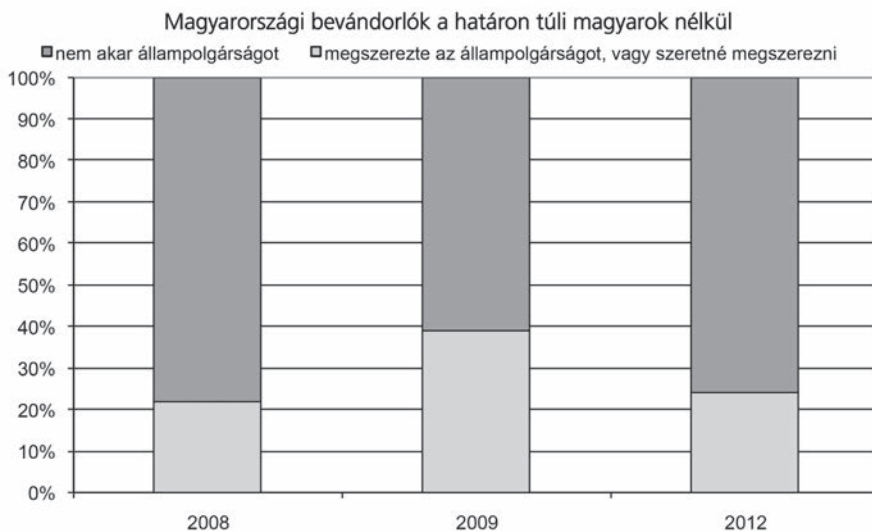
1. ábra: A migránsok honosítása és az ezzel kapcsolatos szándékok Magyarországon három időpontban, százalék⁶

A magyar állampolgárság megszerzése iránt megnyilvánuló egyre fokozódó igény azonban a határon túli magyaroknak köszönhető. Ezt bizonyítja a 2. ábránk, amelyen a határon túli magyarok nélkül tüntettük fel a Magyarországon élő migránsokat. A nem magyar etnikumhoz tartozó migránsok között 2008-hoz képest 2009-ben nőtt az állampolgárságért folyamodók aránya, szinte ugyanolyan mértékben, mintha a határon túli magyarokat is számításba vesszük (lásd 1. ábra), 2012-re azonban megváltozik a helyzet. A nem magyar etnikumú bevándorlók sokkal kevésbé motiváltak a honosításra, mint 2009-ben voltak.

⁶ A 2009-es adatfile-t átsúlyoztuk úgy, hogy az egyes etnikai csoportok aránya megegyezzen a 2012-es felvételben tapasztaltakkal. Ily módon minkét évben történt felvétel alkalmas a teljes magyar migráns népesség jellemzésére.

2. ábra: A migránsok honosítása és az ezzel kapcsolatos szándékok Magyarországon három időpontban, százalék (a határon túli magyar bevándorlók nélkül)⁷

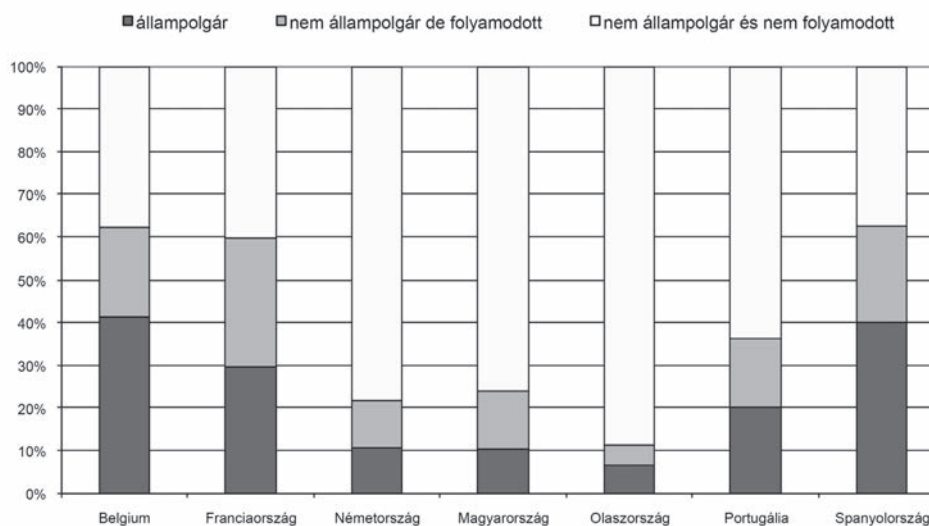

2012-ben csak az ukrainai (kárpátaljai), a szerbiai (vajdasági) és – elhanyagolható számban – a horvátországi magyarok törekedtek nagy számban a magyar állampolgárság megszerzésére és ezzel olyan útlevelel birtoklására, amely szabad mozgást biztosít az Unió országaiban. A 2010-es kedvezményes honosításról szóló törvény elfogadása a magyar országgyűlésben leegyszerűsítette az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos eljárást, lerövidítette az ehhez szükséges időt, ennek köszönhetően megnőtt a honosítottak aránya a határon túli magyarok csoportján belül. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a kedvezményes honosítás magyar jogszabályainak köszönhetően azok a határon túli magyarok, akik nagyon is vágytak a magyar állampolgárságra, de ennek megszerzéséhez Magyarországra kellett volna települniük, nem fogják megvalósítani eredeti céljukat, hiszen úgy is állampolgárrá válhattak, hogy nem kellett elhagyniuk a szülőföldjüket. Mindent összevéve azt valószínűsítjük, hogy az állampolgárságért folyamodó nem magyar etnikumú bevándorlók aránya tovább csökkenhet a jövőben, hacsak nem válunk vonzóbb célországgá, és a bevándorlási és honosítási jogszabályok nem változnak meg úgy, hogy megkönnyítsék a magyar állampolgárság megszerzését a nem magyar etnikumú külföldi állampolgárok számára is.

⁷ A 2009-es adatfile-t átsúlyoztuk úgy, hogy az egyes etnikai csoportok aránya megegyezzen a 2012-es felvételen tapasztaltakkal. Ily módon minkét évben történt felvétel alkalmas a teljes magyar migráns népesség jellemzésére.

Amikor Magyarországot el akarjuk helyezni egy nemzetközi térben azt vizsgálva, hogy mennyire jelentünk vonzerőt a különféle bevándorló csoportok számára, meg kell fontolnunk, hogy a határon túli magyarokat is számításba vegyük-e, vagy csak a nem magyar etnikumú bevándorlókkal számoljunk. Az első választás mellett szól, hogy mindenkit, aki másik országban született, és új hazájában állampolgárságot akar, úgy kell tekinteni mint honosított vagy honosításra váró bevándorlót. A másik választás mellett az szól, hogy azokban az országokban, amelyekkel Magyarországot össze akarjuk hasonítani, nincsenek olyan bevándorló csoportok, amelyek tömegesen az adott ország politikai határain kívül élnének, ám etnikai származásukat tekintve az adott nemzeti közösséghez tartoznak. Végül úgy döntöttünk, hogy a 3. ábrán mindkét szempont szerint feltüntetjük Magyarországot.

3. ábra: A honosítottak és az állampolgárságért folyamodók aránya a migránsok körében 2012-ben, hét országban, százalék (Magyarországon a határon túli magyarok nélkül)

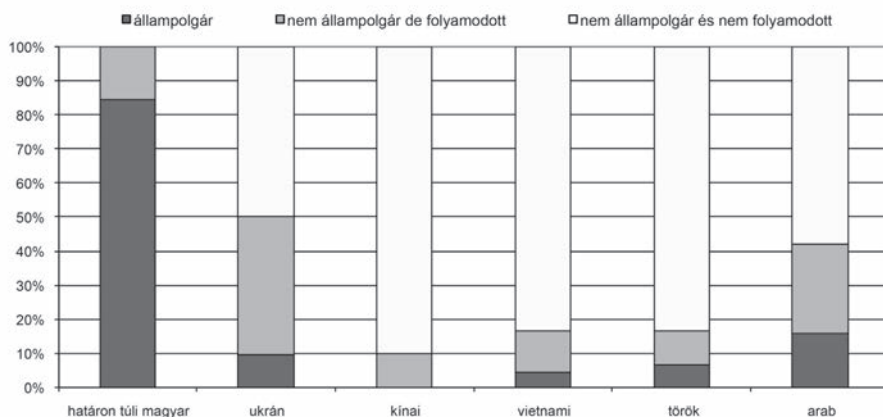

Szemmel látható, hogy Magyarország Olaszországgal és Németországgal együtt olyan csoportot képvisel, ahol a honosított vagy honosításra vágyó migránsok aránya rendkívül alacsony. E tekintetben Belgium, Spanyolország és Franciaország jelenti a másik végpontot, ahol a honosított vagy állampolgárságért folyamodó bevándorlók aránya közel kétharmados. Ha azonban a határon túli magyarokat is figyelembe vesszük, Magyarország átkerül abba az országcsoportba, ahol a bevándorlás a végleges letelepedés szándékával történik.

A honosítási szándék motívumai

Az, hogy egy bevándorló az adott országban kíván-e állampolgárságot szerezni, attól is függ, hogy az adott országban való végleges letelepedéshez mekkora kulturális távolságot kell áthidalni, hogy az állampolgárság miféle bürokratikus nehézségekkel jár, illetve, hogy az adott ország társadalma ellenségesen vagy inkább barátságosan fordul a bevándorlók felé. Így tehát az a tény, hogy például Németországban kevés a honosított és a honosításért folyamodó bevándorló, nem feltétlenül azt jelenti, hogy az ország nem kínál vonzó lehetőségeket a migránsok számára. Ez mutathatja azt is, hogy az állampolgárság megszerzése nagyon sok nehézséggel jár. Nem lehetünk abban sem biztosak, hogy például Spanyolország, ahol az állampolgárság megszerzése viszonylag egyszerű (Huddleston et al. 2011), a boldogulás esélyei szempontjából egyfajta bevándorló-paradicsomnak számítana. A honosítás mögöttes motívumairól a későbbiekben részletesen is szólunk. Mielőtt azonban erre sort kerítenénk, megvizsgáljuk, hogy a Magyarországra érkező bevándorlók különböző csoportjai hogyan viszonyulnak az állampolgárság megszerzéséhez.

4. ábra: A migránsok honosítása és az ezzel kapcsolatos szándékok Magyarországon hat migráns csoport szerint, 2012-ben, százalék

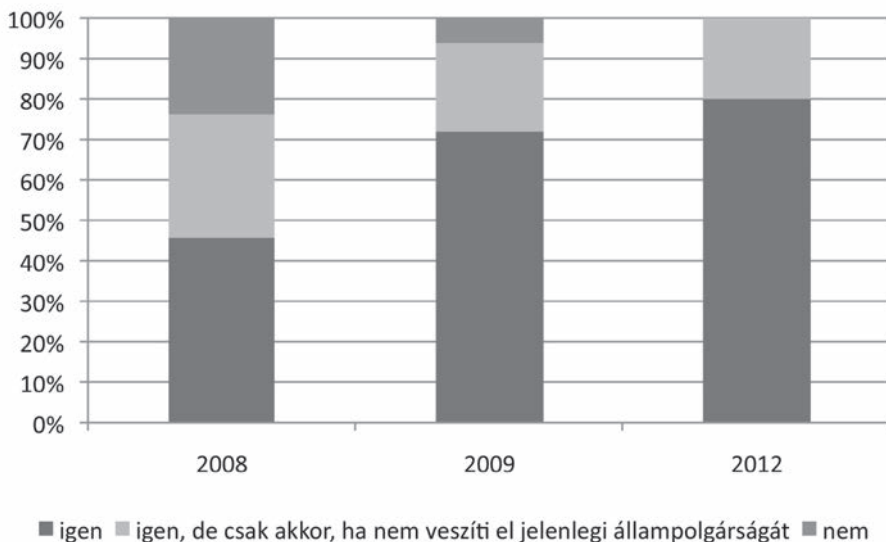
A honosítás nagyon különböző mértékben érinti a pillanatnyilag nálunk élő bevándorlókat. A kínaiakat foglalkoztatja a legkevésbé a gondolat, hogy magyar állampolgárként „örökre” elkötelezzék magukat Magyarország mellett. Ugyancsak alacsony az állampolgárságot szerzett, illetve a honosítási kérelem benyújtásával jellemezhető török és vietnami migránsok aránya. A 2009-es kutatásból tudjuk, hogy e távoli országból érkező bevándorlók többsége gazdasági okokból hagyta el szülőhazáját. Ha újra

dönthetnének, újra a migráns sorsot választanák, de semmiképpen nem óhajtának magyar állampolgárokká válni, hiszen továbbállnának, ha egy másik ország jobb lehetőséget kínálna. Nem beszélnek és nem is akarnak megtanulni magyarul, és a gyerekeiket főképp nemzetközi iskolákba járatják. A kapcsolati hálójuk rendkívül gazdag, sok-sok baráttal rendelkeznek, de sem a magyarok sem a többi migráns csoport iránt nem érznek különösebb bizalmat, igaz nem is ellenségesek velük szemben. Bár nem mutatnak különösebb érdeklődést az anyaország ügyei iránt, rendkívül intenzív kapcsolat fűzi őket az otthon maradtakhoz. Ezek a kapcsolatok az „üzlet” bonyolítását segítik elő. A migrációjuk sikeres, hiszen magasabb életszínvonalat értek el Magyarországon, mint otthon, de amikor az életszínvonalukat megítélik, elsősorban az európai emberekhez viszonyítják magukat. Nagyfokú bizalommal fordulnak az Európai Unió intézményei felé, és szívesen költöznének akár szülőhazájuktól még távolabb lévő országokba is. Az ő számukra Magyarország addig jelent (ideiglenes) tartózkodási helyet, amíg gazdaságilag kifizetődő itt élni.

Az arab migránsok között – elsősorban amiatt, hogy Magyarországra érkezésük már a szocializmus éveiben elkezdődött és a rendszerváltás után is folytatódott – valamivel magasabb a honosítottak és a honosításért folyamodók aránya. Ugyancsak a 2009-es vizsgálatból tudjuk, hogy a Magyarországon élő arab közösség rendkívül heterogén, és nemcsak abban az értelemben, hogy nagyon sokféle országból érkeztek, hanem migrációs stratégiájukat illetően is (Örkény – Székelyi 2010). A tartós letelepedési szándék mögött a hosszú itt tartózkodásnak köszönhető beilleszkedés és anyagi biztonság áll. Az állampolgárságtól elzárkózókat pedig a kínaiakhoz, a vietnamiakhoz és a törökökhöz hasonló gazdasági megfontolások motiválják. Az Ukrajnából érkező ukrán nemzetiségűek között kifejezetten magas azoknak az aránya, akik szeretnének magyar állampolgárságot szerezni. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy szívesen meg is telepednének Magyarországon. Az esetek többségében a magyar állampolgársággal járó magyar útlevel megszerzése a cél, amely lehetőséget biztosít számukra az Európai Unió országaiban való szabad mozgásra.

Egészen speciális képet mutatnak a határon túli magyarok. A megértéshez érdemes megvizsgálnunk, hogyan alakult körükben a honosítási szándék, 2008-ban, 2009-ben, illetve 2012-ben.

5. ábra: A határon túli magyarok honosítása és az ezzel kapcsolatos szándékok Magyarországon három időpontban, százalék

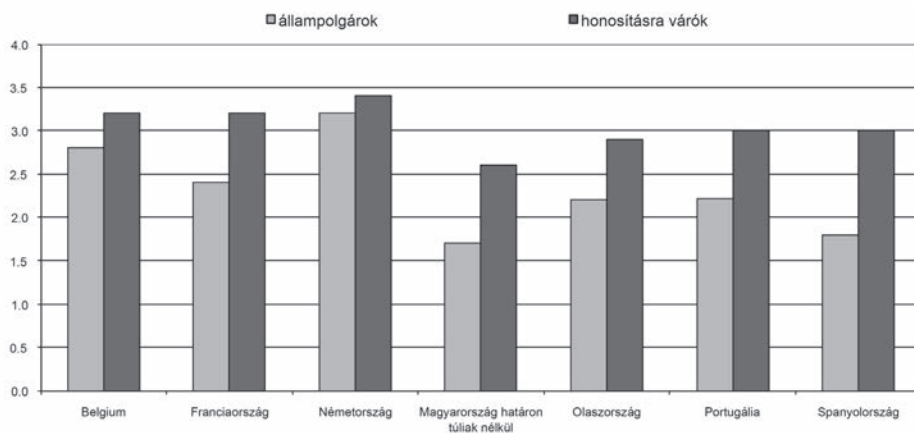

Jól látható az 5. ábrán, hogy 2012-re a határon túli magyarok mindegyike megszerezte, vagy szeretné megszerezni a magyar állampolgárságot. Mint az előző részekben utaltunk rá, a kettős állampolgárság 2010-es bevezetésével a magyar állampolgárság megszerzése szinte akadálytalanná vált, és a szabad mozgást jelentő magyar útlevél rendkívül nagy vonzerő. Fontos megjegyeznünk, hogy a kutatás csak a Magyarországon élő és harmadik országból érkező magyarokra terjedt ki, tehát az ő esetükben a magyar állampolgárság megszerzése nem csupán szimbolikus értékű aktus. Azt azonban a 2012-es vizsgálat⁸ nem derítette ki, hogy a honosított vagy honosításra váró migránsok a Magyarországon való végleges letelepedést tekintik-e életcéljuknak, vagy a magyar útlevél birtokában a szabad mozgás lehetőségét szeretnék biztosítani maguknak Európában. Valamelyest segíthet a távolabbi célok megismerésében a 2009-es kutatás, amelyből azt láthatjuk, hogy az állampolgárságért folyamodó vagy már állampolgárságot szerzett harmadik országból származó magyar migránsok közel egy-negyede tovább akar menni Magyarországról. További egyötödük gondolja úgy, hogy felmerülhet, hogy másik országba költözzön, ha ezzel javítana az életkörülményein.

⁸ A kutatás kérdőívében azt a válaszlehetőséget, hogy nem akar Magyarországon véglegesen letelepedni, csak azoknak a bevándorlóknak kínálták fel, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem akarnak honosításért folyamodni. Mivel a határon túli magyarok már mind megszerezték vagy szeretnék megszerezni a magyar állampolgárságot, az ő esetükben nincs információ arról, hogy mik a jövőbeli terveik.

Térjünk most vissza a 3. ábra elemzése során felmerült problémára, nevezetesen, hogy a különböző országokban a különböző honosítási szándékok mögött milyen bevándorló motivációk állnak. A kérdőívben minden válaszadónak lehetősége volt arra, hogy az állampolgársággal már rendelkezők, illetve a honosításra várók négy szempontból mérleget adjanak az állampolgárság megszerzésének előnyeire. Elmondhatták, hogy a munkavállalás és a tanulás, illetve a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés és az otthonosságérzet szempontjából jár-e előnnyel az állampolgárság megszerzése. A 6. ábra azt szemlélteti, hogy a felkínált négy lehetőség közül átlagosan hányról gondolták az egyes országokban, hogy az állampolgárság az adott szempontokból előnyös lehet számukra.

6. ábra: Az állampolgárság előnyeinek észlelése az állampolgársággal már rendelkezők és a honosításra várók körében, országonként⁹ 2012-ben, 0-4 fokú skálaátlag

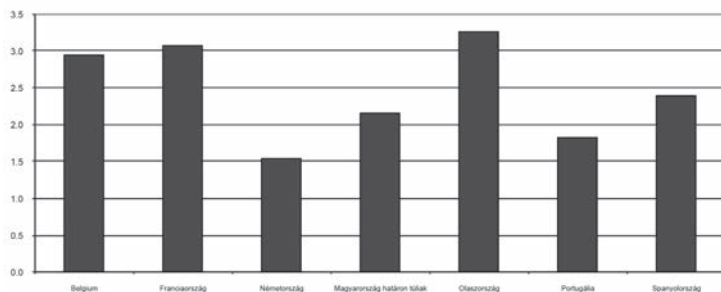
Nemzetközi összehasonlításban Magyarország nem „álomország”. Azok a bevándorlók, akik elnyerték a magyar állampolgárságot, sokat csalódtak. Az állampolgárság elnyerése szinte semmit sem javított a helyzetükön. Valamivel több pozitívumról számoltak be a spanyolországi bevándorlók, de még ők is azon a térfélen helyezkednek el, ahol nem érezni az előnyeiket az állampolgárság megszerzésének. Az ellentétes oldalon a Belgiumba és Németországba érkező bevándorlók találhatók. Az állampolgárság megszerzése radikálisan javította lehetőségeiket és közérzetüket.

⁹ A magyar kérdőívben azoktól a határon túli magyaroktól, akik még várnak a honosítási kérelmük elbírálására (69 fő) sajnos nem kérdezték, hogy az állampolgárság megszerzése milyen előnyökkel járna. Így a 6. ábrán Magyarországot a határon túli magyarok nélkül kell szerepeltetni.

Jóval kisebbek a különbségek¹⁰ az egyes országok között, ha azt vizsgáljuk, hogy az állampolgárságot felvenni szándékozók mit várnak ettől az aktustól. A várakozások tekintetében is a Magyarországon élő migránsok a legviszafogottabbak, és a németországi, a franciaországi és a belgiumi bevándorlók a legoptimistábbak. Németországban és Belgiumban az állampolgárság megszerzéséből származó előnyöket reálisan mérik fel a bevándorlók, Magyarországon és Spanyolországban viszont a várakozások jóval meghaladják azt a szintet, amit az állampolgárságot megszerzett migránsok tapasztalatai indokolnának.

Logikusnak tűnik az a feltevés, hogy minél hosszabb ideig tart egy országban az állampolgárság megszerzésének bürokratikus folyamata, annál inkább nő a bevándorlókban a feszültség, és ezt redukálendő, a bevándorlók annál kevesebb előnyt remélnek a honosítástól. A 7. ábrán arra teszünk kísérletet, hogy közelítő adatokkal szemléltessük az egyes országokra jellemző várakozási időt.

7. ábra: Az állampolgárságra való várakozás átlagos ideje országonként 2012-ben, év (becslés¹¹)

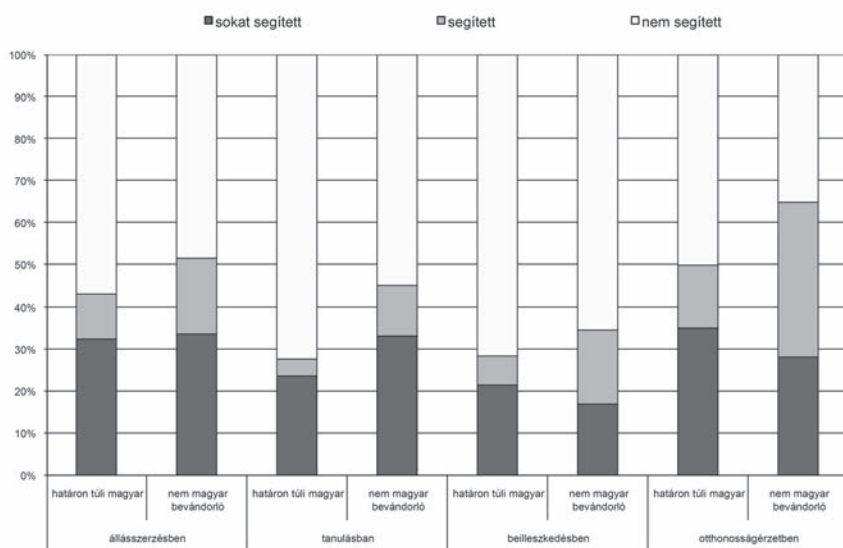
Láthatjuk, hogy a várakozási idő és az állampolgársággal kapcsolatos várakozások kapcsolata korántsem egyértelmű. Olaszországban igen hosszú a várakozási idő, és a bevándorló az idő múlásával egyre kevésbé várja, hogy az olasz állampolgárság elnyeréséből előnye származik. Magyarország és Portugália esetében viszont, ahol a várakozási idő valamivel kevesebb, a bevándorlók a várakozási idő növekedésével egyre nagyobb várakozással tekintenek a honosítás elé. A többi ország esetében a várakozási idő nem befolyásolja az állampolgárság megszerzéséhez fűződő reményeket.

¹⁰ Ha az állampolgárságot szerzett bevándorlókat tekintjük és azt vizsgáljuk, hogy az ő tapasztalataik az így megszerzett előnyökről mennyire különböznek országonként, a különbözőség mértékét 0,33 eta jellemzi. Ugyanezen eta mutató értéke a honosításra várók esetében csak 0,15.

¹¹ Az adatfelvételtől nem derül ki, hogy pontosan mennyi időbe kerül, amíg egy bevándorló megszerzi az állampolgárságot. Pusztán annyit tudhatunk, hogy azok, akik várakoznak az állampolgársági kérvényük elbírálására, mikor adták be folyamodványukat.

Érdeemes részletesen is szemügyre vennünk, hogy mindazon előnyök tekintetében, amelyet az állampolgárrá lett bevándorlók a honosításnak tulajdonítanak Magyarországon, vajon a magyar és nem magyar etnikumhoz tartozó bevándorlók különböznek-e egymástól.

8. ábra: Az állampolgárság megszerzésének előnyei magyar és nem magyar etnikumhoz tartozó magyar állampolgárságú bevándorlók körében, 2012, százalék

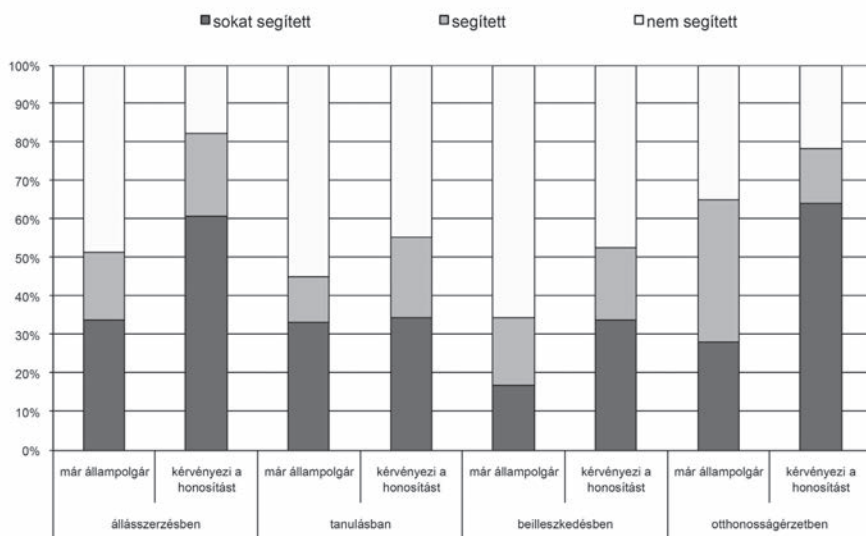

A 8. ábra egyértelműen mutatja, hogy a magyar állampolgárság megszerzése a nem magyar etnikumú bevándorlók számára több előnnyel járt, mint a határon túlról érkezett magyarok számára. Mindkét bevándorló csoport számára az otthonosságérzetet segítette leginkább a honosítás. Azonban korántsem arra kell gondolnunk, hogy az állampolgárság megszerzésének aktusa egyik napról a másikra bontja le azt a falat, amely a bevándorlókat a befogadó ország polgáraitól elválasztja. Inkább arról van szó, hogy az állampolgárság megszerzéséhez viszonylag hosszú időt kell az országban tölteni, így az állampolgárság és a magyar útlevél kézhezvételekor a bevándorlók már jól ismerik a magyarországi körülményeket, többé-kevésbé otthonosan érzik magukat nálunk. Ez azonban korántsem jelenti, hogy a bevándorlók úgy éreznék, mintha már beilleszkedtek volna a társadalomba. A 2009-es vizsgálat adataiból tudjuk, hogy a nem magyar etnikumhoz tartozó bevándorlók erősen kötődnek saját diaszpórájukhoz, gyakran azonos környéken élnek, vállalkozásaikat honfitársaikat foglalkoztatják, a szolgáltatásokat jórészt a diaszpóra tagok nyújtják számukra, és kulturálisan

is a diaszpórához tartozónak érzik magukat (Örkény – Székelyi 2010, Várhalmi 2010). Így tehát a diaszpórához tartozás teremti meg számukra az otthonosságérzetet, és a magyar állampolgárság megszerzése inkább a végleges megtelepedés szándékát jelzi, mintsem a magyar társadalomba való beilleszkedést. Ugyanakkor az állampolgárságot szerzett magyarok számára is nehéz kérdés a magyar társadalomba való beilleszkedés. Ugyancsak a 2009-es kutatás adataiból tudjuk, hogy a határon túli magyarok számára nehezen feldolgozható, fájdalmas tapasztalatot jelentett az, hogy időnként idegenként tekintenek rájuk az anyaországi magyarok (Sik – Várhalmi 2010). Ez a sértettség valószínűleg ott munkál a határon túli magyarokban, amikor az immár nagyon könnyen megszerezhető magyar állampolgárság előnyeiről visszafogottan nyilatkoznak. Az állampolgárság megszerzése a magyar és nem magyar etnikai csoport számára is segíti az egzisztenciális problémák megoldását, hiszen úgy látják, hogy mind az állászerzésben, mind a tanulmányok folytatásában előnyt jelent a magyar állampolgárság.

Ahogy a 6. ábrán láttuk, a honosításra várók minden országban sokkal nagyobb reményeket fűznek a megszerzendő állampolgársághoz, mint amilyen előnyöket azok a bevándorlók tapasztaltak, akik már elnyerték azt.

9. ábra: Az állampolgárság megszerzésének előnyei a NEM magyar etnikumhoz¹² tartozó magyar állampolgárságú és a honosításért folyamodó bevándorlók körében, 2012, százalék

¹² 2012-ben a kedvezményes honosításra vonatkozó 2010-es törvénynek köszönhetően a határon túli magyarok körében senki nem volt, aki a honosítási kérelmének elbírálására várt. Az állampolgárság megszerzése ugyanis az ő esetükben rendkívül rövid várakozási időt igényel.

A 9. ábra jól mutatja, hogy a magyar állampolgárság megszerzésére a nem magyar etnikumú bevándorlókat elsősorban az a remény ösztönzi, hogy magyar állampolgárként könnyebben találjanak állást és ezzel biztos megélhetést.

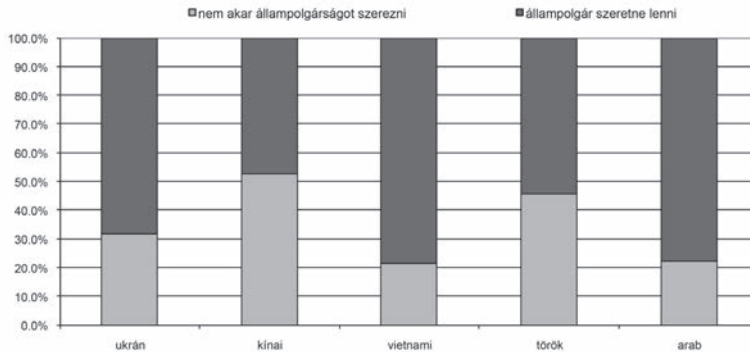
A nemzetközi kutatásban részt vevő valamennyi ország esetében azt tapasztaltuk, hogy a bevándorlók egy része hiába próbálkozott az állampolgárság megszerzésével, mert a hatóságok visszautasították a kérelmeket. Franciaországban és Portugáliában a honosítási kérelmek 10 százalékát, Spanyolországban csak kevesebb, mint 2 százalékát utasították vissza. A fennmaradó öt országban a honosítási kérelmek mintegy 5 százalékának nem adtak helyt.

Ám az állampolgárság megszerzése során, illetve a honosításra való várakozás folyamán is sok nehézséggel kell szembenéznie a bevándorlóknak. A hivatalos iratok megszerzése, a hivatalnokok packázása, a nyelvi nehézségek, az állampolgárság megszerzése előfeltételeinek való meg nem felelés nagyon különböző problémát jelent az egyes országokban. Legtöbb nehézséggel a portugáliai és franciaországi bevándorlóknak kell számolniuk. Ebben a két országban a bevándorlók háromnegyede találkozott több-kevesebb problémával a honosítási procedura során. A Spanyolországba érkező bevándorlók közül azonban nagyon kevesen panaszkodtak az állampolgárság megszerzésével kapcsolatos nehézségekre. Azon bevándorlók aránya, akik bármiféle problémával találkoztak a hivatalos eljárás során, kevesebb, mint 20 százalék.

Ebben a nemzetközi mezőnyben a vizsgálat szerint Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el. A hozzánk érkező bevándorlók mintegy fele említette, hogy a honosítási kérelmek nehézségekkel jártak. A kutatás során arra is rákérdeztünk, hogy azok a bevándorlók, akik nem kívánnak állampolgárságot szerezni, mivel indokolják ezt a fajta elzárkózást. Ahogy a 10. ábra mutatja,¹³ szép számmal vannak olyan migránsok, akik egyáltalán nem kívánnak magyar állampolgárrá lenni. Különösen magas az arányuk a kínaiak és a törökök körében.

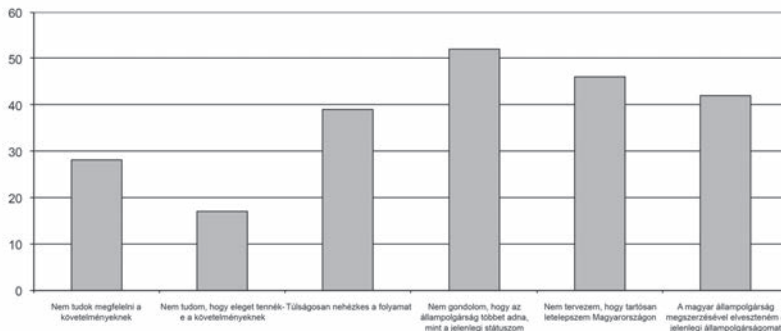
¹³ Ezen az ábrán csak azok a migránsok szerepelnek, akik még nem szereztek állampolgárságot. Értelemszerűen a határon túlról érkezett magyarok körében ilyeneket nem találtunk.

10. ábra: A nem magyar etnikumú magyarországi bevándorlók szándékai a magyar állampolgárság megszerzését illetően 2012-ben, százalék

Az állampolgárság megszerzésének gondolatától sok minden eltántoríthatja a bevándorlókat. A legfontosabb ok az a vélekedés, illetve tapasztalat, hogy a magyar állampolgárság nem jár olyan előnyökkel, amelyekért cserébe érdemes vállalni a hivatalos procedúrát vállalni. A második legfontosabb ok, ami miatt egy bevándorló nem kíván magyar állampolgár lenni az, hogy nem is kíván tartósan Magyarországon letelepedni. A harmadik fontos ok, ami visszatartja a bevándorlókat az állampolgárság megszerzésétől, az anyaországi állampolgárság elvesztése: a migránsok egy része csak úgy válhatna magyar állampolgárrá, ha lemondana eredeti állampolgárságáról, és ezt sokan nem vállalják. A 2009-es és 2010-es kutatásokból tudjuk, hogy a bevándorlók azért nem akarják elveszteni eredeti állampolgárságukat, mert távlati terveik még körvonalazatlanok, és nem biztosak abban, hogy Magyarországon akarnak véglegesen letelepedni (Örkény 2011, Melegh 2011).

11. ábra: A honosítási kérelem benyújtása ellen szóló érvek Magyarországon, 2012-ben, százalék

Sok bevándorlót az tart vissza az állampolgárság megszerzéséhez szükséges folyamat megkezdésétől, hogy nem szívesen küzd meg az eljárás nehézségeivel. Jóval kisebb azoknak az okoknak a szerepe, amelyek a bevándorló „alkalmatlanságát” jelzik: többségük úgy véli, hogy meg tud a követelményeknek felelni. Természetesen ezek az okok nem egyformán érintik a különféle magyarországi migráns csoportokat. A kínai bevándorlókat leginkább az tartja vissza a magyar állampolgárság megszerzésétől, hogy elveszítenék kínai állampolgárságukat. A török, a vietnami és az ukrán migránsok annak ellenére sem akarnak magyar állampolgárokká válni, hogy úgy vélik, képesek teljesíteni a honosítás valamennyi törvényi előfeltételét. A 2009-es kutatásból tudjuk, hogy a visszatartó erőt az jelenti, hogy Magyarország nem jelent számukra végállomást, szeretnének továbbvándorolni – rendszerint valamelyik fejlett uniós országba (Örkény – Székelyi 2010).

Honosítás és migrációs stratégiák

Mindenképpen érdemes a honosítás szándéka mögött feltárni a migrációs stratégiák sajátos vonásait, erre azonban csak a 2009-es magyarországi kutatás alapján van lehetőségünk, amely külön figyelmet szentelt a migráció motivációinak feltérképezésére. A kérdőíves interjú során rákérdeztünk, milyen szempontok játszottak közre, hogy elhagyta az illető a hazáját, és milyen szempontok vezérelték, amikor Magyarországot választotta célországnak. A felsorolt szempontok egyaránt megfogalmaztak toló „push” és húzó „pull” tényezőket. A szülőföld elhagyását motiválhatták az anyaországbeli rossz körülmények (álláshiány, egzisztenciális nehézségek vagy közvetlen diszkrimináció), de befolyásolhatták személyes, családi tényezők, vagy éppen kalandvágy. A távozást külső tényezők is befolyásolhatták, például, hogy hívták valahová dolgozni, vagy állásajánlatot kapott, vagy egyszerűen a barátait, rokonait követte. Hogy Magyarországot választotta célországnak, abban befolyásolhatták korábbi személyes tapasztalatok, létező kapcsolatok, konkrét ajánlatok vagy egyszerűen az ország iránt megmutatkozó kíváncsiság és érdeklődés. A kutatásban megnéztük, hogy a honosítás mögött fellelhető-e körülhatárolható sajátos motivációs rendszer, és az beleilleszthető-e egy megkülönböztetett migrációs stratégiába, amely Magyarországot célországnaként határozza meg. Úgy tűnik, hogy a honosítás szándéka azok körében a legerősebb, akiket Magyarországhoz erős érzelmi szálak, személyes és családi kapcsolatok, illetve korábbi személyes élmények fűzték. Az állampolgárság megszerzése iránt elkötelezett bevándorlók Magyarországon, mint migrációs célországban kifejezett perspektívát láttak, már létező családi kapcsolatok fűzték őket az országhoz, és személyesen is jártak itt korábban.

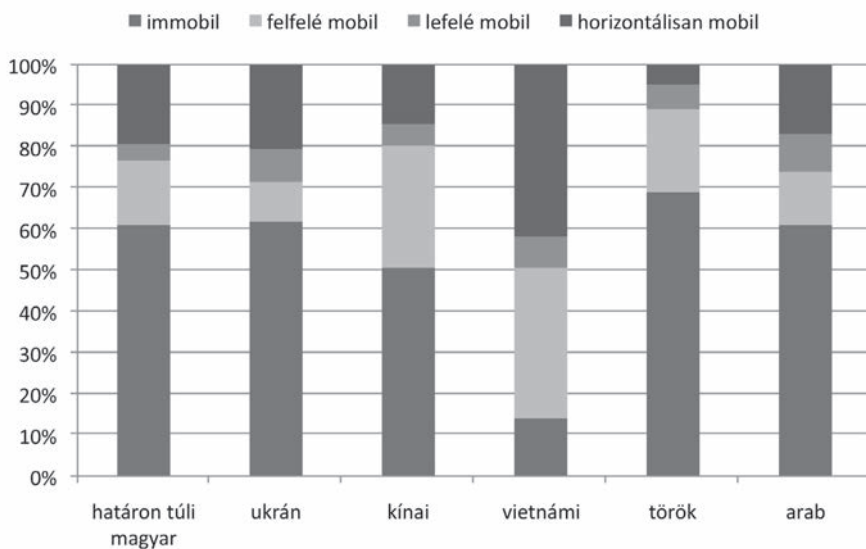
Ehhez képest a migrációt mozgató egzisztenciális szempontok, munka- és tanulási lehetőségek, vállalkozói motivációk és személyre szóló állaskínálatok csak másodlagos szerepet játszanak a végleges letelepedésben és az állampolgárság megszerzésének szándékában.

Természetesen megjelenik a „push” tényező is, hiszen azok, akik véglegesen szeretnének letelepedni az országban, sokszor kényszerűségből hagyták el a szülőhazájukat, és megjelenik a gazdasági mozgatórugó is, hiszen – bár gyengén – a szülőföld rossz gazdasági helyzete és a nem megfelelő munkaerőpiaci lehetőségek is befolyásolják a honosítás szándékát.

Az állampolgárság megszerzésén gondolkodók attitűdjét legkevésbé az a szempont befolyásolta, hogy Magyarországról könnyebben lehetne más országba továbbmenni, vagy hogy kalandvágy fűtötte volna a migránst, illetve konkrét állásajánlatot kapott volna.

A magyarországi migráns csoportok migrációs stratégiái, így az állampolgárság megszerzésére vonatkozó elképzelések is különböznek egymástól. A határon túli magyarok esetében a Magyarországon való megtelepedés elhatározásában fontos szerepet játszanak a szülőhazájukban magyar etnikai hovatartozásuk okán megélt különféle hátrányok vagy a fiatalabbakat jellemző tanulmányi célok, illetve egyfajta vállalkozói hajlandóság. Az Ukrajnából érkezőknél viszont a baráti vagy rokoni kapcsolatok, illetve a Magyarország által felkínált lehetőségek és a jó perspektíva játsszák a meghatározó szerepet a honosítás elindítása tekintetében. A kínaiak körében – ahol pedig a honosítás kevésbé népszerű –, úgy tűnik, a fiatalabbak számára megnyíló tanulási lehetőségek és a biztató perspektívák játsszák a döntő szerepet. A vietnamiak körében viszont a családi gazdaság hosszú távú céljai és a személyes párkapcsolati okok befolyásolják leginkább a honosításról alkotott véleményeket. A törökök esetében főképp a tanulmányi okok, a rokoni-baráti kapcsolatok és az országról alkotott pozitív kép játsszák a meghatározó szerepet, míg az arabok esetében a tanulmányi és párkapcsolati okok határozzák meg a honosításra vonatkozó nézeteket.

Nagy kérdés azonban, hogy az előzetes elképzelések, amelyek Magyarországra hozták a migránsokat, valóra váltak-e. A migráció sikeressége szempontjából nagyon fontos tényező, hogy milyen foglalkozási és társadalmi pozíciót sikerül megszerezni a bevándorlónak. A 2009-es adatok azt mutatják, hogy a migráció egyik bevándorló csoport esetében sem jár együtt markáns státusvesztéssel, hiszen azok aránya, akik az anyaországbeli foglalkozási pozíciónál rosszabb helyzetbe kerültek, egyik migráns csoport esetében sem éri el a 10 százalékot.

12. ábra: Mobilitási karrier az új hazában, migráns csoportonként 2009-ben, százalék

A vietnamiak kivételével valamennyi migráns csoportra az jellemző, hogy többségük Magyarországon is megőrizte anyaországbeli foglalkozási státusát. A vietnamiak számára igazi új élet kezdődött Magyarországon, közel 40 százalékuk emelte foglalkozási státusát, és valamivel több, mint 40 százalékuk úgy váltott foglalkozást, hogy közben státuszpozíciója nem változott (horizontális mobilitás). A felfelé mobilitás a többi migráns csoporthoz képest a kínaiak és a törökök esetében is viszonylag magas, viszont a törökökre egyáltalán nem jellemző a horizontális mobilitás.

A honosítási szándék vonatkozásában gyenge, de kimutatható összefüggés figyelhető meg a kérdezettek foglalkozási mobilitási pályájával. Érdekes módon éppen azoknál gyengébb a honosítás iránti vágy, akik vagy felfelé vagy lefelé, de jelentős státuszváltozáson mentek keresztül. Ezzel szemben ott, ahol a foglalkozási státusz vagy nem változott, vagy nem eredményezett hierarchikus elmozdulást, az állampolgárság megszerzésének az igénye felerősödik.

A sikeresebb bevándorló karrierok vagy a kudarcok egyaránt inkább a migráció átmenetiségét erősítik, és a honosítás ellen hatnak. Ez jellemzi a kínai és a vietnami bevándorlókat, akiknek a körében a honosítást főképp azok preferálják, akiknek a foglalkozási karrierje nem változott vagy csak jellegében módosult a korábbi pályafutáshoz képest. A sikeresebb (vagy kudarcosabb) karriertörténetet felmutató bevándorlók viszont nem kötnék életüket Magyarországhoz, és nem szeretnének véglegesen megtelepülni. Ennek viszont épp az ellentéte figyelhető meg az ukránoknál,

a törököknél és az araboknál, ahol a legsikeresebb bevándorlók gondolnak leginkább a honosításra.

A 2009-es kutatás során arra is kíváncsiak voltunk, hogy mennyire érznek elégedettséget a migránsok a migráció teremtette új életkörülményeikkel. Ötfokú skálán kellett megítélniük a válaszadóknak, hogy mennyire elégedettek a magyarországi állás- és munkakörülményeikkel, anyagi és lakáshelyzetükkel, valamint jövőbeli kilátásaikkal. Ezután mindezt összevetettük a honosítási szándékaikkal.

Az eredményeink azt jelzik, hogy az állampolgárság megszerzésének szándéka nem függ a bevándorlók elégedettségétől, azaz az állampolgárság megszerzésének szándéka vagy elutasítása független attól, hogy az emberek hogyan ítélik meg a migráció egzisztenciális következményeit.

Az elégedettség és a honosításra vonatkozó elképzelések összefüggését a 2012-es kutatásban is megnézhetjük. Előjáróban érdemes megemlíteni, hogy az egyes országok bevándorlóit hasonló általános elégedettség jellemzi.¹⁴ A 10 fokú skálán a spanyolországi migránsok tűnnek a legelégedettebbnek (7,8-as átlagpontoszámmal), de még az olaszországi legkevésbé elégedett bevándorlók átlagos elégedettsége is közel van a 7-es értékhez. A globális elégedettség és a honosítással kapcsolatos nézetek egyik országban sem mutatnak erős összefüggést, ahogy azt 2009-ben Magyarországon is tapasztaltuk. Mindenképpen elmondható, hogy az országok mindegyikében az állampolgárrá lett bevándorlók a legelégedettebbek, és azok elégedetlenek inkább, akik nem is akarnak állampolgárrá lenni. Természetesen inkább arról lehet szó, hogy a sikeres migráns karrier vezet el a sikeres honosításhoz, és a sikertelenség arra ösztönzi a migránsokat, hogy ne akarjanak véglegesen megtelepedni abban az országban, amely nem kínál jó lehetőségeket a boldoguláshoz.

A magyarországi migráns csoportok közül a kínaiak és a vietnamiak körében azt tapasztaltuk, hogy az elégedettség és a honosítással kapcsolatos elképzelések nem függenek össze: akik szeretnének állampolgárságot szerezni, éppen annyira elégedettek sorsukkal, mint akik nem. Az Ukrajnából származó migránsok között a már állampolgársággal rendelkezők a legelégedettebbek, és a honosításra nem vágyók a legelégedetlenebbek. Az arab migráns csoport helyzete igen speciális: a már állampolgárságot szerzett arab bevándorlók többsége a rendszerváltás előtt érkezett Magyarországra és a már említett push hatás következtében rendszerint rendkívül jó egzisztenciális körülményeket hátrahagyva kellett hazát cserélnie. Ezzel magyarázható az ő viszonylag nagyfokú elégedetlenségük a honosításra várókhoz képest.

A migráció sok kockázattal járó „vállalkozás”, és a 2009-es kutatásból az is kiderül, hogy a migránsok többségének az a végső célja, hogy gyermekeik számára

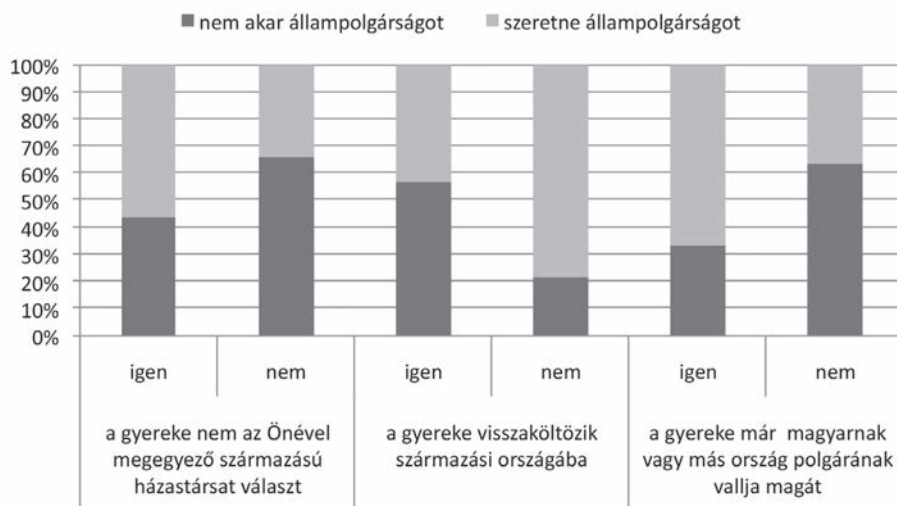
¹⁴ Az általános elégedettség indexe az étellel, a képzettséggel, munkával, lakáskörülményekkel, családi étellel, egészséggel, valamint a társas kapcsolatokkal való elégedettség mutatók átlaga.

biztosítsanak gondtalan életet. Így joggal feltételezzük, hogy azok a migránsok, akik a végleges megtelepedés gondolatával foglalkoznak, gyerekeiknek is ennek megfelelő sorsot vizionálnak. Érdeemes tehát megnéznünk, hogy milyen jövőt képzelnek a válaszadók a gyerekeik számára, és vajon ezek eltérnek-e annak függvényében, hogy valaki akar-e állampolgárságot szerezni.

A 2009-es kérdőívben három lehetséges végkifejletet különböztettünk meg, és arra voltunk kíváncsiak, hogy melyik mennyire képzelhető el, ha a kérdezett a gyerekei jövőjéről gondolkodik el. Az első szerint a gyereke (vagy a később születendő utód) már nem a kérdezett etnikai csoportjából választ magának házas társat, a második szerint a gyerek visszaköltözik majd a bevándorló által elhagyott szülőhazába, a harmadik szerint pedig a gyereke már magyarnak vagy más állam polgárának vallja majd magát. Ez utóbbi esetében arra is kíváncsiak voltunk, hogy ez utóbbinak örülne-e, vagy bánattal töltené el.

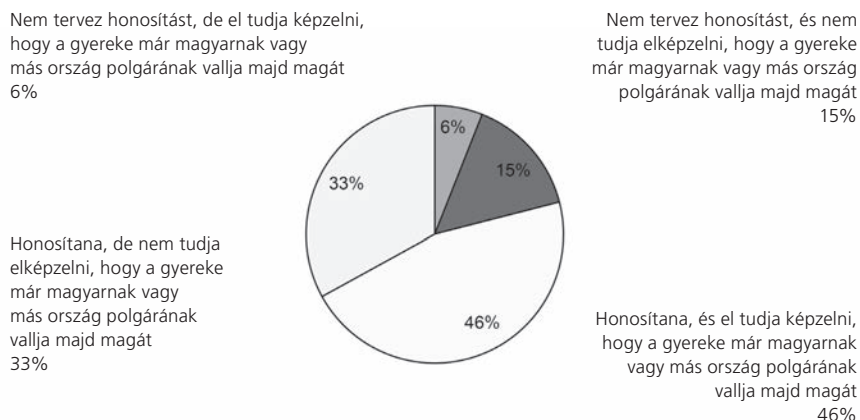
A megkérdezettek közel 80 százaléka úgy véli, hogy a gyereke az övével megegyező származású házas társat választ majd. Azok körében, akik nem kívánnak állampolgárságot, ez az arány valamivel alacsonyabb. A megkérdezettek 74 százaléka azt is el tudja képzelni, hogy a gyereke visszaköltözik származási országába. Itt a honosítás szándéka mentén a különbségek nagyobbak: az állampolgárságot nem akarók 92 százaléka, a honosításra törekvők csupán 70 százaléka feltételezi, hogy gyerekei visszatérnek a szülőhazába. Végül a válaszadók fele mondja azt, hogy el tudja képzelni, hogy a gyereke már nem a kérdezett származásának megfelelőnek, hanem magyarnak vagy más ország polgárának vallja majd magát. Ezen belül a magyar állampolgárságot nem akarók aránya csupán 30 százalék.

Azok közül, akik nem kívánnak honosítani, a többség nem tudja elképzelni, hogy a gyereke etnikai csoportot váltson, és egyben úgy gondolja, hogy a gyereke akár vissza is költözhet a szülőhazájába. Az állampolgárságra pályázók többsége nem zárja ki, hogy a gyereke visszaköltözzön a szülőhazába, de abban már megosztottak (fele-fele), hogy magyarok, illetve más állam polgárai lesznek, vagy pedig kitartanak a család etnikai származása mellett. Akik szerint viszont nem fog visszaköltözni a gyerek, a többség (60 százalék) úgy látja, hogy a gyerekek már magyarrá vagy más ország polgáraivá válnak.

13. ábra: A gyermekek elképzelt jövő a honosítás megítélése szerint, 2009, százalék

A zárt etnikai identitás mindenképpen gyengíti a magyar állampolgárrá válás esélyeit. Jól mutatja ezt, hogy azok közül, akik szerint a gyerekük a saját etnikai csoportjából fog házasodni, illetve akik szerint a gyerekük nem fog identitást váltani, a többség nem akar magyar állampolgárságot szerezni (lásd 13. ábra). Azok viszont, akik szerint a gyerekük nem fog visszaköltözni a szülőföldre, és akik szerint az utódok identitást fognak váltani, a többség élni kíván a magyar honosítással.

Összességében a megkérdezettek közel fele gondolja azt, hogy honosítani szeretne, ami egyben etnikai identitásváltással is jár a következő generációkra nézve. A minta egyharmada viszont élni kíván ugyan a honosítással, de nem gondolja azt, hogy ez feltétlenül identitásváltással is együtt járna. Végül a minta 15 százaléka azon az állásponton van, hogy nem szándékozik ugyan magyar állampolgárságot szerezni, de a gyerekéből a jövőben bármi lehet, akármelyik ország polgáraként el tudja képzelni a jövőjét.

14. ábra: A honosítás szándéka és a gyerekek identitása, 2009-ben, százalék

A határon túli magyarok döntő többsége (72 százalék) abban bízik, hogy a gyerekei már nem kisebbségi magyar identitással nőnek fel, és ez kifejezett örömmel tölti el őket. Az ukránok 64 százaléka is örömmel venné, ha a gyerekek szakítanának a szülőföld identitásával és más ország polgáraiként nőnének fel, bár nem feltétlenül magyarként. E két csoport esetében tehát a migrációt határozott politikai státusváltás és identitásváltás kíséri. Egynegyedük viszont azt gondolja, hogy a gyerekei ukránok maradnak, és ezt így is tartja helyesnek.

A kínaiak egyharmada el tudja képzelni, hogy a gyerekek fizikailag és lélekben egyaránt elszakadnak a szülőföldtől, és ezt örömmel veszik, egy másik egyharmad viszont nem hisz az identitásváltásban, bár ezt veszteségnek gondolja, és bánja is. Egy utolsó harmad ragaszkodik a szülőföld adta identitáshoz, akár úgy, hogy ellenzi az elszakadást, akár úgy, hogy töretlennek látja a kibocsátó országhoz való lelki kötődést.

Ez utóbbi típus különösen gyakori a magyarországi vietnamiak között, hiszen körükben ez jellemzi a megkérdezettek több mint felét. Ennek ellentétét azok jelentik (35 százalék), akik bár lehetetlennek érzik a szülőföldtől való elszakadást, ezt a jövő generáció szempontjából komoly problémának látják.

A magyarországi törökök közel 90 százaléka nem hisz a szülőföldtől való elszakadás lehetőségében, amikor a gyerekei jövőjéről kérdezzük, de ez inkább rossz érzéssel és szomorúsággal tölti el.

Az arabok közel fele hasonlóképpen gondolkodik, egy másik részük azonban bízik abban, hogy a gyerekeik már magyarnak vagy más ország polgárainak vallják magukat, és ez határozott örömmel tölti el őket.

Politikai részvétel és honosítás

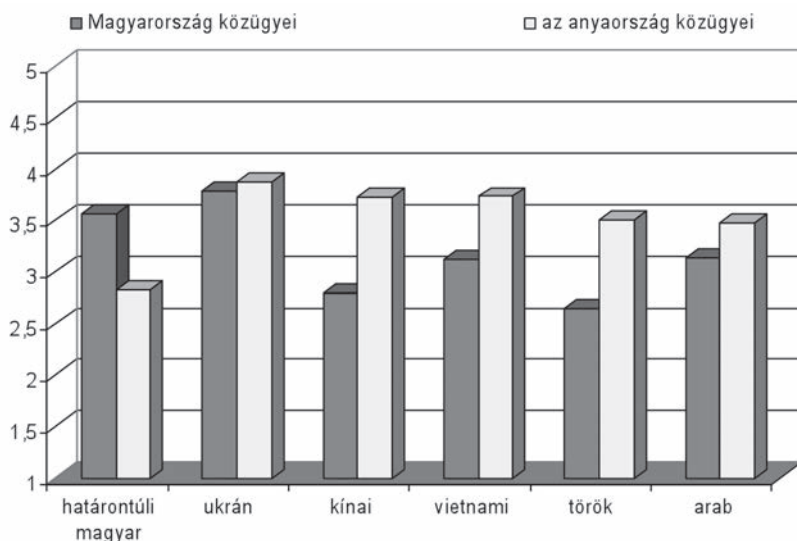
Az otthonosságérzet és a beilleszkedés kapcsán már említést tettünk arról, hogy a bevándorlók a valahova-tartozás élményét úgy is megszerezhetik, hogy kapcsolataikat a diaszpóra tagjaira szűkítik. A magyar társadalomba való beilleszkedés mindenképpen csak egy hosszú folyamat eredménye lehet, és ezen az úton a civil szervezetek munkájába való bekapcsolódás, illetve a közéleti aktivitás nagy segítség lehet.

2012-ben az *Immigrant Citizens Survey* kutatás eredményei szerint a civil aktivitás nem Magyarországon a legalacsonyabb, hanem Spanyolországban és Németországban, és kiugróan magas Belgiumban, valamint Olaszországban. Általánosságban kirajzolódik az a magától értetődő összefüggés, hogy egyre csökken a civil aktivitás az állampolgárrá lett bevándorlóktól haladva azok felé, akik nem is akarnak állampolgárságot. Két országban találtunk ettől eltérő trendet, Franciaországban és Magyarországon. Ebben a két országban azok a migránsok a legaktívabbak, akik szeretnének állampolgárokká lenni. Az ő aktivitásuk azonban nem a politikai pártokban és a szakszervezetekben, hanem a migráns szervezetekben bontakozik ki.

2009-ben ugyancsak a kutatásunk egyik fontos kérdése volt a bevándorlók politikai érdeklődése és politikai aktivitással mért integrációja. A magyarországi terep ismeretében már előzetesen is feltételeztük, hogy a civil szféra fejletlensége és erőtlensége következtében a migránsok számára is korlátozott lehetőségek állnak rendelkezésre sajátos politikai érdekeik érvényesítésére. Az azonban mindenképpen fontos kérdés, hogy milyen erős a bevándorlók különböző csoportjainál a politika iránti érdeklődés, és milyen csatornákon tudják érvényesíteni a politikai érdekeiket.

Talán meglepő, de igen erős politikai érdeklődést tapasztaltunk migráns csoportjaink körében. Magyarország közügyei iránt több mint 70 százalékuk, az anyaország közügyei iránt pedig 85 százalékuk mutatott érdeklődést. Ezek az arányok különösen annak fényében tűnnek magasnak, hogy a 2008-es vizsgálat szerint a budapestiek alig 60 százaléka mutat akárcsak mérsékelt érdeklődést is az ország dolgai iránt. A határon túli magyarok kivételével mindegyik migráns csoportban erősebb az anyaország közügyei iránti érdeklődés,¹⁵ de az ukránok körében határozott érdeklődés mutatkozik a magyarországi ügyek iránt is. A kárpátaljai magyarok sajátos helyzetét jelzi, hogy a magyarországi közügyek iránt kifejezetten erős érdeklődést mutatnak, miközben Ukrajna közügyei hidegen hagyják őket.

¹⁵ Ez a különbség még akkor is fennáll, ha az iskolai végzettséget mint az érdeklődést erősen befolyásoló tényezőt kontroll alatt tartjuk.

15. ábra: A politikai érdeklődés erőssége a bevándorlók körében, öt fokú skálaátlag

A migránsokat – a magyarokkal ellentétben – sokkal jobban foglalkoztatják a politika történései, mint a sportesemények vagy a bulvár hírek. Az anyaországhoz való kötődést jelzi azonban, hogy a hazai sportesemények és a hazai bulvár hírek jobban érdeklik a bevándorlókat, mint a magyarországiak. A kárpátaljai magyarok itt is kivételnek számítanak, őket az ukrainai celebek és sportesemények kevésbé érdeklik, mint a magyarországiak.

A migráns csoportok nemcsak érdeklődést mutatnak a közügyek iránt, hanem relatíve jól is informáltak róluk. A két Európából érkező migráns csoport jobban ismeri a magyar ügyeket, mint a távolabbról jött migráns csoportok. De a kárpátaljai magyarok kivételével a migránsok jobban informáltak az anyaországi, mint a magyar ügyekről.

Érdeklődésük és informáltságuk ellenére a migránsok alig 18 százaléka tagja valamilyen magyarországi egyesületnek vagy szervezetnek. E téren legaktívabbak a törökök, legpasszívabbak a kínaiak. A szervezetek között ugyanolyan arányban találhatók kifejezetten migráns szervezetek és olyanok, amelyekben magyarok (vagy többségben magyarok) alkotják a tagságot. Összességében megállapítható, hogy minél távolabbról érkezett egy migráns csoport, annál jobban preferál olyan szervezeteket, amelyekben többségben vannak a saját etnikai csoportjából származók.

Az adatokból az is megfigyelhető, hogy akik honosítanak, relatíve jobban érdeklődnek a magyar dolgok iránt. Ugyanakkor (a határon túli magyarokat leszámítva) minden etnikai csoportra igaz, hogy jobban érdeklődik az anyaországbeli dolgok

íránt, és ebben nem tapasztalható különbség aszerint, hogy valaki honosítani szándékozik vagy sem. A határon túlról jött magyarok viszont a magyarországi dolgok iránt jobban érdeklődnek, és ez különösen igaz azokra, akik honosítani szeretnének.

Összegzés

Magyarország a honosított és honosításra váró migránsok arányát tekintve – ha a határon túlról érkező magyarokat is számításba vesszük – Európa középmezőnyéhez tartozik. Ha a határon túli magyarokat figyelmen kívül hagyjuk, azt láthatjuk, hogy 2008-hoz képest Magyarország egyre kevésbé vonzó célsország a harmadik országból érkező migránsok számára. A Magyarországon élő legjelentősebb migráns csoportok közül a távoli országokból érkezők között a legalacsonyabb az állampolgárság megszerzése iránti igény. A kínai, a vietnami, a török bevándorlók többsége addig tekinti lakóhelyének Magyarországot, amíg az egzisztenciális boldogulás esélyei adva vannak. Amint a lehetőségek beszűkülnek, nagy hajlandóságot mutatnak arra, hogy más országokban keressenek boldogulást. A harmadik országból érkező magyar migránsok számára az állampolgárság részben a letelepedéshez, részben a magyar útlevél birtokában más európai országba költözéshez biztosít lehetőséget.

Az állampolgárság megszerzésének bürokratikus folyamata nemzetközi összehasonlításban nem számít kivételesen hosszúnak, és az ezzel kapcsolatos követelmények teljesítése sem kirívóan nehéz. A határon túli magyarok azonban nagyon nehezen tudták feldolgozni, hogy a hatóságok migránsként kezelték őket. Ez a gyakorlat a kedvezményes honosítás intézményének 2010-es elfogadásával megszűnt, de a sértettség még 2012-ben is kimutatható.

A migránsok nagyobb része otthonosan érzi magát Magyarországon, de ez a távolabbi országokból érkezők esetében inkább azt jelenti, hogy saját diaszpórájukon belül biztosított számukra ez a fajta komfortérzet.

A migránsoknak a magyar társadalomba való beilleszkedését jól jellemzi a politikai- és közéletbe való bekapcsolódásuk mértéke. E tekintetben egyetlen országban sem tapasztaltunk figyelemre méltóan magas arányokat. Magyarországon is elsősorban a migráns szervezetekbe való bekapcsolódás jelenti a bevándorlók közéleti aktivitását.

Irodalom

- Huddleston, Thomas – Jan Niessen (with Ni Caoimh, Eadaoin and White, Emily) (2011): *Migrant Integration Policy Index III*. British Council, MPG, Brussels.
- Kovács, M. Mária – Tóth, Judit (2010): *Country Report Hungary*. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory.

- Kováts András (ed.): *Magyarrá válni – Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Melegh Attila (2011): „Tettem valamit az asztalra” – az állampolgársághoz vezető út kvalitatív interjúk alapján. In: Kováts (2011), 199–242.
- Örkény Antal (2011): *A harmadik országbeli állampolgárok honosítással kapcsolatos vélekedései, és ezek összefüggése a migráció különféle aspektusaival*. In: Kováts (2011), 127–180.
- Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.) (2010): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény – Székelyi (2010), 49–96.
- Sik Endre – Várhalmi Zoltán (2010): *A diszkriminációs tapasztalat forrásai*. In: Örkény – Székelyi (2010), 97–122.
- Tóth Judit (2011): *Az állampolgárság szerepe a migránsok beilleszkedésében*. In: Kováts (2011), 13–64.
- Várhalmi Zoltán (2010): *Magyarországi migránsok kapcsolathálójának típusai, jellegzetességei*. In: Örkény – Székelyi (2010), 169–188.

Örkény Antal – Székelyi Mária

A választójog gyakorlása a bevándorlók körében

A rendszerváltással átrendeződő politikai közegben és államigazgatási struktúrában Magyarországon is valódi beleszólásuk lehetett az embereknek az ország politikai-hatalmi felállásának alakításában. Megteremtődött a lehetősége, hogy a polisz aktív tagjaként a gyakorlatban is részt vegyenek a közösségi ügyek szervezésében, az erről való döntéshozatali folyamatokban. A határok közvetlen módon is megnyíltak a nyugat-európai hatások és tapasztalatok felé. Új érdekvédő szervezetek alakultak, elkezdődhetett a független civil szféra fejlődése, s a megváltoztatott rendszer építésében külföldi források is támogatták a magyar polgárok demokratikus törekvéseit. Az új jogi alapokon nyugvó demokratikus rendszerben az állampolgári részvételnek megnövekedett a súlya, igazi tétje lett.

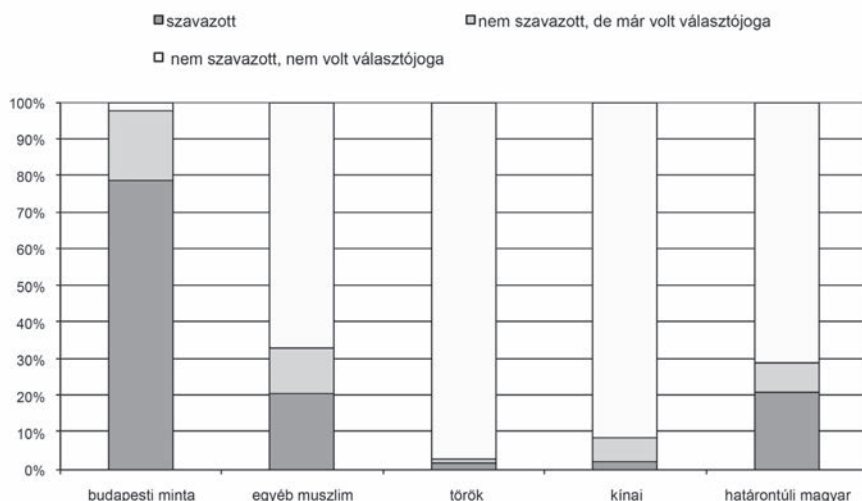
A bevándorlók, akik kezdetben idegenként mozognak a magyar környezetben, még az állampolgárság megszerzése után sem könnyen érzik át a választások fontosságát, ritkán kapcsolódnak be a politikai pártok tevékenységébe, és pártszimpátiájukban is bizonytalanok. Mindez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a megszerzett állampolgársággal járó szavazati jogukkal – legalábbis a szándékok szintjén – ne élne nek szívesen.

Úgy tűnik, a politika és a közügyek iránti fogékonyság nem új keletű jelenség a migránsok körében. A *LOCALMULTIDEM* kutatás¹ adatai szerint a magyarországi bevándorlók többségének sem a 2006-os parlamenti, sem az önkormányzati választásokon nem volt választójoga, de még így is megállapítható, hogy a választójoggal rendelkező határon túli magyarok kétharmada részt vett a választásokon. Az arab bevándorlók esetében a szavazóképesek körülbelül fele járult az urnák elé. A kínai és különösen a török bevándorlók között alig találunk olyanokat, akik már megszerezték az állampolgárságot, és ezzel jogosultak lettek a parlamenti választásokon való

¹ A kutatáshoz tartozó survey adatfeélvétel 2008-ban zajlott. A *LOCALMULTIDEM* kutatás célja az volt, hogy Európa különböző nagyvárosaiban hasonlítsa össze számos bevándorló csoport politikai, társadalmi és kulturális integrációját, illetve a befogadó társadalom attitűdjét a bevándorlókkal kapcsolatban. A nemzetközi kutatást az EU 6. Kutatási Keretprogramja támogatta.

résztételre. Azonban azt a kijelentést még így is megkockáztathatjuk, hogy a szavazati joggal rendelkező kínai bevándorlóknak csak egy kis része élt jogával. A 2009-ben és a 2012-ben folytatott, *Bevándorlók Magyarországon és Immigrant Citizens Survey* kutatásokból² tudjuk, hogy a kínai bevándorlók számára a magyar állampolgárság megszerzése sokszor nem a Magyarországon való végleges letelepedés szándékát jelzi. A honosítottak számára gyakran a magyar állampolgársággal együtt járó útlevel és az Európában való szabad mozgás biztosítása az igazi hozadék.

1. ábra: Választási részvétel a magyarországi bevándorlók körében 2008-ban, százalék

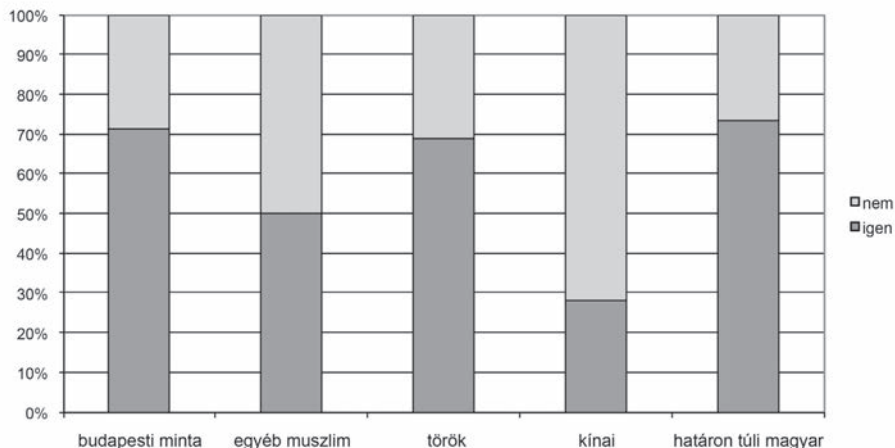

Azt is látnunk kell, hogy ha lenne szavazati joga a bevándorlóknak, igen sokan élnének is ezzel a joggal. Legaktívabbnak a határon túli magyarok tűnnek, ugyanolyan arányban vennének részt a parlamenti választásokon, mint a budapesti minta tagjai. Választási hajlandóság tekintetében a törökök sem maradnak el nagyon a határon túli magyaroktól. Az egyéb muszlim származású migránsoknak csak a fele venne részt az országgyűlési választásokon, a kínaiak 28 százaléka.

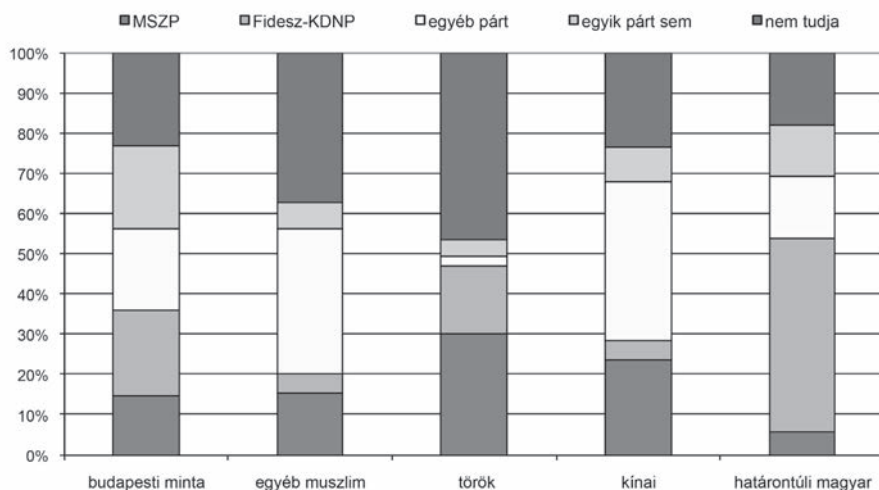
²

A *Bevándorlók Magyarországon* kutatás az Európai Integrációs Alap támogatásával valósult meg. A kutatás célja, hogy fényt derítsen a Magyarországon élő migránsok (harmadik állam polgárai) számára és összetételére, szocio-demográfiai sajátosságaira és integrációjukat meghatározó faktorokra, valamint a gazdasági, politikai és kulturális életben játszott szerepükre. Az *Immigrant Citizens Survey* kutatás az EIF Community Actions és a King Baudouin Foundation támogatásával zajlott 15 európai nagyvárosban. A vizsgálat elsődleges célja az volt, hogy képet kapjon a harmadik országbeli bevándorlók integrációs szakpolitikákkal és intézményi gyakorlatokkal kapcsolatos véleményéről.

2. ábra: Részvételi hajlandóság az országgyűlési választásokon a magyarországi bevándorlók körében 2008-ban, százalék

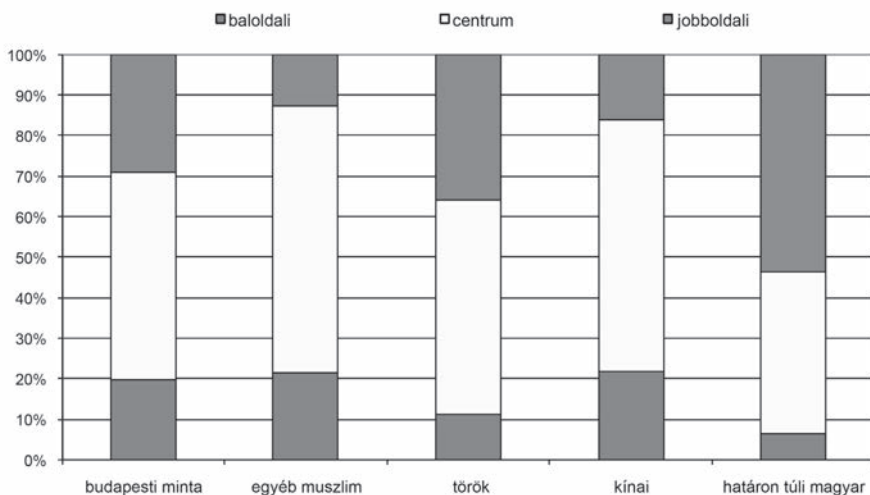

A kínaiak esetében sajátos módon kapcsolódik egymáshoz a közügyek iránti affinitás és a politikai participációs hajlandóság. Azok a kínaiak, akiket érdekel a politika, éppen úgy érdeklődnek a kínai politikai események, mint a magyarországi történesek iránt. Ám a politikai érdeklődést firtató kérdésre adott „igen” válaszok mögött nincs valóságos közügyek iránti elkötelezettség. Ezzel magyarázható, hogy ez a fajta érdeklődés nem függ össze a politikai szavazási hajlandósággal. Hasonló jelenséget tapasztalhattunk 2008-ban a magyarországi török és más muszlim migránsok körében is, amennyiben a politikai érdeklődés egy részükből teljesen hiányzik. Akiben van ilyenfajta affinitás, az egyformán érdeklődik a magyarországi és az anyaországi közügyek iránt. A közügyek iránti érdeklődés mintegy előszobája a tényleges politikai részvételnek. A politika iránti érdeklődés növeli a – hipotetikus – választási hajlandóságot. Ami a pártpreferenciákat illeti, tájékoztató pontként érdemes megemlíteni, hogy 2008-ban a budapesti lakosok körében három a kettőhöz arányban vezetett a Fidesz-KDNP az MSZP-hez képest.

3. ábra: Pártpreferenciák a magyarországi bevándorlók körében 2008-ban, százalék

A határon túli magyarok sokkal inkább elköteleződtek a Fidesz mellett; az arány nyolc az egyhez. A kínai, török és más muszlim bevándorlóknál viszont fordított a helyzet, nekik az MSZP szimpatikusabb volt a Fidesznél. Különösen a kínaiak mutatnak erős baloldali szimpátiát, de még a törökök között is majdnem kétszer annyian szavaztak volna 2008-ban az MSZP-re, mint a Fideszre.

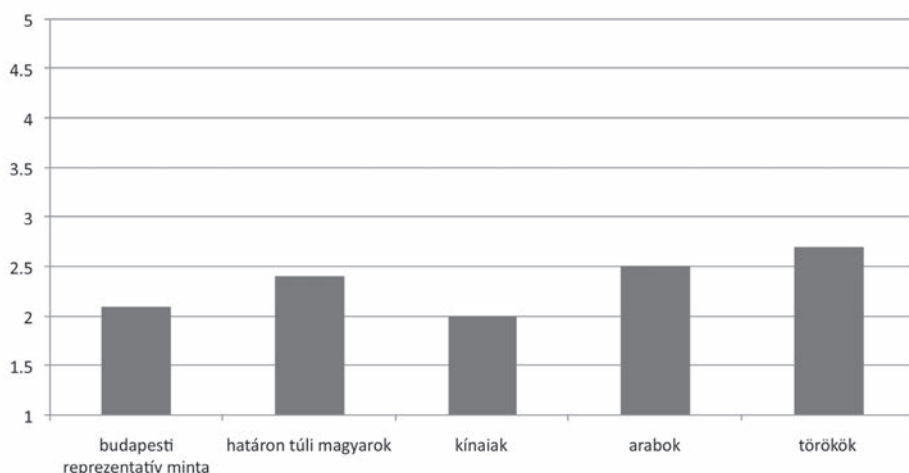
A budapestiek és a határon túliak számára volt a legkevésbé kielégítő a 2008-as pártstruktúra: a fővárosaik egyötöde, a határon túli magyarok egynolcada számára egyik 2008-ban jegyzett párt sem bizonyult szimpatikusnak. A pártok közül választani képtelenek aránya a törökök és az egyéb muszlimok között a legmagasabb (47 illetve 37 százalék), de a kínaiak, a törökök és a határon túli magyarok esetében – akárcsak a budapesti reprezentatív mintán – csak egyötöd körüli.

4. ábra: Politikai irányultság a magyarországi bevándorlók körében 2008-ban, százalék

A pártszimpátiákat jól tükrözik a politikai beállítódások is. A bal-jobb skálán elhelyezve az egyes csoportokat azt láthatjuk, hogy a baloldali érzelműek aránya a kínaiak, a muszlimok és a budapesti „őslakosok” között a legmagasabb, de még ezekben a csoportokban is csak 20 százalék körüli. A leginkább jobboldali érzelműnek a határon túli magyarok számítanak, több mint felük ide sorolja magát. Ugyancsak viszonylag magas (36 százalék) a jobboldali érzelmű a török bevándorlók között. A határon túli magyarok kivételével a centrumhoz tartozóként definiálja magát a csoportok többsége.

A szavazási hajlandóságot kevésbé táplálja az a hit, hogy a kisemberek befolyásolhatják a politikát, és hogy a választott képviselők, a győztes pártok a kisemberek érdekeinek képviselőire hivatottak.

5. ábra: Politikai legitimációs potenciál a migráns csoportokban és a budapesti reprezentatív mintában, 5 fokú skálán, átlagértékek

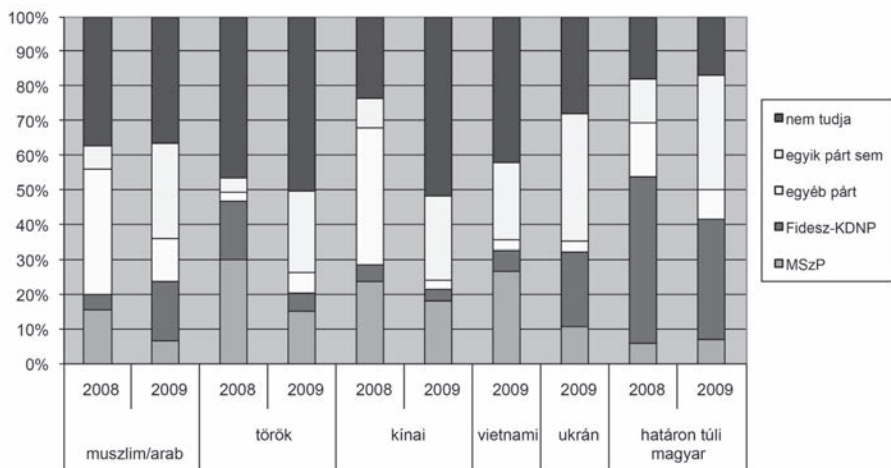

Másként fogalmazva: a politikai legitimáció³ meglehetősen gyenge a migráns csoportokban, sehol sem éri el az ötfokú skála középértékét. Nehezen eldönthető, hogy ez az alacsony mértékű politikai legitimáció mennyire köszönhető annak, hogy Magyarországon általában is meglehetősen alacsony a politika elfogadottsága (ezt jelzi, hogy a budapestiek alig kettes osztályzatot adtak az 5 fokú skálán a politikai legitimáció mértékére), illetve mennyire fakad az elvándorlás mozzanatában rejtőző negációból vagy a bevándorlás lelki és értékválasztásbeli konfliktusaiból.

Amikor a *Bevándorlók Magyarországon* kutatás során, 2009-ben a magyarországi politikai pártok támogatottságára kérdeztünk rá, azt találtuk, hogy a migránsok több mint fele nem ismeri a magyarországi pártokat, vagy nincs véleménye arról, hogy melyik párt a legrokonszenvesebb. Az érdemi válaszok azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarok, az ukránok és az arabok számára inkább a Fidesz, a többi migráns csoport számára pedig inkább az MSZP rokonszenves.

³ A politikai legitimációs index három kérdésre adott válaszok pontszámainak átlagaiból jött létre. A három kérdés különféle állításokkal való egyetértést mért. Az állítások rendre: a politikai pártokat csak a szavazatunk érdekli, nem pedig a véleményünk; a hozzám hasonló emberek is befolyásolhatják a politika alakulását; a parlamenti képviselők nem törődnek a hozzám hasonlókkal. A három item együttesét főkomponens-elemzéssel teszteltük.

6. ábra: Pártpreferenciák a magyarországi bevándorlók körében 2008-ban és 2009-ben, százalék

A 6. ábra arra hívja fel a figyelmet, hogy 2008-ról 2009-re viszonylag jelentős változások történtek a migráns csoportok pártpreferenciáiban. Ezt a változást azonban nem elsősorban a politikai széljárás változása (a Fidesz-KDNP erősödése és az MSZP gyengülése) okozta, hanem az, hogy a kutatás a magyarországi migráns csoportok két eltérő reprezentációját jeleníti meg. 2008-ban már honosított migránsok is megjelentek a kutatásban, 2009-ben azonban csak az integráció kezdeti szakaszán lévő migránsok szerepeltek a mintában.

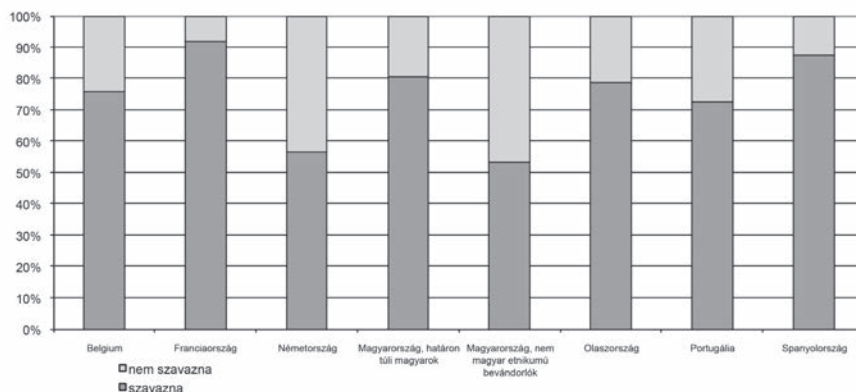
Ezzel együtt is látható, hogy 2009-ben az MSZP már népszerűtlenebb volt minden migráns csoportban, mint 2008-ban, de a Fidesz-KDNP erősödése sem mutatható ki egyértelműen. Ez azzal magyarázható, hogy 2009-ben a pártokat nem ismerők aránya – éppen a migráns minta sajátos szerkezete miatt – sokkal magasabb, mint egy évvel korábban volt. A vietnami és az ukrán minta esetében csak 2009-es adatok állnak rendelkezésünkre. A vietnamiak pártpreferenciája meglehetősen hasonlít a kínai bevándorlókéra, az ukránoké pedig a határon túli magyarokéra. A határon túli magyarokkal kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy 2009-re kifejezetten megnőtt azok aránya, akik egyetlen magyarországi párttal sem szimpatizálnak. Ez könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy 2009-ben csak a nem honosított határon túli magyarok szerepelnek a kutatásban, és az a fajta frusztráció, amelyet a magyar állampolgárság megszerzésének nehézségei okoztak bennük, az összes pártban való

csalódást eredményezhette. Feltételezhetjük, hogy 2012-ben, a kedvezményes honosításról szóló törvény elfogadása után a pártokkal szembeni általános ellenszenv a Fidesz-KDNP iránti szimpátiába fordult át.

2009-ben – értelemszerűen – nem szerepelt a kutatásban az a kérdés, hogy részt venne-e a válaszadó a parlamenti választásokon, hiszen a kutatás csak nem honosított, országos választójoggal nem rendelkező bevándorlókra vonatkozott. Szerepelt viszont a politikai irányultságra vonatkozó kérdés. A bal-jobb skálán való önbesorolásra általában a migráns csoportok egyharmada nem vállalkozott, de a kínaiaknál a válaszadástól elzárkózók aránya majdnem kétharmad volt. A migránsok általában a bal-jobb skálán középre helyezik önmagukat. Ám az kimutatható, hogy a kárpátaljai magyarok, a törökök és az arabok valamivel inkább jobbra, a vietnamiak és a kínaiak viszont kicsit balra helyezik el magukat, míg az ukránok éppen a skála közepén helyezkednek el.

Amint az *Immigrant Citizens Survey* kutatás 2012-es nemzetközi adatai bizonyítják, a politikai pártok tevékenységébe való bekapcsolódás egyetlen európai ország bevándorlóira sem jellemző. Mindössze a belgiumi migránsokról mondható el, hogy közel egytizedük tagja valamely politikai pártnak. A többi országban ez az arány csupán 1–3 százalék. A szakszervezeti tagok aránya sem sokkal magasabb. Itt is Belgiumban találkozunk viszonylag magas, közel egyötödös aránnyal, valamint az olaszországi bevándorlók tíz százalékaról mondható el, hogy szakszervezeti tag. A többi országban 4–6 százalék közötti arányt tapasztalunk. Ami igazán meglepő: még a migránsok által gyakorolt civil szervezeti tagság is csak kevésbé jellemző a bevándorlók körében. Az Olaszországban, Portugáliában és Belgiumban élő bevándorlók egytizede tagja ilyen szervezetnek, a többi országban ez az arány 4–6 százalék.

2012-ben a nemzetközi kutatásban egyetlen olyan, a politikai aktivitásra vonatkozó kérdés szerepelt, amelyre minden megkérdezett válaszolhatott. Ez arra vonatkozott, hogy függetlenül attól, hogy van-e választójoga a bevándorlónak, szavazna-e a következő országos parlamenti választáson.

7. ábra: Résztvételi hajlandóság a parlamenti választásokon 2012-ben, hét országban, százalék

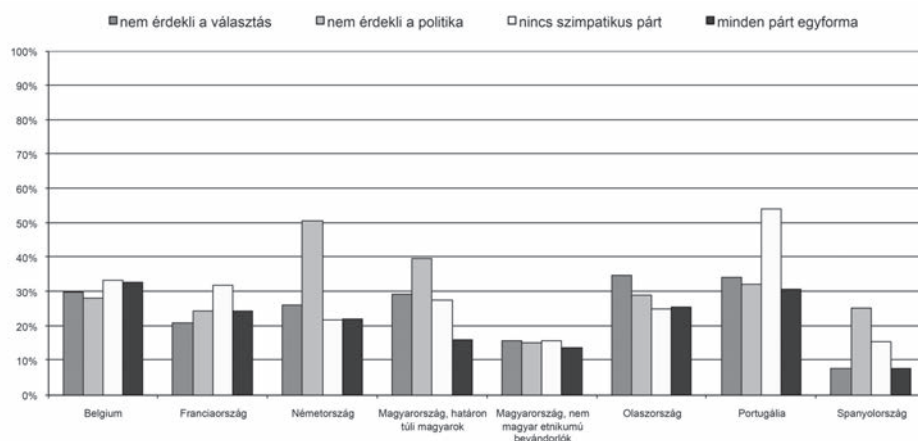
Rendkívül magas volt az igen válaszok aránya: Franciaországban még a 90 százalékot is meghaladta, de a legpasszívabb csoport, a németországi migránsok körében is magasabb volt 50 százaléknál. A magyarországi bevándorlók között a szavazási hajlandóság magasabb, mint amit Németországban tapasztaltunk, a magyarországi migránsok közel kétharmada élne szavazati jogával. Ez a magas arány azonban a határon túli magyaroknak köszönhető, akiknek több mint háromnegyede részt venne a parlamenti választásokon. A nem magyar etnikumhoz tartozó bevándorlókban viszont sokkal kisebb a hajlandóság, csak 50 százalékuk szavazna.

A szavazási hajlandóság és a honosításra vonatkozó szándék minden országban viszonylag erős összefüggést mutatott: a legaktívabbnak a már állampolgárságot szerzett migráns csoport bizonyult, és viszonylag kevesen élnének szavazati jogukkal azok közül, akik nem akarnak honosítani. A magyarországi migráns csoportok esetében is igaz, hogy az állampolgárság nagyon fontos lépcső a társadalomba való beilleszkedésben, ami abban is megnyilvánul, hogy a honosított migránsok származási országtól függetlenül nagy aktivitást mutatnak a parlamenti választásokkal kapcsolatban. Azok, akik nem kívánnak állampolgárságot szerezni, értelemszerűen passzívak a választásokon való részvétel tekintetében is. Kivételt csak a kínai bevándorlók jelentenek, akiket akkor sem érdekelnek a magyarországi választások, ha szeretnének állampolgárságot szerezni. A határon túlról jött magyarok viszont, akik mind magyar állampolgárok már, rendkívül magas választói hajlandóságot mutatnak, több mint 80 százalékuk szavazna. Ez az elszántság megalapozottnak tűnik, hiszen a kérdőív adatai szerint a határon túli magyarok 75 százaléka részt is vett a 2010-es magyarországi parlamenti választásokon.⁴

⁴ A többi migráns csoport választásokon való részvétele az alacsony elemszám miatt nem értékelhető.

A választásnak még az elvi lehetőségétől is elzárkózó bevándorlók többféle okkal is magyarázhatták passzivitásukat. Hivatkozhattak arra, hogy nem érdekli őket a szavazás és a politika, hogy egyik párt sem szimpatikus számukra annyira, hogy szavazzanak is rá, illetve, hogy a pártok annyira egyformák, hogy lehetetlen köztük választani.

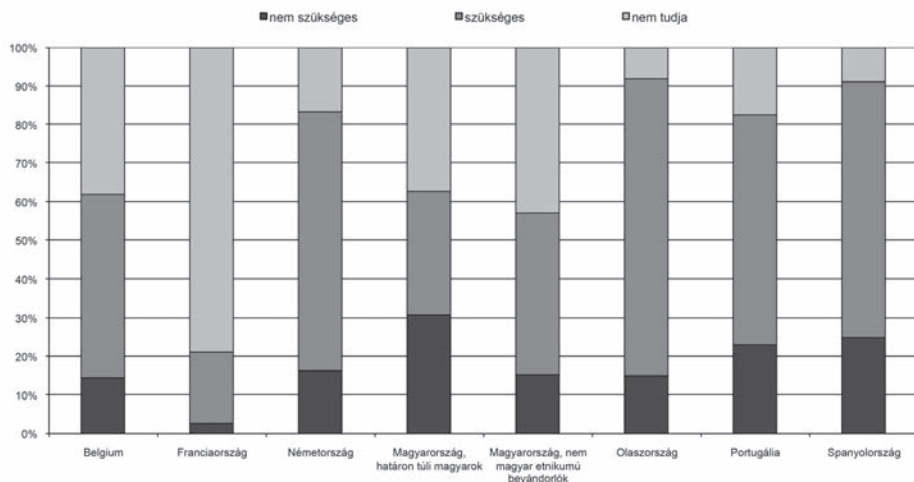
8. ábra: A nem választók indokai 2012-ben országonként, százalék

A Belgiumban, Olaszországban, illetve a Magyarországon élő nem magyar etnikumú bevándorlók minden olyan okot egyformán gyakran említettek, amelyek eltántorították őket a szavazóurnáktól. Vannak országok viszont, ahol egy-egy tényező jelenti a legfontosabb hivatkozási alapot a nem-szavazásra. Portugáliában a fő ok az, hogy nincs a bevándorlók számára szimpatikus párt, Németországban pedig a politika iránti érdektelenség a legfontosabb hivatkozási alap. Franciaországban relatíve nagy szerepe van annak a ténynek, hogy a bevándorlók számára egyik párt sem szimpatikus, Spanyolországban és a határon túli magyarok esetében pedig a politika iránti érdektelenség a vezető szerep, amikor a migránsok magyarázatot adnak arra, miért is nem élnének szavazati jogukkal.

A különböző országokban élő bevándorlók igen eltérő módon gondolkodnak arról, hogy szükség van-e olyan parlamenti képviselőkre, akik bevándorló háttérrel rendelkeznek. Az Olaszországban, Spanyolországban és Németországban élő bevándorlók úgy gondolják, hogy szükség van a migráns csoportok képviseletére a befogadó ország parlamentjében, és ezt a képviseletet leginkább egy migráns háttérű képviselő tudja ellátni.

9. ábra: A bevándorló háttérű parlamenti képviselőkkel kapcsolatos vélemény 2012-ben országonként, százalék

A Belgiumban, illetve a Magyarországon élő nem magyar etnikai háttérű bevándorlók mintegy fele tartaná szükségesnek a bevándorló háttérű képviselők jelenlétét az ország parlamentjében. A határon túli magyarok számára ez a kérdés kevésbé tűnik fontosnak, hiszen ők a parlamenti választásokon mutatott nagyfokú aktivitásukkal és határozott pártpreferenciájukkal megoldottnak tekintik az érdekképviselést.

Összegzésképp érdemes végiggondolni, hogy a politikai érdeklődés, az informáltság és a politikai részvétel hármassága mennyire írható le úgy, mint a motivációtól a cselekvésig vezető út, illetve, hogy a politikai legitimációs hajlandóság mennyire segíti, vagy éppen akadályozza ennek az útnak a megtételét. Azt tapasztaltuk, hogy a migránsok körében a magyarországi viszonyokhoz képest figyelemreméltóan magas a közügyek iránti érdeklődés. Ez a tiszteletreméltó nyitottság Magyarország dolgai iránt azonban nem jár együtt az itteni dolgokról való informáltsággal, a közügyekben való részvétel pedig – akár a magyarországi választásokra, akár a civil szervezetekre gondolunk – rendkívül alacsony. A nagyfokú érdeklődés és a passzivitás ellentmondása azokban a baráti körökben oldódik fel, ahol a közügyekről való együttgondolkodás igencsak jellemző.

Úgy tűnik tehát, hogy a politikai érdeklődés és aktivitás a migránsok esetében egy mikrovilágban zajlik, amelynek nem csak az a funkciója, hogy a tisztánlátást elősegítse ezekben a kérdésekben, hanem az is, hogy a számukra oly fontos biztonságot, és a valahova való tartozás tudatát megteremtse. A nyilvános politikai részvétel ala-

csony volta azonban nem csak ezzel magyarázható. Fontos szerep jut a politikai bizalom hiányának, ami nem utolsó sorban abból táplálkozik, hogy a migránsok még fokozottabban érzik, hogy a politika nem az ő érdekeiket képviseli, hogy nincs beleszólásuk a politika alakulásába, és hogy a politikusok a saját, és nem a kisemberek érdekeivel törődnek.

A politikai bizalmatlanság pedig nem csak abból fakad, hogy amikor a bevándorlók egy idegen országban próbálnak beilleszkedni, természetes módon, óvatosan, fenntartásokkal próbálják kiismerni a befogadó ország viszonyait, hanem abból is, hogy folyamatos tapasztalataik nem a legkedvezőbbek a magyarok toleranciáját, a hivatalok segítőkészségét illetően.

Örkény Antal – Székelyi Mária

A bizalom mint erőforrás a magyarországi bevándorlók körében

Bevezető

A bizalom általánosságban egy olyan társadalomlélektani mechanizmus, amely az emberek társadalmi viselkedését pozitív módon befolyásolhatja, és kapocsként szolgálhat a személyes motivációk és hitvallások, illetve az elérni kívánt szervezeti, társadalmi célok között. A bizalom ellentéte a gyanakvás, mely eltávolítja és megkérdőjelezi az egyén és a társadalom vagy egyszerűen a „mások” kölcsönviszonyát, és lélektanilag elbizonytalanítja a szereplőt cselekvésének értelmében és sikerében (Festinger 1957).

A bevándorló élethelyzetben az anyaországtól való fizikai eltávolodás gyengíti vagy akár teljesen lerombolja a védőernyőként is működő hagyományos társadalmi hálózatokat (család, rokonság, barátok, munkatársak stb.). A frissen érkezett bevándorló szükségképpen a saját etnikai-nemzeti diaszpórájában találja meg azt a közösséget, amelynek tagjaival sorsközösséget érezhet, és akiktől segítséget remélhet. Ilyenkor a bevándorló bizalmát is a diaszpóra tagjaiba és az anyaországbeliekbe helyezi. És nem csupán a migráns lét együttes élménye miatt, hanem a nyelvi, az etnikai identitásbeli, esetleg vallási kapcsolódások és a közös kultúra és múlt miatt is. Az etnikai alapon szerveződő bizalom a közös kultúra mentén épít szoros kötődéseket: az etnikai alapú bizalom a csoport tagjaitól nagyfokú elkötelezettséget követel meg, míg más etnikai csoportokkal szemben pedig gyanakvást szül. Az ilyenfajta bizalmat a szakirodalom megkötő (*bonding*) bizalomnak nevezi (Hardin 2002, Tóth 2005). A migráns élethelyzetben viszont az etnikai bizalom kettős természetű: egyfelől az etnikai bizalom alapján szerveződő kapcsolatok segítik megővni a bevándorló kulturális önképét és identitását egy számára idegen kulturális környezetben (miközben a migráns közösség számára az etnikai bizalom a kohézió fontos eszköze). Másfelől, ez a fajta bizalom sokszor etnikai elkülönüléshez, szegregációhoz vezet, ami akadályozza a bevándorló sikeres társadalmi integrációját, és felerősítheti a többségnek a kisebbséggel szembeni intoleranciáját és elkülönítő törekvéseit. Az idő múlásával

azonban a migránsok ismeretségi, sőt baráti köre bővül,¹ és lassan megszülethet, illetve felerősödhet bennük a befogadó ország polgárai iránt érzett bizalom, amely aztán áthidaló szerepet játszhat a különböző kultúrák és etnikai csoportok között is. Ezt a fajta bizalmat nevezzük összekötő (*bridging*) bizalomnak. A bizalom harmadik fajtáját, amellyel a bevándorlókat jellemezhetjük, integráló (*linking*) bizalomnak hívjuk, amely arra alkalmas, hogy kapcsolatokat teremtsen a társadalmi hierarchiában eltérő pozícióban lévő személyek és csoportok között, és amelyben döntő szerepet játszik a társadalmi intézményrendszer.

A migráns élethelyzetben a megköti típusú bizalmat az összekötő típusú bizalomnak kell kísérnie. Ez a feltétele a bevándorló sikeres társadalmi beilleszkedésének, és ettől függ, hogy mennyire képes elfogadtatni magát a többséggel, és mennyire tudja megvalósítani a migráció eredeti személyes céljait. Ha az összekötő bizalom – amely a befogadó és a befogadott közé emel hidat – sérül vagy nem jön létre, a migráns számára a túlélés egyetlen módja az etnikai szegregáció és öngottósítás marad.

A migránsok esetében működő bizalmi tőke megnyilvánulhat egyfelől a befogadó országgal kapcsolatban, azaz kifejezheti, hogy a migráns milyen mértékben bízik a befogadó ország intézményeiben, tisztségviselőiben, polgáraiban. Másfelől a migráns táplálhat bizalmat a bevándorlósorsban osztozó honfitársai iránt, személyes kapcsolati hálójának tagjai és olyan, a migráns lét megkönnyítésére létrehozott civilszervezetek képviselői iránt, akikkel személyes kapcsolatban áll, és akiktől segítséget remél.

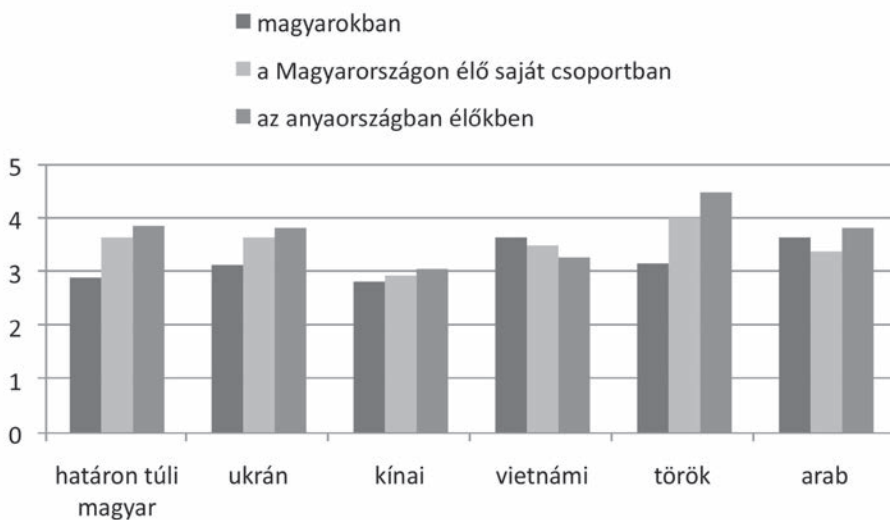
A tipikus helyzetben lévő, frissen érkezett bevándorló oly kevésbé rendelkezik az érvényesüléshez és a személyes biztonság megteremtéséhez szükséges erőforrásokkal, hogy számára a bizalom válhat az egyetlen „korlátlanul” rendelkezésre álló tőkévé. A bizalmi tőke tehát megkülönböztetett „kincse” a migránsnak. Az is lehetséges azonban, hogy a befogadó ország társadalmának periferiáján elhelyezkedő migráns a kulturális idegenség státusában még a legjobb akarattal sem tud bizalmat érezni, illetve képtelen mások bizalmát megszerezni. A migráns esetében tehát a bizalom nagyon eltérő kontextusokban tud segíteni, a bizalom hiánya pedig különböző szinteken tudja megnehezíteni a befogadó országba való beilleszkedését.

¹ Az adataink azt mutatják, hogy a friss bevándorlók kapcsolati hálója etnikailag zártabb, és minél hosszabb ideje él egy országban a bevándorló, annál inkább bővül a baráti köre őslakosokkal.

A bizalom erőssége

A 2009-es *Bevándorlók Magyarországon* kutatás² adatai szerint Magyarországon élő migráns csoportokat nagyfokú bizalom hatja át. A többség közepesen bízik a magyarokban, ennél valamivel jobban a diaszpórájuk tagjaiban, de leginkább az anyaországbeliekben. Ez alól a vietnamiak és az arabok kivételt jelentenek. A vietnamiak ugyanis – ha nem is nagy eltérésekkel de – legjobban a magyarokban, valamivel kevésbé a diaszpóra tagjaiban, és még kevésbé a Vietnamban élőkben bíznek. Az arabok az anyaországbelieket tüntetik ki leginkább a bizalmukkal, utána a magyarok következnek, és legkevésbé a saját diaszpórájukban bíznek.

1. ábra: A magyarok, a saját csoport és az otthon maradtak iránt érzett bizalom, 2009-ben, migráns csoportok szerint, skálaátlagok, 5 fokú skálaátlag

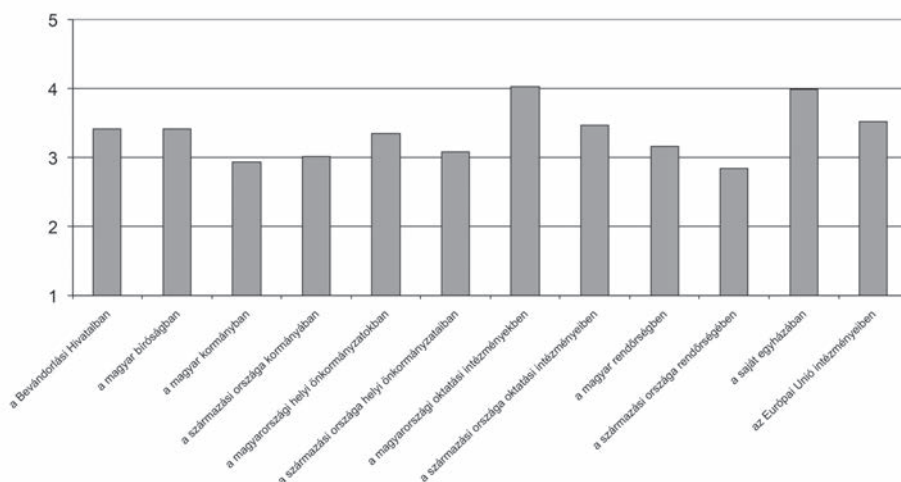

A migránsok biztonságérzete és így a migráció sikeressége is nagyban függ attól, hogy mennyire képesek megbízni a magyar intézményrendszerben, illetve, hogy ez

² A kutatás az Európai Integrációs Alap támogatásával valósult meg 2009-ben. A kutatás célja az volt, hogy minél átfogóbb képet kapjunk a Magyarországon élő, harmadik országból származó migránsok összetételéről, szocio-demográfiai sajátosságairól és a befogadó országba történő integrációjukat meghatározó tényezőkről, valamint a gazdasági, politikai és kulturális életben játszott szerepükről. A kutatásban szereplő migráns csoportok kiválasztásában a fő szempontunk az volt, hogy a Magyarországon élő bevándorlók minél szélesebb spektrumáról kaphassunk képet. Ennek megfelelően hat bevándorló csoport egyenként mintegy 200 fős mintáját kerestük meg kérdőívünkkel, ezzel a Magyarországon élő harmadik országbeli migránsok 80 százalékát „fedtük” le.

a bizalom eléri-e, esetleg meghaladja-e azt a bizalmat, amit a kibocsátó ország intézményei iránt éreznek.

2. ábra: A bizalom mértéke az egyes intézményekben a bevándorlók körében 2009-ben, skálaátlag 5 fokú skálán

A 2. ábra azt mutatja, hogy a legnagyobb bizalommal a magyarországi oktatási intézményekre és saját felekezetük egyházára tekintenek. Saját országuk rendőrségével szemben kifejezetten bizalmatlanok, a magyar rendőrségben kicsit jobban bíznak. Egyformán közepes bizalom fűzi őket a magyar és a saját országuk kormányához. Ennél jobban bíznak a magyarországi helyi önkormányzatokban, jelentősen meghaladva a saját országukbeli önkormányzatok iránti bizalmat. A Bevándorlási Hivatalra és a magyar bíróságokra megbízható intézményként tekintenek, bár a 2012-es *Immigrant Citizens Survey* kutatás³ adataiból tudjuk, hogy a bevándorlással kapcsolatos ügyintézés sok nehézséget okoz, és a bürokratikus akadályok nehezen leküzdhetők számukra (Huddleston – Tjaden 2012).

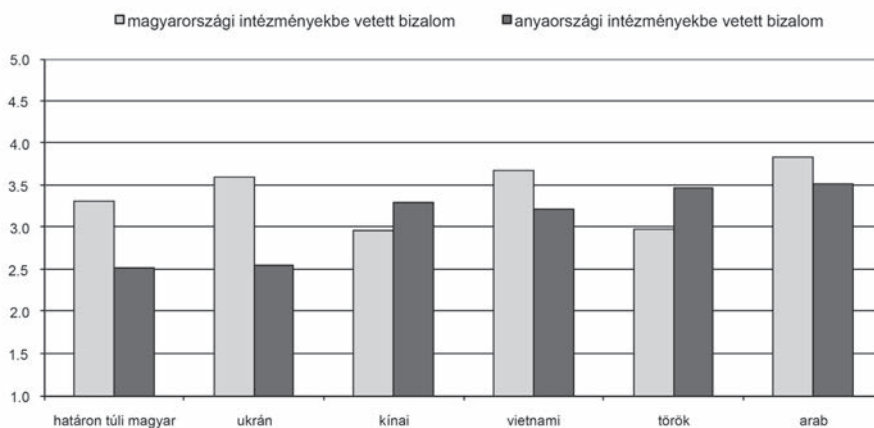
Mindent összevetve a magyarországi intézményekbe vetett bizalom⁴ nem nevezhető alacsonynak. Mint a 3. ábra mutatja a különböző etnikumhoz tartozó bevándorlók látásmódja ebben a tekintetben sem egyforma. A határon túli magyarok és

³ A kutatás az EIF Community Actions és a King Baudouin Foundation támogatásával zajlott 15 európai nagyvárosban. A vizsgálat elsődleges célja az volt, hogy képet kapjon a harmadik országbeli bevándorlók integrációs szakpolitikákkal és intézményi gyakorlatokkal kapcsolatos véleményéről.

⁴ Az intézményi bizalom mérőszáma az egyes magyarországi intézményekbe vetett bizalom átlagpontszáma. A legkisebb lehetséges bizalom értéke 1, a legnagyobb lehetséges bizalom értéke 5.

az ukránok a magyarországi intézmények iránt sokkal nagyobb bizalmat éreznek, mint az anyaországi intézmények iránt, és ha kevésbé is, ugyanez jellemző a vietnami és az arab bevándorlókra is. Két olyan csoportot találtunk, amely az anyaországbeli intézményekben inkább bízik, mint a magyarországiakban: ezek a kínaiak és a törökök.

3. ábra: A magyarországi és az otthoni intézményekbe vetett bizalom mértéke migráns csoportok szerint, skálaátlagok 5 fokú skálán

Egyetlen olyan tényező van, amely minden migráns csoport esetében magas fokú bizalom tárgya, és ez a saját egyház. A saját egyházukban azok is jobban bíznak, akik ateistáknak vallják magukat. Az Európai Unió intézményei nem jelentenek fontos támaszt ebben a dimenzióban a migránsok számára, bár az uniós intézmények iránt az átlagnál valamivel erősebb bizalmat táplálnak.

Összességében – a bizalom különféle lehetséges megnyilvánulásait együttesen kezelve – azt mondhatjuk, hogy az arabok és a törökök tűnnek a leginkább bizalomtelinek, és a kínaiakban és a határon túli magyarokban van a legtöbb gyanakvás.

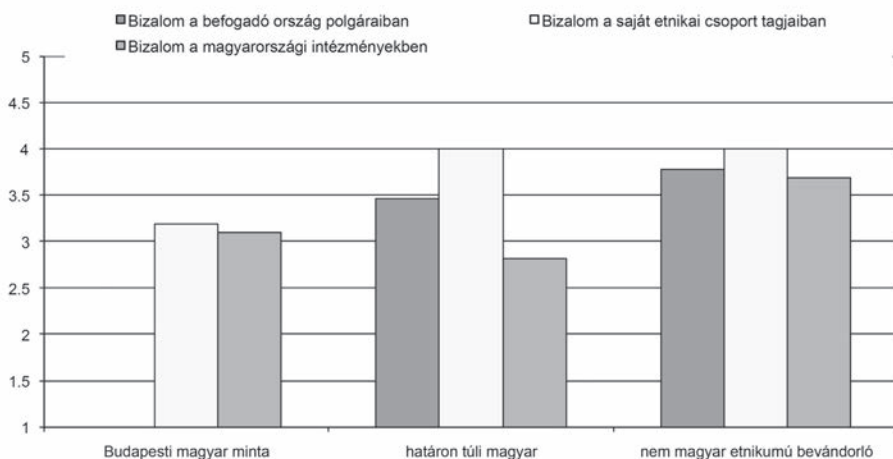
A bevándorlók a többségi társadalom tagjaihoz képest erőforráshiánnyal küszködnek, így a bizalom⁵ kiemelt jelentőséget kap mint olyan erőforrás, amely a beilleszkedés elengedhetetlen feltétele. A *LOCALMULTIDEM* kutatás⁶ 2008-as adatfel-

⁵ A bizalom mérésére több kérdés vonatkozott a kutatásban. A befogadó ország polgárai, illetve a saját etnikai csoport tagjai iránt érzett bizalmat egy-egy direkt kérdéssel mérték: egy 11 fokú skálán jelölték a kérdezettek a bizalom nagyságát. A magyar intézményekbe és közszereplőkbe vetett bizalom nagyságát egy több kérdésből aggregált index méri. Az index magas értékei az intézményekbe és közszereplőkbe vetett nagyfokú bizalmat jelentik, a kis értékek bizalmatlanságot jeleznek.

⁶ A kutatás célja az volt, hogy Európa különböző nagyvárosaiban hasonlítsa össze számos bevándorló csoport politikai, társadalmi és kulturális integrációját, illetve a befogadó társadalom attitűdjét a bevándorlókkal kapcsolatosan. A nemzetközi kutatást az EU 6. Kutatási keretprogramja támogatta.

vételének eredményei szerint a bevándorlók erősebb bizalmat táplálnak önmagukban, mint a befogadó ország polgárai (Örkény – Székelyi 2010). A bizalomindexek átlagértékei a bevándorlók körében rendre magasak. Ez alól csak a határon túli magyarok jelentenek kivételt, körükben az intézmények iránt enyhe gyanakvás nyilvánul meg, és az őslakosok iránti bizalom is alacsonyabb, mint a másik két bevándorló csoport esetében. E „rendhagyó viselkedés” kézenfekvő magyarázata lehet az a permanens frusztráció, amelyet a határon túli magyarok kénytelenek voltak elszenvedni, amikor a tartózkodási, letelepedési engedélyük vagy a magyar állampolgárság kérvényezésekor az anyaország hivatalai „idegenként” bántak velük. Ez a 2010-es kedvezményes honosítási törvény elfogadásával minden bizonnyal megszűnt.

4. ábra: A bizalom mértéke a bevándorló csoportokban és a budapesti reprezentatív mintában, 2008-ban, 5 fokú skálaátlag

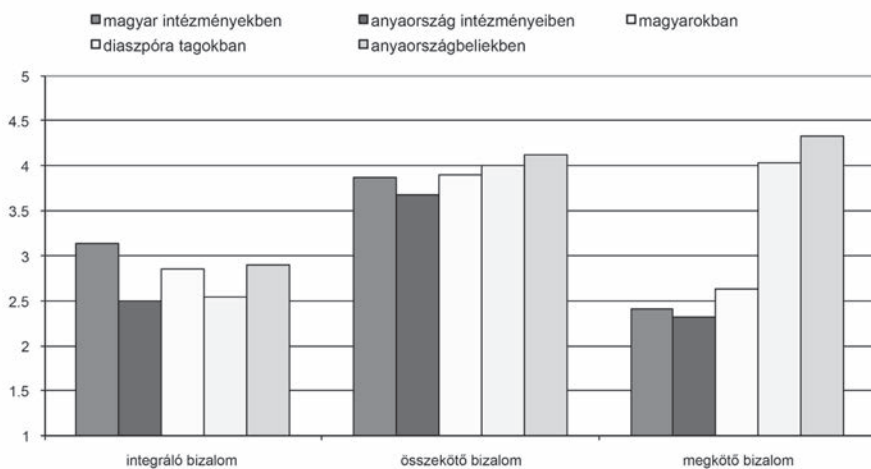

A migráns csoportok számára kétségtől a saját etnikai csoport tagjai jelentik a legfontosabb és legerősebb bizalomforrást. Ez megerősítésül szolgálhat a migrációval foglalkozó szakirodalom azon gyakori megállapításához, hogy a migránsok számára a befogadó országban élő saját etnikai diaszpóra jelenti a legfontosabb támaszt (Örkény – Székelyi 2010, Várhalmi 2010). A saját etnikai csoportba vetett bizalom relatív súlya azonban igencsak eltérő a különböző bevándorló csoportokban. A határon túli magyarok erős támaszát jelenti a saját migráns csoport; a kínaiak közel egyformán bíznak mindenben és mindenkiben, bár ebben szerepet játszhat a kínaiak mosollyal kísért tradicionális rejtőzködő kommunikációja is.

A bizalom típusai

A bevezetőben említett, a bevándorlókat jellemző három fajta bizalomtípust a 2009-es magyarországi adatfelvétel segítségével többé-kevésbé sikerült reprodukálni. Az 5. ábrán egy klaszterelemzés segítségével létrehozott tipológiát láthatunk.

5. ábra: A bizalom típusai a magyarországi migránsok körében 2009-ben, klaszterek

A típusok aszerint alakultak ki, hogy a bevándorlók milyen fokú bizalmat éreznek a magyarországi, illetve az anyaországi intézmények iránt. Továbbá, hogy mekkora bizalommal fordulnak a magyarok, a diaszpóratagok és az anyaországbeliek felé. A 5. ábrán az első típus azokat a bevándorlókat jeleníti meg, akiket integráló bizalom jellemez. Bennük a magyarországi intézmények iránt mutatkozik a legnagyobb bizalom, az anyaországi intézményekben kevésbé bíznak, és a diaszpóra tagjait sem tüntetik ki jelentősebb bizalommal. A magyarok és az anyaországbeliek iránti bizalmuk nem éri el a magyarországi intézmények iránt érzett bizalom mértékét, de erősebb, mint amit a diaszpóra tagjai, illetve az anyaországbeli intézmények iránt éreznek. Arra a relatíve magas bizalomra támaszkodva, amit a magyarországi intézmények iránt éreznek, lassan kiépülhet az a fajta bizalom, amely előbb-utóbb elvezethet a többségi társadalomba való integrálódáshoz.

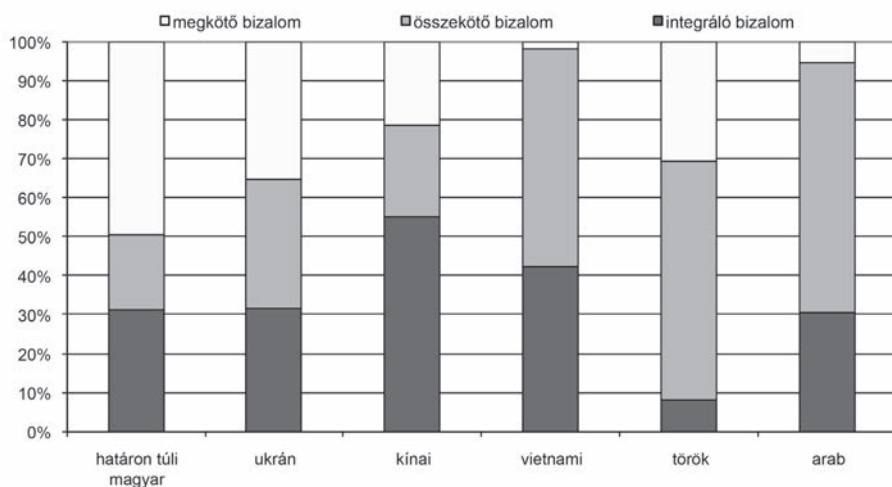
A bevándorlókat jellemző bizalom második típusa az összekötő bizalom, amely – túl azon, hogy a mi esetünkben egy általánosan jellemző nagyfokú bizalmat takar – közel azonos mértékű a befogadó és az anyaország intézményei, a befogadó és az anyaország polgárai, valamint a diaszpóratagok iránt. Ez a bizalomtípus hidat képez a befogadó társadalom és a bevándorló csoportok között, nagy eséllyel megakadá-

lyozva a migránsok szegregálódását, és elősegítve a befogadó társadalomban a kultúrák sokszínűsége iránti fogékonyságot.

A migránsokat jellemző harmadik bizalomtípus, a megkötő bizalom azokat a migránsokat jellemzi, akiknek bizalma a diaszpóratagokra, illetve az anyaországbeliekre irányul. Bennük a befogadó ország polgárai és intézményei iránt inkább a bizalmatlanság munkál, de az anyaországban szerzett tapasztalataik is inkább arra indítják őket, hogy az ottani intézményrendszerre se tekintsenek bizalommal.

Megalapozottnak tűnik a feltételezés, hogy azok a migránsok, akik még csak rövid időt töltöttek Magyarországon, a megkötő bizalommal jellemezhetők. Adataink ezt a feltételezést részben igazolják is, a megkötő típusú bizalommal jellemezhető migránsok 4 évvel később érkeztek az országba, mint az integrált bizalomtípussal jellemezhető csoport. Az viszont akár meglepetésnek is számíthat, hogy az összekötő bizalommal jellemezhető csoport éppen olyan „friss” bevándorlónak számít, mint a megkötő típusba tartozók. Ez mindenképpen arra utal, hogy a bevándorlókban meglévő bizalom különböző fajtáit és mértékét sok tényező befolyásolja. Ezt később egy komplex modell segítségével fogunk bemutatni, most azonban az egyes migráns csoportokra jellemző bizalomtípusokat mutatjuk be.

6. ábra: A bizalom típusai az egyes migráns csoportokban 2009-ben, százalék

Az 6. ábra jól mutatja, hogy a magyarországi bevándorló csoportok között igen nagyok a különbségek a migránsokat jellemző bizalom tekintetében. A legnagyobb meglepetést a határon túli magyarok okozták, hiszen körükben a legnagyobb azok aránya, akiket a megkötő bizalom jellemez. Annak ellenére, hogy a határon túli magyaroknak sem nyelvi, sem kulturális különbségek okozta nehézségekkel nem kell

megküzdenniük, bizalmukkal szinte kizárólag a diaszpóra tagjait és származási országuk ország minden bizonnyal magyar etnikumú polgárait tüntetik ki.

A határon túli magyarok ellenpólusát a vietnami, az arab és bizonyos értelemben a török diaszpóra jelenti. Mindhárom csoportban magas az összekötő bizalommal jellemezhető aránya, és az arab és a vietnami migránsok között szinte teljesen hiányzik a megkötő bizalom. A kínaiak, mint oly sok tekintetben, itt is kivételt jelentenek. Az ő körükben a legmagasabb az integráló bizalom mértéke, de nem elhanyagolható a megkötő bizalommal jellemezhető aránya sem. Az ukrán migráns csoportban ukrán, ruszin és orosz etnikumhoz tartozók vannak, feltételezhető, hogy ez az etnikai sokszínűség eredményezi, hogy mindhárom bizalomtípus szinte egyforma gyakorisággal fordul elő.

A bizalom típusainak magyarázata

A bizalom típusát a kapcsolati háló nagysága és szerkezete is befolyásolja. A megkötő bizalommal jellemezhető csoportnak van a legtöbb barátja, ám a barátok között nálunk találunk legnagyobb arányban a származási országban élőket. Tehát még messze nem szakadtak el azok a szálak, amik a bevándorlót eredeti hazájához fűzték. Az összekötő bizalommal rendelkező bevándorló csoport kapcsolati hálójára már szűkebb, hiszen az otthon hagyott barátokkal már szakadozik a kapcsolat, és helyüket csak részben vették át diaszpórabeli és magyar barátok. Hasonlóképpen jellemezhetjük az integráló bizalom típusába tartozókat, azzal a különbséggel, hogy a baráti körben itt a legmagasabb a magyar barátok aránya.

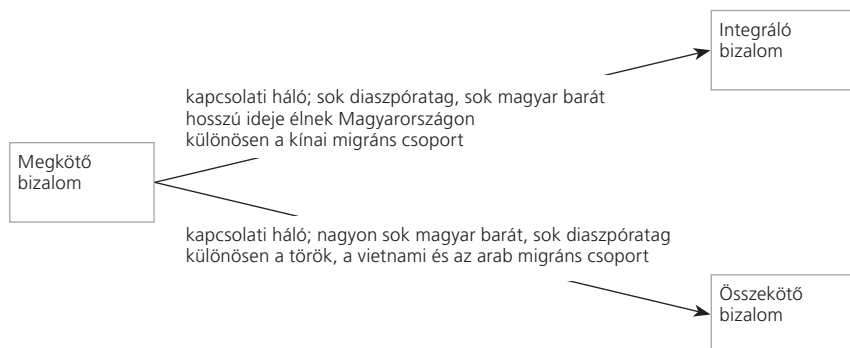
A migráció célja – a kisszámú menekülttől eltekintve – rendszerint az anyagi boldogulás. A migráció sikerességét jelzi, hogy mekkora vagyont sikerült felhalmozni az új hazában, hogy az elért életszínvonalat magasabbnak érzékelik-e, mint azt, amit hajdan otthon elértek, és hogy mekkora az általános elégedettség, amelyet pillanatnyi helyzetükkel kapcsolatban érzékelnek. Vagyonosság tekintetében az összekötő bizalommal jellemezhetőek állnak a legjobban és a megkötő bizalom típusába tartozók a legrosszabbul. Az általános elégedettség részben a vagyoni helyzettel párhuzamosan alakul. Az összekötő bizalommal jellemezhető, legvagyonosabb csoport a legelégedettebb, ám a zömmel „friss” bevándorlókból álló megkötő bizalom típusába tartozók kevésbé elégedetlenek, mint az integrált bizalommal leírhatók. Az eltérést minden bizonnyal az magyarázza, hogy a hosszabb ideje nálunk élők az elért vagyoni sikereket alulértékelik, többre vágnak, a friss bevándorlók viszont úgy érzik, hogy jelenlegi – szerényebb – életszínvonaluk messze meghaladja azt, amit otthon elértek. Ez lehet a forrása annak a viszonylagos elégedettségnek, amit a megkötő bizalommal jellemzett csoport esetében tapasztaltunk.

Megválaszolásra vár még az a kérdés, hogy vajon mitől tartozik egy migráns egyik vagy másik bizalomtípusba. Mi táplálja azt a bizalmat, ami jóformán csak az azonos etnikumhoz tartozókra korlátozódik, mitől keletkezik az a mindenre és mindenkire kiterjedő bizalom, ami arra hivatott, hogy hídként működjön a bevándorlók és a magyar lakosság között? S végül mi a forrása annak a bizalomnak, amely döntően a magyarországi intézmények felé irányul?

A kérdés megválaszolására két komplex modellt építettünk. Az első modellben azt próbáljuk felvázolni, hogy a Magyarországon töltött idő és az ezen idő alatt kiépített kapcsolati háló nagysága, a baráti kapcsolatok etnikai szerkezete melyik bizalomtípus kialakulásának kedvez inkább. Ez a multinomiális regressziós modell, megmutatja, hogy a Magyarországra érkezés időpontja és a kapcsolati háló mérete és szerkezete mekkora eséllyel lendíti át a bevándorlókat a szegregáció veszélyével fenyegető megkötő bizalomból a másik két, a beilleszkedés lehetőségét kínáló bizalomtípusba.

A 7. ábra azt szemlélteti, hogy milyen kapcsolati háló növeli meg annak az esélyét, hogy egy migráns a megkötő bizalmat sikeresen váltsa át integráló vagy összekötő bizalommá. Ez a változás teszi lehetővé egy bevándorló számára, hogy ne pusztán a nálunk élő diaszpóra tagjai és az otthon maradott barátok iránt érezzen bizalmat. Ha a megkötő bizalmat bármelyik másik bizalomtípus váltja fel, megindulhat a szélesebb szociális integráció folyamata. Az ábra jól mutatja, hogy amennyiben egy bevándorló már hosszú ideje tartózkodik Magyarországon, ha van néhány magyar barátja is, de az anyaországbeli barátok száma minimális, akkor ez a kapcsolati háló jó eséllyel átviszi a migránst az integráló bizalom típusába. Ez a fajta elmozdulás leginkább a kínaiakat jellemzi. A megkötő bizalomból az összekötő bizalom típusába való átlépést egy olyan kapcsolati háló segítheti elő, amelyben a magyar barátok aránya a legmagasabb, és szinte teljesen hiányoznak az anyaországbeli barátok. Az összekötő bizalomba való átkerülésre a török, az arab és a vietnami bevándorlóknak van leginkább esélye.

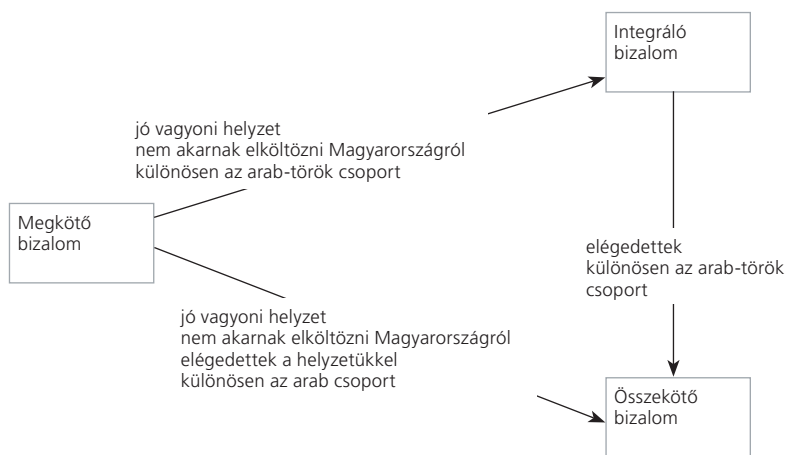
7. ábra: A bizalom típusainak forrásai, a kapcsolati háló, a migráns lét időtartalma és a bevándorló csoportok

Az integráló és összekötő bizalom közötti átjárást nem a kapcsolati háló szerkezete befolyásolja, hanem – mint ahogy azt a 8. ábrán látni fogjuk – a migráció sikerességével kapcsolatos érzület.

A 8. ábra, az előzőhöz hasonlóan, arra a kérdésre válaszol, hogy milyen tényezők adnak esélyt arra, hogy egy bevándorló a megkötő bizalmat egy, a beilleszkedést inkább segítő bizalomtípusra váltsa fel.

8. ábra: A bizalom típusainak forrásai, a migráció sikeressége és a bevándorló csoportok

Ha egy bevándorló kifejezetten jó vagyoni helyzetben van, és úgy gondolja, hogy véglegesen szeretne letelepedni Magyarországon, akkor ez az integráló bizalom kiépítésére ad esélyt. Ha a Magyarországon élő bevándorlók közül egy képzeletbeli csoportba gyűjtjük azokat, akik vagyonosakká lettek és végleges a letelepedési szándékuk, akkor ebben a csoportban az arabok és a törökök azok, akik nagy eséllyel mozdulnak el az integráló bizalom irányába. A megkötő bizalomból az összekötő bizalom felé éppen úgy a jobb anyagi helyzetben lévők és a véglegesen letelepedni szándékozók mozdulnak el jó eséllyel, ám ahhoz, hogy ez a bizalom-váltás megtörténjék, még az is szükséges, hogy a bevándorlók nagyfokú elégedettséggel tekintsenek a helyzetükre. Itt elsősorban az arab migránsoknak van esélye az összekötő bizalom felé való elmozdulásra. A 8. ábrán az integráló és az összekötő bizalmat is összekapcsolja egy nyíl, ami azt jelzi, hogy sikerült olyan forrást találnunk, amelynek a léte vagy a hiánya a migránst vagy az integráló vagy az összekötő bizalom felé viszi. Ez a mozgató tényező pedig az elégedettség. A jó anyagi helyzetben lévő, és Magyarországot végállomásnak tekintő bevándorlók akkor lépnek át az integráló bizalomból az összekötő bizalom típusába, ha nagyfokú elégedettséget éreznek.

Összegzés helyett: tőke-e a bizalom?

Miután megismerkedtünk a bizalom típusaival és etnikai csoportonként eltérő mértékével, érdemes feltenni a kérdést, miként befolyásolja a bizalom a migráció sikerét? A kérdés összetett, és számos elméleti és módszertani problémát is felvet. Ezek közül a legkézenfekvőbb az, hogy miként definiáljuk a siker fogalmát. Mivel a kutatás nem erre összpontosított, előzetesen rögzíteni kell, hogy a sikert – bármit jelentsen is elméletileg – a kutatásban egyetlen kérdés operacionalizálta: a bevándorló foglalkozása és az ebből származtatható presztízs, ami meglehetősen szegényesnek tűnik a bevándorlók objektív helyzetének jellemzésére.⁷ Mindazonáltal a befogadók és a bevándorlók foglalkozási presztízsének összehasonlítása alkalmas annak kimutatására, hogy a bevándorlók a befogadó ország társadalmi hierarchiájának periferiáján helyezkednek el, vagy integrálódtak a hierarchiába.⁸

Mindezek ismeretében kísérletet tehetünk arra, hogy tisztázzuk, vajon a bizalom mennyire képes tőkeként működni a sikeres integrálódás érdekében. Ennek során csak az emberekbe vetett általános és a befogadó ország intézményei iránt érzett bizalommal operálunk. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy a saját migráns csoport tagjaiba vetett bizalom inkább a szegregálódást, mintsem az integrálódást segíti elő.⁹

Az első, amit meg kell állapítanunk, hogy az integráltság sokkal inkább képes a bizalom mértékét magyarázni, mint ahogy a bizalom képes az integrálódás mértékét befolyásolni. Igaz, hogy a jobban integrált bevándorlókra a bizalmatlanság jellemző, de akik elégedettek a bevándorlóssal, nagyfokú bizalmat éreznek. Mindebből arra következtetünk, hogy a bevándorlók esetében a bizalom nem tekinthető tőkének, hanem éppen úgy egy érzület, mint az integráltság pozitív megítélése, és ennyiben a migráns léttel való megbékélést vagy elégedettséget fejezi ki. Az ellenérv, miszerint a kutatásban használt mérési módszer nem alkalmas a jelenség valódi megragadására, azért nem állja meg a helyét, mert az ugyanígy mért bizalom a magyar lakosságot reprezentáló minta esetében pozitív hatással volt a státusra, tehát „az őslakosok”

⁷ Kézenfekvőnek tűnhetne, hogy a siker operacionalizálása során ne pusztán a foglalkozási presztízt, hanem az iskolázottságot is figyelembe vegyünk. Ez azonban a migránsok esetében két okból sem magától érterődő. Az egyik ok az, hogy a bevándorlók iskolázottsága és a foglalkozási presztízse sokkal lazábban függ össze egymással, mint a befogadó népesség esetében. Ez abból fakad, hogy a bevándorlónak nyelvi, munkavállalási, a végzettség honosítási nehézségeiből következően sokszor a képzettségénél alacsonyabb minőségű munkát kell vállalnia. Másfelől az iskolai végzettség általában korábban, nem a befogadó országban szerzett tőke. Ennyiben tehát nem kapcsolható az integráció sikerességéhez. (Azt, hogy a legmagasabb iskolai végzettségét a szülőhazájában vagy a befogadó országban szerezte-e a vizsgálat alanya, a kutatás adataiból nem lehetett eldönteni.)

⁸ Mivel csak a 2008-as *LOCALMULTIDEM* adatfelvétel terjedt ki a befogadó társadalom reprezentálására, így elemzésünknek ez a része a 2008-as adatokon nyugszik.

⁹ Egy útmodell segítségével azt vizsgáltuk, hogy a bizalmi tőke mennyire segíti az integrálódást, és a bizalmi tőke működéséhez mennyire van szükség az integráltság kognitív mozzanatára.

esetében a bizalom tőkeként funkcionál. Az integráció és a bizalom között fennálló negatív viszony, ha áttételesen is, a migránsok kiszolgáltatottságára utal. Úgy gondoljuk, hogy a társadalom periferiájára szorult, az alacsony presztízsű foglalkozásokat betöltő bevándorlók alávetettségükben kényszerülnek arra, hogy nagyobb bizalommal tekintsenek az emberekre és a befogadó ország intézményeire. A sikeresebb migránsok a megélt problémáik és nehézségeik fényében sokkal több fenntartással szemlélik az ország intézményeit és általában az őslakosokat. Az a harmonikus, ám ritkán tapasztalt helyzet, amikor a sikeres integrációt a bevándorló maga is sikerként éli meg, a bizalom erősödését eredményezi, és segíti a megkötő bizalom típusából való elmozdulást.

Irodalom

- Festinger, Leon (1957): *A Theory of Cognitive Dissonance*. Row, Peterson, Evanston.
- Hardin, Russell (2002): *Trust and Trustworthiness*. Russell Sage Foundation, New York.
- Huddleston, Thomas – Tjaden, Jasper Dag (2012): *Immigrant Citizens Survey – How Immigrants Experience Integration in 15 European Cities*. King Baudouin Foundation and Migration Policy Group, Brussels.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 123–168.
- Tóth István György (ed.) (2005): *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. TÁRKI, Budapest.
- Várhalmi Zoltán (2010): *Magyarországi migránsok kapcsolathálójának típusai, jellegzetességei*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 169–188.

Várhalmi Zoltán

Magyarországi migránsok identitása, kötődései

Az identitás nem készen kapott örökség; elvárások, vonzások és taszítások függvényében jön létre (Mato 1998). Globális világunkban, a transznacionális élethelyzetek térnyerésével az identitás szerveződés jellegzetességei népszerű kutatási területnek tekinthetők. Kvantitatív kutatásokkal azonban az identitás tartalmi aspektusai, dinamikája vagy kialakulásának mozgatói kevésbé vizsgálhatók. Az ilyen jellegű kutatások sokkal inkább alkalmasak az egyes elemek fontosságának mérésére és az együttes mintázat feltérképezésére. Ezért jelen tanulmány célja inkább a strukturális jellegzetességek feltárására, mintsem konkrét identitástartalmak ismertetése.

Elméleti keretek

A transznacionalizmus fogalmát Basch és szerzőtársai írásai emelték be a társadalomtudományos gondolkodásba a kilencvenes évek elején. Felismerték, hogy napjaink migrációs jelenségeinek megértése már nem nélkülözheti a migránsok kibocsátó és befogadó országokhoz fűződő, különböző jellegű kapcsolatainak együttes elemzését. Basch és szerzőtársai ajánlása megtermékenyítően hatott. A lelkesedés nagyrészt visszavezethető arra, hogy a klasszikus migrációs elméletek úgy tekintettek a migránsokra, mint jól meghatározható csoportra, tagjai egy bizonyos helyen élnek, illetve sajátos és egyértelműen azonosítható kultúrával és célokkal bírnak (Basch, Shiller, Szanton-Blanc 1992). Ebből következett, hogy a migránsok megszakítják kapcsolataikat származási országukkal, és asszimilációs vagy akkulturalizációs folyamatokon keresztül közelednek a befogadó ország társadalmához (Itzigsohn 1999). Ez a statikus hozzáállás megnehezítette az új migrációs jelenségek megértését, értelmezését, ezért a transznacionalizmus koncepciója egyfajta „felszabadulást” jelentett a kutatók számára, hiszen „...az emberek korábban lakóhelyet változtattak, azaz az egyik országból a másikba költöztek, s ezzel kulturális környezetet változtattak, azaz ide vagy oda tartoztak, a mobilitás azonban ma nem feltétlenül ugyanezt jelenti, hanem sokkal inkább a több hely

közötti állandó mozgást, s ennek megfelelően az egyidejűleg több helyhez való tartozást” (Niedermüller 2005: 58). Napjaink migránsai nem kényszerülnek választani a lokalitások identitáskurzusai, szimbólum- és értékrendszerei között, hanem azok elemait szelektíven emelik be saját társadalmi terükbe, és élethelyzetüktől függően mozgósítják azokat (Basch et al 1992). Ebből a szempontból rendkívül találó Koller identitásháló-elmélete (2000, 2003). Eszerint az identitás szerkezete számos egyenrangú komponens hálózata; egy hasonlattal élve az identitásháló úgy kell elképzelni, mint a karácsonyfaizzókat: egyszerre nem ég az összes izzó, sőt az is előfordulhat, hogy az egyes izzók különböző fényerősséggel világítanak. A megközelítés kétségtelen erénye, hogy egyfelől képes kezelni a nemzetközi migráns komplex kötődései folytán létrejövő számos identitáskomponenst, másfelől ráirányítja a figyelmet azok szituatív működésére.

A globalizáció által kialakított kereteknek és a technológiai fejlődésnek köszönhetően a migránsok kétlaki életet folytathatnak, illetve szoros pszichológiai és szociális kapcsolatot tarthatnak fenn származási országukkal (Castells 1996). Hall (1991) szerint másod- és harmadgenerációs migráns fiatalok gyakran tudatosan válogatnak a különböző kulturális hagyatékokból, és ezeket szinkronizálva alakítanak ki hibrid kulturális preferenciákat. Kiváló példa erre Satuma, egy Torontóban tanuló indiai lány, aki elmondja: *„Kettős életet alakítottam ki. A kinti világban nadrágot hordtam, kávét ittam, sertés- és marhahúst ettem, és egész nap angolul beszéltem. Saját szobám meghittségében azonban szárít hordtam, és állandóan bengáli zenét hallgattam.”* (Ghosh – Wang 2003: 272–273). A duális kötődés egyszerű formában érhető tetten az ünnepek megtartásában is. A Magyarországon élő vietnamiak jelentős hányada például egyaránt ünnepli a karácsonyt, a húsvétot és a holdújévet (Barna et al 2012).

A kétlakiság talán nem is a legtalálóbb kifejezés, hiszen, ahogyan néhányan rámutatnak, napjaink migránsait inkább triadikus kötődések jellemzik (Sheffer 1986, Safran 1991). A hármas referenciakeretet a származási kultúra, a befogadó társadalom közege és a diaszpóra közössége szolgáltatja. Ezt illusztrálhatja, hogy a kínai és a vietnami fiatalok körében például nem ritka, hogy nem feltétlenül magyarországi, de mindenképpen migráns származási országbelit tartanak ideális partnernek – úgy gondolják, hogy csak egy hasonló helyzetben élő, migrációs tapasztalattal rendelkező értheti meg őket (Barna et al 2012).

A migráció következtében tehát nemcsak lokalitáshoz kötött komponensek viszonyrendszerében formálódhat újra az identitás, azoktól független kategóriák létrejötte is meghatározhatja. Tilly (1990) történelmi példán illusztrálja, hogy az Egyesült Államokban az új környezetben hogyan váltak olaszokká a piemontiak, nápolyiak, szicíliaiak és rómaiak. Mato (1998) a lokalitásoktól függetlenül konstruálódó közösségeket, amiket a közös kognitív és emocionális tudattartalmak és a kollektív identitás köt össze, imaginált transznacionális közösségeknek (*imagined transnational com-*

munity)) nevezi. A származási országtól független muszlim és pánlatin közösségek is hasonlóképpen szerveződnek.

Az identitás újraszerveződése és bővülése mellett az identitástartásról is érdemes szót ejteni. Általánosságban elmondható, hogy, hogy minél zártabb és homogénebb egy csoport, annál valószínűbb, hogy az értékek, vélekedések és tradíciók konzerválódása a jellemző. Minél „sűrűbb” egy csoport viszonyrendszere, annál kifinomultabb formában ellenőrzi és szankcionálja a csoport a más csoportok tagjaival való kommunikációt, a róluk való vélekedést és így az eszmék, értékek áramlását is, vagyis annál valószínűbb az elkülönülés és a merev identitástartás (Coleman 1990, Light et al 1994).

A kötődések egyszerű indikátorai

Az érzelmi kötődések mértéke, az érdeklődés irányai vagy a továbbmigrálási szándék olyan egyszerű indikátorok, amik különböző aspektusokból ragadják meg a Magyarországhoz való kötődés mértékét, így egyszerre hordoznak információt a *magyar komponens* fontosságáról, következésképp az integráció fokáról. Az alábbiakban ezen mutatók mentén mutatok be néhány magyarországi migráncsoportot.

A kárpátaljai magyarok (79 pont) és az ukránok (78 pont) inkább kötődnek Magyarországhoz, mint a származási országukhoz (59 és 75 pont). Velük szemben a kínaiak (85 pont) a törökök (84 pont), és az arab országokból származók (78 pont) esetében egyértelműen a származási ország szerepel az első helyen. A vietnamiak sajátosan a lokalitások mindegyikéhez jelentősen és közel azonos mértékben kötődnek.

1. táblázat: Magyarországi migránsok kötődésének mértéke lokalitások felé

	kárpátaljai magyar		ukrán		kínai		vietnami		török		arab	
	pont	N	pont	N	pont	N	pont	N	pont	N	pont	N
származási ország	59	207	75	206	85	189	82	196	84	223	78	203
Európa	62	210	63	206	52	168	82	191	60	221	55	201
Magyarország	79	210	78	206	60	179	78	196	68	222	64	201
átlagos kötődés	67		72		66		81		71		66	67

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009¹

¹ A *Bevándorlók Magyarországon* elnevezésű kérdőíves kutatást az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány valósította meg, az Európai Integrációs Alap pénzügyi támogatásával. A vizsgálat során hat csoportot kerestek fel: kárpátaljai magyarokat (N=211), ukránokat (N=206), vietnamiakat (N=200), kínaiakat (N=200), törököket (N=223), illetve arab országokból származókat (N=204). A megkér-

Megjegyzés: A kérdőívben a megkérdezettek hetes skálán árnyalhatták a kötődésük mértékét. A fenti táblázatban a könnyebb értelmezés kedvéért százas skálára vetítettem a válaszokat, úgy hogy a százas érték jelenti a legszorosabb kötődést, a 0 pedig a kötődés teljes hiányát.

Megjegyzés: A táblázatban szereplő esetszámok mellett nagyjából 5-6 pontos különbség tekinthető szignifikánsnak.

Általánosságban elmondható, hogy a származási országban és más országokban élő – származásnak megfelelő – saját csoporthoz kötődnek leginkább a vizsgált migráncsoportok. A mérték persze jelentősen eltérő lehet, illetve a két fő komponens mellett a továbbiakhoz való viszony is árnyalja a csoportjellegzetességeket. A vietnamiak nemcsak a különböző lokalitásokhoz, hanem a különböző csoportokhoz is erősen kötődnek. A magyarokhoz való kötődésük mértéke például közel azonos a kárpátaljai magyarokéval (71 és 73 pont). Az arabok és kínaiak kötődnek legkevésbé a felkínált csoportokhoz (53 és 54 pont).

2. táblázat: Magyarországi migránsok kötődésének mértéke csoportok felé

	kárpátaljai magyar		ukrán		kínai		vietnami		török		arab	
	pont	N	pont	N	pont	N	pont	N	pont	N	pont	N
saját, Magyarországon élő migráns csoport	82	210	72	206	62	175	72	193	67	222	58	201
magyarok	71	209	68	206	48	173	73	194	61	222	58	201
saját, más országban élő migráns csoport	51	198	50	188	43	173	61	132	56	214	40	198
Magyarországon élő más migráncsoportok	41	206	45	201	36	167	56	147	47	220	41	199
származási országában élők	80	209	80	206	79	178	75	189	81	220	66	197
átlagos kötődés mértéke	65		63		54		67		62		53	

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

Megjegyzés: A kérdőívben a megkérdezettek hetes skálán árnyalhatták a kötődésük mértékét. A fenti táblázatban a könnyebb értelmezés kedvéért százas skálára vetítettem a válaszokat: a százas érték jelenti a legszorosabb kötődést, a 0 pedig a kötődés teljes hiányát.

Megjegyzés: A táblázatban szereplő esetszámok mellett nagyjából 5-6 pontos különbség tekinthető szignifikánsnak.

dezetek kvótákkal kontrollált hólabdás mintavétel útján, túlnyomó többségükben anyanyelvi kérdezők által kerültek kiválasztásra. A mintában csak nem magyar állampolgárok szerepelnek. Az adatfelvételre 2009 júniusa és augusztusa között került sor. A kárpátaljai magyar, ukrán, török és arab alminták reprezentatívnak tekinthetők kor és nem, a kínai és vietnami alminták pedig kor, nem és munkaerő-piaci státusz szerint.

A kognitív kötődés a magyar és a szülőhaza közügyei, sport- és bulváreseményei felé tanúsított érdeklődést és tájékozottságot jelenti. Eszerint négy típus különböztethető meg²: *szülőhaza- és magyar orientációjúak*, *duális mintázatúak* és a *nem jellemezhetőek* csoportja. *Magyar orientációval* az ukránok 46 százaléka, az arabok 52 százaléka jellemezhető. A törökök és kínaiak elsősorban *szülőhaza-orientációjukkal* jellemezhetőek. Előbbiek 36 százaléka, utóbbiak 35 százaléka tartozik ebbe a szegmensbe. (Várhalmi 2010b).

3. táblázat: Kognitív kötődési típusok aránya migráns csoportokban

	ukrán	kínai	vietnami	török	arab	összesen
	százalék					
nem jellemezhető	18	27	30	25	18	23
duális	26	19	17	13	19	19
szülőhaza-orientáció	11	36	19	35	11	23
magyar orientáció	45	18	34	27	52	35

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

Elemzések: ukrán (n = 206), vietnami (n = 200), kínai (n = 200), török (n = 223), arab (n = 204)

Az arabok (60%), a kárpátaljai magyarok (42 százaléka) és a vietnamiak (40 százaléka) között találjuk legnagyobb arányban azokat, akik életkörülményeik javítása érdekében sem költöznének el Magyarországról. Velük szemben a kínaiak (46 százaléka), az ukránok (41 százaléka), és a törökök (36 százaléka) körében egyértelmű többségben vannak azok, akik kedvezőbb gazdasági kilátások esetén továbbmigrálnának.

4. táblázat: Továbbmigrálási szándékok

	kárpátaljai magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
	százalék					
elköltözne	28	41	46	35	37	23
bizonytalan	28	33	21	21	23	15
nem költözne el	42	22	23	40	20	60
nincs válasz	2	4	10	4	20	2

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

Elemzések: kárpátaljai magyarok (n=211), ukrán (n = 206), vietnami (n = 200), kínai (n = 200), török (n = 223), arab (n = 204)

² K-MEANS klaszterezéssel

Általánosságban – különösen közép- és fiatalok migránsokra – nem igaz, hogy migrációs karrierjük befejeződött volna, és életüket bizonyosan Magyarországon képzelnék el. Érdekes gondolatokhoz vezet, ha a magyar állampolgárság megszerzésének szándékát vizsgáljuk, hiszen elsőre azt gondolnánk, hogy ez a törekvés kiválóan indikálja a végleges megállapodottság igényét. Az Ukrajnából érkezett magyarok és ukránok körében többségben vannak, akik feltétel nélkül szeretnének magyar állampolgárságot, de jelentős azok aránya is, akik csak feltételekkel, jelenlegi állampolgárságuk nem elvesztése mellett szeretnének magyar állampolgárrá válni. Az arab országokból, Törökországból, Vietnamból és Kínából érkezett migránsok körében viszont már kisebbségben vannak azok, akik számára a magyar állampolgárság feltétel nélküli cél.

Többen amellett érvelnek, hogy a magyar állampolgárság önmagában nem végcél; a migránsok számára ez inkább egy olyan eszköz, amelyik lehetővé teszi migrációs stratégiájuk megvalósítását (Örkény 2011, Kovács 2011, Melegh 2011). Gondoljunk arra például, hogy a magyar állampolgársággal egy sor uniós jog is jár, ami megkönnyíti a további migráció, harmadik országbeli munkavállalás lehetőségét. Következésképpen a magyar állampolgárság megszerzésének igénye nem feltétlenül alkalmas a Magyarországhoz való kötődés mértékének kifejezésére.

5. táblázat: A magyar állampolgárág megszerzésének szándéka migráns csoportokban

	kárpátaljai magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
	százalék					
szeretne	76	60	27	41	25	47
igen, de ha nem veszíti el a jelenlegit	18	23	41	40	37	37
nem szeretné	6	17	32	19	38	16

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

Elemzések: kárpátaljai magyar (n=199), ukrán (n = 174), vietnami (n = 192), kínai (n = 193), török (n = 165), arab (n = 191)

A fentiekben bemutatott indikátorok közel sem tekinthetők teljeskörűnek. A magyar nyelvtudás mértéke, a hipotetikus iskoláztatási preferenciák, az anyaországban maradtakkal való kapcsolattartás intenzitása, a különböző ünnepek megtartása, ételek és zenék preferálása, a kapcsolatháló, a házastársválasztás jellegzetességei, a bizalom mértéke, mind olyan mérőszámok, amik segítségével feltérképezhető az identitás mintázata, benne a Magyarországhoz vagy a magyarokhoz való kötődés mértéke is.

Összetett modellek

Az identitás komponensei nem elkülönült elemekként egymás mellett léteznek, hanem integrált mintázatot alkotnak, így összetettebb leíró jellegű megközelítésekkel is érdemes kísérletezni. A következőkben lássunk erre két példát:

Bár nem tipikusan az identitás és kötődések összetett megragadásának céljából készült, a téma szempontjából mégis kifejező Örkény és Székelyi stratégiákat kifejező modellje. A migránsok, céljaik elérése érdekében, tudatosan vagy sodródva különböző stratégiákat folytathatnak. A szerzők a stratégiák alkotóelemeit meglehetősen széleskörűen válogatták, így figyelembe vették a premigrációs szándékokat, a munkavállalás jellegzetességeit, a diszkriminációs tapasztalatokat, a kapcsolatháló jellegzetességeit, a magyar nyelvtudást és tanulási szándékot, a jövőbeli terveket és az elkülönülés különböző aspektusait is. Eszerint három tipikus stratégia profilját vázolták fel: asszimilációs, szegregációs és transznacionális. Előbbi kettőt a következőképpen jellemzik: egy migráns *„elkövethet mindent annak érdekében, hogy átvegye az ország szokásait, megtanulja a nyelvét, állampolgárságot szerezzen és véglegesen letelepedjék. Lehetőségek híján vagy belső meggyőződésből azt az utat is választhatja, hogy saját diaszpórájánál keres menedéket, a migráns társak segítségével keres munkát, jobbára csak az anyanyelvét használja, nem barátkozik magyarokkal, azaz a befogadó társadalom tagjaitól szegregált módon él.”* (Örkény – Székelyi 2010: 116)

A harmadik, talán legizgalmasabb stratégia a transznacionális, ami a szerzők modellje szerint a következőképpen jellemezhető: elsősorban gazdasági okok állnak a migrációs döntés hátterében, a magyar állampolgárság megszerzése nem cél, hiszen akik ezt a stratégiát folytatják, továbbállnak, ha egy másik lokalitás jobb gazdasági lehetőségekkel kecsegtet. Ezért, nem meglepő módon, nem beszélnek és nem is akarnak megtanulni magyarul, illetve a gyerekeiket főképp nemzetközi iskolákba járatják. A kapcsolati hálójuk rendkívül gazdag, kapcsolataik száma átlagon felüli, de inkább zártnak tekinthető: sem a magyarok sem a többi migráns csoport iránt nem éreznek különösebb bizalmat – igaz nem is ellenségesek velük szemben. Bár nem mutatnak különösebb érdeklődést a származási országuk politikai, sport- vagy bulvárhírei iránt, rendkívül intenzív kapcsolatot tartanak a származási országukban élőkkel.³ Általános értelemben ők így fogalmazzák meg a transznacionális migráns lényegét: *„A transznacionális migráns kognitív eszközkészlete (mindennapi interakciók normák, nyelv, ismeretek, öltözködés stb.) egy széles palettán mozog, és a lokalitástól függően rugalmasan igazodik a lokális elvárásokhoz.”* (Örkény – Székelyi 2010: 116).

³ Az angolszász szakirodalom nem ilyen módon határozza meg a transznacionalizmus fogalmát. A szerzők egy exploratív statisztikai modell eredményezte klasztert neveztek el transznacionálisnak.

A modell szerint az ukrán (45 százalék) migránsok között találjuk legnagyobb arányban a transznacionális stratégiákat. Az ukrainai magyarok (64 százalék) és arabok (44 százalék) többségére az asszimilációs stratégia, a törökökre (65 százalék) és kínaiakra (59 százalék) pedig inkább a szegregációs stratégia jellemző. A vietnamiakra az asszimilációs (42 százalék) és a szegregációs (43%) stratégiák egyszerre jellemzőek.

6. táblázat: Stratégiák migráns csoportok szerint

	kárpátaljai magyar	ukrán	kínai	vietnami	török	arab
	százalék					
asszimilációs stratégia	64	33	10	42	14	44
transznacionális stratégia	28	45	32	15	21	32
szegregációs stratégia	8	22	59	43	65	24

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009
 Elemszámok: Az eredeti publikáció nem tartalmazza az esetszámokat.

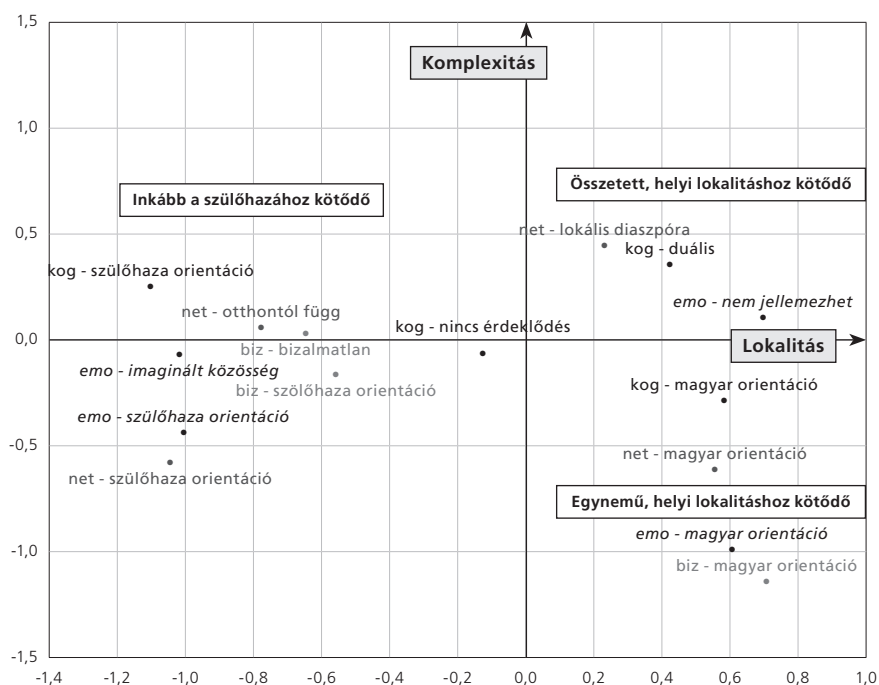
Egy másik összetett megközelítés kifejezetten a különböző jellegű kötődések mintázatait kívánta megragadni, itt a modellezés négy aspektus alapján történt: emocionális és kognitív kötődés, intézményi bizalom és gyakori interakciók helyzetek (Várhalmi 2010a). A kötődési típusok egymáshoz való viszonyát jelenítik meg az alábbiakban látható korrespondencia-térképek⁴. A térképeken a vízszintes X tengely a helyi lokalitás jelentőségét ragadja meg: azaz minél magasabb az érték, annál fon-

⁴ A korrespondencia-elemzés elsősorban a piac- és médiakutatásban alkalmazott eljárás, a társadalomtudományi *locus classicus* Bourdieu „Az elkülönülés” (1979) című művéhez kötődik. A módszer egy olyan exploratív és leíró eljárás, ami az alacsony mérési szintű változók kategóriái között lévő közelséget, hasonlóságot jeleníti meg. A technikát gyakran hasonlítják a faktorelemzéshez. Míg a faktorelemzés azt mutatja meg, hogy milyen változók *mozognak együtt*, addig korrespondencia-elemzés a kategóriák közötti összefüggéseket képezi le a tengelyek segítségével értelmezhető távolságokra. Az eljárás több szempontból is vonzó lehet a kutatók számára. Mindenekelőtt képes kategóriás változókat egyszerre kezelni, a létrejövő asszociációs struktúrát pedig két- vagy többdimenziós térben megjeleníteni. Így az eljárás elsődleges alkalmazási területe a komplex összefüggések egyszerűsített térbeli bemutatása. A többdimenziós skálázással szemben itt az origótól vett távolság nem értelmezhető, csupán a kategóriák egymástól való távolságának van jelentősége: minél közelebbi a kategóriák pozíciója, annál erősebb a közöttük lévő kapcsolat. Az eljárás mindemellett lehetőséget teremt úgynevezett mellékkomponensek (*supplementary elements*) megjelenítésére is. A mellékkomponensek nem befolyásolják a kategóriák asszociációs struktúráját, csak elhelyeződnek abban – azaz nem alkotói, csupán résztvevői. Jelen tanulmányban tehát a különböző szegmensek egymáshoz való viszonyát mutatom be egy kétdimenziós térben. Szükséges megemlíteni, hogy az alábbiakban ismertetett modellben nem minden szegmens pozíciója szignifikáns, illetve a modell magyarázó ereje kétdimenziós szinten is alacsonynak tekinthető (23 százalék). A módszerről és az eredményekről a hivatkozott tanulmányban lehet további részleteket olvasni.

tosabb vonatkoztatási pont Magyarország. A függőleges Y tengely pedig – legalábbis a pozitív X értékek esetében – mintha a komplexitás mutatója lenne: azaz minél magasabb az érték, annál összetettebb kötődésekkel találkozunk. Eszerint beszélhetünk egy összetett, helyi lokalitáshoz kötődő, egy egynemű, helyi lokalitáshoz kötődő és egy szülőhazához kötődő csoportosulásról.

A térkép jobb felső részében kirajzolódó csoportosulás az *Összetett, helyi lokalitás-hoz* kötődő elnevezést kapta. A duális bizalmi és kognitív, illetve triadikus emocionális kategóriák közelsége mutatja, hogy ezek az érzületek együtt járnak, és elsősorban olyan egyénekre jellemzők, akiknek a kapcsolathálóját a lokális diaszpóra-orientáció jellemzi. A térképen lévő távolságok alapján azonban nem mondható el, hogy például a duális bizalomhoz az imaginált közösség, vagy kizárólagosan a Magyarországhoz és magyarokhoz való emocionális kötődés tartozna.

1. ábra: Kötődési mintázat

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

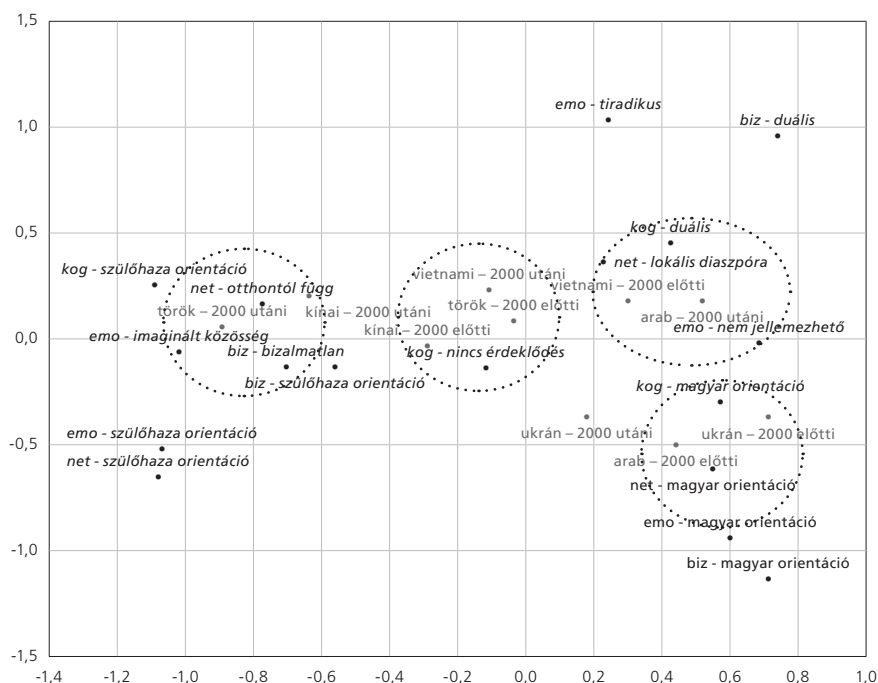
Megjegyzés: „net-”: a kapcsolatháló típusai; „emo-”: az emocionális kötődések típusai; „biz-”: a bizalmi kötődések típusai; „kog-”: Kognitív kötődések típusai.

Az *Egynemű, helyi lokalitáshoz* kötődő csoportosulásra pillantva elsőre egy asszimilatív, felolvadó mintázatra gondolhatunk. Fontos megjegyezni azonban, hogy a térkép jobb alsó részén csoportosuló magyar orientáció nem jelenti a transznacionális társadalmi terekben való részvétel hiányát. Az ezzel a mintázattal rendelkező egyének éppúgy fenntarthatnak határokon átvelő kapcsolatokat, ezek intenzitása és tartalma azonban lényegesen eltérhet például a szülőhazához kötődő mintázattal jellemezhetőekétől.

A *Szülőhazához kötődő* mintázat értelmezéséhez fontos elmondani, hogy a transznacionális migránsok is a lokalitásokban élnek, nem függetlenek azoktól, jelen esetben viszont a helyi lokalitáshoz való viszony vagy eltörpül a szülőhaza mellett, vagy más, nem vizsgált dimenziókkal ragadható meg. Másképpen fogalmazva, a szülőhazához kötődő mintázat látszólag független a helyi lokalitástól. Ennek oka azonban a kötődési dimenziók operacionalizálásában keresendő. A korrespondencia-térképen látható, hogy ez a csoportosulás meglehetősen heterogén, különböző jellegű kötési típusok gyakran fordulnak elő együttesen. Feltételezhető, hogy másfajta operacionalizálással és újabb bevándorló csoportok bevonásával a mintázat markánsan kettéválna egy szülőhaza-orientációjú és egy nemzetközi orientációjú csoportosulásra.

A származás és a Magyarországra költözés ideje szerint megállapítható, hogy a 2000 előtt érkezett arab és ukrán csoportok meglepően hasonlatosak egymáshoz. Mindkét csoportra jellemző a kognitív dimenzióban a magyar kapcsolatháló és a magyar orientáció. A 2000 előtt érkezett vietnami és a 2000 után érkezett arab migránsok is hasonló mintázatokat mutatnak. Emocionális kötődések tekintetében nem jellemezhetőek, és a kognitív dimenzióban a dualitás áll hozzájuk a legközelebb. A 2000 után érkezett törökök és kínaiak tekinthetők leginkább függetlennek a helyi lokalitástól. Mindkét csoportra jellemző, hogy támogató, instrumentális kötéseik az anyaországban vannak, bizalmatlanok a magyar intézmények iránt, és csak az anyaország intézményeiben bíznak. A 2000 után érkezett törökök az imaginált közösséghez érzik közel magukat, a kognitív dimenzió szerint pedig alapvetően szülőhaza-orientációval jellemezhetőek. A negyedik csoportot a 2000 előtt érkezett kínaiak, törökök és a 2000 után érkezett vietnamiak alkotják. Ők a struktúra köztes, nehezen jellemezhető zónájában találhatók. Ezek a csoportok a vizsgált dimenziók mentén inkább heterogének – és így csupán megragadhatatlan kognitív orientációjukkal jellemezhetőek.

2. ábra: Kötődési mintázat és bevándorló csoportok

Forrás: MTA-ICCR Bevándorlók Magyarországon 2009

Összegzés

A fentiek alapján elmondható, hogy a törökök és a kínaiak kötődnek legkevésbé Magyarországhoz vagy a magyarokhoz – identitásukban a *magyar komponens* kevésbé meghatározó. Ennek a fordítottja igaz a kárpátaljai magyarokra, az ukránokra, a vietnamiakra illetve az arabokra – bár, más fontos, sőt adott esetben erősebb intenzitású komponensei is vannak identitásuknak – akik erősebben kötődnek Magyarországhoz és az itt kialakított életükhöz. A vietnami és az arab csoportra – különböző okok miatt – többszörös kötődések jellemzők. Mindazonáltal nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a származás szerint megkülönböztetett migráns csoportok nem homogének – a Magyarországra érkezés ideje és célja, az életkor vagy a társadalmi és a munkaerő-piaci helyzet mind olyan tényező, ami az identitás szerveződésére, így a *magyar komponens* hangsúlyosságára is közvetett hatással lehet.

Irodalom

- Barna Mária – Nguyen Luu Lan Anh – Várhalmi Zoltán (2012): *Az én házam egy keleti ház a nyugati világban – Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest.
- Basch, Linda – Glick Schiller, Nina – Szanton-Blanc, Cristina (1992): Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645:1–24.
- Castells, Manuel (2005): *A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. Gazdaság, társadalom, kultúra*. 1. köt. Gondolat, Infonia, Budapest.
- Coleman, James S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap.
- Ghosh, Sutama – Wang, Lu (2003): Transnationalism and identity: a tale of two faces and multiple lives. *The Canadian Geographer*, vol. 47 (3): 269–282.
- Hall, Stuart (1991): Old and New Identities, Old and New Ethnicities. In Rutherford, J. (ed.): *Culture, Globalization and the World-System*, Macmillan, Houndmills, 41–68.
- Itzigsohn, Jose – Cabral, Carlos Dore – Medina, Esther Hernandez – Vázquez, Obed (1999): Mapping Dominican Transnationalism: Narrow and Broad Transnational Practices. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2): 316–339.
- Koller Boglárka (2000): *Az uniós polgárok azonosságtudata*. In Rostoványi Zsolt (ed.): *Ars Boni Et Aequi. Tanulmányok az ezredvég nemzetközi rendszeréről*. Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára. BKÁÉ, Budapest, 314–322.
- Koller Boglárka (2003): *A posztnemzeti identitásstruktúra dinamikus modellje*. PhD-értekezés
- Kováts András (2011): A honosítási intézményrendszer – Kvalitatív kutatási tapasztalatok. In: Kováts András (ed.): *Magyarrá válni. Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 251–267.
- Light, Ivan H. – Sabagh Georges – Bozorgmehr, Mehdi – Der-Martirosian, Claudia (1994): Beyond the ethnic enclave economy. *Social Problems*, 41: 65–79.
- Mato, Daniel (1998): On the Making of Transnational Identities in the Age of Globalization: The US Latina/o – 'Latin' American Case. *Cultural Studies*, vol. 12(4): 598–620.
- Melegh Attila (2011): „Tettem valamit az asztalra” – *Az állampolgársághoz vezető út kvalitatív interjúk alapján*. In: Kováts András (ed.): *Magyarrá válni. Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 199–243.
- Niedermüller Péter (2005): *Transznacionalizmus: elméletek, mítoszok, valóságok*. In: Kovács N., Osvát A., Szarka L. (ed.): *Etnikai és politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*. Balassi Kiadó, Budapest, 52–66.
- Örkény Antal – Székelyi, Mária (2010): *Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest, 49–96.
- Örkény Antal (2011): A harmadik országbeli állampolgárok honosítással kapcsolatos vélekedései, és ezek összefüggése a migráció különféle aspektusaival. In: Kováts András (ed.): *Magyarrá válni*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 127–181.

- Safran, William (1991): *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return*. *Diaspora*, vol. (1): 83–99.
- Sheffer, Gabriel (1986): *A new field of study: modern diasporas in international politics*. In Gabriel Sheffer (ed.): *Modern Diasporas in International Politics*. Croom Helm, London, 1–15.
- Tilly, Charles (1990): *Transplanted Networks*. In: Virginia Yans-McLaughlin (ed): *Immigration Reconsidered*. Oxford University Press, New York – Oxford, 79–95.
- Várhalmi Zoltán (2010a): Kísérlet a transznacionális kötődések empirikus megragadására. *Kötő-Jelek*: 11–33.
- Várhalmi Zoltán (2010b): Magyarországi migránsok kapcsolathálójának jellegzetességei. In: Örkény Antal – Székelyi Mária (ed.): *Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja*. ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest, 169–187.

A sorozatban eddig megjelent kötetek:

Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók (1992)

Útkeresők (1993)

Jönnek, mennek, maradnak? (1994)

Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads (1995)

Táborlakók, diaszpórák, politikák (1996)

Migráció és politika (1997)

From Improvisation toward Awareness? Contemporary Migration Politics in Hungary (1997)

Idegenek Magyarországon (1998)

Átmenetek (1999)

Diskurzusok a vándorlásról (2000)

Diasporas and politics (2001)

Roma migráció (2002)

Roma migration (2002)

Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások (2003)

Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban (2006)

Változó migráció – változó környezet (2010)

Az idegen Magyarország – Bevándorlók társadalmi integrációja (2010)

Magyarrá válni – Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái (2011)

